

► EDITORIAL

Alexandru Radu

REFORME (ROMÂNIA)

Edward Maxfield

Vasile Pleșca

Viorella Manolache

Irina Lonean

► ESEU

Nicolae Drăgușin

► REFORME

(EUROPA/EX URSS)

Valentya Romanova

Cristian Gherasim

Vasile Rotaru

► ARHIVA

Alexandru Florian

► REFORME

(UNIUNEA EUROPEANĂ)

Irina Velicu

Iulian Chifu

Ion-Lucian Catrina

Corina Turșie

Sorin Borza

Mihaela Ruxanda

► REFORME (ASIA)

Lucian Sanda

Attila Iakob

Raluca-Maria Nicoară

Silviu Petre

Mirela Vasile

► RECENZII

Sabin Drăgulin

Emanuel Copilaș

Oana Albescu

Artur Lakatos

Alexandru Voicu

Emilia Clucerescu

Gabriel Radu

Ioana Cristea Drăgulin

Ana-Maria Sima

Alina-Carmen Ciolcă

VOLUM XX

NUMĂRUL 1 (167)

IAN.-FEB. 2012

Sfera Politicii

REVISTĂ DE ȘTIINȚE POLITICE

EDITATĂ DE FUNDAȚIA SOCIETATEA CIVILĂ

APARIȚIE BIMESTRIALĂ

Honoré Daumier

Reforme

Sfera Politicii este prima revistă de știință și teorie politică apărută în România, după căderea comunismului. Revista apare fără întrerupere din 1992.

Sfera Politicii a jucat și joacă un rol important în difuzarea principalelor teme de știință și teorie politică și în constituirea și dezvoltarea unei reflecții politologice viabile în peisajul științific și cultural din România.

Sfera Politicii pune la îndemâna cercetătorilor, a oamenilor politici și a publicului, analize, comentarii și studii de specialitate, realizate pe baza paradigmelor teoretice și metodologice ale științei și teoriei politice actuale.

Sfera Politicii își face o misiune din contribuția la consolidarea și dezvoltarea societății democratice și de piață în România.

Revistă editată de:

Fundația
Societatea Civilă

INDEXĂRI INTERNAȚIONALE:

- Central and Eastern European Online Library (CEEOL)
- DOAJ - Directory of Open Access Journals
- International Political Science Abstract / Association internationale de science politique (IPSA/AISP)

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

EBSCO
PUBLISHING

ProQuest

 SCIOPIO
SCIENTIFIC PUBLISHING & INFORMATION ONLINE

Sfera Politicii respectă Ordinul nr. 4691 din 26 iulie 2011 al Ministrului Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului privind aprobarea standardelor minime necesare și obligatorii pentru conferirea titlurilor didactice din învățământul superior, a gradelor profesionale de cercetare-dezvoltare.

EDITORIAL BOARD

Călin Anastasiu

Consilier Principal al Președintelui Societății Române de Radiodifuziune, București, România

Daniel Chirot

University of Washington, Seattle, Washington, USA

Dennis John Deletant

Professor, University College, London, United Kingdom

Anneli Ute Gabanyi

Cercetător asociat al Institutului German pentru Probleme Internaționale și de Securitate (Stiftung Wissenschaft und Politik), Berlin, Germania

Dinu C. Giurescu

membru al Academiei Române

Gail Kligman

Professor, University of California, Berkeley, USA

Steven Sampson

Professor, Lund University, Lund, Sweden

Gisèle Sapiro

Directrice de recherche au CNRS, Directrice du Centre européen de sociologie et de science politique (CESSP), Université Paris-Panthéon-Sorbonne/CNRS/EHESSa

Michael Shafir

Profesor, Facultatea de Studii Europene, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, România

Lavinia Stan

Professor, Department of Political Science, St. Francis Xavier University, Canada

Vladimir Tismăneanu

Professor, Department of Government and Politics, University of Maryland (College Park), USA

G. M. Tamas

Budapest, Hungary

Katherine Verdery

Professor, City University of New York Graduate Center, USA

DIRECTOR

Stelian Tănase

Profesor, Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București

REDACTOR ȘEF

Alexandru Radu

Profesor, Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București

SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

Sabin Drăgulin

REDACȚIE

Nicolae Drăgușin

Aurora Martin

Ioana Paverman

Camelia Runceanu

Daniel Șandru

Cecilia Tohăneanu

TEHNOREDACTOR

Liviu Stoica

Sfera Politicii

VOLUMUL XX, NUMĂRUL 1 (167), ianuarie-februarie 2012

Editorial

- Reforma sistemului electoral din România. O istorie analitică (I) 3
Alexandru Radu

Reforme (România)

- Resistance to change: Romania's debate over territorial reforms..... 12
Edward Maxfield
- Democrația românească în două chipuri ale reformei..... 21
Vasile Pleșca
- Între ezitare și reformă: Proiectul românesc al unei noi republici28
Viorella Manolache
- Reforma statului. O formulă la modă sau o schimbare fundamentală? 35
Irina Lonean

Eseu

- Uzuri ale rațiunii și destine umane în spațiul politic. I. Kant și M. Mendessohn46
Nicolae Drăgușin

Reforme (Europa/Ex URSS)

- Regionalist Origins of Centralisation in Ukraine54
Valentyna Romanova
- Caucazul de Sud. O traiectorie incertă. Analiza vulnerabilităților în respectarea drepturilor omului și recomandări pentru construcția democratică..... 61
Cristian Gherasim
- Republica Moldova – povestea de succes a Parteneriatului Estic 70
Vasile Rotaru

Arhiva

- Legi rasiale în regimul Ion Antonescu. Munca obștească obligatorie..... 75
Alexandru Florian

Reforme (Uniunea Europeană)

- An Aesthetics of Post-Communist Resistance to Neo-liberal Politics.....84
Irina Velicu
- Întoarcerea la fundamente: reforma societală, a sistemului de valori și a moralei publice.....95
Iulian Chifu
- Reforma unei zone monetare sub-optimale..... 103
Ion-Lucian Catrina
- Pactul de Stabilitate și Creștere – între eșec și consolidare în contextul crizei datoriilor suverane. Reforma guvernantei economice a Uniunii Europene 112
Corina Turșie
- Criza proiectului european și remanentele etice ale culturii.....123
Sorin Borza
- Influența Uniunii Europene asupra reformei sistemului juridic în România: un pas spre consolidare democratică?.....135
Mihaela Ruxanda

Reforme (Asia)

- Actori poftiți și nepoftiți ai prefacerilor social-politice din Orientul Apropiat 148
Lucian Sanda
- Noile perspective geopolitice în regiunea Asia de Est la două decenii
de la prăbușirea URSS..... 160
Attila Iakob și Raluca-Maria Nicoară
- Sincronie inversă: Democrația în SUA și China în cadrul tranziției hegemonice..... 166
Silviu Petre și Mirela Vasile

Recenzii

- Cazul Rinaldeschi 176
Sabin Drăgulin
William J. Connell, *Giles Constable, Sacrilegiu și răscumpărare în Florența renașcentistă. Cazul lui Antonio Rinaldeschi*
- Despre idei, acțiune socială și dialog, sau ce se câștigă
atunci când nimic nu se pierde 178
Emanuel Copilaș
Vladimir Tismăneanu (ed.), *Anatomia Resentimentului*
- Rechizitoriul reperelor etice ale capitalismului 182
Oana Albescu
Daniel Dăianu, Radu Vrânceanu, *Frontiere etice ale capitalismului*
- Rasism românesc..... 184
Artur Lakatos
Lucian T. Butaru, *Rasism românesc. Componenta rasială a discursului antisemit din România până la al Doilea Război Mondial*
- Structura epistemologică în Teoriile Relațiilor Internaționale 186
Alexandru Voicu
Martin HOLLIS, Steve SMITH, *Explaining and Understanding*
- Fenomenul naționalismului și evoluția regimurilor postcomuniste
în Europa centrală și de răsărit 188
Emilia Clucerescu
Charles King, *Extreme politics. Nationalism, Violence, and the End of Eastern Europe*
- Extinderi temporale ale simțului de dreptate..... 190
Gabriel Radu
Axel Gosseries, *Despre dreptate între generații*
- Gramsci în cultura și gândirea politică contemporană..... 194
Ioana Cristea Drăgulin
Michele Filippini, *Gramsci globale. Guida pratica alle interpretazioni di Gramsci nel mondo*
- Perspective asupra politicilor culturale în perioada regimului
Gheorghe Gheorghiu-Dej..... 199
Ana-Maria Sima
Cristian VASILE, *Politicile culturale comuniste în timpul regimului Gheorghiu-Dej*
- Urzeala violenței purificatoare în România anilor 1940..... 202
Alina-Carmen Ciolcă
Armin HEINEN, *România, Holocaustul și logica violenței*

Index de autori..... 205

Summary..... 207

Reforma sistemului electoral din România. O istorie analitică (I)

■ ALEXANDRU RADU

[„Dimitrie Cantemir” Christian University]

Abstract

The paper seeks to retrace the electoral journey of modern Romania, highlighting the general synchronization process of democratization of the vote, as well as the changes that occurred in the practice of parliamentary election patterns. The favored theory suggests that the democratic development of Romania was coincident with the use of PR-type elections. The first segment of the paper examines the period of evolution between the census vote and the universal suffrage and the system of majority prize.

Keywords

the census vote; the limited universal suffrage; the official candidature; the universal vote; the governmental rotation; the principle of minority representations

În România, primul act electoral a fost chiar cel în urma căruia a luat naștere statul: dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza, în Moldova și Țara Românească, pe 5 și respectiv 24 ianuarie 1859. De atunci, într-un veac și jumătate, România, fie ea regat sau republică, cu regimuri politice democratice ori nedemocratice, a urmat un parcurs electoral marcat de numeroase transformări, unele în acord cu procesul general de democratizare, altele având cauze endogene specifice. Introducerea votului universal – după constituirea României Mari – a fost, din perspectiva evoluției democratice, momentul de răscruce al procesului electoral, însă și înainte, dar, mai ales, după acest moment istoric, România a cunoscut importante prefaceri structurale ale sistemului electoral. Ne propunem să le analizăm pe cele mai semnificative, punctând principalele schimbări survenite în mecanismul electoral de alegere a reprezentanței naționale pentru a evidenția corelația dintre evoluția democratică a României și practica scrutinului de tip RP.

Preambulul

Regimul politic proiectat pentru statul român prin *Convențiunea* de la Paris din 7/19 august 1858 pune în centrul său o adunare electivă, aleasă pentru șapte ani, care deținea puterea

legislativă împreună cu domnitorul și o comisie centrală. Adunarea era compusă din membri aleși dintre românii în vârstă de 30 de ani împliniți și care aveau un venit anual de 4.800 de franci, ca și din membri de drept – episcopii și mitropoliții, care o și prezidau. Corpul electoral era împărțit în trei colegii: colegiul alegătorilor direcți ai județelor – ce îi cuprindea pe cei cu venit funciar rural de 12.000 de franci –, colegiul colegiul alegătorilor de rangul al doilea al județelor – unde venitul minim era de 1.200 de franci – și colegiul alegătorilor orașelor – compus din cei care dovedeau că dețin un capital funciar, industrial sau comercial de 72.000 de franci¹. Șase ani mai târziu, *Statutul Dezvoltător al Convenției și Așezământul electoral*,² cum a fost denumită inițial legea electorală, aveau să aducă modificări formale în două direcții. Pe de-o parte, a fost creată o a doua cameră parlamentară, numită Corp Ponderator, cu membri de drept și membri numiți de domnitor, alături de Adunarea electivă, în întregime aleasă. Pe de altă parte, a operat o reorganizare a corpului electoral, împărțit acum în două colegii pentru alegerea deputaților, fiecare cu două categorii de alegători, primari și direcți, în funcție de sensul plătit. „Pentru a avea dreptul de a fi alegător primar, trebuia plătit un impozit de 80 de lei în orașele cu până la 1.500 locuitori și un impozit de 110 lei în orașele mai mari. Țăranii trebuiau să plătească un impozit de 48 de lei. [...] Alegătorii direcți erau cei care plăteau, în comuna de care aparțineau, o contribuție de cel puțin patru galbeni (1.200 de franci), știau să scrie și să citească și aveau 25 de ani, intelectualii și pensionarii cu o pensie minimă de 2.000 de lei pe an”³.

Cele două modificări aduse de Statutul lui Cuza au generat efecte contradictorii. Pe de-o parte, au fost sporite prerogativele puterii executive în dauna celei legislative, căci „numai Domnul are inițiativa legilor, care are chiar posibilitatea de a guverna fără parlament, cu concursul unui consiliu de stat.”⁴ Mai mult, prin înființarea noii camere, unde 65 de senatori erau numiți de Domnitor, ingerințele acestuia în activitatea parlamentară deveneau și mai pregnante, astfel că „reforma prezintă, neîndoielnic, trăsături absolutiste”⁵. Pe de altă parte, se extindea baza electorală a parlamentului. Dacă „sub imperiul Convenției de la Paris, reprezentarea națională era mai curând o reprezentare de clasă, imensa majoritate a țării nefiind deloc reprezentată”, reforma operată de Cuza a realizat „primul mare pas înainte pe calea naționalizării puterii legislative”⁶, asigurându-se o mai justă reprezentare a claselor, chiar dacă acestea rămăneau despărțite prin intermediul colegiilor censitare. Totuși, accesul populației la vot rămânea extrem de restrictiv, specific, până la urmă, sistemului electoral censitar din acea perioadă.

Acesta era, așadar, dispozitivul electoral care a funcționat până în 1866, în etapa pregătitoare a sistemului electoral românesc din a doua jumătate a secolului al XIX-le și începutul secolului următor. O etapă pregătitoare care conturase însă pilonii viitori ai sistemului: votul censitar, pe de-o parte, și ingerința executivului, a șefului statului în mod deosebit, în alegerea parlamentului, pe de altă parte.

1 Cf. Gheorghe Tătărescu, *Regimul electoral și parlamentar în România* (București: Editura Fundației Pro, 2004), 24. Menționăm că lucrarea reprezintă traducerea în limba română, realizată de Delia Rozdălescu, a tezei de doctorat în Drept a lui Ghe. Tătărescu susținută la Sorbona în 1912.

2 Aprobate în bloc prin plebiscit în zilele de 10/22 și 14/26 mai 1864, cu 682.621 de voturi pentru și numai 1.307 voturi contra, cf. Eleodor Focșăneanu, *Istoria constituțională a României, 1859-1991*, ed. a II-a, (București: Humanitas, 1992), 22-23.

3 Sorin Radu, *Modernizarea sistemului electoral din România (1866-1937)* (Iași: Institutul European, 2005), 18.

4 Angela Banciu, *Istoria vieții constituționale în România (1866-1991)* (București: Șansa, 1996), 32.

5 Tătărescu, *Regimul*, 29.

6 Tătărescu, *Regimul*, 29.

Votul censitar pluralitar

În prima jumătate de veac a existenței sale de sine stătătoare, statul român și-a bazat viața politică pe scrutinul pluralitar censitar, acesta fiind, la momentul adoptării lui, nu numai în acord cu „spiritul vremii”, ci chiar un instrument al progresului politic. Totodată, s-a spus deseori, formula „sufragiului universal limitat”, cum denumeau constituționaliștii de la 1866 votul censitar, era adaptată specificului societății românești din acea etapă istorică, cu „o structură bipolară, cu o elită restrânsă numeric – bogată, cultă și instruită – și o clasă rurală cu o pondere demografică copleșitoare, săracă și cu o instrucție extrem de scăzută.”¹

Conform Constituției din 1866, care definea statul român ca fiind „un singur stat indivizibil, sub denumirea de România” și stabilea monarhia ereditară ca formă de guvernare², Reprezentanța Națională păstra forma bicamerală, fiind compusă din Adunarea Deputaților și Senat. Alegerea celor două camere se realiza prin mod de scrutin pluralitar censitar, censul fiind, în principal, de avere, dar și de educație.

Astfel, pentru alegerea deputaților, se prevedea existența a patru colegii electorale constituite după censul de avere a fiecărui alegător: colegiul întâi cuprindea alegătorii având un venit funciar de cel puțin 300 de galbeni; colegiul II cuprindea alegătorii având un venit între 100 și 300 de galbeni; colegiul III (al orașelor) cuprindea alegătorii comercianți și industriași care plăteau un impozit („o dare”) de 80 de lei și colegiul IV care era constituit din „toți acei care plătesc o dare către stat oricât de mică și care nu intră în nici una din categoriile de mai sus”³. Primele trei colegii desemnau deputații prin vot direct, în timp ce în colegiul al IV-lea „50 de alegători înscriși numeau un deputat care, la rândul lui, vota deputatul”⁴. Pentru Senat, alegătorii din județe, fiecare având două mandate parlamentare, erau împărțiți în două colegii, primul compus din proprietarii de fonduri funciare având ca venit de cel puțin 300 de galbeni, cel de al doilea curpinzându-i pe proprietarii de bunuri imobile („proprietarii de nemișcătoare”) cu un venit mai mic de 300 de galbeni. De reținut că „Universitatea din București, ca și cea din Iași erau reprezentate prin câte un senator desemnat de corpul profesoral ale celor două instituții de învățământ superior”⁵. În fine, Senatul includea, în continuare, și membri de drept: moștenitorul tronului, de la vârsta de 18 ani (cu drept de vot de la 25 de ani), mitropoliții și episcopii eparhioți.

În urma modificării legislației în 1884, numărul colegiilor a fost redus la trei pentru alegerea Camerei Deputaților, condițiile de eligibilitate fiind însă identice cu cele prevăzute de legea din 1866. În ce privește alegerea Senatului, corpul electoral rămânea împărțit în două colegii, având, în continuare, ca membri de drept, prințul moștenitor, mitropoliții și episcopii, ca și câte un reprezentant al Universităților din București și Iași.

În total, parlamentul avea 204 locuri, din care 183 reveneau deputaților, iar 121 senatorilor. Din cei 183 de deputați, 75 (41%) proveneau din colegiul I, 70 (38%) reprezentau colegiul al II-lea, deși acesta cuprindea cei mai mulți alegători direcți, iar 38 (21%) erau aleși în colegiul al III-lea. La rândul lor, senatorii aleși, în număr de 112, proveneau în proporții diferite din cele două colegii electorale: primul alegea 60 de senatori (54%), iar al doilea numai 50 (45%). Acestora li se adăugau cei 9 membri de drept.

În principiu, deși semnul distinctiv al capacității electorale rămânea censul, iar votul continua să fie considerat o funcție socială⁶, reorganizarea colegiilor elec-

¹ Radu, *Modernizarea*, 147.

² Cf. Focșăneanu, *Istoria*, 29.

³ Cristian Ionescu, *Regimul politic din România* (București: ALL, 2002), 27.

⁴ Radu, *Modernizarea*, 21.

⁵ Ionescu, *Regimul*, 27.

⁶ Claudia Gilia, *Sisteme și proceduri electorale*, (București: C.H.Beck, 2007), 104.

torale a condus la o anume lărgire a corpului electoral. Drept dovadă, la alegerile parlamentare din 1888, primele organizate în baza noilor prevederi electorale, au fost înscrși în listele electorale de două ori mai mulți alegători decât în 1883: pentru Camera Deputaților, numărul votanților a crescut de la 23.584 la 62.948, iar numărul alegătorilor direcți pentru Senat a sporit de la 6.879 la 15.467.¹

Totuși, numărul celor cu drept de vot a continuat să rămână scăzut pe toată perioada de acțiune a scrutinului censitar. Astfel, la alegerile parlamentare din 1911, în condițiile în care populația României de peste 21 de ani era de 3.024.938, din care bărbații reprezentau mai mult de jumătate, respectiv 1.644.302, drept de vot direct au avut doar 6,1% dintre bărbații majori pentru Camera Deputaților (adică 149.910 alegători) și 1,5% pentru Senat (respectiv, 24.921). Mai mult, la alegeri au participat numai 74,2% din alegătorii cu drept de vot pentru prima cameră (în număr de 75.154) și 72,2% pentru cea de-a doua (adică 17.993)².

În același timp, reorganizarea colegiilor nu a produs și o ameliorare a reprezentării clasei rurale, față de situația anterioară reformei din 1884. În fapt, „dintre cei 295 de reprezentanți ai națiunii, 257 sunt aleși de câteva mii mari proprietari și de locuitorii orașelor, și nu sunt decât 38 care să reprezinte cele 5 milioane de țărani”³, cu precizarea că acești 38 de deputați nu sunt aleși direct de alegătorii rurali, ci de delegații acestora. În alți termeni, sistemul electoral se dovedește a fi inechitabil pentru că transformă „majoritatea populației țării în minoritate politică și formează majoritatea politică din minoritatea populației țării.”⁴

Așadar, sufragiul universal limitat a avut ca efect direct instituirea unui „regim reprezentativ de clasă”⁵, însă influențele sistemului electoral au fost mai largi, ele frângându-se asupra funcționării ansamblului politic în cel puțin două direcții: „candidatura oficială”. Consecința politică a „candidaturilor oficiale” o reprezintă faptul că „deputații și senatorii sunt *numiți* de guvern, [...] ei se prezintă, așadar, ca un corp de funcționari și această caracteristică le schimbă complet rolul”⁶, ducând la inversarea raportului dintre puterea legislativă și cea executivă. Concret, „studiind istoria parlamentară de la 1871 până astăzi (1912 – n.n.), constatăm un fenomen bizar și anume că mai toate guvernele, cu rare excepții, au plecat de la putere fără ca parlamentul să le fi retras încrederea”, după cum, „toate guvernele, cu excepția așa-numitelor cabinete de tranziție sau de lichidare, au ajuns la putere fără să fi obținut, în prealabil, încrederea Parlamentului; [...] mai mult, Parlamentul era dizolvat după sosirea noului guvern”⁷. Gheorghe Tătărescu critica astfel practica vremii privitoare la numirea guvernului pe dezacord cu componența parlamentului rezultată din alegeri, fie ele și censitare, pe care o consideră specifică unui „regim semi-prezidențial”, înțeles ca un regim parlamentar alterat în direcția „guvernării personale”, de care, oarecum paradoxal, România a vrut să se îndepărteze prin așezământul constituțional din 1866⁸.

1 Datele provin de la Leonida Colescu, *Statistica electorală. Alegerile generale pentru Corpurile Legiuitoare din 1901 și 1905* (București: 1905), 14-15, fiind preluate după Radu, *Modernizarea*, 27.

2 Apud Radu, *Modernizarea*, 30-31.

3 Tătărescu, *Regimul*, 36.

4 Tătărescu, *Regimul*, 37.

5 Tătărescu, *Regimul*, 87.

6 Tătărescu, *Regimul*, 110.

7 Tătărescu, *Regimul*, 109-110.

8 Iată, în opinia sa, cum funcționau lucrurile. Partidul majoritar era înlăturat de la guvernare prin intermediul unei strategii care combina mișcarea revoluționară cu lovitură de stat. Acțiunea debuta cu o campanie publică antiguvernamentală și sfârșea cu o mare adunare populară, soldată cu violențe și victime în urma confruntării cu forțele de ordine. Deși primea un vot de încredere parlamentară, guvernul, acuzat de genocid, era nevoit să demisioneze (mișcarea revoluționară). În locul său, regele numea un nou cabinet, condus de un reprezentant al partidului de opoziție. Acesta dizolva parlamentul (acțiune echivalentă cu o lovitură de stat) și convoca alegeri anticipate care, în condițiile deja amintite, îi asigura majoritatea parlamentară. După un timp, scenariul se relua.

Alegerile censitare reglementate inițial de legea din 1866 au modelat formula politică românească în sensul „raționalizării” controlului parlamentar asupra guvernului și transformării acestuia într-un cabinet personal al monarhului.

Votul universal și prima majoritară

După mai bine de cinci decenii de practică a sufragiului universal limitat, sistemul electoral a suferit schimbări structurale. În condițiile încheierii primului război mondial, la care România participase, începând cu 1916, de partea Antantei, și în urma căruia avea să îi fie recunoscută cuprinderea în granițele naționale a Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei (inclusiv Banatul, Crișana și Maramureș), regele Ferdinand și noul guvern liberal condus de Ionel Brătianu s-au grăbit să dea materialitate prevederilor constituționale din 1917, care stipulau împrăștierea țărânilor și introducerea sufragiului universal¹.

În materie electorală, reforma a fost operată în Vechiul Regat prin Decretul-lege publicat în Monitorul Oficial al României nr. 291 din 16 noiembrie 1918 în al cărui prin articol se arăta că „toți cetățenii români majori vor alege prin vot obștesc obligatoriu, egal, direct și secret”² un număr de parlamentari stabilit proporțional cu populația. Trebuie însă subliniat că sufragiul universal însemna, în viziunea legiuitorilor de atunci, universalizarea dreptului la vot pentru bărbați³, nu și pentru femei care, în continuare, erau exceptate de la exercitarea acestui drept; după cum, trebuie remarcată și reglementarea sufragiului universal pentru bărbați prin intermediul obligativității de a vota⁴.

În același timp, Decretul-lege marca ruptura cu modul de scrutin majoritar pluralitar, deputații urmând a fi aleși pe baza principiului reprezentării proporționale, mandatele fiind alocate după metoda d'Hondt. Totuși, senatorii continua să fie desemnați prin vot majoritar relativ, inclusiv cei care reprezentau unitățile de învățământ superior, aleși de profesorii universitari. De asemenea, se mențineau mandatele de drept, ce reveneau Moștenitorului Tronului (de la 18 ani împliniți), mitropoliților și episcopilor eparhioți⁵ sau foștilor prim-miniștri cu o vechime de cel puțin patru ani în fruntea Guvernului⁶. În ce privește procedura de vot, actul normativ introducea votul pe liste deschise în varianta panașajului: alegătorii, care dețineau certificate de alegător, puteau șterge din buletinul de vot listele sau candidaturile indizirabile păstrând lista sau numele candidaților pentru care opta; numărul candidaților votați nu putea depăși numărul parlamentarilor ce trebuiau aleși în circumscripție electorală respectivă, alegătorul putând opta pentru un număr mai mic de candidați⁷. Adăugăm că alegerile se desfășurau în circumscripțiile electorale reprezentate de județe, de unde se alegea câte un deputat la 30.000 de locuitori, respectiv un senator la 70.000 de locuitori.

În celelalte două regiuni ale României Mari, alegerile parlamentare au fost reglementate de acte distincte juridic și diferite sub aspectul tipului de scrutin in-

1 „Art. 57 în noua sa redactare prevedea că Adunarea Deputaților se compune din deputați aleși prin vot universal, egal, direct, obligatoriu și secret, iar art. 67 prevedea că Senatul se compune din senatori aleși și senatori de drept (Focșeneanu, *Istoria*, 55).

2 Gilia, *Sisteme*, 110.

3 Fără a mai fi separați prin intermediul vreunui cens, cetățenii de sex bărbătesc aveau dreptul să participe la alegerea deputaților, dacă aveau 21 de ani, și a senatorilor, de la 40 de ani.

4 Pentru cei care absentau de la vot era prevăzută o amendă cuprinsă între 20 și 500 de lei (cf. Gilia, *Sisteme*, 110).

5 Cf. Radu, *Modernizarea*, 155.

6 Cf. Gilia, *Sisteme*, 110.

7 Cf. Radu, *Modernizarea*, 157.

trodus față de Decretul-lege din noiembrie 1918. Astfel, *Decretul-lege cuprinzând dispozițiuni privitoare la alegerile pentru Adunarea Deputaților și pentru Senat ce se vor face în Bucovina*, nr. 3.624 din 24 august 1919 a prevăzut că alegerea celor 26 de deputați și 12 senatori (la care se adăugau senatorii de drept) se făcea prin scrutin majoritar uninominal, cu excepția celor 3 deputați de Chișinău, unde se aplica regula reprezentării proporționale. La fel, *Decretul-lege cuprinzând dispozițiuni privitoare la alegerile pentru Adunarea Deputaților și Senat în Transilvania, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș*, nr. 3.621 din 24 august 1919, impunea scrutinul de tip majoritar desfășurat în circumscripții uninominale, din care provenea cea mai mare parte a celor 205 deputați și 86 de senatori; de asemenea, reprezentarea proporțională era admisă, prin excepție, în cazurile orașelor municipii: Arad, Cluj, Oradea și Timișoara, de unde proveneau câte doi deputați¹. În ce privește însă celelalte aspecte ale procesului electoral, mai puțin cel organizatoric, normele adoptate pentru Bucovina și Transilvania erau similare celei din Vechiul Regat și Basarabia, incluzând, în primul rând, dreptul bărbaților în vârstă de 21 de ani împliniți de a vota pentru alegerea deputaților, respectiv a celor de peste 40 de ani pentru Senat.

Cele trei decrete-lege electorale amintite au funcționat, cu unele modificări succesive care însă nu le-au afectat natura inițială², până în 1926, reglementând desfășurarea alegerilor parlamentare din 1919, 1920 și 1922, perioadă în care, în medie, peste 1,3 milioane de bărbați au avut drept de vot în Regat, iar sistemul de partide a tins de la formatul multipartidist, prefigurat de alegerile din 1919, la cel cu partid hegemonic, unde primul partid depășește 60% din mandate iar distanța care îl separă de al doilea este de circa cinci ori mai mare decât cotația acestuia³.

Următoarele alegeri se vor ține peste patru ani, la începutul lui 1926, însă în cu totul alte condiții juridice și politice, determinate de unificarea legislației electorale, în contextul general al desăvârșirii uniformizării instituțional-legislative a României Mari.

Pașul decisiv în această direcție a fost făcut prin adoptarea unei noi Constituții, pe 29 martie 1923. Aspectele electorale erau reglementate în cadrul Titlului III „Despre puterile statului”, unde, „în afara importantei revizuirii prin introducerea sufragiului universal, schimbările nu sunt de esență”⁴. Astfel, se păstrează caracterul bicameral al parlamentului format din Adunarea Deputaților și Senat, ale căror mandate se egalizează la 4 ani (art. 62), după cum se mențin prerogativele largi acordate șefului statului prin Constituția din 1866, ca și raporturile dintre puterea legislativă și cea executivă reglementate de aceasta.

Constituția din 1923 este primul pact fundamental din istoria românilor care consacră votul universal, deși o face de o manieră restrictivă. Astfel, el este reglementat în legătură strictă cu alegerea Adunării Deputaților, care se compunea din deputați aleși de cetățenii români majori, prin vot universal, egal, direct, obligatoriu și secret (art. 64), în timp ce desemnarea senatorilor aleși direct revenea românilor

1 Pentru detalii, vezi Preda, *Partide*, 70-81 și Radu, *Modernizarea*, 165-177.

2 O astfel de modificare a vizat, spre exemplu, redimensionarea adunărilor alese: din 1920 norma de reprezentare a crescut substanțial, astfel că numărul total al deputaților s-a redus cu circa o treime: de la 337 la 231 Vechiul Regat și Basarabia, de la 205 la 121 în Transilvania și de la 26 la 17 în Bucovina; o reducere relativ similară s-a produs și în Senat, unde, însă, mandatele de drept s-au prezervat.

3 Cristian Preda calculează numărul efectiv de partide (indicele N) pentru aceste alegeri, obținând următoarele valori: $N_{1919}=4,6$; $N_{1920}=2,5$; $N_{1922}=2,4$ (cf. Preda, *Alegeri*, 133, 137, 139), ultimele două sugerând existența unui format de tip bipartidist (imperfect) în perioada 1920-1922. Totuși, rafinând calculele, indicele N_{∞} este de numai 1,6 unități (1,65 pentru 1920, respectiv 1,63 pentru 1920), valori care corespund tipului de sistem partidist necompetitiv cu partid hegemonic (Calculat după formula $N_{\infty}=1/p_1$, indicele a fost propus de Rein Taagepera, „Supplementing the effective number of parties”, *Electoral Studies* 18 (1999): 497-50.

4 Preda, *Alegeri*, 66.

în vârstă de 40 de ani (art. 68). Totodată, în ce privește emanciparea politică a femeilor, Constituția menționa că „legi speciale, votate cu majoritate de două treimi, vor determina condițiunile sub cari femeile pot avea exercitarea drepturilor politice (art. 6, alin. 2)”¹. Reținem însă că principiul votului censitar și capacitar a fost înlocuit cu principiul votului universal.

Pe de altă parte, Constituția din 1923 a schimbat numai formula de alegere a deputaților, revizuiind-o doar pe cea destinată compunerii Senatului. Astfel, tot în articolul 64 se preciza că deputații se aleg pe baza „principiului reprezentării minorității”², o formulă relativ ambiguă, dar care, cum vom vedea imediat, a fost aplicată sub haina unui scrutin proporțional de un tip special. Cât privește Senatul, scrutinul majoritar era în continuare practicat pentru alegerea, atât directă, cât și indirectă, a membrilor săi, fiind păstrată și regula mandatelor de drept.

Prevederile constituționale în materie electorală au fost detaliate prin intermediul Legii nr. 1.424 din 27 martie 1926 pentru alegerea Adunării Deputaților și Senatului³, care a avut „meritul incontestabil de institui un regim electoral unic pentru statul român”⁴, chiar dacă „reducea într-o oarecare măsură efectele sufragiului universal asupra unei reprezentări proporționale a națiunii în Parlament”⁵.

În primul capitol al legii se reglementa modul de alegere pentru deputați și pentru senatori. Spre deosebire de Senat (230 de mandate), care rămânea un corp cu un caracter reprezentativ limitat – fiind ales direct și popular în proporție de 49%, indirect și popular în proporție de 31%, indirect și nepopular în proporție de 9%, 11% din mandate neavând caracter eligibil –, Adunarea Deputaților, cu 387 de mandate, era aleasă în întregime în mod direct, printr-un mod de scrutin definit ambiguu de legea electorală cu formula „reprezentării minorității”. Rezumând prevederile legii din art. 90-95, metoda folosită stabilea următoarele. Se calculează, mai întâi, procentul de voturi obținut de fiecare grupare politică față de numărul total al votanților din întreaga țară. Gruparea politică care în urma acestui calcul se constată că a întrunit cel mai mare număr de voturi pe țară, dar cel puțin un procent de 40% față de celelalte grupări, se declară grupare majoritară, iar celelalte grupări minoritare. Din numărul total al mandatelor stabilit prin lege pe țara întreagă se deduc mandatele atribuite grupărilor minoritare în circumscripțiile unde acestea au întrunit majoritatea absolută, chiar dacă pe întreaga țară nu au întrunit procentul de 2 la sută (pragul electoral). Repartizarea mandatelor rămase continuă în felul următor: se dă mai întâi grupării majoritare jumătate din numărul acelor mandate; cealaltă jumătate se împarte între toate grupările, inclusiv cea majoritară, proporțional cu procentele de voturi obținute de fiecare dintre ele.⁶ Pe scurt, partidul care atingea pragul cerut de 40% primea majoritatea absolută a locurilor parlamentare, motiv pentru care scrutinul introdus prin legea electorală din 1923 este cunoscut

1 Radu, *Modernizarea*, 195.

2 C. Preda și S. Radu îl invocă pe George Alexianu, un consacrat jurist al epocii, în opinia căruia „reprezentarea minorității” constituie răspunsul dat de constituent criticii la adresa reprezentării proporționale din anii 1919-1922, fără însă a exclude adoptarea unui sistem de reprezentare proporțională, fiind o expresie cu un conținut larg: „Constituantul, fără să o mărturisească direct, s-a declarat contra principiului reprezentării proporționale; dar a lăsat posibilitatea ca acest principiu să poată fi introdus.” (Preda, *Partide*, 82; Radu, *Modernizarea*, 194). Să nu uităm însă că, de la început, sistemele proporționale au avut ca obiectiv justa reprezentare a minorităților, primele astfel de formule electorale (cele pre-proporționale) fiind cunoscute sub denumirea generică de sisteme de „reprezentare a minorității”.

3 Legea a fost adoptată de cele două Camere în 24 și 25 martie 1926 (Preda, *Partide*, 83, nota de subsol 1) și promulgată prin Decretul nr. 1.424/ 1926, publicat în Monitorul Oficial nr. 71 din 27 martie 1926 (Gilia, *Sisteme*, 115).

4 Preda, *Partide*, 88.

5 Focșăneanu, *Istoria*, 70.

6 Vezi, pe larg, Preda, *Partide*, 86-88.

sub numele de „sistemul primei majoritare”. Conform clasificării lui Pierre Martin, acest mod de scrutin, care deși, „utilizează „proportionalitatea, pentru o parte din locuri, pentru reprezentarea partidelor minoritare”¹, el trebuie încadrat în categoria specială a scrutinelor mixte cu finalitate majoritară.

În practica alegerilor din perioada 1926-1933, de fiecare dată partidul câștigător al unei majorități relative a voturilor a obținut o majoritate absolută a mandatelor, astfel că sistemul electoral și-a atins scopul principal: fabricarea unui guvern monocolor puternic. Costul unei asemenea performanțe l-a reprezentat însă generarea unei injusteții electorale flagrante, inechitate manifestată prin avantajarea puternică a primului partid și dezavantajarea pe măsură a celorlalte partide. Calculată după metoda indicelui Gallagher, abaterea de la proportionalitate are o valoare medie de 16,91%², „de două ori mai mare decât în sistemul proporțional din Vechiul Regat și Basarabia”³, și ar plasa România de atunci între cele mai disproportionale sisteme pluralitare ale lumii contemporane – Mauritius, cu $G=16,43\%$, și Jamaica, cu $G=17,75\%$ ⁴. Dar chiar dacă acceptăm acest cost, trebuie să constatăm că sistemul electoral nu a putut genera stabilitate guvernamentală. În perioada celor șapte scrutine dintre 1926-1937, „cu o singură excepție – guvernarea liberală din perioada 1933-1937 –, nici un alt guvern nu a reușit să-și exercite mandatul constituțional de 4 ani”⁵, durata medie de funcționare a unui cabinet fiind de 227,05 zile (sub 7 luni), comparativ cu cele 585,25 de zile (circa 19 luni) din perioada 1919-1926⁶. În plus, deși se poate remarca faptul că numărul mediu al partidelor cu reprezentare parlamentară s-a redus la 8 (deși media ascunde valori foarte diferite – de la 3 partide în 1926 la 12 în 1932), față de 10 în perioada anterioară, distribuția ponderilor acestora ne arată consolidarea tendinței anunțată de alegerile din 1920 și 1922 cu privire la funcționarea unui format partidist necompetitiv cu partid hegemonic⁷. În fine, noul sistem electoral a permis perpetuarea sistemului politic necompetitiv, caracterizat prin candidatura oficială și rotativa guvernamentale, adică acele elemente structurale ale sistemului politic pe care doctorandul Gheorghe Tătărăscu le pusese în evidență la începutul secolului trecut.

Pe pe de altă parte, eșecul aplicării sale, în 1937, când alegerile s-au soldat cu un rezultat indecis, PNL nereușind să atingă baremul de minimum 40% din voturi pentru a beneficia de prima majoritară⁸, a însemnat și prăbușirea democrației românești⁹, e drept, într-un context internațional favorizant.

1 Pierre Martin, *Sistemele electorale și modurile de scrutin*, traducere de Marta Nora Singer (București: Monitorul Oficial, 1999), 108.

2 Valorile indicelui G au fost calculate de C. Preda (v. *Partide*, 139-142) după cum urmează: $G_{1926}=17,65\%$, $G_{1927}=15,33\%$, $G_{1928}=8,23$, $G_{1931}=19,50\%$, $G_{1932}=21,74\%$ și $G_{1933}=21,74$. Spre comparație, pentru alegerile din 1937, disproporția electorală a fost de numai 3,14%.

3 Preda, *Partide*, 103.

4 Arend Lijphart, *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări*, traducere de Dan Constantin (Iași: Polirom, 2000), 158.

5 Radu, *Modernizarea*, 218-219.

6 Cf. Preda, *Partide*, 106.

7 Indicele N are următoarele valori: $N_{1926}=1,4$; $N_{1928}=1,2$; $N_{1931}=1,7$; $N_{1932}=1,9$ și $N_{1933}=1,6$ (Preda, *Partide*, 139-142), media fiind de 1,6 unități.

8 „Eșecul în alegeri al Partidului Național Liberal s-a datorat cartelului electoral al opoziției, condus de președintele Partidului Național Țărănesc, Iuliu Maniu, care, pentru a bara drumul spre guvernarea autocrată a lui Carol al II-lea, susținut de guvernul liberal al lui Gheorghe Tătărăscu, a coalizat majoritatea forțelor opoziției, inclusiv Garda de Fier, având acum titulatura „Totul pentru Țară” – o alianță surprinzătoare între cel mai intransigent apărător al regimului constituțional și inamicii declarați ai democrației, mișcarea legionară” (Focșeneanu, *Istoria*, 73).

9 În legătură cu specificul democrației interbelice, iată opinia lui Mattei Dogan: „Mecanismul democrației românești este redat lapidar prin ceea ce spunea odată Petre Carp, adresându-se regelui: «Dați-mi puterea și eu vă dau parlamentul!». După ce regele însărcina un partid politic sau o grupare politică cu formarea guvernului, acesta «făcea», după câteva săptămâni,

BIBLIOGRAFIE

- BANCIU, Angela, *Istoria vieții constituționale în România (1866-1991)*, București, Șansa, 1996.
- COLESCU, Leonida, *Statistica electorală. Alegerile generale pentru Corpurile Legiuitoare din 1901 și 1905*, București, 1905.
- FOCȘĂNEANU, Eleodor, *Istoria constituțională a României, 1859-1991*, ed. a II-a, București, Humanitas, 1992.
- DOGAN, Matei, *Comparații și explicații în știința politică și în sociologie*, ediție îngrijită și prefăcută de Cristian Preda și Alexandra Ionașcu, București, Institutul European, 2010.
- GILIA, Claudia, *Sisteme și proceduri electorale*, București, C.H.Beck, 2007.
- IONESCU, Cristian, *Regimul politic din România*, București, ALL, 2002.
- LIJPHART, Arendt, *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări*, traducere de Dan Constantin, Iași, Polirom, 2000.
- RADU, Sorin, *Modernizarea sistemului electoral din România (1866-1937)*, Iași, Institutul European, 2005.
- TĂTĂRĂSCU, Gheorghe, *Regimul electoral și parlamentar în România*, București, Editura Fundației Pro, 2004.

alegeri parlamentare și obținea întotdeauna procente covârșitoare, astfel încât partidul aflat la guvernare își forma în Parlament o majoritate de care putea dispune în voie. Regulile clasice ale parlamentarismului, după care guvernul trebuie să fie o emanație a Parlamentului, au fost inversate în aplicarea principiilor democrației în România, Parlamentul devenind astfel expresia guvernului.” - Mattei Dogan, *Comparații și explicații în știința politică și în sociologie*, ediție îngrijită și prefăcută de Cristian Preda și Alexandra Ionașcu, (București: Institutul European, 2010), 260-261.

Resistance to change: Romania's debate over territorial reforms

■ EDWARD MAXFIELD

[UK parliament]

Abstract

This paper examines the evolution of debates about territorial reforms in Romania in the first two decades after the fall of Communism. It suggests that the debate was shaped mainly by the choices made by political elites in positioning their parties in relation to 'post-Communism' and the 'Hungarian issue'. Critically, territorial reform rapidly ceased to be a tradable political asset in coalition building for the Democratic Union of Hungarians (UDMR). In recent years debate about territorial reforms has been influenced more heavily by exogenous factors (notably the desire to gain accession to the EU).

Keywords

territorial reforms, inter-ethnic disputes

In the summer of 2010 events combined to re-ignite a fierce debate about the governance of the Harghita/Covasna region in central Romania. The wider population was suffering the effects of a sharp downturn in earnings and employment following the international economic crisis. The national government was destabilised by the same issue. The international court in The Hague ruled on Kosovan independence. And the desire for autonomy was given voice by one of the great symbols of the 1989 revolutions against Communism – Laszlo Tokes – who, to compound the issue, was able to speak from platforms as a vice-president of the European Parliament.¹

Tokes' demands achieved such resonance because of the environment in which they were made: conflating, in the minds of his opponents, concerns about the economic and political independence of Romania from international forces that were beyond its control. Despite the storm, like so many calls for reform in the past, these soon faded from view as the political class in Bucharest returned to 'business as usual'. Although reform returned to

¹ Tokes had been elected as a Member of the European Parliament in 2007 and became a vice president following the 2009 round of elections. As a parish priest in Timisoara, his resistance to the authorities in December 1989 sparked the popular uprising that ended the Communist regime.

the agenda the following year (with proposals from the state president), the summer of 2010 illustrated why territorial reform proposals have so often foundered in Romania. This paper seeks to explore those reasons.

This paper suggests that the transition from Communism to liberal democracy shaped the structure and attitudes of both majority and minority nationalists (the two polar opposites in the autonomy debate). The choices made by the political representatives of the ethnic Hungarian community meant that autonomy ceased to be a tradable political asset of any significant value. As a result, there was little incentive for territorial reform. Politicians in the centre of the political spectrum and on Romanian nationalists also appear to have been influenced by more deeply rooted ideological norms that may have been reinforced by feedback from the electorate (in the form of occasional strong election performances by Romanian nationalists). Ultimately, external pressure from the European Union seems to have prompted what little reforms have been delivered.

Nation, dictatorship and democracy: the forging of modern Romania

An independent Romanian state emerged through a series of steps in the second half of the nineteenth century. It is formed in part from former provinces of the Ottoman Empire but to the north and west of the Carpathian crescent lays Transylvania which for a long period was part of the Hungarian lands of the Hapsburg Empire.

National – or at least political - consciousness in the young state was dominated by attitudes to and relationships with its three imperial neighbours: the Hapsburg, Russian and Ottoman empires. Indeed, it is arguable that the legacy of that situation retains an influence today.¹

Transylvania became the focus of nationalist aspirations once the Romanian state was formed. The ethnic heterogeneity of the region and the fact that its absorption into the Romanian state was not secured until after the second world war combined to keep it at the heart of Romanian national sentiments.²

In addition to these earlier influences, the state and politics of democratic Romania inevitably still bears some imprint from the Communist era which ran from August 1944 to December 1989. The regime of Nicolae Ceausescu, who led Romania from 1965 to his violent overthrow in December 1989, has frequently been noted as among the most authoritarian and also one of the most nationalistic Communist regimes in Central & Eastern Europe.³

The regime began to assimilate national myths from history and rehabilitate significant figures from the past, co-opting them into the Communist narrative of history.⁴ The government also developed distinctive policies towards Romania's ethnic minorities: Jewish and Saxon citizens were permitted to leave in large numbers as visas were sold to Israel and Germany, generating a source of hard currency for

1 As Gallagher noted: 'Many, perhaps most Romanians who will not readily agree about politics manage to find common ground by acknowledging that it is the cycles of foreign domination which have prevented their country fulfilling its true potential.' Tom Gallagher, *Theft of a Nation*, (London: Hurst & Co, 2005), 1.

2 The Transylvanian region was ethnically divided between Hungarians and Romanians with substantial German and Jewish populations too.

3 See for example, Dennis Deletant, *Romania Under Communist Rule*, (Oxford: Centre for Romanian Studies, 1999).

4 Katherine Verdery, *National Ideology Under Socialism*, (Berkeley: University of California Press, 1991).

the regime.¹ The larger Hungarian community felt itself discriminated against in terms of its access to economic and political resources, the way in which Hungarian graduates were routinely placed in employment away from their home towns and the perception that the 'Systematisation' project – the re-settlement of communities into agro-industrial centres – was directed against their community.²

Following the collapse of Europe's Communist regimes there was much talk of the re-ignition of 'frozen conflicts' and inter-ethnic disputes. In Romania, sensitivity about the integrity of the state's borders regained a powerful resonance. The collapse of Communism in Romania came relatively late in the day but when it finally came the cataclysm was sudden and spectacularly violent.

From Communism to democracy

The exact nature of the overthrow of the Ceausescu regime is an enduring political enigma. By Christmas 1989, though, the nucleus of a new government – the National Salvation Front – had been formed. Initially it appeared to command wide public support but its most visible leadership was provided by dissident members of the Communist apparatus. This, and the Front's decision to transform itself into a political party, taken in mid-January 1990, gave rise to a civic opposition movement and a rapid solidifying of political divisions over the legitimacy of the new regime. Party-based opposition to the Front was led by the re-born pre-Communist Parties (notably the National Liberal Party and the National Peasant Party). The re-emergence of these 'historic parties' and their leading role in the early transition had an important impact on the evolution of political contestation. Their leaders were drawn from among pre-Communist era party personnel and the parties' ideological positioning reflected the preoccupations of those cadres.³

Those associated with the Front adopted broadly leftist policies with one group eventually transforming themselves into the Social Democratic Party. Opponents of the Front accused its leadership of staging an internal Communist Party coup and of planning to retain Communist power structures. But the political division between the government and the opposition also acquired a racial tone. The Hungarian Democratic Union (UDMR) had been formed by ethnic Hungarian intellectuals on Christmas Day, 1989. The formation rapidly gained a near monopoly position in relation to the political allegiance of the ethnic Hungarian community.⁴

Inter-communal violence in the ethnically mixed Transylvanian city of Targu Mures broke out in March 1990.⁵ The events in the city and its aftermath marked another step in the radicalisation of the political discourse. The notion that, in the wake of Targu Mures, radical Romanian nationalists were bolstered by support from the state rapidly gained currency among commentators and the opposition.⁶ The government certainly adopted rhetoric that fuelled fears about Hungarian irredent-

1 Yosef Govrin, *Israeli-Romanian relations at the end of the Ceausescu Era*, Routledge, London, 2002.

2 As Gillberg points out, the reality of systematic discrimination may differ somewhat from the perception but what matters here (because of its role in shaping the views of the Hungarian minority) is the perception that the Communist state apparatus was employing deliberately discriminatory policies towards them. Trond Gillberg, *Nationalism and Communism in Romania*, (Boulder: Westview Press), 1990.

3 Edward Maxfield, *A New Right for a New Europe? Basescu, the Democrats and the Romanian Centre-Right*, SEI Working Paper 106, 2008.

4 Dan Oprea, *UDMR in 2000*, *Sfera Politicii* 79, (2000), 8-14.

5 Raportul Targu Mures Ascunde Adevarul, *Romania Libera*, 21 January 1991, 1.

6 Tom Gallagher, *Romania: The Disputed Election of 1990*, *Parliamentary Affairs*, volume 44, number 1 (1991), 79-93.

ism, creating the political space for radical right actors and pushing the democratic opposition closer together in the run-up to the first democratic elections in May 1990.¹ In return, the opposition gained willing allies in the form of the newly emerging representatives of the Hungarian community who felt a shared sense of persecution under Communism and who feared that the Front represented a continuation of the regime in a different form.²

The National Salvation Front won a stunning victory in elections held in May 1990. It prompted opposition leaders to pursue co-operation as its main strategy. And since the co-operation project stretched across the ethnic divide and was formed primarily as an anti-Communist vehicle, its main focus was on de-Communisation.

At the end of 1991 a new constitution was adopted. Despite the obvious potential for division, given the country's heavily contested exit from Communism and the presence of a significant ethnic minority population, there has been relatively little dispute over the constitutional settlement until the constitutional conflict sparked by attempts to impeach President Traian Basescu.³ A number of seats in the lower house of parliament are reserved for parties representing ethnic minorities and the electoral system is drawn in such a way as to assist the UDMR in retaining representation in its own right.

The Hungarian Democratic Union 1990-1996

As mentioned, the Hungarian Democratic Union established and maintained a near monopoly on the votes of Romania's ethnic Hungarian community. Brubaker indicated that for the ethnic Hungarian community in Cluj, voting for the UDMR was the equivalent of participation in a national census – turnout was thus maximised and for most it was simply inconceivable to vote for any other party.⁴

A further explanation for its sustained success may lie in the formation's organisational structure. It was not constituted as a political party in the ordinary sense but as an alliance of political and civic society groups representing the Hungarian minority in Romania. By May 1991 it was reporting a membership of 533,000, around one third of the ethnic Hungarian population.⁵ In effect, the formation offered the community a shadow governing structure: the president is elected for a four year term and he is supported by an executive president whose functions are designed to mirror those of a prime minister. The links between the Union's political structure and its allies in civil society – e.g. businesses and the Church, keep the formation rooted in the parochial concerns of the community and one ethnic-Hungarian politician suggests that the social homogeneity of the village-based Hungarian community also aids the Democratic Union in retaining its political monopoly.⁶

Whatever the full explanation as to *why* the Hungarian Democratic Union so quickly established a monopoly of support among the ethnic-Hungarian community in Romania, the results are clear. The politics of ethnicity were radicalised; some political actors in the majority ethnic community responded by setting up movements

1 Dan Pavel and Iulia Huiu, *Nu Putem Reusi Decat Impreuna*, (Iași: Polirom, 2003), 47 – 49.

2 Interview with Csaba Takacs, January 2009, Cluj. Takacs was Executive President of the Democratic Union of Hungarians and was a member of the Romanian Parliament (Chamber of Deputies) from 1990 to 1994.

3 Edward Maxfield, *New Right*

4 Rodgers Brubaker, *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*, (Princeton: Princeton University Press, 2006).

5 Jonathan Stein (ed), *The Politics of National Minority Participation in Post Communist Europe*, (New York: East West Institute), 104.

6 Interview with Csaba Sogor, former priest and current Euro MP representing the Hungarian Democratic Union, June 2008, Brussels.

of their own; the narrative of politics became, if not dominated by, at least suffused with the language of nationalist conflict. The areas with a predominantly ethnic-Hungarian population were rapidly lost to all the 'Romanian' parties, and they have stayed lost ever since. Nor was there any likely benefit for alternative structures to try to compete for votes within the community.

The Hungarian Democratic Union was a founder member of the Democratic Convention, the opposition umbrella organisation formed in response to the heavy defeat of 1990.

For the 1992 elections the Democratic Convention manifesto called for greater decentralisation of powers to local administrations and for those to be free of interference from the organs of the central state (Democratic Convention, 1992).¹ These messages were subordinate to the Convention's strident anti-Communism but they were, in any event, barely tested in public debate which focused on other aspects of the Convention's prospectus and more generalised messages (from the left) about threats to the integrity of the nation state.

Following the Convention's defeat in 1992, the radicalism of some ethnic-Hungarian politicians was a regular source of tension within the Democratic Convention throughout the years in opposition.

Early in 1993 Laszlo Tokes made a series of controversial statements about the treatment of the Hungarian minority in Romania while on a lecture tour of the United States. His comments attracted criticism from government and opposition politicians in Romania and tensions remained high between the UDMR and other Convention members throughout the rest of the year. The wider political environment was heavily charged with inter-ethnic tension – the government was supported by radical nationalist parties which were keen to talk up the threats to Romanian territorial integrity posed by Hungarian recidivism.

The formation of a special council of ethnic-Hungarian local government officials led to the Hungarian Democratic Union being threatened with expulsion from the Convention at the end of 1994 – the issue went to the heart of the dispute over the status of Harghita and Covasna Counties which had overwhelmingly Hungarian populations and which the Democratic Union had been pressing to be given a degree of autonomy from the Romanian state. This was followed by the publication, in January 1995, of the UDMR's *Programme for Autonomy*. This defined 'community autonomy' as self-government for minority groups at three levels: personal autonomy; local autonomy; and regional autonomy.²

This was too much for the other parties in the Convention and on February 16th 1995, faced with an ultimatum from the Convention leadership, the UDMR withdrew from the Convention.

Renewed transition: the centre right (and the UDMR) enter government

The elections of November 1996 marked a watershed for Romania. Emil Constantinescu won the presidential election in a run-off ballot and a coalition government led by the Democratic Convention was installed. It was the first wholly peaceful transfer of power in Romania since the 1920s. It was greeted with enthusiasm in the West as well as domestically.

The inclusion of the UDMR in the government was a major step. The statement announcing the Democratic Union's withdrawal from the Convention in 1995 had confirmed its continued support for the formation's basic objectives and the

¹ Democratic Convention, *Platforma-Program a Convenției Democratice*, Bucharest, 1992.

² Florin Abraham, *Romania de la Comunism la Capitalism* (Bucharest: Tritonic, 2006), 406-7.

experience of that crisis seemed to lead to a moderation of behaviour on both sides. Despite being outside the formal structures of the Convention, the UDMR backed Constantinescu in the 1996 presidential run-off. It signed a secret 'protocol' with the parties of the Democratic Convention between the first and second ballots of the presidential election. The formations agreed to co-operate in the new parliament with the Hungarian Democratic Union joining the new government.

The UDMR's entry into government is an important indicator of the formation's own accommodation with the Romanian state. Its rejection of a radical anti-state approach (which happened at a very early stage) meant that it had participated fully in the operation of local government in those areas where its support was concentrated. It thus appears to have been able to build up a client base within those communities.

This situation is important because it begins to indicate what the UDMR viewed as tradable currency in coalition negotiations. The formation was secure in its monopoly position within its community. Control of state resources appeared to be gaining in importance. The question of autonomy for the Ardeal region did not feature in a significant way in coalition negotiations. Instead, the issue of minority language education became the key policy issue around which the UDMR sought to rally.

In 1998 the education issue threatened to force the formation out of government. The creation of a Hungarian-language university at Cluj had been a long-term aim and the government's education law stopped short of delivering on this policy – the government's reforming education minister could only offer Hungarian language classes within a structure where Romanian remained the dominant language.¹ The debate went on for a number of months and only concluded in October when the UDMR's Council of Representatives voted narrowly to remain in the coalition.

The coalition was already facing substantial political difficulties by this time but the Hungarian Democratic Union opted to remain loyal to the government even though it had failed to secure one of its key political objectives. The indication is that the UDMR was confident that it could achieve other policy objectives by remaining in government. The lower cost option of withdrawing from the Convention was no longer available (since the formation already sat outside the Convention) and the cost of complete withdrawal from the government would have been too high because they would have lost all influence over policy making. Indeed, it is possible to argue that simply by being in government the Democratic Union had secured the key political objective of demonstrating its future coalitionability to other parties, including the Social Democrats. This opened the door to future co-operation with the Social Democrats with the Hungarian Democratic Union secure in the knowledge that they did not risk a major loss of electoral support if such a coalition came about.

Return to the West?

In 2000 the centre-right government suffered a spectacular defeat in the presidential and parliamentary elections. In the west the elections were chiefly noted for the impressive performance of the Romanian nationalists. The Greater Romania Party became the second largest party in parliament and its leader made it through to the presidential run-off ballot. What could have heralded a step back to a more isolated past was, though, rejected by the Social Democrats. Instead of exploring coalition options with the Greater Romania Party they formed a minority government. Furthermore they negotiated an agreement with the UDMR whereby the Hungarian formation offered support in confidence motions.

¹ Interview with Andrei Marga, education minister, January 2009, Cluj.

Acceleration of Romania's application for membership of the EU was a key plank of the Social Democrats' policy platform. The slow process of catch-up that Romania was playing had begun towards the end of the previous Social Democrat government when bi-lateral relations with Hungary were finally normalised. The issue of territorial reform played a part in this evolving political story but only at the margins.

Preda and Soare assert that the notion of regional development in Romania was practically ignored from 1990-96 because of the politics of nationalism. They claim it was only the entry of Romania into the PHARE programme which brought the issue to light, with the legislative basis for regional structures coming into force in 1998.¹

Changes made in 1998 reduced the reliance of local government on transfers from the central state budget.² But the regional structures that were set up in 1998 were little more than 'loose associations of regional stakeholders' which 'lacked political clout and popular legitimacy which could transform them into significant players in the policy making process.'³

Further legislative changes were introduced by the Social Democrat-led government of 2000 – 2004 as the accession process gathered pace. These changes were intended to decentralise decision making and to increase administrative co-operation within the regions as a means of easing the operation of EU regional development programmes. They did not seek to give the regions themselves a greater political legitimacy within Romania by giving them directly elected governance, for example.⁴

In 2004, reformers on the left pressed for a further modernisation of the Social Democrats. Their manifesto called for 'long overdue reforms of local administration'. The reforms should not be understood, though, in terms of 'absolute independence... from the centre' but rather the means to make local government more responsive to the needs of the local population.' Addressing regionalisation, the document explicitly referred to the influence of the European Union. It called for a more pragmatic approach which moved on from the 'doctrinaire debates' of the past.⁵

The elections of that year ushered in a new centre-right government which included the UDMR and saw the election of a new President, the mercurial figure of Traian Basescu. Basescu led the Truth and Justice Alliance, an electoral alliance between his Democrat Party (which had emerged as a political vehicle for reform-minded supporters of the National Salvation Front when that formation split in 1992) and the National Liberal Party.

The first political programme of the Truth and Justice Alliance gave a low profile to the reform of local administration. It promised to 'evaluate and redefine the objectives and functions of central and local public authorities on the principle of subsidiarity.'⁶ Once again, though, in practice little visible progress was made in the reform of local government.

By 2008, Basescu had formed a new party – the Democrat Liberals – who narrowly won the parliamentary contest. The Democrat Liberals produced a detailed manifesto which promised a 'different method of government'. Prominent within it was a commitment to decentralisation of public administration and the trans-

1 Cristian Preda and Sorina Soare, *Regimul, Partidele și Sistemul Politic din România*, (Bucharest: Nemira, 2008), 58.

2 Soos, Toka and Wright, *The State of Local Democracy in Central Europe*, (Budapest: Open Society Institute, Budapest, 2002), 291.

3 Dimitris Papadimitrou and David Phinnemore, *Romania and the European Union*, (Abingdon: Routledge, 2008), 121.

4 Cristian Preda and Sorina Soare, *Regimul*, 60 – 61.

5 Institutul Ovidiu-Sincai, *Towards Normality, a Modern Social Democratic Vision of Romania's Future*, Bucharest, 2005.

6 Truth and Justice Alliance, *Programme for Government*, Bucharest, 2003.

fer or decision making to local communities. Chapter 13, though, which dealt with regional development, did not offer constitutional or structural changes beyond the encouragement of co-operation as a means of achieving the goal of reducing inter-regional disparities in wealth. Chapter 19, dealing with the reform of public administration promised decentralisation of decision making in various spheres but was silent on the issue of boundary reform.

In 2008 the Social Democrats proposed 'real and effective decentralisation' of public services. Elsewhere in their manifesto they promised support for the 'cultural identity' of minorities and for minority language education but, almost two years on from EU accession, they made no mention of territorial reforms.

Analysis suggested that the UDMR played a mediating role in that election, positioning itself as potential coalition partners for whichever party emerged as the winner. So the issue of territorial reform had effectively reached a stalemate. The majority nationalists were removed from the picture (the Greater Romania Party lost its parliamentary representation in the 2008 elections). The dominant parties on the centre left and the centre right had adopted similar positions in their manifestos, without either displaying evidence of a real commitment to follow through on their pledges. And the UDMR had occupied a position where the language of autonomy was used solely in dialogue with its own (ultra-loyal) electorate without any expectation that it would be brought to bear on political negotiations on the national stage.

Conclusions

This account has attempted to place the 'autonomy issue' in a wider setting within Romanian electoral politics. The perceived 'threat' from autonomy is symbolic: a proxy for external threats to Romanian territorial integrity. Yet it is difficult to substantiate in economic or even political terms: the ethnic Hungarian community has shrunk to less than 7% of the total population and just two of Romania's 42 counties have an ethnic Hungarian majority population, neither of which shares a border with the Hungarian 'motherland'.¹ There are no other significant concentrations of ethnic minority population that would risk falling to a domino effect and there are no major economic resources at stake. Rather, the concerns are deeper, based more on sentiment and the willingness of elite actors to invoke the struggle for national unity and independence as a political motif, especially at times of instability and economic difficulty.

Within the electorate, the issue of autonomy has been closely associated with notions of Romanian national integrity on the one hand and an equally ill-defined desire for self-determination on the part of the ethnic Hungarian community.²

Alongside this, the key poles along which Romania's parties aligned were the 'national issue' and attitudes to Communism. The latter was the key dividing line for the largest parties while competition over the national issue was pushed more to the margins of electoral competition.

Once these positions within the electorate were set, electoral calculations became less important than elite negotiations over alliance and coalition building.

1 The 2002 census reported that 6.6% of the population of Romania was ethnic Hungarian, down from 7.1% at the time of the 1992 census. The counties of Harghita and Covasna have a majority Hungarian population. Neighbouring Mures county has the next largest concentration of ethnic Hungarian residents at 39%. Census figures quoted in Cristian Preda and Sorina Soare, *Regimul*, page 156.

2 Lavinia Stan, *Leaders and Laggards: Governance, Civicness and Ethnicity in Post-Communist Romania*, (Boulder: Columbia University Press, 2003).

The UDMR's participation in successive national coalitions has given it a powerful position in relation to its potential clients within the community. This has contributed to its ability to 'see off' competition from more radical formations.¹ The issue of autonomy, though, has been of little value as a trading currency because of the lack of potential support among the ethnic Romanian parties. As a result, the UDMR opted to use other bargaining chips in its negotiations.

External factors – notably accession to the EU – have had an influence on the debate over territorial reforms. But even this has not been strong enough to prompt meaningful change. Once accession was achieved there were even fewer incentives for political actors to initiate change. For the time being there seems to be few factors – domestic or external – drawing Romania towards a renewed debate on this issue.

BIBLIOGRAPHY

- ABRAHAM, Florin, *Romania de la Comunism la Capitalism*, Bucharest, Tritonic, 2006.
- ADEVĂRUL, *Romania Libera*, 21 January 1991.
- BRUBAKER, Rodgers, *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*, Princeton, Princeton University Press, 2006.
- DELETANT, Dennis, *Romania Under Communist Rule*, Oxford, Centre for Romanian Studies, 1999.
- Democratic Convention, *Platforma-Program a Conventiei Democratice*, Bucharest.
- GALLAGHER, Tom, *Theft of a Nation*, London, Hurst & Co, 2005.
- GALLAGHER, Tom, *Romania: The Disputed Election of 1990*, *Parliamentary Affairs*, volume 44, number 1 (1991), 79-93
- GILLBERG, Trond, *Nationalism and Communism in Romania*, Boulder, Westview Press, 1990.
- GOVRIN, Yosef, *Israeli-Romanian relations at the end of the Ceausescu Era*, Routledge, London, 2002.
- Institut Ovidiu-Sincai, *Towards Normality, a Modern Social Democratic Vision of Romania's Future*, Bucharest, 2005.
- MAXFIELD, Edward, *A New Right for a New Europe? Basescu, the Democrats and the Romanian Centre-Right*, SEI Working Paper 106, 2008.
- OPRESCU, Dan, *UDMR in 2000*, *Sfera Politicii* 79, (2000).
- PAPADIMITROU, Dimitris and PHINNEMORE, David, *Romania and the European Union*, Abingdon, Routledge, 2008.
- PAVEL, Dan, HUIU, Iulia, *Nu Putem Reuși Decât Împreună*, Iași, Polirom, 2003.
- PREDA, Cristian and SOARE, Sorin, *Regimul, Partidele si Sistemul Politic din Romania*, Bucharest, Nemira, 2008.
- SOOS, Toka and Wright, *The State of Local Democracy in Central Europe*, Budapest, Open Society Institute, Budapest, 2002.
- STAN, Lavinia, *Leaders and Laggards: Governance, Civicness and Ethnicity in Post-Communist Romania*, Boulder, Columbia University Press, 2003.
- STEIN, Jonathan (ed), *The Politics of National Minority Participation in Post Communist Europe*, New York, East West Institute, 1992.
- TEODORESCU, Gheorghe (ed), *Alegeri 2008*, Iași, Polirom, 2009.
- Truth and Justice Alliance, *Programme for Government*, Bucharest, 2003.
- VERDERY, Katherine, *National Ideology Under Socialism*, Berkeley, University of California Press, 1991.

¹ Gheorghe Teodorescu (ed), *Alegeri 2008*, (Iasi: Polirom, 2009), 116.

Democrația românească în două chipuri ale reformei¹

■ VASILE PLEȘCA

[Romanian Academy]

„Principalul obiectiv al unui guvern bun a fost dintotdeauna acela de a-i face din ce în ce mai mult pe cetățenii săi să nu mai aibă nevoie de ajutorul lui. Acest lucru e mult mai folositor decât ajutorul însuși.”

Alexis de Toqueville, *Despre democrație în America*

Abstract

This study tries, although we are aware of its limits, to offer two methods through which Romanian democracy could overcome its state of „non-development”. Beyond the objective and the subjective causes of the democratic backwardness of Romania, causes that have been discussed both in the academic community and in the public space, we think that it might be more relevant to identify the possibilities of an evolution. Although omnipresent in the Romanian public debate, the two ways to follow are approached from a special perspective, following a certain liberal model, stressing the importance of protecting the individual interests and rights of the citizens against the inherent abuses of the institutions of the political power.

Keywords

romanian democracy; democracy;
human rights; property right; liberty

Introducere

Faptul că în ultimii trei ani România a pierdut nouă poziții în *Democracy Index* realizat de către *Economist Intelligence Unit*² spune multe despre evoluția sistemului democratic. Regresul este de pe poziția 50 în 2008 la poziția 59 în 2011, trei din cei cinci indicatori, calitatea actului guvernării, participarea politică și drepturile civile, cunoscând o înrăutățire însemnată, iar unul dintre ei, nivelul culturii politice, crescând nesemnificativ, de la un minuscul 3.75 la 4.38, valoare la fel de redusă. Singura notă mare, 9.58, rămasă, în toată această perioadă, la aceeași valoare, este cea referitoare la calitatea procesului electoral și a pluralismului politic, deși, mai degrabă, putem vorbi de un „pluralism ineficient” așa

¹ **ACKNOWLEDGEMENT:** This paper was made within The Knowledge Based Society Project supported by the Sectoral Operational Programme Human Resources Development (SOP HRD), financed from the European Social Fund and by the Romanian Government under the contract number POSDRU ID 56815.

² <http://graphics.eiu.com/PDF/Democracy%20Index%202008.pdf> (accesat în 07.11.2011), http://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf (accesat în 17.11.2011) http://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=DemocracyIndex2011 (accesat în 25.12.2011).

cum este el descris de către Thomas Carothers¹: elementele definitorii ale democrației – procesele electorale, alternanța la putere, pluralismul, nivelurile relativ ridicate ale libertății, deși prezente, sunt total obnubilate, pe de o parte, de corupția și incompetența clasei politice, pe de alta, de nivelele reduse ale participării politice la nivelul cetățenilor. În fapt, democrația românească își accentuează declinul în a doua jumătate a categoriei țărilor cu democrații neconsolidate, democrații care ocupă pozițiile 29-78 în totalul celor 167 țări indexate.

Există biblioteci întregi ce explică în detaliu cauzele acestei realități. Există mii de ore de dezbateri ce caută să găsească vinovații pentru această stare de fapt. Din această cauză, nu acestea sunt obiectivele studiului de față. Acesta nu urmărește decât să ofere două modele de ieșire din această situație, modele care nu au pretenția de epuizare a problemei, dar care au marea calitate de a fi relativ ușor de implementat într-o țară precum România, marcată de aproape toate tarele unei democrații.

Un nou model electoral

România ultimilor ani este dominată de dezbateri asupra calităților diferitelor modele electorale. Reforma electorală din 2008, ce a transformat reprezentarea proporțională în scrutin în circumscripții uninominale², a atras multe așteptări și a provocat deziluzii ce au evoluat până la degradarea majoră a viziunii asupra democrației³, lăsând în același timp discuția deschisă asupra „celui mai bun model electoral.”

Ceea ce se ignoră tot timpul este că *tipul modelului electoral într-o democrație nu influențează calitatea democrației*. Chiar și un sistem în care reprezentativitatea are probleme majore, cum sunt sistemele majoritare pure din Statele Unite sau din Marea Britanie, nu dăunează democrației ca sistem. Dacă democrația ar fi afectată, România, cu un sistem proporțional, ar fi mai democrată decât cele două democrații amintite, ceea ce, evident, nu e cazul. În fapt, un sistem majoritar pur vorbește mai degrabă despre calitatea democrației decât un sistem proporțional, pentru că, în lipsa toleranței și pluralismului democratic, a separării și echilibrului puterii, un sistem majoritar pur duce direct la autocrație. Cu alte cuvinte, alternanța puterii printr-un sistem majoritar pur e o garanție a unei democrații consolidate. Dacă democrația nu e consolidată, nu există alternanță a puterii. *Tertium non datur* (o democrație neconsolidată, cu un partid majoritar, va aluneca ușor spre autoritarism, lichidând, practic, prin însăși mecanismele puterii, orice opoziție).

Pe de altă parte, reprezentativitatea este unul din miturile democrației contemporane. În primul rând, în orice democrație, puțin politicieni câștigă alegeri cu majorități absolute, în proporție de 50% + 1 din numărul total al alegătorilor. Marea majoritate a câștigătorilor alegerilor au susținere electorală minoritară în raport cu numărul total de alegători, susținere cu atât mai mică cu cât ultimele decenii au adus, peste tot în lume, niveluri din ce în ce mai reduse de prezență la vot. În

1 Thomas Carothers, „Sfârșitul paradigmei tranziției”, *Romanian Journal of Political Science* 2:1 (2002), 175: „În lumea postcomunistă, Moldova, Bosnia, Albania și Ucraina afișează câteva din manifestările tipice ale sindromului pluralismului ineficient, iar România și Bulgaria balansează pe o margine de siguranță fragilă.” Observația, valabilă în 2002, când autorul publica prima dată articolul („The End of Transition Paradigm”, *Journal of Democracy*, 13:1 (2002), 5-21), este la fel de valabilă și 10 ani mai târziu.

2 Adrian Sorescu (coord.), „25 + 2 sisteme electorale”, *Centrul de Resurse pentru Democrație al Asociației ProDemocrația*, http://www.apd.ro/files/publicatii/25plus2_Model_electorale_I_Sisteme_electorale.pdf (accesat în 09.01.2012)

3 Datele unui sondaj efectuat de către *The Gallup Organization România* pentru *Fundația Soros* în noiembrie 2011 relevă că 46% dintre intervieuați consideră că Parlamentul trebuie să fie format *exclusiv* din reprezentanții grupării politice câștigătoare a alegerilor, http://www.soros.ro/ro/program_articol.php?articol=334# (accesat în 12.12.2011).

al doilea rând, nici un om politic nu este supus unui mandat imperativ, el putând lua decizii, absolut democratice, în opoziție totală cu voința alegătorilor săi.¹ În al treilea rând, ideea reprezentativității e una simplistă din perspectiva jocului politic. A spune că politicianul X e reprezentativ pentru electoratul Y presupune că acesta din urmă ar fi un corp unitar, cu concepții clare și ușor de transmis, netransformabile în timp, sau, cel puțin pe durata unui ciclu electoral. Or, orice corp electoral e un melanj de opinii diferite în veșnică schimbare.

Din toate aceste motive, reprezentativitatea e pur și simplu o minciună specifică democrației, în aceeași serie a discursului despre „puterea poporului”. Apare atunci întrebarea „dacă reprezentativitatea nu e fundamental importantă într-o democrație, ce rol au alegerile democratice?” Alegerile nu vorbesc despre reprezentativitate, ci despre legitimitate. Un politician ales prin sufragiu popular nu este reprezentantul celor care l-au votat (într-o democrație, el fiind, în fapt, reprezentantul întregului corp electoral, cu diferitele delimitări geografice), dar deciziile politice luate de el sunt legitimate de voturile electoratului său.

Într-o democrație, pentru ca actul politic să fie legitim, cel care îl săvârșește trebuie să acceadă la putere în urma unui proces electoral ce trebuie să îndeplinească, în același timp două caracteristici:

1. *Sistem electoral corect.*

2. *Votul să aibă puterea reală de a sancționa abuzul, incompetența sau alte deraieri ale actului guvernării*

1. Un sistem electoral corect este unul precum cel descris de Robert Dahl atunci când încearcă să definească poliarchia.

Prin poliarchie, termen fundamental în opera lui Dahl, este înțeles sistemul politic în care sunt satisfăcute, la un nivel relativ ridicat, un număr de opt condiții legate de operațiunea votului, opt condiții împărțite în patru categorii: în timpul votului (orice cetățean are dreptul la vot, opțiunile individuale au ponderi identice, alternativa cu cel mai mare număr de voturi e declarată câștigătoare), înainte de vot (toate alternativele politice pot apărea în fața alegătorului și toți alegătorii posedă informații identice despre alternative), după vot (cele mai multe voturi atrag câștigarea puterii politice), și, în sfârșit, între alegeri (deciziile luate depind de rezultatul alegerilor).²

Aceste criterii formale care vorbesc despre o organizație abstractă care trebuie să se guverneze democratic se transformă mai târziu în democrația „într-un mare grup de oameni.” Aceasta trebuie să ofere cetățenilor săi un set de trei oportunități: de a formula preferințe, de a semna preferințe, de a fi luate în mod egal în calcul aceste preferințe în cadrul actului de guvernare.

Aceste trei oportunități reclamă un set de opt garanții constituționale:

- a) Libertatea de a forma și de a adera la organizații
- b) Libertatea de expresie
- c) Dreptul de vot
- d) Eligibilitatea pentru funcții publice
- e) Dreptul liderilor politici de a concura pentru sprijin
- f) Surse alternative de informare
- g) Alegeri libere și corecte
- h) Instituții de elaborare a politicii guvernamentale ce depind de voturi și de alte expresii ale preferinței.³

1 Ceea ce, în literatura de specialitate, se numește „paradoxul reprezentării”. Vezi Anthony H. Birch, *The Concepts and Theories of Modern Democracy* (London & New York: Routledge, 2007), 134.

2 Robert A Dahl, *A Preface to Democratic Theory. 50th Anniversary Edition* (Chicago: Chicago University Press, 2006), cap. 3, „Polyarchal Democracy”, 63-89.

3 Robert A. Dahl, *Poliarhiile. Participare și opoziție*, traducere de Mihaela Sadovschi (Iași, Institutul European, 2000), 29.

2. Ceea ce se observă dintoate elementele enumerate mai sus, iar Dahl subliniază și el acest lucru în cel puțin trei locuri diferite –, poliaria este un regim în care „puterea asupra oficialităților este împărțită... pe scară largă printr-un nivel destul de înalt de control exercitat de cetățeanul obișnuit asupra conducătorilor săi.¹ Cu alte cuvinte, într-un sistem democratic, corectitudinea votului atrage puterea acestuia de a sancționa puterea politică.

Pentru România nu este însă suficient. Alegerile au adus, de fiecare dată, schimbarea puterii politice, dar patru ani de abuz politic și de incompetență este o perioadă pe care România nu și-o permite. Mai grav, nimic nu garantează că noua putere nu va abuza în funcție și nu-și va dovedi incompetența încă patru ani. De fapt, chiar așa s-a întâmplat. Cu alte cuvinte, atâta vreme cât mecanismele normale de reglaj nu devin viabile, trebuie inventate altele. Iar o variantă din cele mai simple stă în cointeresarea cetățenilor. Un ciclu de putere de patru ani nu asigură apărare împotriva abuzului de putere și a incompetenței. Un anumit grup politic care dispune de patru ani de putere nu este interesat nici de respect față de cetățean și de drepturile sale și nici de un minimum de competență și legalitate pentru actele sale politice. Mai mult, acest grup știe că va reveni la putere după patru ani pentru că știe că și opoziția săi sunt marcați de aceleași defecte, gândesc la fel și acționează în consecință. Cu alte cuvinte, prezentul ciclu electoral e unul ce favorizează doar păstrarea nivelului retoric al democrației, și doar a unui nivel minim de competență.²

Soluția imediată, bazată pe realitatea că cetățeanul român e total nerelevant în ecuația democrației românești, stă într-o minimă complicare a procesului electoral. Iar această soluție vine în contradicție cu trendul impus atât în clasa politică, cât și la nivelul unor analiști importanți³, acela de a reduce numărul proceselor electorale. În contrapondere la tendința actuală, trebuie propus un model care să reducă, în mod real, nivelul puterii politice. Astfel, fiecare palier al puterii trebuie ales în alt moment, iar fiecare mandat trebuie să aibă o lungime diferită față de alte mandate. Cu titlul de propunere, putem avea următorul tablou:

- Președintele țării ales o dată la 5 ani, maximum două mandate posibile
- Mandatul unui senator durează șase ani (alegerile au loc în anii pari). La fiecare doi ani, o treime dintre senatori își pun scaunele în joc. Votul este uninominal. Prerogativele senatorilor se reduc la adoptarea bugetului, afaceri externe și rezolvarea la nivel central a problemelor din circumscripții.
- Mandatul unui deputat durează patru ani (alegerile au loc în anii impari). La fiecare doi ani, jumătate dintre deputați sunt aleși. Votul este proporțional
- Mandatul unui primar este de patru ani (alegerile au loc în anii pari).
- Mandatul unui consilier județean durează cinci ani (alegerile nu trebuie să fie în același an cu cele prezidențiale).
- Mandatul unui consilier local durează trei ani.

1 Robert A. Dahl, *Modern Political Analysis* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, 1963), 73. Celelalte două locuri unde Dahl extinde, în fapt, această idee, sunt în *A Preface* și în *Poliarhiile*.

2 Din această cauză, disputele asupra comasării alegerilor locale cu cele parlamentare vorbesc prea puțin despre nivelul democrației. O comasare a alegerilor nu influențează nivelul democrației, atâta vreme cât vechiul ciclu de patru ani rămâne în vigoare.

3 În opinia SAR, unul dintre pericolele majore la adresa democrației românești în viitorul apropiat este tocmai numărul mare de alegeri din anii următori: „sistemul politic românesc a demonstrat că este incapabil să se adapteze unui sistem de alegeri frecvente și continue. Cu genul de resursă umană de care dispun în momentul de față, partidele noastre nu pot să facă simultan și luptă electorală și guvernare rezonabilă, optând pentru una din ele, de regulă prima.” http://www.sar.org.ro/files/383_Policy%20memo41.pdf, p. 3. Deși observația e corectă, calea dezirabilă nu e de a reduce numărul de alegeri pentru a adapta sistemul democratic la capacitățile partidelor românești, ci exact invers: partidele românești trebuie să îndeplinească exigențele proceselor democratice.

În pofida unor neajunsuri evidente (singurul de neevitat fiind, totuși, legat de creșterea cheltuielilor organizatorice), consecințele pozitive sunt mult mai importante. Astfel devine foarte dificil pentru o anume grupare politică să păstreze puterea pe toate palierele și foarte ușor să o piardă. Clivajul între putere și opoziție devine mai slab, oricare dintre cele două forțe deținând anumite pârgii ale puterii, dar lipsindu-i altele. Presiunea cetățeanului asupra omului politic devine de luat în seamă. Deloc paradoxal, foarte repede, tarele sistemului electoral românesc, legate, în primul rând, de mita electorală și de migrația electorală, dispar. În condițiile în care puterea e atât de fragmentată și e mai ușor să pierzi puterea decât să o câștigi, mita electorală devine o alegere neinspirată din punctul de vedere al raportului cost-beneficii. Aceeași problemă rezolvă și migrația: nu va mai fi rentabil să tradezi în favoarea partidului aflat la putere pentru că acea putere va dura prea puțin dacă e construită pe clientelism politic. Iar marea consecință, decurgând din toate cele spuse mai sus, e aceea că se creionează tabloul ce permite luarea în serios a competenței ca factor decisiv în politicile de cadre ale partidelor.

Reducerea prerogativelor statului

„(A)ceia dintre noi care gestionează banul public trebuie să fie responsabili, să cheltuiască prudent, să schimbe obiceiurile nesănătoase și să îl utilizeze într-un mod transparent, deoarece numai astfel putem restabili încrederea vitală între un popor și guvernul său” (Barack Obama, *Inaugural Adress*, 20 ian. 2009).¹ Declarația președintelui american a fost repede contrazisă de acțiunile administrației sale. Dacă în ultimul an al administrației Bush Jr. deficitul federal al Statelor Unite însuma 460 de milioane de dolari, în primul an de mandat al președintelui Barack Obama, deficitul a crescut rapid la 1400 miliarde de dolari în 2009, stabilizându-se apoi, în 2010 și 2011, la valoarea de 1300 de miliarde de dolari (în condițiile în care, în 2011, datoria publică federală a atins valoarea de 100% din P.I.B, urcând la 15000 miliarde dolari).

Pe de altă parte, ultimii ani s-au înscris, în România, în retorica reducerii cheltuielilor bugetare. Analizând însă datele bugetare ale ultimilor ani, concluzia pare a fi alta: cheltuielile nu au scăzut (vezi tabel 1).

Tabel 1

An	Venituri (miliarde lei)	Cheltuieli (miliarde lei)	Deficit (miliarde lei)	Procent venituri din totalul cheltuielilor
2008	165.5	190.3	24.8	87
2009	157.2	193.7	36.4	81
2010	168.6	202.1	33.5	83
2011	182.5	206.4	23.9	88
2012 (proiecție)	195.3	206.5	11.2	95 ²

Totalul (estimat) al deficitului bugetar pe ultimii cinci ani se cifrează la 129, 8 miliarde lei (aproximativ 40 miliarde euro). Bineînțeles, debutul puternic al celei

1 „(T)hose of us who manage the public's dollars will be held to account, to spend wisely, reform bad habits, and do our business in the light of day, because only then can we restore the vital trust between a people and their government.” <http://www.nytimes.com/2009/01/20/us/politics/20text-obama.html?pagewanted=all> (accesat în 07.01.2012)

2 Marin Pană, „Bugetul 2012. Cum ni s-a întins și ni s-a scurtat plapuma din 2008 încoace”, <http://cursdeguvernare.ro/bugetul-2012-cum-ni-s-a-scurtat-si-intins-plapuma-din-2008-incoace.html> (accesat în 07.01.2012).

mai puternice crize economice din contemporaneitate și-a pus amprenta în cea mai mare măsură asupra datelor economice din 2009. Astfel, România a avut un volum al cheltuielilor publice cu 14, 87% mai mare în 2009, comparativ cu 2008, ceea ce a determinat un deficit de 7, 3% din PIB, de asemenea cel mai mare din Europa Centrală și de Est. Anii următori, 2010 și 2011, au adus, de asemenea, creșteri accentuate ale cheltuielilor bugetare, iar proiecția pentru 2012, deși atestă o temperare a acestui nivel al cheltuielilor nu schimbă un lucru fundamental: viziunea asupra atribuțiilor statului. Aceasta rămâne profund etatistă, instituțiile statului existând în număr foarte mare și arogându-și un număr important de atribuții

Bineînțeles, discuțiile (rezumate la dispute ideologice) asupra justificării, întinderii și limitării puterilor statului sunt întinse, aproape fără sfârșit, iar o simplă enunțare a principiului – „reducerea prerogativelor statului” – nu poate fi decât o mostră de ambiguitate. Din această cauză, în primă etapă, în acest cadru, trebuie să vorbim de reducerea intervenționismului instituțiilor statului în mediul economic. Economia românească este fracturată de mii de intervenții, de la banale subvenții de cădură sau transport, până la zeci de taxe și impozite ce distorsionează procesele economice și a căror finalitate majoră nu e de a rezolva problemele unei societăți umane, probleme pe care, de obicei, nici nu le rezolvă, ci de a întări autoritatea puterii politice. Or, aceasta, din punct de vedere liberal, este un atentat major la adresa democrației.

Soluția reducerii prerogativelor statului, în același timp cu o reafirmare majoră a primatului drepturilor individuale în raport cu instituțiile statului, nu e doar expresia unei viziuni ideologice particulare, liberalismul, ci și concluzia evidentă în urma unor observații factuale. Chiar și statele cu implicare socială majoră, precum statele scandinave, posedă niveluri reduse ale intervenționismului statului în economie (vezi tabelul 2, o comparație între statul cu cea mai redusă implicare în economie din lume, două state ce pot fi considerate un etalon al ideii de welfare state și România în privința câtorva indici definitorii pentru nivelul de intervenție a statului în economie)

Tabel 2

	Country	Business Freedom	Trade Freedom	Monetary Freedom	Investment Freedom	Financial Freedom	Property Rights	Freedom from Corruption
1	Hong Kong	98.7	90	87.1	90	90	90	82
17	Finland	95	87.6	80.7	85	80	90	89
22	Sweden	95	87.6	80.1	85	80	90	92
63	Romania	72	87.6	74.4	80	50	40	38 ¹

Mai mult decât atât, primele 10² țări din 2011 *Democracy Index* au punctaje aproape de maximum absolut (90 de puncte din 100 posibile, cu o excepție, Noua Zeelandă, ce adună 95 de puncte, în timp ce România adună 40 de puncte) în privința protejării dreptului la proprietate în 2011 *Index of Economic Freedom*, realizat de *The Heritage Foundation & The Wall Street Journal*. În același timp statele cele mai autoritare din lume, conform *Democracy Index*, au cele mai reduse niveluri de protecție a dreptului la proprietate, conform 2011 *Index of Economic Freedom*. Aceste date, dincolo de orice interpretare ideologică, nu spun decât un lucru simplu: o democrație este cu atât mai puternică cu cât instituțiile statului au o influență redusă în acțiunile economice ale cetățenilor săi. Non-intervenționismul economic e o condiție necesară (deși nu și suficientă) a unei democrații consolidate.

¹ 2011 *Index of Economic Freedom*, <http://www.heritage.org/index/Explore.aspx>

² Norvegia, Islanda, Danemarca, Suedia, Noua Zeelandă, Australia, Elveția, Canada, Finlanda, Olanda

Concluzii

Faptul că România mai are de făcut pași importanți în procesul de democratizare este o evidență pentru toată lumea. Din păcate, ea nu a reușit niciodată să se înscrie clar în direcția unei democratizări accentuate, fiecare avans fiind urmat de reculuri importante. Din această cauză, propunerile studiului de față, reforma sistemului electoral în direcția măririi șanselor de contestare politică, pe de o parte, și slăbirea puterii statului prin reducerea intervenționismului economic, se constituie în elementele de bază ce ar putea întemeia o direcție ireversibilă pe drumul democratizării.

BIBLIOGRAFIE

BIRCH, Anthony H., *The Concepts and Theories of Modern Democracy*, London & New York: Routledge, 2007

CHAROTERS Thomas, „Sfârșitul paradigmei tranziției”, *Romanian Journal of Political Science* 2: 1 (2002)

DAHL, Robert A, *A Preface to Democratic Theory. 50th Aniversary Edition*, Chicago: Chicago University Press, 2006.

DAHL, Robert A, *Poliarhiile. Participare și opoziție*, traducere de Mihaela Sadovschi, Iași, Institutul European, 2000.

DAHL, Robert A, *Modern Political Analysis*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, 1963

<http://cursdeguvernare.ro/bugetul-2012-cum-ni-s-a-scurtat-si-intins-plapuma-din-2008-incoace>

<http://www.nytimes.com/2009/01/20/us/politics/20text-obama.html?pagewanted=all>

http://www.sar.org.ro/files/383_Policy%20memo41.pdf

<http://www.heritage.org/index/Explore.aspx>

<http://graphics.eiu.com/PDF/Democracy%20Index%202008.pdf> http://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf

http://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=DemocracyIndex2011

Între ezitare și reformă: Proiectul românesc al unei noi republici¹

■ VIORELLA MANOLACHE

[Romanian Academy]

Abstract

The present study approaches republicanism as an alternative way to (re)thinking the politics and the state, by relating constitutional and civic republicanism.

Keywords

consecrated republicanism; the Romanian project for a new republic; „civic republicanism”; constitutional republicanism; Romanian hesitations/ reforms

Republicanism civic vs. Republicanism constituțional¹

Studiul de față își fundamentează perspectiva pe sublinierea faptului că suntem plasați între limitele a două concepții complementare referitoare la *republicanism*: una *constituțională* – axată pe aspectele instituționale și anti-monarhice – și alta *civică*, preocupată de suma valorilor care definesc (în fond) politicile republicane.

În analiza unui atare fenomen complinitor vom pleca de la revederea aporiilor despre rolul *revoluției* și al *ne-supunerii civice* (ca *element declanșator și criză a republicii*), cu evidențierea faptului că statul-națiune, în ipostaza lui de „reprezentant politic”, va implica în ecuația politică doar populațiile vernaculare. În această „ecuație tare”, vechii poli de atracție constituiți din *state-națiuni, partide, profesii, instituții și tradiții istorice* își pierd din interes iar clivajele rigide dintre state dispar sub presiunea unor conjuncturi istorico-politice care dinamitează însăși existența și rolul tradițional al statului-națiune.

Atașând conceptul de *republicanism(e)* ideilor și practicilor unei *vivre*

¹ Lucrarea face parte din Programul nr. II, Proiectul de cercetare nr. 1, *Ideea de republică în filosofia politică modernă și contemporană*, Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române, București.

libere/vivere civile (așa cum se recunosc acestea în/din teoriile republicanștilor clasici – Skinner sau Comparato) conștiinței politice asociată studiilor umaniste (Peltonen) sau filosofiei guvernamentale, cu accent informal-moral (Scott), ne regăsim plasați între limitele deschise ale unei dispute conceptuale. Diferendul are în vedere deza-cordul dintre *idealul participării* asociat *libertății republicane* (drept parte intrinsecă a *vieții bune*) și *protecția instrumentală împotriva dominației* (ca marcă a concepției naturaliste a politicii). Așa cum se cunoaște, disputa (preocupând constant istorio-grafia republicană) a marcat decisiv discursul republicanismului post – machiavellian.

Pe filieră aristoteliană (Pocock¹), transplantarea în contemporaneitate a ideii de *virtute* ar pierde din influență în favoarea „teoriei puterii”, evidentă, mai cu sea-mă, în spațiul dezbaterilor anglo-americe, prin transformarea categoriilor aristoteliene în versiune neo-romană, ciceroniană. Filosofia ciceroniană a lui *vivere libero* dobândind, în acest caz, aspectul distinctiv al transiterii idealurilor republicane.

În acord cu Skinner², *umanismul civic* rămâne ancorat în pe pozițiile relative ale dihotomiei *vita activa* vs. *vita contemplativa*, convingerile *republicane civice* devenind forme contingente asumate drept *Weltanschauung*-uri. Într-un atare context de „complementaritate”, *vita activa* s-ar suprapune unei *vivere civile* ca participare activă a cetățenilor la viața comunității, la legitimitatea și funcționarea corpului politic.

(Re)activând „centralitatea”, prin reconstrucția limbajului *republicanismului civic*, filtrat prin mărcile narative (de import danez – Dzelzainis, Scott sau Boralevi), putem stabili, împreună cu Blair Worden³, distincția esențială dintre/între *republicanismul constituțional* și cel *civic*. O atare distincție ar viza, pe de o parte, aplecarea asupra aspectelor instituționale și antimonarhice, iar, pe de altă parte, accentul pus pe virtuțile necesare politicilor republicane, cu mențiunea că discursul republican rămâne, în principal, preocupat de problemele instituționale și de *valorile soft* ale legilor guvernării.

Diluarea și îmblânzirea categoriilor tari au marcat încercările discursului republican de a se acomoda cu *civilitatea* prin „aristocratizare”, excludere și/sau despășire a mărcilor tipice ale republicanismului clasic ori prin „conservarea” acestora pe fondul transformărilor din domeniul comerțului, al erodării ierarhiilor sociale; pe scurt al îmblânzirii progresive a principiilor constituționale și al aparentei lor compatibilizări cu guvernarea monarhică.

Astfel, potrivit lui I. Honohan⁴, politicile de factură republicană s-ar adresa cetățenilor interdependenți care deliberază/realizează „bunul comun” în interiorul unei comunități politice, atari politici orientându-se în defavoarea intereselor strict individuale. Problema „bunului comun” plasează republicanismul departe de teoriile neutralist-liberale ce exclud din interiorul acesteia noțiunea valorii și separă viața de politic. Construcția politică separată de comunitate devine locul de divergență al teoriilor republicane și al celor comunitariene care vedeau politicul drept expresie a valorilor pre-politice împărtășite comunității.

Difuz – datorită controverselor liberalism-socialism – *republicanismul civic* s-a instalat definitiv în spațiul filosofiei politice, susținut de victoria democrației liberale, a liniei critice lansate de filosofii comunitarieni și a rezervelor cu privire la restaurația comunității, cetățeniei și al scopului moral al politicii.

Republicanismul civic oferă drept alternativă dezbaterii închise dintre/ între liberali și comunitarieni, ideea de *comunitate politică* – concepție îmbogățită față

1 John Pocock, *The Machiavellian Moment* (Cambridge: Cambridge University Press, ed. III, 2003).

2 Quentin Skinner, *Visions of Politics* (Cambridge: Cambridge University Press, vol. 2, 2002).

3 Blair Worden, *Le idee repubblicane e la rivoluzione inglese*, în M. Viroli (ed.), *Liberta politica e virtu civile*, (Torino: Fondazione Agnelli, 2004).

4 Iseult Honohan, *Civic Republicanism Problems of Philosophy* (Taylor & Francis e-Library, 2003).

de ceea ce propunea inițial „mainstream”-ul liberal și mai puțin omogenizată și exclusivă decât oferta naționalismului comunitarian.

Pe filiera Aristotel-Machiavelli-Madison etc., există suficient de mulți teoreticieni contemporani care mizează, prin apelul la paliere istorice, legale sau normative, pe depășirea tradiției *republicanismului civic*, prin reafirmarea suveranității populare în defavoarea termenului consacrat de *libertate* sau *virtute*¹.

Așadar, ar exista un „republicanism liberal” capabil să combine *autonomia* ca drept cu *virtutea civică*. Mizând pe ideea de dependență naturală, J. Raz² consideră politicul sursa divizărilor, iar puterea statală o amenințare în a conferi statului un rol major în promovarea autonomiei. Pentru că o atare gândire republicană plasează libertatea politică în auto-determinarea colectivă, apelând la ceea ce același Raz denumea drept dependență a gusturilor și a valorilor de forme sociale concret determinate. În acest context, *prietenia civică* poate fi înlocuită de solidaritate, sensul prim aristotelian fiind deturnat în/spre relații personal-voluntare³.

Pe aceeași filieră filosofico-politică, *proiectul pentru pacea eternă* (amendabil din perspectiva *monogramei pasiunilor*), stabilea că justiția legală trebuie să se inspire din acest proiect, mai ales atunci când își propune să promoveze pacea statului „republican”. Cu mențiunea că, potrivit lui Kant, numai o constituție republicană poate fi conformă drepturilor omului, pentru că, în cheie filosofico-politică binele suprem se regăsește în constituționalismul republican și în pacea eternă. Ceea ce ne interesează în acest caz este felul în care Immanuel Kant își (ex)tinde „metoda transcendențială” și în tratarea condițiilor vieții morale, în mod particular, perspectiva lui cu privire la *datum* ca *libertate de a înfăptui* sub imperativul formulat de simțul categoric al datoriei. Altfel, acest sentiment de obligație/simt al datoriei, ca punct de sprijin al punților dintre lumi, ar fi irațional. Așa după cum pleda Kant, pentru ca o ființă liberă să poată acționa în funcție de ceea ce-i poruncește conștiința, nu trebuie să se considere o verigă într-un „lanț causal”, ci, dimpotrivă, să fie ea însăși o cauză. Alfel spus: o *ființă autolegislativă*. Diferend-ul dintre politologi și filosofi, este alimentat de perspectiva asupra ideii de cauză. Cu precizarea că, negarea unei atari cauzalități în interesul libertății umane este cea mai importantă idee din lumea morală. Așadar, concilierea dintre natura și libertatea umană a fost, este și va rămâne o prioritate. Singura punte între aceste două „sfere suverane” (e drept destul de fragilă!) este dat de un anume „temei al unității”. Parafrazându-l pe Kant, aceasta s-ar traduce prin faptul că *moralitatea trebuie să aibă o influență asupra lumii reale*. Altfel spus: *libertatea nu trebuie să fie un ideal gol*. Pledoaria pentru libertate ca *fapt* ține de imperativul admiterii *armoniei generale*. „Altminteri am înnebuni”, conchide Kant⁴.

În acord cu alegația lui Philip Pettit⁵, vom accepta conceptul de *republicanism* drept o form(ul)ă distinctă de departajare între tradițiile (mai recente) de gândire liberală ale ideii de dominație și cele tradiționaliste, (re)așezând această paradigmă între polii de atracție („punctele forte”) ai *non-dominației* (transpusă, prin conexiune cu varianta franceză, ca „fuziune” dintre *libertate*, *egalitate* și *fraternitate*).

Dacă, în tratatele canonice de politologie, „republica” este considerată o formă normală de ascensiune spre independență a unei colonii (care-și revendică eliberarea), odată cu inaugurarea „noii perspective”, imaginarul politic și-a ancorat reperele istorice în raza anului 1789, acceptat fie drept un început al erei libere, fie

1 Bill Brugger, *Republican Theory in Political Thought: Virtuous or Virtual?* (Basingstoke and New York: Macmillan, 1999).

2 Joseph Raz, *The Morality of Freedom* (Oxford: Clarendon Press, 1986).

3 Sibyl A. Schwarzenbach, *On Civic Friendship*, în *Ethics* 107 (1996):97-128.

4 Immanuel Kant, *Critica rațiunii pure*, Traducere, studiu și note de Nicolae Bagdasar (București: IRI, 1998).

5 Philip Pettit, *Republicanism. A Theory of Freedom and Government* (Oxford: Clarendon Press, 1997).

un act dezastrous. Firește, o atare viziune simplificatoare, urmează, după cum bine se cunoaște, optica marxistă potrivit căreia, intervalul 1789-1794 rămâne decisiv doar în măsura în care a permis, grație „ascensiunii la putere a burgheziei”, dezvoltarea capitalismului și formarea proletariatului.

O posibilă (re)interpretare a ezitărilor/reformelor constituționale românești

Caracterul angulos al tranziției românești ne plasează pe linia unei evaluări lucide a caracteristicilor vernaculare a fenomenului, excepționaliste, inedite chiar, potrivit lui Cristian Pârvulescu¹. Cu o mențiune: tranziția românească rămâne un proces incomplet, în sensul în care, în spațiul autohton, acesta se poate diagnostica și localiza în evidența unei perioade de *pretranziție* (după anul 1990). Diagnoză ce se justifică, în principal, prin decalajul între sistemele de legi și reguli formale, așadar între modelele structurale și sistemele cognitive și normative încă în vigoare.

Raportând *criza instituțională* la întrebările teoretice ale anilor 1990, este unanim acceptat faptul că „teoria dezvoltării” s-ar subsuma unor ipostaze istorice care vizează, pe de o parte, dependența față de schimbările endogene (intervenția ajutorului extern), iar pe de altă parte necesitatea schimbării instituționale și strategic-economice fundamentale, menite a contribui la creșterea performanțelor sociale și economice. Răspunsul teoretic la astfel de întrebări a vizat amendarea sau, după caz, distanțarea față de teoriile neoclasice de invocare a instituțiilor și a organizațiilor ca factori explicativi ai modelelor instituționale alternative și specifice². Ca atare, a putea analiza condițiile și a stabili cadrul dezvoltării, presupune, în primul rând, reconsiderarea regulilor formale și informale ce reglementează raporturile dintre actorii sociali și cadrele organizatorice în care ei își desfășoară activitatea.

Potrivit lui C.D. North³, *dacă organizațiile consacră eforturile lor activității ne-productive, atunci constrângerile instituționale oferă o structură de stimulente pentru o astfel de activitate*. Accentul pus pe dezvoltarea politică a statului și a administrației sale, pe comportamentul politic, pe apărarea drepturilor civile și, evident, pe direcția, respectiv capacitatea conducerii, a presupus (re)înțelegerea dezvoltării politice drept dezvoltare a democrației liberale. Pe lângă abordarea normativă (v. „modelul democrației”) s-au extins și analizele privind instituțiile democrației și administrației publice din punctul de vedere al gradului lor de autonomie, al funcționalității rațional-legale sau corupte și mai ales al guvernării, respectiv, al managementului, al răspunderii publice, transparenței sau al formelor de impunere a legilor. În locul „explicațiilor structurale” din teoria modernizării sau a dependenței, *abordările instituționaliste* se disting de orientarea predominant-calitativă și funcțional-pragmatică.

Noul instituționalism deschide, astfel, o altă direcție (nu neapărat inedită) în concepțiile despre dezvoltare prin combinarea condițiilor specifice creșterii economice cu ariile constitutive ale dezvoltării politice și prin plasarea cetățeanului și a comunităților în centrul referințelor. Analiza asimetriilor în distribuția puterii este încă suspendată, considerându-se că fiecare cetățean este investit cu șanse egale de participare și de asumare a răspunderii în finalizarea propriilor inițiative. Vechile dispute, de tipul *stat minimal vs. stat maximal*, sunt înlocuite de ideea statului puternic și democratic controlat de societatea civilă. Totuși, o atare opțiune rămâne chestio-

1 Cristian Pârvulescu, *Politici și instituții politice* (București: Trei, 2002).

2 Lazăr Vlăsceanu, *Politică și dezvoltare. România încotro?* (București: Editura Trei, 2001), 56.

3 North C.D., *Institutions, Institutional Changes and Economic Performance* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990).

nabilă, în măsura în care poate genera noi forme de clientelism și de mobilizare populistă, asociate cu formele centrifugale ale asertării identităților culturale și etnice variate. Atari cerințe ale unei guvernări eficiente sunt profund dependente atât de capacitățile manageriale disponibile, de modalitățile de selectare a *elitelor*, cât și de capitalul intelectual al administrației publice și de stabilirea acesteia, independent de circulația elitelor politice.

La începuturile tranziției, *instituțiile formale*, coexistau, paralel, cu cele *informale*. Dacă *instituțiile formale* sunt invocate declarativ, cele *informale* sunt, fie moștenite, fie adaptate și aplicate cu consecvență. Această *scindare instituțională* împiedică emergența unor structuri normative și valorice cu funcții coordonatoare, unidirectionale și eficiente. Perseverând pe această cale, *instituțiile informale* se substituie pe deplin celor *formale*. *Scindarea instituțională inițială este înlocuită de dominarea exclusivă a instituțiilor informale*.

Ipoteza noastră se centrează pe supoziția potrivit căreia, spațiul românesc suferă anumite mutații plasate sub semnul *retro-instituționalizării*, ca specificitate a tranziției, fenomen ce implică pe de o parte *rezistența la instituționalizare*, iar pe de alta, presiunea către (*re*)*instituționalizare*. Diagnosticarea acestui „sindrom al tranziției”, imprimă evidența potrivit căreia, blocajele cadrelor de reglementări sunt susținute de ezitățile legislative, dublate de lipsa oricăror mecanisme de control asupra funcționării corect-instituționale. Cu o precizare: creșterea capacității guvernamentale de a „ghida” procesele tranziției și a stabilității pe termen mediu, duc la politici stabile și predictibile.

Este binecunoscut faptul că *democrația participativă* este o formă clasică prin care sub-centrele (chiar și indivizii izolați) se asociază și intervin ori de câte ori actele puterii contravin interesului public. Este un fenomen al (contra)balansării și al echilibrului fluctuant (ezitant) al vieții politice, apreciat de forțele conservatoare ca factor destabilizator, ca „instabilitate politică”.

În acord cu noile cercetări din domeniul științelor politice, considerăm că prin instaurarea *delegitimării*, spațiul românesc se integrează, firesc, ritmului globalizării gestionate politic. Aceasta se recunoaște într-un angajament politic și civic regăsit în invarianți politici având ca obiectiv fundamental: asigurarea de șanse egale de afirmare pentru toți cetățenii; crearea unui cadru normal de funcționare a justiției sociale; promovarea elementelor de natură să genereze prosperitatea la nivel local, regional, național, internațional; respectarea drepturilor omului și ale cetățeanului; înlăturarea inegalității și a discriminării; încurajarea competiției valorilor; împiedicarea tendințelor monopoliste; instaurarea unui climat de pace și securitate în întreaga lume *samd*. După cum se subliniază în programul majorității partidelor politice ceea ce primează rămâne „dreptul la diferență” ca limitare a oricăror pretenții de subordonare totalitară.

Determinarea riscurilor se bazează pe ceea ce U. Beck¹ denumea prin „posibilitățile matematice”, în sensul că orice risc poate fi determinat, măsurat obiectiv, aproximativ cu precizie. *Societatea cu riscuri* este, așadar, un *gen legitim de modernism familiar* potrivit căruia prin utilizarea rațională putem să surprindem realitățile voinței noastre și, în același timp, să facem ca *șederea noastră în lume să fie mai plăcută*.

Într-o taxinomie a prefixelor proprii analizelor descriptive și normative, se remarcă faptul că pentru Abdel-jalil Akkari², prefixul *inter* ar presupune o viziune „mai universalistă” și o orientare „mai voluntaristă” decât multe altele, fenomen caracteristic arealului dependent de „modelul francez”, mai pătruns de valorile

1 Ulrich Beck, *La société du risque – Sur la voie d'une autre modernité* (Paris: Champs Flammarion, 2001).

2 Akkari, Abdel-jalil, *Le multiculturalisme critique*, in Giordano, Christian et Patry, Jean-Luc (Hg.), *Multikulturalismus und Multilingualismus. Ein Symposium* (Fribourg: Universitätsverlag Freiburg Schweiz, 2002).

Revoluției de la 1789. Cu mențiunea expresă că, tocmai „modelele de integrare”, ce operează cu prefixul *inter-*, par a se organiza drept alternative ale binecunoscutelor strategii asimilaționiste care au influențat timp de un secol raportul majoritar-mi-noritar în Franța¹.

Ceea ce se poate observa „cu ochiul liber” este faptul că *statul civic*, fundamental diferit de cel național și/sau „monoetnic”, va miza, de regulă, pe „consensul general” al reglementărilor ce guvernează viața democratică a unei comunități politice².

În concluzie, referitor la reverberațiile resimțite în cadrul fenomenului românesc, reține atenția „Apelul” (publicat în paginile *Revistei* 22) ca „emanație” a unui demers civic ce își propunea reactivarea (printr-o abordare sincronă „fenomenului actual”) sintagmei de *nouă republică*³, având ca miză declarată nu doar modificarea unui simplu paragraf legal, ci instituirea unei *noi ordini republicane*, prin recuperarea vernaculară a sensului original al republicanismului.

„Întemeierea republicană” ar implica, potrivit lui Ioan Stanomir⁴, (re)organizarea suveranității naționale (de la dinamica vieții locale până la desemnarea adunărilor), prin întâlnirea „principiului electiv” cu acela al consacării „echilibrului între puteri”.

Subsumând marile interogații din spațiul public actual întrebărilor: *cine poate fi investit cu misiunea de a redacta o nouă Constituție a Republicii?*; *care este orizontul de timp în interiorul căruia se poate realiza acest obiectiv general-asumat?*, „dezbateră” din 19 iunie 2007 (proiect inițiat de Partidul Liberal Democrat) infirma, potrivit lui Stanomir, calificarea de reformă constituțională a „noii republici”. Pe considerentul că statul român (din intervalul 1991-2007), ar anula/neutraliza – prin lipsa valorilor asociate tradițional republicanismului și constituționalismului și prin „abolirea cetățeniei” și reducerea individului la un rol pasiv civic- orice efort de „calificare republicană”.

Integrate crizelor republicii, simptomele românești ale fenomenului se recunosc în deraierea comunicării echilibrate/armonizării dintre actorii din mediul intelectual și actanții din mediul juridic ori în separarea reflecției venită din/spre „marginea cetății”. Fizionomia și fiziologia „fenomenului românesc” se recunosc, mai cu seamă, în „felul particular” prin care se aplică „acte normative” și în „modul original” prin care Constituția interacționează cu cetățenii, fără a mai lua în calcul și decalajul dintre „vointa națională” și „decizia adunărilor”.

Pe fondul încurajării parohializării și, în contrapondere, a descurajării unor posibile deschideri către / spre alte sisteme de drept, *constituționalismul comparat* va deveni un „referent” pentru identificarea *ethosului* ca revigorant al regimului constituțional românesc, racordat la curentul de idei al democrațiilor deprinse cu asemenea avatari ai libertății.

Un asemenea agregat îl putem recunoaște privind, comparativ, mecanismul de control asupra constituționalității, care, în cazul Statelor Unite, ar putea indica

1 Dominique Schnapper, *La France de l'intégration. Sociologie de la nation en 1990* (Paris: Gallimard, 1991) și Eugene Weber, *Peasants into Frenchmen: The Modernization of Rural France, 1800-1914*, Stanford: Stanford University Press, 1976).

2 Jürgen Habermas, *Anerkennungskämpfe im demokratischen Rechtsstaat*, in Charles Taylor, *Multikulturalismus und die Politik der Anerkennung* (Frankfurt/M.S. Fischer Verlag, 1993), 147-196.

3 Proiectul „Noua Republică” a fost lansat cu ocazia dezbaterii publice organizate de CADI-Eleutheria împreună cu Centrul pentru Institutionalizarea Resurselor și Inițiativelor Strategice (CIRIS) din Arad și asociațiile *Millennium Center* și *Inițiativa Tinerilor din Arad*, devenind un program de dezbateri și analize pe tema necesității reconstrucției instituționale ale statului român prin reforma constituțională și schimbările de fond subsecvente.

4 Ioan Stanomir, *Despre o nouă ordine republicană*, *Revista* 22, 20 Iulie 2007.

o cale de urmat (pe fondul actualității legatului american al fondării republicii), prin apelul la civism, moderație sau supremația legii. Potrivit lui Cătălin Avramescu, „unicitatea republicii americane” constă în dialogul intelectual cu evoluțiile juridice inovatoare, în capacitatea legilor și Constituției de a permite autonomia individuală și de a o imagina/prefigura și pe cea a comunității. Moștenirea „genezei constituționale” (din secolul XVIII) reactivează sensul libertății drept reper cotidian, dublat de viziunea asupra mecanicii separației puterilor, prin înlocuirea „încrederii” (de extracție iacobină) cu „rezerva intelectuală” (a Părinților Fondatori). „Senatul Republicii Americane” își girează „profilul” prin emularea trecutului republican și prin eliminarea riscului presupus de formula (directă sau falacioasă a) oricărei tiranii.

Cu menținea că, în vreme ce „Republica Americană” se naște și renaște în interiorul efortului permanent de a injecta în instituțiile canonice ceea ce ține de libertatea civică a modernilor (hodiernilor), „Revoluția Americană” (receptată pe filiera celei olandeze și engleze) rămâne un model distanțat de produsul imaginat în laboratorul filosofic autohton de „extracție franceză”!¹²

Historia docet: să nu uităm că determinantul „civic” este cel care trădează, în fapt, tocmai spiritul liberal și republican cu rădăcini iacobine!

BIBLIOGRAFIE

ARATO, Andrew, Jean L. Cohen, *Civil Society and Political Theory*, Cambridge MA, MIT Press, 1994

BARBU, Daniel, *Republica absentă – politică și societate în România postcomunistă* – ediția a doua revazută și adăugită- București, Editura Nemira, 2004.

BENHABIB, Seyla, *Models of Public Space* (Cambridge Mass.: MIT Press, 1992);

BECK, Ulrich, *La société du risque – Sur la voie d’une autre modernité*, Paris, Champs Flammarion, 2001.

HABERMAS, Jürgen, *Anerkennungskampfe im demokratischen Rechtsstaat*, in Charles Taylor, *Multikulturalismus und die Politik der Anerkennung*, Frankfurt/ M.S. Fischer Verlag, 1993.

KANT, Immanuel, *Critica rațiunii pure*, Traducere, studiu și note de Nicolae Bagdasar, București, IRI, 1998.

PETTIT, Philip, *Republicanism. A Theory of Freedom and Government*, Oxford, Clarendon Press, 1997.

PISIER, Évelyne (coord.), *Istoria ideilor politice, cap. Republica, unitatea poporului și administrarea teritoriului*, Timișoara: Amarcord, 2000.

POCOCK, John, *The Machiavellian Moment*, Cambridge, Cambridge University Press, ed. III, 2003.

PUFENDORF, Samuel, *On the Duty of Man and Citizen according to Natural Law*, Cambridge, Cambridge University Press 1991.

RAZ, Joseph, *The Morality of Freedom*, Oxford, Clarendon Press, 1986.

SKINNER, Quentin, *Visions of Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, vol. 2, 2002.

STANOMIR, Ioan, „Constituție și republică sau despre lecția americană”, *Revista 22*, 22 februarie 2011.

STANOMIR, Ioan, „Despre o nouă ordine republicană”, *Revista 22*, 20 Iulie 2007.

1 *Constituția Statelor Unite ale Americii*, Traducere, comentariu și adnotări de Cătălin Avramescu (București: Humanitas, 2010).

2 Ioan Stanomir, *Constituție și republică sau despre lecția americană*, *Revista 22*, 22 februarie 2011.

Reforma statului

O formulă la modă sau o schimbare fundamentală?¹

■ IRINA LONEAN

[The University of Bucharest]

Abstract

The state reform is one of the most present issues on the political and public agendas since 2009. The President of Romania is a leading figure in this topic; reason for which an in depth analysis of his speeches might give to the political science researcher a good idea of what and how the Romanian state is imagined by the political elite. A new design of check and balances, a limited state and an equitable treatment of the citizens by the state, through education, public health and social security are promoted. However, the public policies meant to put these ideas into practice lack efficiency and long term vision, both essential in the case of a state reform.

Keywords

State reform; modern state; limited state; welfare state; President of Romania

Introducere

Începând din 2008 reforma statului a devenit una dintre cele mai folosite formule care să fundamenteze decizii controversate de politică internă în România. Expresie "umbrelă", incluzând mai multe tipuri de măsuri, unele fundamentale și sistemice, altele punctuale, "reforma statului" a fost utilizată intens, dar nu a primit o definiție operațională, nici din partea oamenilor politici care o invocă de câte ori trebuie să legitimeze o decizie controversată asupra sectorului public, nici din partea observatorilor și comentatorilor fenomenului politic românesc.

La o simplă trecere în revistă a discursului public, reforma statului se referă la modificări constituționale preconizate, incluzând schimbarea formei și dimensiunii Parlamentului și uneori a formulei electorale, la reorganizarea administrativ-teritorială, la diminuarea numărului de angajați din sectorul public și a cheltuielilor bugetului public, la limitarea acțiunilor sectorului public în domeniul politicilor sociale. Dar pot

¹ Acknowledgement: Acest articol a fost finanțat din proiectul strategic "Excelență și interdisciplinaritate în studiile doctorale pentru o societate informațională", contract nr. POSDRU 107/1.5/S/80765, cofinanțat de Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane.

toate acestea sa fie incluse într-o sferă mai largă a "reformei statului", sau avem de-a face cu un artificiu discursiv?

Articolul de față propune o incursiune în discursul public despre reforma statului, incluzând pe de o parte, pozițiile oficiale ale executivului – președinte și guvern – iar pe de altă parte știrile și comentariile apărute în cele mai importante cotidiane, ca expresie a ceea ce se află pe agenda media și a publicului. Vom analiza conținutul semantic al formulei "reforma statului și de asemenea, în contextul politic și economic al crizei și în raport cu imaginea publică a statului în această perioadă vom căuta să înțelegem direcția spre care se îndreaptă toate politicile publice și schimbările care primesc eticheta comună de reforme ale statului.

Ce este statul?

Suntem înclinați să credem că statul este una dintre acele categorii ale realității pe care le putem recunoaște atunci când le întâlnim¹, când plătim impozite, când oprim la semnul unui polițist pe drumul național, când înregistrăm o căsătorie, deși nu putem da o definiție cuprinzătoare în câteva fraze. Pentru toți acei actori politici care critică sau apără statul, pentru cetățenii care se supun regulilor sale, dar și pentru cercetătorii din științe politice, întrebarea simplă: „la ce ne referim când vorbim despre stat?” rămâne o sarcină deosebit de dificilă.

Deși subiect al constituției românești, statul nu este un subiect central al cercetării academice, în comparație cu alți actori esențiali ai sferei politice, cum sunt de pildă partidele. Termenul e comun, dar nu e înțeles la fel. Concepțiile despre stat ale actorilor care dețin succesiv puterea și decizia afectează modul în care statul se structurează și pe cale constituțională, viața cetățenilor². Dar această imagine a statului ce determină decizia nu este public și direct asumată.

Tranzițiile³ postcomuniste⁴ din spațiul central și est european sunt înțelese în general ca fiind tranziții de la economia comandată la economia de piață, de la sistemul politic în care Partidul Comunist se bucura de monopolul puterii la regimul democratic pluralist al statului de drept. Unii autori pun însă un accent deosebit pe transformările instituționale implicate de aceste două procese. „Construirea vapo-ului pe mare” se referă la reformarea statului în timp ce acesta este folosit simultan ca principal agent al transformării.⁵ Partidul unic și planul de producție dispar, în schimb instituțiile guvernamentale rămân. Pentru ca aceleași instituții să organizeze alegeri libere pluraliste și să demareze, iar apoi să gestioneze privatizarea se impune o reformă structurală a acestor instituții.⁶ În plus decidenții politici din România și

1 Christopher Pierson, *The Modern State* (London & New York: Routledge, 2005), 5.

2 James C. Scott, *În numele statului. Modele eșuate de îmbunătățire a condiției umane* (Iași: Polirom, 2007), 85.

3 Vom utiliza termenul de "tranziție" într-un sens mai degrabă literal decât politic. Nu îi atașăm în mod automat o valoare, pozitivă sau negativă, dar îl vom folosi spre deosebire de termenul transformare pentru a surprinde schimbările întreprinse cu un scop și cu o țință relativ bine determinată după 1989.

4 De asemenea folosim termenul "postcomunism" într-o accepțiune istorică: perioadă ce succede perioada comunistă, încheiată în 1989. Nu atașăm în mod automat conceptului valențe, atitudinea anti-comunistă sau anumite acțiuni. De fiecare dată când vom utiliza termenul într-un sens cu o conotație specifică, definit de autorii literaturii de specialitate, vom menționa aceste sensuri distincte.

5 Jon Elster, Claus Offe, Ulrich Preuss, *Institutional Design in Post-Communist Societies. Rebuilding the Ship at Sea* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998).

6 Juan Linz, Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996).

din celelalte țări din Europa Centrală și de Est trebuie să hotărască asupra formelor pe care le ia reforma instituțiilor fundamentale într-o perioadă în care întreaga lume, politică și academică, începea să reconsidere statul ca obiect politic și realitate dominantă a vieții politice. Evaluări și critici ale eficacității și eficienței statului și critici asupra metodelor folosite, condamnând statul ca despotice, au apărut la sfârșitul anilor '80.

În ceea ce privește teoriile statului, cercetătorii acestui fenomen se preocupă în mare măsură de nașterea statului modern, care există în prezent ca o entitate stabilă și consolidată. Astfel, de multe ori cercetătorii au mai întâi în vedere structura prezentă a statului și abia apoi procedează la o inferență cu privire la modul în care acesta s-a format.¹ În același mod observațiile cercetătorilor cu privire la modul în care funcționează statul modern – cercetători ce au emis teoriile de clasă, feministe, pluraliste, elitiste etc. – se bazează pe observarea statului stabil și consolidat. Chiar dacă diferă fundamental identificând statul fie cu un instrument al burgheziei,² sau un mediator între grupuri foarte diverse,³ sau un corp centralizat și coerent de decidenți autonomi,⁴ sau un mijloc de creare de reguli pentru maximizarea veniturilor elitei,⁵ toate aceste teorii împărtășesc prezumția că există deja un set de actori care exercită o autoritate legitimă asupra teritoriului.⁶ Dar așa cum este cazul pentru statele în curs de dezvoltare, nici statele comuniste nu au fost stabile la început și nu sunt încă pe deplin consolidate.⁷

Ce este reforma statului?

Noțiunea de reformă a statului poate fi înțeleasă prin încadrarea sa în sfera mai largă a proceselor de construcție a statului. Procesele de construcție a statului (state-building) au fost definite de Francis Fukuyama ca fiind crearea de noi instituții guvernamentale și întărirea celor existente.⁸ Conceptul de *state-building* a fost pentru prima oară folosit ca atare în legătură cu fondarea statelor europene occidentale moderne din Europa și a fost concentrat pe capacitatea statelor de a se impune în societate. Charles Tilly descrie atributele statului ca fiind: personalul specializat, controlul asupra teritoriului, loialitatea, durabilitatea, existența unor instituții în ca-

1 S. N. Eisenstadt and Stein Rokkan (eds.), *Building States and Nations* (Beverly Hills, CA: Sage, 1973); și Charles Tilly (ed.), *The Formation of National States in Western Europe*, (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1975).

2 Bob Jessop, *State Theory: Putting Capitalist States in Their Place* (University Park: Penn State Press, 1990).

3 Seymour Martin Lipset, *Political Man: The Social Bases of Politics* (Garden City, NY: Doubleday, 1960); și Robert A. Dahl, *A Preface to Democratic Theory* (Chicago: University of Chicago Press, 1956).

4 Stephen D. Krasner, *Defending the National Interest: Raw Materials Investments and U.S. Foreign Policy* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1978); Theda Skocpol, „Bringing the State Back In: Current Research”, in *Bringing the State Back In*, edited by Peter B. Evans, Dietrich Rueschmeyer, and Theda Skocpol (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), 3-43.

5 Mancur Olson, „Dictatorship, Democracy and Development”, in *American Political Science Review* (vol. 87, no. 3, 1993), 567-76; Margaret Levi, *Of Rule and Revenue* (Berkeley: University of California Press, 1988).

6 Michael Mann, *The Sources of Social Power*, vol. 2 (New York: Cambridge University Press, 1993), chap. 3.

7 Robert Jackson and Carl Rosberg, „Why Africa's Weak States Persist”, in *World Politics*, (1992), 1-24; Lisa Anderson, „The State in the Middle East and North Africa”, in *Comparative Politics* (vol. 20, no. 1, 1987), 1-18.

8 Francis Fukuyama, „The Imperative of State-Building”, in *Journal of Democracy* (Vol. 15, nr. 2, 2004), 17.

drul unui stat centralizat și autonom care deține monopolul violenței asupra unei populații date.¹

Tilly folosește pentru a defini statul o abordare weberiană. Max Weber constată varietatea enormă a funcțiilor statului și se concentrează pe o definiție instrumentală, pornind de la mijloacele sale specifice și anume folosirea forței fizice.²

„Îi este fundamental caracteristic statului contemporan o reglementare administrativă și legală, modificabilă prin legi, care orientează activitatea personalului administrativ (el însuși determinat de legi) și care revendică acceptarea validă a autorității sale, nu doar pentru membrii săi – care au devenit membrii prin naștere – dar și pentru cea mai mare parte a activităților ce se desfășoară într-un teritoriu de sub jurisdicția sa (și în consecință este o organizație obligatorie definită de un teritoriu). ... Acest aspect al monopolului violenței este o caracteristică esențială pentru stat, ca și caracterul său de instituție rațională și durabilă.”³

Analizând definiția lui Weber putem distinge trei caracteristici ale statului ca fiind: monopolul forței legitime, caracterul rațional-legal și durabilitatea. Totodată din definiție reținem trei elemente constitutive ale statului: cetățenii, teritoriul și administrația, formată la rândul său din instituții și persoane. Aceste elemente vor sta la baza tabloului operațional de analiză pe care îl vom dezvolta.

Cum poate fi înțeleasă reforma statului?

Bazându-ne pe literatura asupra filosofiei și teoriilor statului și pe categoriile deja formulate de alți autori⁴, vom analiza un set de nouă variabile dependente cu privire la stat:

1. monopolul forței legitime	6. teritoriul
2. constituționalitatea	7. cetățenia
3. puterea impersonală	8. birocrăția publică
4. autoritatea legitimă	9. taxarea
5. suveranitatea	

Primele cinci variabile reprezintă caracteristici ale statului. Primele patru variabile sunt enumerate explicit sau implicit de definiția lui Weber, constituționalitatea reprezentând caracterul rațional legal, iar caracterul impersonal al puterii și autoritatea legitimă reprezentând condițiile fundamentale ale stabilității. Suveranitatea este de asemenea o caracteristică a statului considerată fundamentală atât în teoria politică, cât și în teoria relațiilor internaționale. Următoarele trei variabile sunt cele pe care Weber le identifică ca fiind componentele statului: teritoriul, cetățenii și birocrăția de stat. Iar în cele din urmă, taxarea este o funcție a statului, pe care o întâlnim pretutindeni și care are un caracter instrumental. Prin taxare statul urmărește îndeplinirea altor scopuri publice.

1 Charles Tilly (ed.): „Western-State Making and Theories of Political Transformation”, in IDEM, *The Formation of National States in Western Europe* (Princeton, Princeton University Press, 1975), 70.

2 Max Weber, *Politica, o vocație și o profesie*, trad. Ida Alexandrescu (București: Ed. Anima, 1992), 10.

3 Max Weber, *Economie et société*, Tome 1 (Paris: Plon, 1997), 99.

4 Cristopher Pierson, *The Modern State* (2005), 8.

Cum este prezentată reforma statului în România?

Am analizat pentru acest articol discursurile Președintelui și comunicatele de presă ale Primului Ministru al României în perioada ianuarie 2009-decembrie 2011. Pe parcursul acestor trei ani, Președintele a invocat reforma statului în 15 discursuri, aceasta fiind însă una dintre temele principale ale discursului său de la 21 decembrie 2009, la depunerea jurământului în fața Parlamentului¹. În comunicatele de presă ale Guvernului României și în conferințele de presă ale premierului după ședințele de guvern sintagma apare doar de opt ori.

În același timp, am făcut o revistă a presei, pentru aceeași perioadă, pentru șapte cotidiane², cu apariții pe hârtie sau online, și, de asemenea, pe agenția de presă *Mediafax*. Numărul articolelor care conțin cuvintele "reforma statului" este impresionant. Ele sunt însă, în majoritatea covârșitoare a cazurilor, direct legate de discursurile și acțiunile Președintelui. Un număr foarte mic de editoriale ia în discuție subiectul. Mai exact, numărul de articole luând în discuție reforma statului este de 264 de articole în *Adevărul*, 44 de articole în *Cotidianul*, 22 de articole în *Evenimentul Zilei*, 48 de articole în *Gândul*, 149 de articole în *Puterea.ro*, 102 articole în *România Liberă*, 34 de articole în *Ziarul Financiar*, 78 de articole pe *Mediafax*.

În discursurile Președintelui apar, cu frecvență aproape egală, de regulă menționată toate, sau aproape toate în fiecare discurs, câteva teme sau componente ale reformei statului. Pentru un număr însemnat dintre acestea Președintele a înființat la Cotroceni comisii de experți care au prezentat evaluări și recomandări. Componentele reformei statului, așa cum apar ele în discursurile Președintelui sunt:

¹ Discursurile și comunicările Președintelui pe tema reformei statului, disponibile pe website-ul administrației prezidențiale, www.presidency.ro, sunt:

- Discursul Președintelui României, Traian Băsescu, la recepția oferită cu prilejul aniversării a 150 de ani de la Unirea Principatelor Române - București, 22 ianuarie 2009
- Mesajul Președintelui României, Traian Băsescu, în fața Camerelor Reunite ale Parlamentului României (București, Palatul Parlamentului, 09 martie 2009)
- Participarea Președintelui României la deschiderea oficială a primei ediții a „Forumului Autorităților Locale din România și Republica Moldova” Președintele României, Traian Băsescu, a participat, vineri, 15 mai a.c., la Piatra Neamț, la deschiderea oficială a primei ediții a „Forumului Autorităților Locale din România și Republica Moldova”
- Mesajul Președintelui României, Traian Băsescu, în fața Camerelor reunite ale Parlamentului (15 septembrie 2009)
- Declarație de presă a Președintelui României, Traian Băsescu (Palatul Cotroceni, 24 septembrie 2009)
- Alocuțiunea Președintelui României, Traian Băsescu, la conferința cu tema „România 2020 - Perspective de viitor” (Târgu Mureș, 29 septembrie 2009)
- Discursul Președintelui României, Traian Băsescu, la lucrările Forumului Economic Român (București, 05 octombrie 2009)
- Declarația de presă a Președintelui României, Traian Băsescu (Palatul Cotroceni, 22 octombrie 2009)
- Discursul Președintelui României, Traian Băsescu, la ceremonia de depunere a jurământului în fața Camerelor reunite ale Parlamentului României (Palatul Parlamentului, 21 decembrie 2009)
- Mesajul de anul nou 2010
- Discursul Președintelui României, Traian Băsescu, a Camerei de Comerț și Industrie Româno-Germană (București, 21 ianuarie 2010)
- Declarația de presă a Președintelui României, Traian Băsescu (Palatul Cotroceni, 11 mai 2010)
- Discursul Președintelui României, Traian Băsescu, la recepția oferită cu prilejul Zilei Naționale a României (Palatul Cotroceni, 29 noiembrie 2010)
- Discursul Președintelui României la dezbaterile cu tema „Reforma instituțională a Statului Român. Statul asistențial, statul minimal sau statul eficient?”, organizată de Institutul de Studii Populare, în parteneriat cu Fundația Konrad Adenauer. (București, 18 ianuarie 2011)
- Discursul Președintelui României, Traian Băsescu, la Conferința „Analysing Romania's future economic potential”, organizată de grupul „The Economist” (București, 24 noiembrie 2011)

² *Adevărul, Cotidianul, Evenimentul Zilei, Gândul, Puterea.ro, România Liberă, Ziarul Financiar.*

- Constituția
- Justiția
- Salarizarea din sectorul public
- Diminuarea numărului de instituții publice/agenții guvernamental
- Educația
- Sistemul sanitar
- Pensiile și asistența socială
- Descentralizarea și "redocuparea" administrativ-teritorială
- Fiscalitatea

Constituția este o temă pe care Președintele o echivalează, de cele mai multe ori, cu reforma Parlamentului, mai exact cu restructurarea Parlamentului ca unicameral și reducerea numărului de membrii ai Parlamentului.¹ În cazul *justiției* Președintele include în discursuri repetate trimiteri la statul de drept, legând această noțiune de eficiența, performanța și încrederea în justiției, indiciile concrete despre politici din discursuri fiind lupta împotriva corupției, responsabilitatea magistraților și salarizarea din justiției.²

Pentru *salarizarea din sistemul public* reforma este instrumentată prin promovarea legii salarizării unitare în sectorul public, prezentată ca o soluție de eficientizare a cheltuiirii bugetului în capitolul de resurse umane, dar și ca o reformă morală. În același timp, *diminuarea numărului de instituții publice/agenții guvernamentale* vizează realizarea unui scop dublu: accesibilitatea la serviciile publice, prin eliminarea birocrăției și eficientizarea statului, prin eliminarea unor cheltuieli suplimentare de funcționare.³

Educația este o temă recurentă. Condiție și asigurare pentru succes social și personal, educația este, după cum reiese din discursurile Președintelui, alături de sănătatea publică, funcția fundamentală a statului. Condiția de performanță este invocată și, de cele mai multe ori, deși nu întotdeauna, în legătură cu asigurarea competențelor și deprinderilor necesare pe piața muncii.⁴ *Sistemul sanitar* este, alături de educație, o funcție primară a statului român reformat, așa cum îl prezintă Președintele. Ca și în cazul educației, o serie de analize și evaluări de performanță au fost realizate, iar Președintele pune accentul în repetate rânduri pe necesitatea de a respecta în construcția sistemului de sănătate două criterii: eficacitatea în asigurarea serviciilor medicale de calitate și responsabilitatea față de contribuțiile la asigurări ale contribuabililor, mai exact un sistem financiar corect, care să elimine risipirea. Nu se regăsesc însă, în luările de poziție ale șefului statului, indicii despre modul în care aceste două criterii pot fi îndeplinite în același timp.⁵

1 Declarație de presă a Președintelui României, Traian Băsescu (Palatul Cotroceni, 24 septembrie 2009), Declarația de presă a Președintelui României, Traian Băsescu (Palatul Cotroceni, 22 octombrie 2009), Discursul Președintelui României, Traian Băsescu, la ceremonia de depunere a jurământului în fața Camerelor reunite ale Parlamentului României (Palatul Parlamentului, 21 decembrie 2009)

2 Mesajul Președintelui României, Traian Băsescu, în fața Camerelor Reunite ale Parlamentului României (București, Palatul Parlamentului, 09 martie 2009), Discursul Președintelui României, Traian Băsescu, la ceremonia de depunere a jurământului în fața Camerelor reunite ale Parlamentului României (Palatul Parlamentului, 21 decembrie 2009)

3 Mesajul Președintelui României, Traian Băsescu, în fața Camerelor reunite ale Parlamentului (15 septembrie 2009), Discursul Președintelui României, Traian Băsescu, la ceremonia de depunere a jurământului în fața Camerelor reunite ale Parlamentului României (Palatul Parlamentului, 21 decembrie 2009).

4 Discursul Președintelui României, Traian Băsescu, la ceremonia de depunere a jurământului în fața Camerelor reunite ale Parlamentului României (Palatul Parlamentului, 21 decembrie 2009), Discursul Președintelui României la dezbaterea cu tema „Reforma instituțională a Statului Român. Statul asistențial, statul minimal sau statul eficient?”, organizată de Institutul de Studii Populare, în parteneriat cu Fundația Konrad Adenauer. (București, 18 ianuarie 2011)

5 Discursul Președintelui României, Traian Băsescu, la ceremonia de depunere a jurământului în

În ceea ce privește *pensiile și asistența socială*, reforma propusă presupune asigurarea dreptății și echității¹ în ceea ce privește asigurările și prestațiile sociale. Accentul este pus pe principiul contributivității – o aplicație la nivelul asigurărilor sociale a principiului echității², altfel spus sublinierea faptului că pensiile mici pot fi crescute, până la un nivel acceptabil, dacă sunt eliminate pensiile speciale, mai mari decât rezultă din calculul contribuțiilor. De asemenea, în cazul asistenței sociale reforma pe care Președintele o propune urmărește realizarea dreptății, în sensul construirii unui sistem care să identifice clar beneficiarii și să țină seama măsurile, eliminând prestațiile sociale pentru beneficiarii ilegali și ilegitiți.³

În ceea ce privește *descentralizarea și reorganizarea administrativ teritorială*, subiectul a fost intens discutat în presă în vara anului 2011, dar este mai puțin prezent în discursurile președintelui. Două motive sunt folosite pentru a promova reforma administrativ-teritorială. Pe de o parte unele discursuri arată că descentralizarea aduce un plus de democrație și de bună guvernare, în acord cu discursul european standard, cu imaginarul liberal și creștin-democrat.⁴ Pe de altă parte reorganizarea teritorială este propusă ca o soluție de eficientizare prin creșterea dimensiunii structurilor administrative teritoriale intermediare – județele. Dar dezvoltarea democratică și buna guvernare “aproape de cetățean” nu se realizează la nivelul regional (departamental/județean). În concluzie, deși este recunoscută ca fundamentală pentru reforma statului și au existat pe agenda publică mai multe propuneri și proiecte, tema descentralizării și reorganizării teritoriului este departe de a fi operaționalizată în discursul oficial al Președintelui și putem spune că încă nu va fi instrumentalizată pe agenda politică.

Fiscalitatea este și ea o temă a “reformei statului”, dar și în acest caz schimbarea avută în vedere nu este una funcțională, ci instrumentală. Președintele insistă în a respinge creșterile de impozite și taxe (deși în 2010 TVA a crescut). Miezul acestei reforme trebuie să fie creșterea eficacității instituțiilor fiscale și prin aceasta diminuarea evaziunii fiscale.⁵

Așadar viziunea Președintelui asupra direcției de reformare a statului are în vedere câteva elemente fundamentale dintre caracteristicile, componentele și funcțiile statului.

În urma realizării revistei presei putem să spunem că propunerile șefului statului sunt fie promovate, fie respinse, individual. Ele nu sunt privite ca componente ale unei “reforme a statului” integrată și coerentă, așa cum o prezintă președintele, iar prin aceasta putem să spunem că, deși folosește sintagma, presa nu se referă niciodată la reforma statului, ci exclusiv la reforme sectoriale.

fața Camerelor reunite ale Parlamentului României (Palatul Parlamentului, 21 decembrie 2009), Discursul Președintelui României la dezbaterea cu tema „Reforma instituțională a Statului Român. Statul asistențial, statul minimal sau statul eficient?”, organizată de Institutul de Studii Populare, în parteneriat cu Fundația Konrad Adenauer. (București, 18 ianuarie 2011)

1 John Rawls, *A Theory of Justice* (Cambridge, Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press, 1971).

2 Pierre Rosanvallon, *Noua problemă socială* (Iași: Institutul European, 1998).

3 Discursul Președintelui României la dezbaterea cu tema „Reforma instituțională a Statului Român. Statul asistențial, statul minimal sau statul eficient?”, organizată de Institutul de Studii Populare, în parteneriat cu Fundația Konrad Adenauer. (București, 18 ianuarie 2011).

4 Participarea Președintelui României la deschiderea oficială a primei ediții a „Forumului Autorităților Locale din România și Republica Moldova” Președintele României, Traian Băsescu, a participat, vineri, 15 mai a.c., la Piatra Neamț, la deschiderea oficială a primei ediții a „Forumului Autorităților Locale din România și Republica Moldova”.

5 Discursul Președintelui României, Traian Băsescu, la ceremonia de depunere a jurământului în fața Camerelor reunite ale Parlamentului României (Palatul Parlamentului, 21 decembrie 2009), Discursul Președintelui României la dezbaterea cu tema „Reforma instituțională a Statului Român. Statul asistențial, statul minimal sau statul eficient?”, organizată de Institutul de Studii Populare, în parteneriat cu Fundația Konrad Adenauer. (București, 18 ianuarie 2011).

Cum poate fi conceptualizată reforma statului?

Un nou echilibru al puterilor

Reforma parlamentului este o schimbare la nivel constituțional, dar și a modului în care se definește autoritatea legitimă a statului, nu atât prin conținutul propunerii – deoarece același tip de legitimitate poate fi imaginat atât cu un Parlament unicameral, cât și cu un parlament bicameral – cât prin justificarea propunerii. În măsura în care discursul public prezintă Parlamentul reformat ca fiind mai eficient, mai rapid, mai ieftin, mai ușor de înțeles, constatăm că un nou Parlament al României, așa cum a fost el acceptat de cetățeni prin referendum, este mai puțin un spațiu al dezbaterii și reprezentării, cât unul al legiferării urmărite îndeaproape, atât de public, cât și de executiv.¹

Pe de altă parte, propunerile privind justiția, monitorizarea sa de către Comisia Europeană și reacțiile executivului la aceste monitorizări, implicarea Ministerului Justiției în asigurarea răspunderii magistraților și în stabilirea veniturilor acestora vin să restructureze relațiile dintre puterile statului. Nu se poate vorbi, așa cum acuză în unele cazuri presa și comentatorii din sfera publică, despre o limitare a independenței justiției, dar este o reformulare a sistemului de echilibru și control între puteri.

Un Parlament unicameral și mai mic poate fi mai eficient și mai rapid nu doar în adoptarea legilor, ci și în responsabilizarea guvernului. În același timp, guvernul primește o serie de instrumente de responsabilizare a justiției, aceasta rămânând totuși, prin Consiliul Superior al Magistraturii, independentă. Altfel spus, deși nici Parlamentul unicameral, nici schimbările la nivelul asigurării responsabilității magistraților nu afectează fundamental caracteristicile statului, împreună ele conduc spre o reformă a relației dintre puterile statului, făcând ca accentul acestei relații să se mute de pe echilibrul lor, spre control.

O perspectivă românească asupra rolului statului în criză

Din perspectiva componentelor statului: populație, teritoriu și birocrație publică, reforma statului, așa cum este ea propusă de Președinte, răspunde provocărilor ridicate de criza economică, dar o face din două perspective opuse și foarte dificil de reconciliat.

La o privire atentă asupra efectelor pe care criza începută în 2008 le-a produs asupra statelor lumii, constatăm o deosebire majoră între raportările la stat de pe cele două maluri ale Atlanticului, cu revendicări pentru creșterea intervenției publice în Statele Unite și pentru diminuarea sa substanțială în Europa. În Statele Unite criza a generat o contestare a piețelor și o serie de revendicări de intervenție a statului pentru reglementarea acestora – cum ar fi mișcarea *Occupy Wall Street*, ca și proiecte de reformă care să crească rolul statului, asigurând astfel acces echitabil indiferent de venit al populației la servicii publice. În Europa, dimpotrivă, discuțiile despre datoria publică sunt mult mai acute decât peste Ocean, iar presiunile pentru diminuarea intervenției statului, al birocrației și al numărului de beneficiari de servicii publice vin din trei părți: organizații internaționale, mediu de afaceri, opoziția politică, fie ea de dreapta sau de stânga. Discuțiile europene despre limitarea statelor merg până la limitarea suveranității lor prin înființarea unor "State Unite ale Europei", dar Uniunea Europeană însăși, primește și ea critici substanțiale pentru birocrația sa stufoasă și supra-reglementarea în care atrage și statele membre.

În acest context internațional, Președintele propune pe de o parte diminuarea substanțială a birocrației publice și a bugetului acesteia, lăsând analiștilor impresia că pledează pentru un stat liberal limitat în sensul său clasic². În același timp

1 Bernard Manin, *Principes du gouvernement représentatif* (Paris: Calmann-Lévy, 1995).

2 Ne gândim aici la un stat limitat așa cum apare el la Popper, Hayek, Berlin.

președintele accentuează importanța a trei domenii care trebuie reglementate și întărite: educația, sănătatea și asigurările sociale, în special pensiile. Temele sunt specifice oricărui discurs despre statul bunăstării și, în plus, abordarea lor, deși nu este una integral îndreptată spre acest tip de stat, este una care amintește în primul rând de viziunea lui John Rawls despre justiție, echitate și dreptate.¹

De la discurs la politică publică

Rămâne însă în afara pozițiilor publice analizate ale Președintelui modul în care cele două viziuni, ce pot fi sintetizate ca libertariană și social-liberală pot fi reconciliate în politici publice care să transforme reforma statului dintr-o formă discursivă într-o realitate politică, administrativă, socio-economică.

Până acum, la începutul anului 2012, toate legile promulgate deja care vin să pună în practică ideile cu privire la reforma statului au fost adoptate prin asumarea răspunderii guvernului în fața Parlamentului. Imaginea creată în sfera publică, la nivelul presei și al societății civile² a fost că reforma și modernizarea statului nu este un obiectiv național, ci unul personal, punând astfel sub semnul întrebării o caracteristică fundamentală a statului modern: impersonalitatea puterii.

Măsurile adoptate până acum, departe de a reprezenta politici publice coerente, reflectă doar temele aduse în discuție, dar pierd uneori din vedere conținutul propus. Deși adoptate sub imperiul urgenței legea salarizării unitare în sistemul public – menită să reformeze birocrăția publică, așezând-o pe principii de performanță, economie și echitate – și codurile juridice – Codul Civil. Codul Penal și cele două coduri de procedură, gândite pentru a moderniza justiția – au fost amânate de la intrarea în vigoare în mai multe rânduri. De asemenea, adoptarea legii educației naționale la începutul anului 2010, a generat o dispută constituțională fără precedent³.

Pe de altă parte, așa cum am subliniat deja, rămâne încă foarte neclar modul în care în cadrul reformei statului este privită reforma teritorială, descentralizarea și redesenarea administrativ-teritorială a României, negocierea politică în interiorul coaliției de guvernare, purtându-se încă atât asupra obiectivelor, cât și asupra conținutului acestei posibile reforme.

În loc de concluzie – Cine participă la reforma statului?

Ca o concluzie am putea să remarcăm că drumul reformei statului de la discursul șefului statului la realitatea politicilor publice trece prin negocierea politică. În plus, dificultatea cu care se implementează măsurile deja adoptate dă un indiciu important despre rezistența structurilor statului însele⁴, ale birocrăției publice mai ales, la aceste schimbări; o rezistență destul de puțin vizibilă în spațiul public, dar destul de puternică, având în vedere că de această birocrăție conservatoare (rezistentă la schimbare) depinde chiar succesul implementării politicilor.

Cei care nu par să aibă un loc în modelarea reformei statului sunt membrii sferei publice: mass-media și societatea civilă. Coloanele de gazetă, protestele sindi-

1 John Rawls, *A Theory of Justice* (1971).

2 Numeroase articole și luări de poziție ale organizațiilor neguvernamentale cu misiune civică au condamnat procedurile de asumare a răspunderii. Printre acestea amintim "Raportul Național asupra Corupției" din 2009 și 2011 al Transparency International România, www.transparency.org.ro.

3 O descriere comprehensivă a conflictului constituțional și a cazurilor de la Curtea Constituțională pe această temă este realizată în "Raportul Național asupra Corupției", 2011, al Transparency International România, pp. 73-74, http://www.transparency.org.ro/politici_si_studii/studii/national_coruptie/2011/RNC2011.pdf [accesat: 05.01.2012].

4 Theda Skocpol, „Bringing the State Back In”, (1985), 3-43.

catelor, comunicatele activiștilor și analizele think-tank-urilor în critica ideilor, politicilor, măsurilor, legilor și procedurilor pentru reforma statului par să nu aibă nici un efect asupra felului în care statul se reformează. Astfel, deși încă nu e clar care va fi forma statului, dacă ea se va schimba fundamental în urma tuturor acestor propuneri venite din partea guvernului, o analiză separată a actorilor care influențează statul înclină balanța mai degrabă spre un stat autonom¹ – fie că el va fi limitat sau va avea funcții extinse – și nu spre un stat pluralist².

BIBLIOGRAFIE

- ANDERSON Lisa, „The State in the Middle East and North Africa,” in *Comparative Politics* (vol. 20, no. 1, 1987).
- DAHL Robert A., *A Preface to Democratic Theory* (Chicago: University of Chicago Press, 1956).
- EISENSTADT S. N. and Stein Rokkan (eds.), *Building States and Nations* (Beverly Hills, CA: Sage, 1973).
- ELSTER Jon, Claus Offe, Ulrich Preuss, *Institutional Design in Post-Communist Societies. Rebuilding the Ship at Sea* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998).
- EVANS Peter B., Dietrich Rueschmeyer, and Theda Skocpol (eds.) *Bringing the State Back In* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985).
- FUKUYAMA Francis, „The Imperative of State-Building”, in *Journal of Democracy* (Vol. 15, nr. 2, 2004).
- JESSOP Bob, *State Theory: Putting Capitalist States in Their Place* (University Park: Penn State Press, 1990).
- KRASER Stephen D., *Defending the National Interest: Raw Materials Investments and U.S. Foreign Policy* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1978).
- JACKSON Robert and Carl Rosberg, „Why Africa’s Weak States Persist,” in *World Politics*, (1992).
- LEVI Margaret, *Of Rule and Revenue* (Berkeley: University of California Press, 1988).
- LINZ Juan, Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996).
- LIPSET Seymour Martin, *Political Man: The Social Bases of Politics* (Garden City, NY: Doubleday, 1960).
- MANIN Bernard, *Principes du gouvernement représentatif* (Paris: Calmann-Lévy, 1995).
- MANN Michael, *The Sources of Social Power*, vol. 2 (New York: Cambridge University Press, 1993).
- OLSON Mancur, „Dictatorship, Democracy and Development,” in *American Political Science Review* (vol. 87, no. 3, 1993).
- PIERSON Christopher, *The Modern State* (London & New York: Routledge, 2005).
- RAWLS John, *A Theory of Justice* (Cambridge, Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press, 1971).
- SCOTT James C., *În numele statului. Modele eșuate de îmbunătățire a condiției umane* (Iași: Polirom, 2007).
- TILLY Charles (ed.), *The Formation of National States in Western Europe*, (Princeton, NJ:

1 O bună imagine a statului autonom poate fi regăsită în introducerea Thedei Skocpol la volumul *Bringing the State Back In*, Theda Skocpol, „Bringing the State Back In”, (1985), 3-43.

2 O bună imagine asupra modului în care statul se structurează și suferă influențe, din partea diferitelor grupuri din interiorul sau din exteriorul său este realizată în sinteză de Mihael Mann. Michael Mann, *The Sources of Social Power*, (1993), chap. 3.-

Princeton University Press, 1975).

WEBER Max, *Economie et société*, Tome 1 (Paris: Plon, 1997).

WEBER Max, *Politica, o vocație și o profesie*, trad. Ida Alexandrescu (București: Ed. Anima, 1992).

Resurse internet

www.presidency.ro – arhiva comunicatelor de presă 2009-2011 [accesat: 05.01.2012].

www.gov.ro - arhiva comunicatelor de presă 2009-2011 [accesat: 05.01.2012].

www.adevarul.ro – arhiva 2009-2011 [accesat: 05.01.2012].

www.cotidianul.ro – arhiva 2009-2011 [accesat: 05.01.2012].

www.evz.ro – arhiva 2009-2011 [accesat: 05.01.2012].

www.gandul.ro – arhiva 2009-2011 [accesat: 05.01.2012].

www.mediafax.ro – arhiva 2009-2011 [accesat: 05.01.2012].

www.puterea.ro – arhiva 2009-2011 [accesat: 05.01.2012].

www.romanialibera.ro – arhiva 2009-2011 [accesat: 05.01.2012].

www.zf.ro – arhiva 2009-2011 [accesat: 05.01.2012].

Transparency International România, "Raportul Național asupra Corupției" 2011, **http://www.transparency.org.ro/politici_si_studii/studii/national_coruptie/2011/RNC2011.pdf** [accesat: 05.01.2012].

Uzuri ale rațiunii și destine umane în spațiul politic. I. Kant și M. Mendessohn¹

■ NICOLAE DRĂGUȘIN

[„Dimitrie Cantemir” Christian University]

Abstract

The paper draws upon two texts authored by Moses Mendelssohn and Immanuel Kant. They both address the question on the meaning and significance of Aufklärung raised by Berlinische Monatsschrift (1783-1784). Seemingly, the main theoretical point of Enlightenment is the relation between freedom and authority, particularly between individual subject (as man and as citizen) and political sovereign (the King). The paper argues that the solutions they advance to this relation have a two-fold impact on the political (read public) sphere: conservative in the case of M. Mendelssohn and subversive (even revolutionary) in I. Kant's case. The conservative impact means keeping the status-quo whereas the subversive impact steps beyond political sphere to public one. In the public sphere each individual will be defined more through the use of public reason.

Keywords

public reason; private reason; Enlightenment; freedom; authority; sovereign; man as man; man as citizen

Introducere: semnificația politică a unui subiect religios

Immanuel Kant și Moses Mendelssohn au semnat două texte ca răspuns la întrebarea „Ce este Luminismul?”, adresată de editorii de la *Berlinische Monatsschrift* în 1784. Contribuția lui Kant (decembrie) a urmat la scurt timp amicului său Mendelssohn (septembrie). O notă a lui Kant confirmă faptul că a aflat despre textul lui Mendelssohn chiar în ziua în care și l-a terminat de scris pe al lui, dar nu-l va citi decât după ce l-a expediat deja pentru publicare („Citesc astăzi [...] anunțul [...] în care este publicat răspunsul Domnului Mendelssohn la aceeași întrebare. Nu mi l-am procurat încă”). L-a publicat însă „cu singurul scop de a verifica în ce măsură întâmplarea poate realiza acordul gândurilor”². Dacă un text nu vine în reacția la celălalt (os-

1 Multumesc dr. Max White (European College of Liberal Arts) pentru comentariile și observațiile făcute pe o variantă anterioară acestui text.

2 Immanuel Kant, *[Manifestul Iluminist]*, traducere, note, studiu introductiv și postfață de Daniel Mazilu (Pitești: Paralela 45, Pitești, 2011), 45. Anterior, textul a mai fost tradus de Traian Brăileanu în I. Kant, *Ideea unei istorii universale. Ce este „Luminea-rea”? Începutul istoriei omenirii. Spre pacea eternă* (București: Casa Școalelor, 1943), de Alexandru Boboc în Immanuel Kant, *Ce este Luminarea? și alte scrieri* (Cluj-Napoca: Grinta, 2001).

tilă sau prietenoasă), totuși ambele sunt un „răspuns la o întrebare”. În lumina amănuntelor istorice, propoziția de început a acestui capitol ar trebui rescrisă după cum urmează: editorii mensualului berlinez au formulat întrebarea despre sensul Luminismului care se vântura deja prin saloane, cluburi literare și chiar în instituțiile de stat. Johann Erich Beister, unul din cei doi editori ai *Berlinische Monatschrift*, a publicat anonim la începutul anului 1783 un eseu în care pleda pentru reducerea căsătoriei doar la dimensiunea sa civilă. Argumentul său pleca de la o poziție egalitaristă: dublarea căsătoriei civile cu cea religioasă unde, în mod necesar, participă un preot ca administrator al tainei divine îi poate face pe „cetățenii neiluminați” să creadă că există o ierarhie în contracte, conform căreia contractele religioase sunt mai importante decât cele civile¹. Mulți dintre cititorii postumi ai acestui eseu nu au înțeles o încercare de suprimare a religiei din sfera publică, ci o încercare de creare a ceea ce se cheamă „religie civică”, adică temeii religioase pentru toate responsabilitățile civice (inclusiv căsătoria)². Nu la fel au stat lucrurile și cu lectorii antumi. Pastorul și teologul Johann Friedrich Zöllner, de pildă, a interpretat acel text drept un atac la adresa instituției căsătoriei, „cel mai elementar stâlp al ordinii publice” ce avea cu atât mai multă nevoie să fie întărit în plină critică luministă a religiei. În același timp, a inserat în decembrie 1783 o notă de subsol care a stat la baza intervențiilor lui Kant și Mendelssohn: „Ce este Luminismul? La această întrebare, care este aproape la fel de importantă precum adevărul, ar trebui răspuns înainte ca cineva să încerce să se lumineze! Și pe nicăieri nu am găsit încă vreun răspuns!”³. Prin această afirmație, pastorul berlinez, spune ceva semnificativ despre spiritul timpului său: Luminismul nu reprezenta un ideal abstract, ci o încercare de a dezlega chestiuni de ordin practic. Artizanul acestei orientări a fost însuși Regele Frederick al II-lea care, în special prin Ministerul de Justiție, cuprinzând și un „departament spiritual” ce ridica o punte între stat și parohii, a purces la o reformare de adâncime a statului și a societății⁴. Concomitent, Zöllner invită la o deplasare a accentului de la practic către teoretic pe principiul epistemologic că întâi trebuie pătruns conceptul, apoi acționat în practică. Pentru acest motiv, poate mai mult decât Mendelssohn, lui Kant îi este pe deplin îndreptățit meritul „de a fi formulat o chestiune de politici publice în limbajul reflecției filosofice” și de a „redefini principiile filosofice sub forma unei înțelegeri diferite a relației dintre moralitate – politică și istorie”⁵. Însăși mensualul berlinez s-a ocupat de acest subiect, indicând drept dușmani ai Luminismului superstiția (*Aberglaube*) și fanatismul (*Schwärmerei*), iar ca soluție: aducerea credințelor populare în lumina „publicității”. Prin urmare, utilitatea practică a acestui curent este desființarea și interzicerea erorii în cele două înfățișări: superstiție și fanatism⁶. Dar dacă Luminismul a găsit un aliat în chiar persoana regelui, de ce totuși acesta nu se face simțit în rândul celor mulți? Iată o întrebare la care J. K. W. Möhsen, medic personal al regelui și membru al *Mittwochsgesellschaft* („Societatea de miercuri”), organizație al cărui organ de presă era *Berlinische Monatsschrift*, a încercat să răspundă. Intervenția sa, făcută mai degrabă în cadrul întâlnirilor de miercuri ale organizației, s-a rezumat la reconsiderarea relației dintre Luminism și stat pe principiul că dacă obstacolele încă mai există, acest lucru este pentru că Luminismul nu a mers prea departe⁷. Acest subiect este țintit, așa cum va fi arătat, și de către Mendelssohn, dar mai ales de

1 *Berlinische Monatschrift* 2 (1783) apud James Schmidt, „The Question of Enlightenment: Kant, Mendelssohn, and the *Mittwochsgesellschaft*”, *Journal of the History of Ideas*, Vol. 50, No. 2 (Apr.-Jun., 1989): 271.

2 James Schmidt, „The Question of”, 271-272.

3 Apud J. Schmidt, „The Question of”, 272.

4 J. Schmidt, „The Question of”, 276.

5 J. Schmidt, „The Question of”, 270.

6 J. Schmidt, „The Question of”, 278.

7 J. Schmidt, „The Question of”, 280.

Kant, dar în optica generală a relației dintre libertate (de gândire) și autoritate. Dacă unii participanți la întâlnire au propus sporirea luminismului, alții au cerut limitarea sa (Zöllner). Chestiunea limitelor Luminismului, cu cenzura presei ca expresie practică, se pune în mod inevitabil, mai ales dacă nu se uită că prieten al Luminismului, Frederick totuși a rămas în istorie drept un „despot lămurit”. Un Luminism și mai mare ar fi deranjat vizibil domnia acestuia. În acest context, Mendelssohn, iar apoi Kant, își vor concepe propria viziune.

Mendelssohn despre cele două destine

În opinia celor doi participanți la dezbaterile jurnalistice, relația dintre libertate și autoritate constituie tema centrală a Luminismului, îndeosebi raportul dintre subiect și suveran. O trăsătură distinctă care va fi discutată în rândurile care urmează este chestiunea suveranului. Cu privire la chestiunea suveranului, în al doilea rând trebuie precizat că ceea ce la Kant apare clar formulat, la Mendelssohn este mult mai ambiguu. Teza susținută în aceste rânduri este aceea că Mendelssohn propune un tip de relație în care rostul social prevalează asupra interesului individual, în vreme ce Kant se situează într-o perspectivă opusă: încet și gradual subiectul va supune suveranul. Altfel spus, dacă primul teoretician sugerează un posibil compromis pe temeiul necesității coexistenței pașnice, cel din urmă pledează că folosirea adecvată a rațiunii publice va înăbuși discred, dar sigur tendințele autocratice și despotice ale suveranului. Prin urmare, soluția primei perspectivă stă în tănuirea anumitor lucruri din rațiuni sociale. În această linie, se poate merge chiar mai departe susținându-se că, pe de o parte, situația *dezirabilă* constă într-un luminism care nu se opune, dar nici nu favorizează constituția politică (Moses Mendelssohn), iar pe de altă parte cea în care suveranul încurajează luminismul, dar în același timp solicită supunere în fața legii (Kant). Înainte de a argumenta într-un mod comparat teza afirmată anterior, este necesară o analiză în detaliu a fiecărei poziții reflectată în textul studiat.

Principal în argumentul lui Mendelssohn este distincția pe care aceasta o operează între destinul omului *ca om* și destinul omului *ca cetățean*. Definind omul într-o dublă perspectivă, Mendelssohn îl face să se miște între două planuri opuse: individual și, respectiv, social (colectiv). Faptul că această diferențiere este centrală, nu-l face însă pe autorul ei original. Este foarte probabil să fie citită aici o influență majoră a lui Jean-Jacques Rousseau care a vorbit despre om deopotrivă ca ființă provenită din natură și ființă trăitoare și modelată de societate (cetățean). A doua observație pe care Mendelssohn o face reamintește de aserțiunea protagorică („Omul este măsura tuturor lucrurilor”): „Susțin, în toată vremea, destinul omului drept măsura și scopul tuturor eforturilor noastre”¹. În acest punct al discuției nu este clar dacă omul despre care vorbește ca fiind „scopul tuturor eforturilor noastre” este „omul ca om” sau „omul ca cetățean”. Mai mult decât atât, nu este foarte clar nici cum diferitele dihotomii pe care Mendelssohn le propune se raportează una la alta. De fapt, tocmai în aceste ambiguități se ascunde conservatorismul său. Este probabil ca tipul de om pe care îl are în vedere este în dubla sa ipostază. Iată pentru care motiv nu mai este nevoie ca ființa umană să răstoarne cetățeanul în orizontul unei comunități umane universale, în afara frontierelor statului (ceea ce, așa cum va fi observat, nu este cazul lui Kant). O altă afirmație imposibil de neglijat este următoarea: „Educația este formată din cultură și luminare”². Cultura vizează domeniul „bunătății, rafinamentului, frumosului”, dar și

¹ Moses Mendelssohn, „On the Question: What is Enlightenment?” în James Schmidt (ed), *What is Enlightenment? Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions*, translated by James Schmidt (Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1996), 54.

² Mendelssohn, „On the Question”, 53.

„aptitudine, sânguință, îndemânare și înclinații, dispoziții, obișnuințe”¹. Preocupată astfel cu ceea ce ține de domeniul practicului, al concretului, cultura devine o trăsătură a dimensiunii sociale (a se citi *exterioare*) a omului, adică „omul ca cetățean”. Luminismul se referă la cunoașterea rațională și ușurința reflecției raționale. Prin urmare, referința acestuia este dimensiunea personală (a se citi *interioară*) a omului („omul ca om”). „Cu privire la cultură aceste două destine coincid. [...] Omul ca om nu are nevoie de cultură, ci de luminare”. Aceasta este probabil propoziția-cheie în deslușirea atitudinii și gândirii conservatoare a lui Mendelssohn față de relația dintre suveran și subiect în interiorul luminismului, punctul de plecare fiind tocmai latura socială a existenței. Accentul pus pe dimensiunea socială este reafirmat în clipa în care vorbește despre națiuni: după cum este o luminare a omului, are sens să se vorbească despre luminarea unei națiuni pe temeiul a patru condiții: „volumul de cunoștințe”, „importanța acestora – adică destinul omului și al cetățeanului”, „difuzarea acestora la toate nivelurile” și, în sfârșit, „legătura cu vocația lor”². Intensitatea educației se oglindește în limbă. Aceasta ar putea fi considerată drept numitorul comun al lui Mendelssohn și Kant. Fără limbă, gândirea este doar o abstracțiune ce, ca oricare alta, riscă să fie de neatins. Miza discuției la ambii autori este nimic altceva decât accesarea la adevăr cu ajutorul limbii și al limbajului, mai exact prin conversație neîntreruptă. Posibil, ceea ce au în minte atunci când spun aceste lucruri este tocmai deosebirea care se stabilește (nu lipsită de relevanță din perspectiva luministă) între conversație (ce angajează un dialog sau mai multe dialoguri sub forma dezbaterii) și predica de la amvon (cel mai adesea monolog). Simetria presupusă în prima situație favorizează democrația, în timp ce asimetria celei din urmă este despotică în natură.

Ultima distincție pe care Mendelssohn o face este cea între „destinul esențial al omului” și „destinul neesențial (accidental) al omului” (în ambele sale trăsături: individuală și colectivă). Această identificare are loc în momentul în care recunoaște că „luminarea omului poate intra în conflict cu luminarea cetățeanului” sau „destinul omului” se ciocnește cu cel al cetățeanului. Pentru a ieși din acest impas, „trebuie stabilite reguli în funcție de care sunt făcute excepțiile, iar situațiile de conflict soluționate”. Mai mult decât atât, Mendelssohn privește destinul omului sau al cetățeanului în același timp dintr-o perspectivă esențială și neesențială (accidentală). El nu este pe de-a întregul suficient de limpede cu privire la conținutul destinelor esențiale și accidentale ale omului (fie în calitate de om, fie în cea de cetățean). Pentru a clarifica intenția autorului, este nevoie de o investigație ulterioară, cu invocarea contextului³. Cu toate acestea, el ajută sugerând că „în absența destinului esențial al omului, acesta coboară la nivelul animalului; fără destinul neesențial el nu mai este bun și splendid în calitate de creatură. În absența destinului esențial al omului ca cetățean, constituția statelor încetează să existe; fără destinul neesențial el nu mai rămâne același în străvechi relații”⁴. Invocând „animalul” drept parte secundă a analogiei, Mendelssohn introduce în text cea mai semnificativă neclaritate. Ce anume definește animalul: absența luminării sau absența culturii? Cu toate acestea, o dată ce au fost remarcate elementele care compun ceea ce se cheamă „destinul esențial al omului”, se poate bănui ce este destinul accidental și, ca atare, știm ce anume poate fi sacrificat din rațiuni sociale. Pe temeiul deducției logice, susțin că destinul esențial al omului consta în luminare (definită drept „cunoaștere rațională” și „ușurință în reflecția rațională”) în timp ce destinul esențial al cetățeanului provine din constituție (viața politică, socială). Absența conflictului dintre cele două se poate spune că hotărăște natura ideală a unui stat și, pe cale de consecință, aceasta s-ar cuveni să fie relația dezirabilă dintre suveran și subiect.

1 Mendelssohn, „On the Question”, 54.

2 Mendelssohn, „On the Question”, 55.

3 Vezi J. Schmidt (ed), *What is Enlightenment?*, n. 4..

4 Mendelssohn, „On the Question”, 55.

Kant despre cele două uzuri ale rațiunii

În ce privește contribuția lui Immanuel Kant la dezbateri, acesta porcede la distincția dintre „folosirea publică a rațiunii” și „folosirea privată a rațiunii”. Rațiunea privată este folosită „într-o anumită poziție civilă” în calitate de funcționar, cleric și cetățean (toți sunt subiecți ai statului, entitate care mediază relația cu suveranul). Folosirea publică a rațiunii este „aceea pe care o face un *erudit* [*Gelehrter*] în fața publicului *cititor*”¹. Spre deosebire de Mendelssohn care privește luminarea doar ca parte a sumei, Kant ia ca punct de plecare Luminismul însuși definit prin „ieșirea omului din starea de minor în care se află din propria sa vină. Minoratul este incapacitatea de a se folosi de propria inteligență fără îndrumarea altuia. Vina pentru această stare ni se datoriează atunci când ea nu rezultă din lipsa inteligenței, ci din lipsa hotărârii și a curajului de a ne folosi de ea fără îndrumarea altuia”². Neîndoielnic, pentru Kant două sunt rădăcinile imaturității intelectuale: „lenea și lășitatea” (deoarece este întotdeauna comodă imaturitatea), pe de o parte și „cele persoane care ne ghidează” pe de altă parte. Altfel spus, minoratul cunoaște o cauză internă (absența judecății) și una externă (autoritatea care înlocuiește judecata personală). Se observă ambele cauze sunt reductibile la accentul pus pe gândire care totodată indică limitele libertății. Pe scurt, libertatea personală depinde de gândire³. Pe de altă parte, atunci când sugerează că libertatea de gândire reprezintă temeiul moral al statului⁴ (suveranul are dreptul să ceară supunerea și datoria să favorizeze libertatea), doar în aparență Kant propune o perspectivă circulară. În fapt, relația este liniară: suveranul face posibilă libertatea (dă posibilitatea de a exercita public rațiunea), iar această libertate conduce la exercițiul rațiunii publice. Luminarea este așadar individuală și, mai mult decât atât, inevitabilă⁵.

Atunci când vine vorba despre soluție, trei căi se deschid pentru luminare: depășire pașnică (personală) a imaturității „prin exercițiul propriei minți”; răsturnare violentă prin revoluție și, în cele din urmă, schimbare lentă și graduală. Doar ultima este văzută de Kant drept soluție viabilă și, prin urmare, întreaga argumentație se va dezvolta pe acest temei. Deosebirea dintre cele două tipuri de rațiune vine în urma remarcii importante potrivit căreia: „Or, pentru această luminare, nu e nevoie de altceva decât de *libertate*”, adică „libertatea de a exercita public propria rațiune, în toate domeniile”. Această libertate, afirmă Kant, este „cea mai inofensivă dintre toate care pot purta o asemenea denumire”⁶. Asemănător celor două chipuri ale omului de la Mendelssohn, omul văzut de Kant aparține universului („întreaga comunitate” sau „societatea civilă universală”) și postului civil. Kant vorbește și el despre un „destin original al naturii umane” care sălășluiește în „progresul luminismului”. Dar contrar amicului său, Luminismul implică aici o creștere continuă. Dacă această aserțiune este luată ca atare, suveranul nu are de ales decât să favorizeze libertatea. Dacă lucrurile sunt privite astfel, atunci avem o perspectivă categoric opusă celei de mai înainte: a favoriza libertatea nu este un drept al suveranului, ci o necesitate. Unii autori explică această neclaritate sau chiar contradicție prin gândirea anistorică a lui Kant, ca „fiu al secolului al XVIII-lea”⁷.

1 Immanuel Kant, [*Manifestul Iluminist*], 33.

2 Immanuel Kant, [*Manifestul Iluminist*], 29.

3 Daniel Mazilu, „Studiu introductiv. Elogiul libertății”, I. Kant, [*Manifestul iluminist*], 21.

4 Daniel Mazilu, „Studiu introductiv”, 28

5 Daniel Mazilu, „Studiu introductiv”, 31.

6 Daniel Mazilu, „Studiu introductiv”, 31-33.

7 Jürgen Habermas, „4. Ideea lui Kant a păcii eterne – la o distanță istorică de două sute de ani”, traducere de Ionel Zamfir, în Mircea Flonta, Hans-Klaus Keul (coordonatori), *Filosofia practică a lui Kant* (Iași: Polirom, 2000), 208.

Va fi marea contribuție a lui Hegel la acest subiect al relației dintre stăpân și sclav, căci perspectiva profund istorică a acestuia, arată felul în care s-a născut apetitul pentru libertate. La Hegel va fi mult mai evident decât la Kant felul în care libertatea devine o consecință a curajului personal¹. Absența abordării istorice a unor concepte este una din „marile lacune” ale Luminismului, căci i-a neglijat pe cei care descoperă gustul libertății, dar mai mult decât atât, pe cei pentru care libertatea „e odioasă”, adică e refuzată cu bună știință². În orice caz, Kant se vedește mult mai penetrant și profund subversiv în discuția despre Luminism, mai ales asupra relației dintre suveran și subiect. În chiar ultima frază a textului se află cheia pentru dezlegarea întregii opinii pe care Kant o asumă: „Când natura a dat naștere, sub acest aspru înveliș, unei semințe de care se îngrijește cu atâta tandrețe, adică înclinația și vocația pentru *gândirea liberă*, această tendință influențează la rândul ei, progresiv, mentalitatea poporului (ceea ce-l face încet-încet capabil să *acționeze liber*) și, într-un final, chiar principiile *guvernării*, care consideră profitabil pentru ea însăși să trateze omul – care devine din acel moment *mai mult decât o mașină* – conform demnității sale”³. Accentuarea afirmației că „omul este mai mult decât o mașină” sugerează că intenția lui Kant de a lua partea ideilor de libertate și demnitate umane în fața potențialei amenințări venită din partea științelor naturale (care văd realitatea prin lentilele cauzei și ale efectului) care pun sub semnul îndoielii liberul arbitru (voința) drept prima și cea mai importantă precondiție a oricărei acțiuni morale. Oricum, dacă nu revoltă, fraza citată mai sus sugerează o adevărată revoluție. Câteva argumente stau la baza acestei afirmații: în primul rând, exercițiul gândirii libere conduce omul la acțiune liberă; în al doilea rând, omul din punct de vedere ontologic manifestă propensiune către libertatea de gândire; în al treilea rând, demnitatea omului izvorăște din posibilitatea acestuia de a gândi în mod liber (aceasta reamintește afirmația lui Mendelssohn cu privire la „destinul esențial al omului”). Pe această temelie, cineva ar putea cu lejeritate interpreta răspunsul kantian la întrebarea despre Luminism nu ca pe un apel general adresat oamenilor de a-și depăși imaturitatea, ci ca apel particular adresat principilor pentru a-i face să recunoască ceea ce este inerent naturii omenești (aici Kant se apropie foarte mult de Fichte⁴). Este important de observat că omul descris de Kant este definit nu prin destin, ci prin folosirea rațiunii. Acest lucru introduce între cei doi un anumit grad de activism sau, mai precis, de voluntarism ceea ce nu exclude, desigur, posibilitatea de a lua frâiele în mâini atunci când rațiunea îl face pe om să înțeleagă că starea lucrurilor nu este favorabilă luminării (iată încă un argument pentru potențialul revoluționar al ideilor kantiene, în contrapondere certă la moderația sau prudența mendelssohniană). Și aici poate fi vorba despre situații de conflict între cele două folosiri ale rațiunii. Posibilitatea ca drumul luminării să fie blocat cu scopul creșterii ordinii civice este doar temporar. Nu aceasta este soluția la problema conflictului care poate apărea. Dimpotrivă, dezlegarea nodului stă în restricționarea folosirii private a rațiunii („*exercitarea privată* poate fi adesea strict îngrădită, fără a împiedica totuși în mod semnificativ progresul luminilor”)⁵, iar dacă se pune problema contradicției între cele două, atunci rezultatul trebuie să fie unul singur: abandonarea, părăsirea postului.

1 Daniel Mazilu, „Studiu introductiv”, 17.

2 Daniel Mazilu, „Studiu introductiv”, 16.

3 Immanuel Kant, *[Manifestul iluminist]*, 43-45.

4 Vezi textul nesemnat dar aparținând lui Fichte, „Reclamation of the Freedom of Thought from the Princes of Europe, Who Have Oppressed It Until Now”, translated by Thomas E. Wartenberg în James Schmidt (ed), *What is Enlightenment?*, 119-139.

5 Immanuel Kant, *[Manifestul iluminist]*, 33.

Concluzie: redimensionarea spațiului public

Analiza textuală (atenția la vocabular) reprezintă o altă cale folositoare de pătrundere a textului kantian. Indiscutabil, cheia acestei analize o reprezintă noțiunea de „public”. Așa cum s-a arătat deja, fiecare individ joacă un dublu rol social, arătat de autor cu ajutorul a trei exemple sugestive: cel de funcționar civil (*Beamten*)-cleric, ofițer, calitate în care este supus al suveranului și, respectiv, cel de cetățean (*Bürger*) în care dependența de principe există prin intermediul statului. În același timp însă, Kant mai folosește o categorie despre care aflăm nimic mai mult decât că este „învățată” (*Gelehrten*), dar la care se referă neîncetat drept categoria definitorie a Luminismului. Datorită faptului că fiecare din cele trei exemple se poate califica drept „învățată”, adică având capacitatea de a citi (a se observa că nu se spune aproape nimic despre capacitatea de a scrie, deci folosirea publică a rațiunii se face întâi de toate oral), se poate bănuși că *Gelehrten* reprezintă terenul comun al funcționarului și al cetățeanului¹. Dacă „învățatul” reprezintă categoria unificatoare a acestora, ceea ce este sigur că o definește este „folosirea publică a rațiunii”. În logica subtilă a lui Kant, prin simetrie se ajunge la concluzia importantă că Luminismul depinde în mod direct de „rațiunea publică”. Dacă rațiunea este explicată atât în text cât și în prima critică (nu întâmplător, unii autori citesc acest mic text drept o aplicare practică a discuției teoretice din 1781 la împrejurările social-politice), substantivul „public” (*das Publicum*) necesită în mod obligatoriu o discuție separată. Etimologia acestuia provine, așa cum este de așteptat, de la latinescul *Publicum* care acoperea două mari tradiții: pe de o parte, de la *populus* s-a ajuns la *publicus* pentru a denumi prin acesta statul; pe de altă parte, *publicum* însemna tot ceea ce este lăsat în afara casei, pentru folosința generală. Limba germană nu a confundat aceste două sensuri într-un singur cuvânt, ci a întrebuițat pentru al doilea sens adjectivul *öffentlich*². Până la redescoperirea dreptului roman petrecută în secolul al XII-lea, statele germane medievale au folosit public în sensul de deschis (accesibil tuturor). Presiunea dreptului roman însă a comutat începând cu sfârșitul secolului al XV-lea definiția publicului drept stat. Așadar, atât *Publicum*, cât și *öffentlich* au denumit amândouă statul (*stätlich*) sau legătura cu statul (de exemplu, proces public însemna judecata la tribunal; război public, conform doctrinei lui Grotius, conflictul dintre suveranii legali, etc)³. Acest legalism constituia atmosfera vremii lui Kant, dar pe care acesta a respins-o categoric. Analiza terminologică arată limpede introducerea unei noi doctrine, sau mai bine spus, revenirea la tradiția medievală germană conform căreia public nu înseamnă principe, ci oamenii. Juriștii statului (chiar și sub un suveran luminat) par să vorbească o altă limbă decât scriitorii (altături de Kant, trebuie amintiți Lessing, Gottsched, Nicolai)⁴. Inclusiv pe acest temei se clădește afirmația destul de răspândită (mai ales în discursurile politice) conform căreia Luminismul aduce în prim plan noțiunea de „societate civilă”/”sferă publică” ca diferită sau chiar opusă statului și principelui. O astfel de alegație necesită însă o doză de precauție. Folosirea pe două paliere a rațiunii produce două spații pe care Kant nu pare să le folosească interșanjabil: „societate civilă” (*bürgerliche Gesellschaft*), la care se ajunge prin folosirea privată a rațiunii ce vizează ocuparea unui post public ca țintă concretă și „societate cosmopolită” (*weltbürgerliche Gesellschaft*), domeniu al rațiunii publice căci ținta vagă (luminarea), dar numai puțin importantă⁵. Desigur, autorul

1 John Christian Laursen, „The Subversive Kant: The Vocabulary of Public and Publicity”, *Political Theory*, Vol. 14, (Nov., 1986): 588-589.

2 Laursen, „The Subversive”, 585.

3 Laursen, „The Subversive”, 586.

4 Laursen, „The Subversive”, 586.

5 James Schmidt, „Civility, Enlightenment, and Society: Conceptual Confusions and Kantian Remedies”, *The American Political Science Review*, Vol. 92, No. 2 (Jul., 1998): 424.

nu este indiferent față de o posibilă valorizare a celor două domenii. Dacă pentru Kant principala revendicare a Luminismului este libertatea de a publica pentru toți *Gelehrten* (a se citi ofițerii, funcționarii statului, chiar dacă discuția se axează aproape exclusiv pe clerici), aici se subîntinde preferința acestuia pentru societatea cosmopolită, societatea învățaților care depășește granițele statului. Atâta timp cât Immanuel Kant lasă impresia că vede societatea cosmopolită (caracterizată prin „pace perpetuă”, absența granițelor) ca rezultatând din societatea civilă (caracterizată de parohialism, închidere, interese conflictuale)¹, n-ar fi greșită situarea acestuia alături de Moses Mendelssohn în ceea ce privește imaginea unui Luminism ca transformare impersonală, fără a necesita intervenția explicită a unei alte entități. În orice caz, aceasta este probabil ultima mare gândire a omului în afara granițelor statului și o perspectivă asupra schimbării venită din interiorul fiecăruia (prin instruire și formare). Pentru G. W. F. Hegel și K. Marx lucrurile vor sta cumva pe dos.

În încheiere, devine mai clar portretul suveranului realizat în ambele cazuri. Ori în tradiția aristotelică a sociabilității înăscute a omului, ori în paradigma teoriei contractului social, constituția este, după toate aparențele, forma de suveran pe care Mendelssohn o propune. Acest suveran este mai degrabă o putere impersonală. În ce-l privește pe Kant, suveranul (ideal?) este o ființă umană cu un nume: Frederick al II-lea. Potrivit lui, „principele luminat” are datoria de a prescrie libertatea în chestiuni de natură religioasă (dacă s-ar fi referit și la chestiunile civice și militare, atunci Kant și-ar fi arătat mult prea fățiș intențiile revoluționare, ceea n-ar fi trecut de atenția birocrăției prusace, chiar și luminată cum se declara). „Autoritatea legală” a monarhului stă în „unificarea voinței colective a oamenilor într-a sa”. În ceea ce privește Luminismului, unul îl definește în funcție de ceea ce atinge (cum a fost arătat, Mendelssohn vede armonia omenilor în particular cu destinul lor, în general ca urmare a modificării contextului social), iar altul în funcție de ceea ce evadează sau scapă (la Kant, acest lucru însemnând suprimarea presiunilor care constrâng întrebuințarea publică a rațiunii)².

BIBLIOGRAFIE

FLONTA, Mircea, KEUL, Hans-Klaus (coordonatori), *Filosofia practică a lui Kant*, Iași, Polirom, 2000.

KANT, Immanuel [*Manifestul Iluminist*], traducere, note, studiu introductiv și postfață de Daniel Mazilu, Pitești, Paralela 45, 2011.

LAURSEN, John Christian „The Subversive Kant: The Vocabulary of *Public* and *Publicity*”, *Political Theory*, Vol. 14, (Nov., 1986)

SCHMIDT, James (ed), *What is Enlightenment? Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions*, translated by James Schimdt, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 1996.

SCHMIDT, James, „Civility, Enlightenment, and Society: Conceptual Confusions and Kantian Remedies”, *The American Political Science Review*, Vol. 92, No. 2 (Jul., 1998).

SCHMIDT, James, „The Question of Enlightenment: Kant, Mendelssohn, and the *Mittwochsgesellschaft*”, *Journal of the History of Ideas*, Vol. 50, No. 2 (Apr.-Jun., 1989).

1 Schmidt, „Civility, Enlightenment”, 425.

2 Schmidt, „Civility, Enlightenment”, 424.

Regionalist Origins of Centralisation in Ukraine

■ VALENTYNA ROMANOVA

[The University of Edinburgh]

Abstract

Regionalism in Ukraine is often perceived as a threat for territorial integrity and democratisation. However, Ukrainian regionalist parties, that call for severe decentralisation during electoral campaigns, tend to promote centralisation when in national office. Indeed, their pre-electoral and post-electoral positions on the centre-periphery relations significantly differ. Strong regionalist parties follow their pre-electoral agendas mainly for effective bargaining with strong centralist parties. When in national office, they promote centralisation, which is beneficial for territorial interest groups they represent – territorially bounded heavy industries that require central investment.

Keywords

Centralisation; decentralisation; political parties; Ukraine

Introduction

Nowadays democracies tend to favour decentralisation and devolution. This is the finding of a comparative study on territorial reforms in 42 traditional and new democracies¹. In Western Europe and North America, decentralisation reflects the territorially bonded social structure², and its major driving forces are strong political parties with regionalised structures and regionalist agendas³. Until 2010 democratisation in Ukraine has been one of the most successful in Eastern Europe outside the EU. Nationalisation of Ukraine's party system is relatively low, and there are strong political parties that exploit regionalist agendas. How comes that Ukraine is one of the most institutionally centralised states in Europe then? This is the puzzle this paper seeks to investigate. First, it explains how to measure de/centralisation in Ukraine. Second, it identifies and analyses the major critical

1 Gary Marks, Liesbet Hooghe, Arjan Schakel, „Patterns of Regional Authority”, *Regional and Federal Studies*, 18: 2-3 (2008): 167-181.

2 Jan Erk, *Explaining Federalism: State, Society and Congruence in Austria, Belgium, Canada, Germany, and Switzerland* (London: Routledge, 2007).

3 Pradeep Chhibber, en Kollman, *The Formation of National Party Systems: Federalism and Party Competition in Canada, Great Britain, India, and the United States* (Princeton University Press, 2004).

junctures in regards to the centre-periphery relations in Ukraine: (a) independence; (b) the 1996 Constitution; (c) the 2004 constitutional reform (abolished in 2010). Third, it compares pre-electoral and post-electoral positions of those political parties that largely affected the centre-periphery relations in these three cases. Finally, the paper concludes.

The dynamics of de/centralisation in Ukraine

Decentralization is dispersing power from central to sub-state levels. It means either introducing regional executives for implementing those decisions that are made in the centre, or establishing the directly elected institutions with decision-making and decision-implementing power in regions¹. Decentralisation is apparent in unitary states as well as in federations. Its extent can be reflected by the regional authority index², which measures self-rule and shared rule of regions in states. Self-rule means the extent to which a regional government is independent from the central government institutionally and in terms of policy-making and taxation. Shared rule measures the extent to which a regional government can influence centre's decision-making on normal legislation, executive and fiscal policy, and constitutional reform. In post-Soviet states, the career patterns of regional executives – career shifts from appointed to elected posts in a region and/or promotion to the central government – matter a lot³. It is useful to combine these criteria for measuring the extent of de/centralisation in Ukraine.

The first critical juncture for the centre-periphery relations in Ukraine was gaining independence from the Soviet rule. Literally on its eve, the all-Crimean referendum proclaimed the autonomous status of Crimea within the Soviet Union. This is how Ukraine became a unitary state with one autonomous republic of Crimea on 24 August 1991. The centre-periphery relations of independent Ukraine were affected by the abolishing of the guiding role of the Communist Party, because the directly elected regional assemblies and their executive committees became the only decision-makers in regions. The extent of self-rule in regions was essential; however, their shared rule was barely absent. There were no institutional mechanisms of co-determining national legislation or constitutional changes. The national parliament was unicameral, and had no regional chamber. In 1992 the president limited self-rule in regions by introducing regional executives – presidential representatives and regional state administrations. They implemented the decisions of the president in regions and controlled the legacy of the decisions of regional assemblies⁴. The following year the national parliament (*Verkhovna Rada*) abolished regional executives. The functions of presidential representatives were forwarded to the heads of regional assemblies, while the responsibilities of regional state administrations were transformed to the executive committees of regional assemblies. In 1994 the extent of self rule in regions was increased due to direct popular elections of the heads of the regional assemblies,⁵ who combined the functions of self-government

1 Luis Moreno, Nicola McEwen, „Exploring the Territorial Politics of Welfare’, in Nicola McEwen, Luis Moreno (eds.), *The Territorial Politics of Welfare*, (Oxon/New York: Routledge, 2005), 12.

2 Marks et al, *Regional Authority*, 2001.

3 Kimitaka Matsuzato, „All Kuchma’s Men: The Reshuffling of Ukrainian Governors and the Presidential Election of 1999’, *Post-Soviet Geography and Economics*, 6 (2001): 416-439.

4 Zakon Ukrainy „Pro Formuvannya Mistsevyh Organiv Vlady i Samovryaduvannya” [The Law of Ukraine „On the Forming of the Bodies of Local Power and Self-Government,”] (1994), <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3917-12>.

5 Zakon Ukrainy „Pro Predstavnyka Prezydenta” [The Law of Ukraine „On the Presidential Representative”] (1992), <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2167-12>.

and regional executives. The central government could not dismiss them. In fact, self rule in regions in 1994 was the highest in Ukraine.

The next critical juncture was the 1996 Constitution. It narrowed self rule of regions and did not increase their shared rule. Regional assemblies did not participate in the 1995 Constitutional Treaty between the president and the national parliament, which preceded the 1996 Constitution. However, the Treaty directly affected regional assemblies. They lost their executive committees, which were transformed into regional state administrations – regional executives, which were appointed and dismissed by the president. The only reason it became possible was the career pattern of the heads of regional assemblies. They simultaneously became the heads of the respective regional state administrations, which allowed them to continue combining representative and executive functions in regions. Thus, self rule in regions was reduced with no consequences for the careers of the most influential regional leaders. Moreover, the heads of regional assemblies gained additional administrative resources from the centre, which they lacked before. Contrary to the practice of the 1994 regional elections, the 1996 Constitution¹ introduced the mechanism for electing the heads of regional assemblies in respective assemblies (not directly). Although the 1996 Constitution confirmed the autonomy of Crimea, it essentially limited its self rule. The post of the President of Crimea was abolished and the President of Ukraine became responsible for giving consent to the Crimean parliament to appoint and dismiss the head of the Crimean government. The 1996 Constitution did not introduce any mechanisms of shared rule for regions. The parliament was still unicameral.

The next critical juncture might have been the 2004 constitutional reform. It was introduced during the Orange revolution and fully implemented in 2006. The constitutional changes concerned the centre-periphery relations only in the context of weakening the competencies of the president and strengthening the responsibilities of the national parliament and the central government. The heads of regional state administrations became responsible to the president and to the central government. Unlike before, regional executives became accountable to and under the control of the bodies of the executive branch of power at a higher level. According to the 2004 reform, the president was granted the right to appoint the heads of regional state administrations only through negotiating with the central government, with a similar procedure being in place for their dismissal. Before 2004, the president could appoint and dismiss regional executives with his decrees. Thus, the division of power between regional executives and regional assemblies remained the same – the 2004 constitutional reform did not particularly influence self rule of shared rule². It only changed the mechanism of appointing and dismissing regional executives in the process of bargaining between central political actors. Moreover, the appointments of the heads of regional state administrations became an additional object of negotiation within the national parliament. According to the 2004 constitutional reform, the central government was suggested to the president by the parliamentary coalition, and the latter negotiated quotas for appointing regional executives, not only quotas for appointing central ministers or the heads of parliamentary committees.

However, in 2010 the 2004 constitutional reform was annulled by the Constitutional Court of Ukraine. Since then the division of power has been re-established in accordance with the 1996 Constitution.

¹ Konstytucja Ukrainy [The Constitution of Ukraine] (1996), <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96%2D%E2%F0>.

² Valentyna Romanova, "The Role of the Centre-Periphery Relations in the 2004 Constitutional Reform in Ukraine", *Regional and Federal Studies*, 21:3 (2011), 321-339.

How do political parties affect de/centralisation in Ukraine?

In Ukraine, de/centralisation is mainly introduced top-down, by the president and the national parliament. Let us investigate their pre-electoral and post-electoral positions towards the centre-periphery relations on the eve of independence. The first president of Ukraine was the First Secretary of the Communist Party of Ukraine Leonid Kravchuk. During the electoral campaign he positioned himself as a national leader and claimed that his main concern was fostering state- and nation-building in unitary Ukraine. His main competitor was the leader of national democrats from *Rukh* Vyacheslav Chornovil. Before the collapse of the USSR, *Rukh* promoted federalisation. In 1990 it demanded territorial autonomy for three western regions within Ukraine and full independence of Ukraine from the Soviet Union. During the 1991 electoral campaign national democratic coalition collapsed, and Chornovil gained only 23.27%. Kravchuk managed to win the majority of votes – 60%, twice as much as the vote share of his main competitor. Having become the president of Ukraine, he never highlighted his previous association with the Communist party. Instead, he continued positioning himself as the leader of a centralised state.

The post-independence national parliament consisted from communists and national democrats, who were elected under the Soviet rule. In 1991, *Rukh* switched to rejecting federalism and qualified it as a threat to territorial integrity. National democrats believed that only institutionally centralised Ukraine could successfully democratise. The communists supported the system of directly elected assemblies with executive committees, which was inherited from the Soviet Ukraine. Although national democrats opposed the communists', their attitudes towards territorial arrangements had certain similarities. From the platform of the national parliament they annulled the system of presidential representatives and instead introduced the executive committees of regional assemblies.

Although the president and the national parliament did not promote federalisation, claims for decentralisation flourished in regions, mainly in the Crimea, Donbas and Zakarpattya². Demands for territorial reforms were often articulated by the emerging political parties and territorial interest groups. The strongest territorial interest groups emerged in Donbas and Dnipropetrovsk and consisted of top-managers of heavy industries (coal mining and steel production). They were the founders of contemporary financial-industrial groups. Territorial interest groups aimed at lobbying their interests via regional and central authorities. They supported the emerging political party 'The Interregional Block of Reforms' (IBR), which claimed to represent the interests of people in eastern and southern Ukraine³. IBR demanded fiscal and economic autonomy in southern and eastern oblasts for fostering economic reforms. Contrary to parliamentary political parties, IBR considered unitarism to be a threat to territorial integrity and democratisation of Ukraine. History of Western Europe proves that territories with heavy industries prefer centralisation, because they benefited from centralised administration and central investment. The post-independence claims for decentralisation in eastern and southern Ukraine were meant to protect these regions from Kyiv, because their regional economies suffered the most from post-independence economic changes. Later on the same territorial interest groups will compete not with the centre, but with each other in

1 Zenovia Sochor, „From liberalisation to post-communism: the role of Communist Party in Ukraine”, *Journal of Ukrainian Studies*, 21:1 (1997): 147-163.

2 Gwendoline Sasse, „The 'New' Ukraine: A State of Regions”, *Regional and Federal Studies*, 11: 3 (2001): 69-100.

3 Taras Kuzio, *Contemporary Ukraine. Dynamics of Post-Soviet Transformation* (Armonk, N.Y.: M.E. Sharpe, 1998).

order to win seats in the national parliament and positions in the central government to gain central investment.

The national parliament, which was elected in 1994, did not attract many political parties, which promoted decentralisation. For example, the Party of economic revival of the Crimea managed to win only one seat in *Verkhovna Rada*. One of the reasons was the electoral system that allowed deputy candidates to run independently. The procedure of candidate nomination was more favourable for individuals, than for political parties¹. Only about one third of newly elected deputies had any party affiliation². In fact, there were less party affiliated deputies than in 1990³. The representatives of regional interest groups gained seats in *Verkhovna Rada* without an obligatory party affiliation⁴. They started joining parties only after creating of the Party of Regions in 2000-2001⁵.

In 1994, the representative of IBR Leonid Kuchma won presidential elections. Although his campaign was based on the IBR's programme, Kuchma did not promote regional autonomy for eastern and southern Ukraine when in office. Instead, he rapidly switched to administrative centralisation, as evident from the 1995 Constitutional Treaty and the 1996 Constitution. Having gained presidency, Kuchma cooperated with regional elites in a following way. First, he supported the heads of regional state administrations that ensured the electoral success of pro-presidential political parties during the presidential elections of 1999 and the parliamentary elections of 1998 and 2002⁶. Failure to carry out such electoral 'duty' often resulted in the dismissal of the respective heads of regional state administrations. In order to be on a safe side, the latter combined positions in regional assemblies and regional administration⁷. Second, Kuchma stimulated competition between different territorial interest groups, instead of prioritising one of them. He rotated their access to decision-making powers in the central government by rotating prime ministers⁸. In 1997-1999 prime minister Valeriy Pustovoitenko, the head of the National Democratic Party, represented the Dnipropetrovsk interest group. Donetsk interest group gained access to the central government in 2002, when its representative Viktor Yanukovych became a prime minister. This rotation became possible, because territorial interest groups competed rather than cooperated with each other, and did not unite to put pressure on the president.

Instead of demanding decentralisation, territorial interest groups gained seats in the national parliament and positions in the central government for gaining central investment via various national programmes for developing industries. For example, the 2004 national budget massively supported coal mining enterprises, which were owned by the representatives of the Donetsk interest group. This is the main reason why the most successful regionalist parties that support territorial interest groups tend to transform into parties of power with unitarist positions when in national office. The best example is the Party of Regions, which was formed on the basis of the Party of regional revival of Ukraine – the follower of IBR and its agenda.

1 Kerstin Zimmer and Oleksyi Haran, „Unfriendly Takeover: Successor Parties in Ukraine“, *Communist and Post-Communist Studies*, 41 (2008): 541-561.

2 Andrey Meleshevych, *Party systems in post-Soviet countries: a comparative study of political institutionalization in the Baltic States, Russia, and Ukraine* (New York; Basingstoke: Palgrave, 2007): 46.

3 Sarah Birch, „Interpreting the Regional Effect in Ukrainian Politics“, *Europe-Asia Studies*, 52: 6 (2000): 89.

4 Sasse, The 'New' Ukraine, 76-77.

5 Zimmer and Haran, Takeover, 555.

6 Matsuzato, All Kuchma's Men, 422.

7 Matsuzato, All Kuchma's Men, 425.

8 Sasse, The 'New' Ukraine, 76-77.

Strong regionalist parties exploit regionalist manifestos mainly for electoral purposes, because their electorates often obtained regionalists ideologies. However, they follow their pre-electoral agendas only in order to protest against centre's decisions. During the Orange revolution of 2004 the members of the Party of Regions initiated the Congress of the Deputies of Regional Assemblies of the East and South of Ukraine and proclaimed autonomy in eastern and southern regions. This was meant to protest against the Orange revolution. The Party of Regions failed to consider the centre-periphery relations in the subsequent 2004 constitutional changes. Its regionalist agenda was exploited mainly for effective bargaining with national democrats who had unitarist positions.

By the late 2000s the majority of political parties in Ukraine switched to supporting decentralisation. Even national democrats, that used to have highly centralist positions in the 1990s, suggested strengthening regional assemblies. For example, 'Our Ukraine' proposed cancelling regional state administrations, leaving more taxes in the regions, and sending less taxes to the central budget. The newly elected President Viktor Yanukovich declared his intention to strengthen self rule in regions by means of introducing the executive committees of regional assemblies and forwarding some functions of regional administrations to them¹. Despite the parliamentary majority is openly pro-presidential, this has not happened so far. Instead, fiscal centralisation has become even more severe. It means that the strongest political party in Ukraine, which has the best representation in national and regional offices, does not implement its own regionalist agenda. Yanukovich strengthened shared rule though – he established the Council of Regions – an advisory institution, whose task was to improve regional economics and prepare the territorial-administrative reform. Apart from the president himself and ministers from the central government, the Council's members included the heads of regional state administration. On the one hand, the Council provided a good platform for regional leaders to make decisions on crucial issues for regions and address them to the central government for implementation. On the other hand, the Council excluded the heads of regional assemblies. Thus, increased shared rule in this case referred only to regional executives.

Conclusion

The changes of the centre-periphery relations in Ukraine are often introduced by those political actors, which gain popular vote with the help of regionalist agendas and switch for centralisation when in national office. This switch is beneficial for the territorial interest groups they represent. The latter rely on heavy industries and need central investment for their further development.

In the early 1990s, national democrats viewed decentralisation as a threat for territorial integrity of Ukraine, while non-parliamentary parties with regionalist agendas claimed decentralisation to be the only way to democratise Ukraine, stimulate its economic development and accommodate its regional differences. In the late 2000s, the majority of political parties promote decentralisation, and the strongest regionalist party – the Party of Regions – is in national office. However, this has not affected the centre-periphery relations yet. It means that either the changes are coming soon, or we keep observing how regionalist parties promote centralisation in Ukraine.

¹ Viktor Yanukovich, „Zvernennya Prezydenta Ukrayiny do Ukrayinskogo Narodu z Nagody Dnia Konstutytsiyi Ukrayiny”, [„An Appeal of the President of Ukraine to the Ukrainian People on the Day of the Constitution of Ukraine”], 28 June 2010, <http://www.partyofregions.org.ua/faces/4c28778c2891c/>.

BIBLIOGRAPHY

- BIRCH, Sarah, „Interpreting the Regional Effect in Ukrainian Politics’, *Europe-Asia Studies*, 52: 6 (2000).
- CHHIBBER, Pradeep, Ken Kollman, *The Formation of National Party Systems: Federalism and Party Competition in Canada, Great Britain, India, and the United States*, Princeton University Press, 2004.
- ERK, Jan, *Explaining Federalism: State, Society and Congruence in Austria, Belgium, Canada, Germany, and Switzerland*, London, Routledge, 2007.
- Konstytucia Ukrainy [The Constitution of Ukraine] (1996), <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96%2D%E2%F0>.
- MARKS, Gary, Liesbet Hooghe, Arjan Schakel, „Patterns of Regional Authority”, *Regional and Federal Studies*, 18: 2-3 (2008).
- MATSUZAKO, Kimitaka, „All Kuchma’s Men: The Reshuffling of Ukrainian Governors and the Presidential Election of 1999”, *Post-Soviet Geography and Economics*, 6 (2001).
- MELESHEVYCH, Andrey, *Party systems in post-Soviet countries: a comparative study of political institutionalization in the Baltic States, Russia, and Ukraine*, New York, Basingstoke: Palgrave, 2007.
- MORENO, Luis, Nicola McEwen, „Exploring the Territorial Politics of Welfare’, in Nicola McEwen, Luis Moreno (eds.), *The Territorial Politics of Welfare*, Oxon/New York, Routledge, 2005, 1-40.
- SASSE, Gwendoline, „The ‘New’ Ukraine: A State of Regions”, *Regional and Federal Studies*, 11: 3 (2001).
- SOCHOR, Zenovia, „From liberalisation to post-communism: the role of Communist Party in Ukraine”, *Journal of Ukrainian Studies*, 21:1 (1997).
- Taras Kuzio, *Contemporary Ukraine. Dynamics of Post-Soviet Transformation*, Armonk, N.Y.: M.E. Sharpe, 1998.
- UKRAINY, Zakon „Pro Formuvannya Mistsevyh Organiv Vlady i Samovryaduvannya” [The Law of Ukraine „On the Forming of the Bodies of Local Power and Self-Government,”] (1994), <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3917-12>.
- UKRAINY, Zakon, „Pro Predstavnyka Prezydenta” [The Law of Ukraine „On the Presidential Representative”] (1992), <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2167-12>.
- YANOKOVYCH, Viktor, „Zvernennya Prezydenta Ukrayiny do Ukrayinskogo Narodu z Nagody Dnia Konstytutsiyi Ukrayiny”, [„An Appeal of the President of Ukraine to the Ukrainian People on the Day of the Constitution of Ukraine”], 28 June 2010, <http://www.partyofregions.org.ua/faces/4c28778c2891c/>.
- ZIMMER, Kerstin and Oleksyi Haran, „Unfriendly Takeover: Successor Parties in Ukraine”, *Communist and Post-Communist Studies*, 41 (2008).

Caucazul de Sud. O traiectorie incertă

Analiza vulnerabilităților în respectarea drepturilor omului și recomandări pentru construcția democratică

■ CRISTIAN GHERASIM

[The University of Bucharest]

Abstract

Fifteen years after Armenia, Azerbaijan and Georgia Achieved independence, power is still concentrated in the hands of a few. There are strong regional disparities within all three countries, with the capitals having the lion's share of population, power and resources. Minorities are poorly represented in public life and suffer from lack of educational opportunities and breaches of human rights from those that make up the majority. More often than not, continue weak statehood means that states are incapable of providing basic public services, let alone ensure protection against human rights abuses.

Keywords

human rights; secession; frozen conflicts; south Caucasus; international community; energy resources; failed states

O regiune a slăbiciunilor

Zona caucazului de sud cuprinde state vulnerabile, măcinate de conflicte, extremism, instabilitate politică și economică. Aflate odată pe celebrul Drum al mătăsii, aceste țări au rămas în continuare simple rute de tranzit pentru resurselor energetice, fără a se transforma în jucători economici importanți, capabili de impunerea unei voințe proprii. Problema majoră a țărilor din Caucazul de Sud este cea a conflictelor nerezolvate care blochează dezvoltarea și deturnează obiectivele politice. Caucazul de Sud a devenit terenul conflictelor de interese, unde marile puteri se luptă pentru influență, eliminând astfel posibilitatea unui răspuns internațional unitar la problemele regiunii. Putem vorbi la acest nivel mai degrabă de intervenții limitate ce au un impact minor asupra statelor din regiune.

Autoritatea slăbită a statelor din zonă înseamnă că aceste țări sunt incapabile să ofere servicii publice cetățenilor săi, care apelează la alte mijloace pentru asigurare subzistenței: economie subterană, crimă organizată, migrație. Politica este organizată în jurul unor rețele informale, cu elite ce au drept unic obiectiv auto-prezervarea și asigurarea succesiunii. Menținerea acestor elite la conducerea statelor se obține prin manipularea alegerilor. Cu excepția scrutinului prezidențial din Georgia în 2004, niciuna dintre elitele politice din statele

Caucazul de Sud nu a cedat voluntar putere în urma unor alegeri libere și corecte. Totuși, calitatea de membru al Consiliului Europei și legăturile strânse cu Uniunea Europeană au împins regimurile respective spre o mai mare toleranță față de partidele de opoziție. Acest fapt a redus riscul unor revolte politice violente, în timp ce migrația populației și apatia generală au limitat sever puterea de negociere a mișcărilor de rezistență. Multe dintre instituțiile statelor din această regiune continuă să funcționeze după înveteratele practici sovietice. Aceste state sunt incapabile să facă față presiunilor externe și provocărilor regionale cum ar fi traficul de droguri, Jihadul Islamic sau dezastrelor naturale.

Cincisprezece ani după obținerea independenței, Armenia, Azerbaijan și Georgia mențin încă un sistem în care puterea politică este concentrată la nivelul câtorva indivizi. La nivel socio-economic sunt vizibile disparități regionale în cadrul celor trei state, unde capitalele dețin partea leului în privința populației, prosperității economice și a resurselor. Minoritățile - precum armenii și azerii în Georgia, sau kurzii în Azerbaidjan - sunt prost reprezentate în viața publică și suferă din lipsa serviciilor de educație, sănătate și infrastructură, rămânând cu totul neglijate în societățile respective.

Influența externă constituie un factor major în determinarea traiectoriilor politice a acestor state. Acțiunile pe care Rusia le va întreprinde vor influența semnificativ viitorul acestor țări. Detașarea de trecutul sovietic este un veritabil barometru în măsurarea reală a atașamentului și aspirațiilor către structurile europene și nord-atlantice.

Dificultăți socio-economice

Situația socio-economică în Caucazul de Sud este dezastruoasă. În 2008, la 17 ani după dizolvarea Uniunii Sovietice, PIB-ul pe cap de locuitor, mortalitatea infantilă și nivelul sărăciei erau de 3 ori mai modeste decât cele din statele baltice, și ele foste republici sovietice. Ultimul raport al **United Nations Development Programme** reflectă un declin al bunăstării sociale, al sistemului educațional și de sănătate, comparativ cu nivelurile înregistrate în perioada sovietică. Armenia a ocupat locul 83, Georgia 100, iar Azerbaidjan locul 101, în inventarul alcătuit de ONU.

Acest trend va continua, deși Azerbaidjan va cunoaște o stimulare a economiei ca urmare a oleductului Baku-Tbilisi-Ceyhan(BTC). Conflictele nerezolvate au cimentat un comportament marcat de parohialism și patrimonialism al celor aflați la putere, de monopoliuri economice și carteluri ce subminează comerțul liber și competiția. După cum am amintit, minoritățile, precum armenii în Georgia , sunt defavorizate economic și marginalizate social.

Migrația, în mare parte către Rusia, este o problemă serioasă. Aproximativ cinci milioane de locuitori ai Caucazului de Sud au migrat în căutarea unor locuri de muncă, Armenia suferind cele mai multe astfel de plecări. În 2004, UNDP a estimat că aproximativ 900 milioane de dolari pe an, adică 30% din PIB-ul Armeniei provenea din diasporă. Economia rurală este și ea devastată de acest fenomen ce va continua să afecteze întreaga bunăstare a regiunii¹.

Însăși statalitatea celor trei țări din Caucazul de Sud este pusă în pericol de persistența acestor probleme. Crima organizată este susținută chiar din interiorul instituțiilor de conducere, cu lideri ai lumii interlope ocupând locuri în Parlament sau deținând controlul la nivel local. Caucazul de Sud se afla pe traseul traficantilor de droguri ce fac contrabandă cu stupefiante aduse din Asia Centrală. Proliferarea armelor ușoare este de asemenea o problemă ce poate fi limitată. Conform unor

¹ Alexander Iskandarian, *Caucasus-Russia: Legal and Illegal migration*, (Yerevan: Caucasus Media Institute, 2004).

experți ruși, 260.000 de arme ușoare au fost lăsate în urmă o dată cu dezmembrarea Uniunii Sovietice.¹

Aspectele legate de sănătate publică reflectă precaritatea în care se află economia acestor state. Guvernele cheltuiesc anual, în medie, circa 10 \$ per persoană, fapt comparabil cu ceea ce se întâmplă în multe dintre țările sub-sahariene. Facilitățile medicale sunt precare, clădirile sunt în ruină, iar salariile cadrelor medicale sunt extrem de scăzute. Acest fapt va continua să submineze sănătatea publică și să afesteze negativ economia. Unii experți argumentează că prea multe ajutoare financiare internaționale au fost direcționate greșit, banii fiind cheltuiți pe reformarea sistemului și nu pe crearea serviciilor medicale ce lipsesc sau îmbunătățirea celor existente.²

De asemenea, trebuie să privim către bolile cu transmitere sexuală ce, de cele mai multe ori, reprezintă una din principalele cauze ale mortalității în statele sărace. Infecția cu virusul HIV este estimată a fi de douăzeci de ori mai redusă ca în Rusia și Ucraina, dar aceste cifre sunt cu siguranță truate, reflectând mai degrabă atitudinile conservatoare ale națiunilor respective și mascând absența oricăror acțiuni guvernamentale în această direcție. Mai mult, migrația tinerilor spre și dinspre Rusia va accelera răspândirea virusului.

Probleme secesioniste

Amenințările secesioniste și lipsa unor negocieri de împărțire democratică a puterii amenință stabilitatea politică a regiunii. Georgia rămâne puternic descentralizată, iar unii lideri locali concurează autoritatea prezidențială. În Azerbaidjan elita guvernamentală s-a coalizat cu președintele Ilham Aliev care se folosește de resursele energetice pentru a se menține la putere. Chiar dacă va reuși să înăbușească orice act de dizidență, Ilham Aliev va trebui să facă față rivalităților intraguvernamentale. De asemenea, el se va confrunta cu noile focare de revoltă alimentate de disparitățile sociale rezultate din redistribuirea veniturilor obținute din vânzarea petrolului, manipularea pasiunilor naționaliste în disputa Nagorno-Karabah și ascesiunea islamului politic. În Armenia, președintele actual, Serzh Sargsyan, pare a fi mult mai vulnerabil. Suportul popular pentru regimul său este în scădere, iar nemulțumirile socio-economice rămân la cote înalte. În ciuda acestui fapt, nu s-au conturat mișcări de opoziție coerente care să amenințe cu schimbări notabile actualul sistem politic.

După cum am menționat anterior, conflictele nerezolvate din Caucazul de Sud rămân cea mai mare problemă cu care se confruntă regiunea. Acestea sunt: conflictul dintre Armenia și Azerbaidjan pentru controlul provinciei Nagorno-Karabah; conflictele separatiste din Georgia, unde Abkhazia și Ossetia de Sud doresc independența de Tbilisi. Toate cele trei conflicte au trăsături comune: toate se desfășoară în republici ce au cunoscut o autonomie semnificativă în perioada Uniunii Sovietice; independența nici uneia dintre cele trei provincii secesioniste nu a fost recunoscută internațional. Problema statutului acestor provincii se află în centrul conflictelor menționate mai sus. Trebuie spus că o dată cu trecerea timpului, șansele ca teritoriile secesioniste să revină la acceptarea controlului guvernelor de la Tbilisi și Baku se reduc considerabil. Poate că acest lucru este mai puțin important pentru cetățenii statelor respective. Confrunțați cu dificultățile economice cotidiene, aceștia devin din ce în ce mai opaci la pasiunile naționaliste ce au alimentat conflictele respective. Totuși, ei vor continua să fie afectați de faptul că puseuri naționaliste încă domină

1 Anna Matveeva, Duncan Hiscock, *The Caucasus: Armed and Divided: Small Arms and Light Weapons. Proliferation and Humanitarian Consequences in the Caucasus*, (London: Saferworld, 2003).

2 Tido von Schoen-Angerer, *Understanding Health Care in the South Caucasus: Examples from Armenia*, (Geneva: Medecins sans Frontiers, 2004).

puternic agenda politică, concentrând surse semnificative ce altfel ar fi putut contribui la prosperitatea statelor din regiune.

Nagorno-Karabah

Conflictul din Nagorno-Karabah este cel mai grav din cele trei. Prima dispută etno-teritorială ce a zguduit Uniunea Sovietică rezultă din nesoluționarea dilemei suveranității privind teritoriul muntos pe care Armenia și Azerbaidjan îl dispută. Din cauza conflictului, o linie demilitarizată, lungă de 200 km, divide Caucazul de Sud; Armenia și Azerbaidjan nu întrețin niciun fel de relații diplomatice, granița Turciei cu Armenia este închisă, liniile ferate de maximă importanța economică rămân închise, iar noul oleoduct ce pleacă din Marea Caspică ocolește Armenia.¹ Deși recunoscuă internațional ca parte a teritoriului azer, Nagorno-Karabah și-a declarat independența, nerecunoscută nici măcar de Armenia, fiind acum o provincie *de facto* a Armeniei, locuitorii săi având pașapoarte armene, folosind moneda Armeniei și onorând serviciul militar în armata armeană.

Pentru partea azeră, pierderea provinciei Karabah este o lovitură dată mândriei naționale și noțiunii de statalitate. În mod paradoxal, generația tânără, puternic indoctrinată de propaganda naționalistă post-belică, simte cel mai puternic acest lucru. Acest fapt a fost mărit de ocuparea regiunilor din împrejurimile provinciei Karabah de către forțele armene. Armenii își justifică acțiunile argumentând că regiunea ocupată este folosită drept zona-tampon. Totuși, 50.000 de azeri au fost strămutați din provincia Karabah, și 500.000 din zonele adiacente în ultimii 20 de ani.²

Ocuparea acestor regiuni, ce cuprind 8% din teritoriul Azerbaidjanului recunoscut internațional, alimentează sentimente revanșarde ce amenință cu reluarea conflictului. Problema statutului provinciei Karabakh a reprezentat principalul obstacol aflat în calea oricărei negocieri de pace de la încetarea conflictului în 1994. Ambele state văd disputa în logica unui joc cu sumă nulă și sunt nepregătite pentru a face compromisuri. Armenilor din Karabakh, deși esențiali în procesul de negocieri, nu li se acceptă prezența la rundele de negocieri ținute în Baku. Probabilitatea unei dezghețări a conflictului, susținută și de noua prosperitate economică a Azerbaidjanului, este mai mare decât cea a obținerii păcii. Cum un nou conflict ar presupune implicarea Rusiei și Turciei și ar perturba circuitul energetic, înțelegem că acesta ar reprezenta cea mai mare amenințare pentru stabilitatea regiunii.

Abkhazia și Osetia de Sud

Abkhazia și Osetia de Sud, cele două regiuni separatiste ale Gerogiei, au devenit în mare parte teritorii ce aparțin *de facto* Rusiei. Sub președinția lui Putin, Moscova le-a oferit locuitorilor republicilor separatiste pașapoarte rusești, integrându-i chiar în sistemul rusesc de pensii. Liniile de încetare a focului s-au dovedit a fi destul de permeabile din moment ce un număr semnificativ de georgieni trăiesc în cele două republici separatiste. În ciuda conflictului din vara lui 2008, procesul de pace pare a fi într-un stadiu ceva mai avansat în Georgia decât în cazul provinciei Nagorno-Karabah, chiar dacă în ambele situații, problema statului pare aproape ireconciliabilă.

Ca și în cazul regiunii Karabakh, atât Abkhazia cât și Osetia de Sud refuză orice planuri de reunificare cu Georgia, față de care nu mărturisesc nicio afinitate.

1 Richard Beilock, *What is Wrong with Armenia*, Caucasica Regional Studies, no.1, 1999.

2 Thomas de Waal, *Black Garden: Armenia and Azerbaijan through peace and war* (New York: New York University Press, 2003), Appendix 1.

Noua generație este din ce în ce mai concentrată pe întărirea legăturilor cu Rusia, ingnorând chiar limba georgiană. Accesul pe piețele rusești și ajutoarele economice venite din partea Rusiei au rezolvat problema izolaționismului celor două teritorii. Dintre cele două teritorii, Abkhazia este mult mai avansată în ceea ce privește autonomia: instituții proprii, societate civilă, mass-media. Abkhazia a dovedit chiar un succes limitat în a respinge încercările Moscovei de a impune propriul candidat la alegerile prezidențiale din 2004.¹ Acest lucru întărește poziția de negociere a Abkhaziei în viitoarele tratative cu Tblisi. Totuși, Georgia sub Saakashvili a devenit mai influentă. Chiar dacă integritatea Georgiei nu a fost restabilită, așa cum a promis, Saakashvili se va folosi de posibilitatea aderării la NATO pentru a pune presiune asupra celor două republici separatiste a căror independență nu a fost recunoscută decât de Rusia, Nicaragua și Venezuela. Dacă Georgia va deveni membru NATO înaintea unei soluționări a conflictului, polarizarea celor două părți- pro-occidentală și pro-rusă- va genera probabil și mai multă interferență din partea Rusiei în Abkhazia și Osetia de Sud.² Abkhazia are forțe armate relativ bine echipate și o zonă demilitarizată supravegheată de 1.700 soldați ruși și 120 observatori ONU, fapt ce reduce posibilitatea dezghețării conflictului. Pe de altă parte, Osetia de sud, fiind mai mică, mixtă din punct de vedere etnic, fără zonă tampon care să separe cele două părți și lipsită de un sistem tripartid de menținere a păcii³, este mult mai susceptibilă angajării într-un nou conflict: fie o intervenție din partea georgiană, fie o dispută etnică care să escaladeze într-un conflict de proporții.

Comunitatea internațională pare a fi divizată în privință măsurilor ce trebuie luate în rezolvarea conflictelor din Abkhazia și Osetia de Sud și a celui din Nagorno-Karabakh. Poziția europeană susține o rezolvare a conflictelor doar prin angajarea tuturor părților, inclusiv a teritoriilor separatiste, cărora trebuie să li se ofere stimulente pentru a coopera. De partea cealaltă, poziția Statelor Unite concluzionează că Rusia este o influență malignă, că Azerbaidjanul și Georgia trebuie primite în NATO și că teritoriile separatiste ar trebui izolate și forțate să accepte integritatea teritorială a statelor de care vor să se rupă.⁴

Oleoductul BTC

Oleoductul Baku-Tbilisi-Ceyhan, care a intrat în funcțiune în iulie 2006, va transforma Caucazul de sud în următorii 20 de ani. Alături de gazoductul ce leagă Marea Caspică de Turcia, Azerbaidjanul și Georgia vor cunoaște o din ce în ce mai mare independență energetică față de Rusia. Totuși, aceste proiecte rămân puternic motivate politic. Ele sunt importante nu doar economic ci și politic, deoarece exploatarea resurselor de la Marea Caspică a fost cesionată de Azerbaidjan statelor occidentale și companiile internaționale „orientate către un sistem liber de piață.”⁵ Acest lucru reprezintă apropierea spre Vest a statelor din regiune, ce speră în atragerea partenerilor occidentali în susținerea propriilor cauze. Acest fapt va adânci diviziunile regionale și va accelera izolarea Armeniei, ocolită de oleoductul BTC.

1 International Crisis Group, *Abkhazia Today*, Europe Report No.176, September, 2006.

2 vezi discursul președintelui George W Bush la summitul NATO din Riga, 2006.

3 În 1992 o Forță Comună de Menținere a Păcii a fost înființată cu participare Georgiei, Rusiei, Osetie de Nord. Cum aceasta s-a aflat sub controlul rusesc, guvernul georgian a cerut, fără succes însă, o internaționalizare a forței de pace, din moment ce Rusia este considerată drept o parte implicată în conflict.

4 Charles King, "Bring the phantom republics in from the cold", *International Herald Tribune*, September 14, 2006.

5 John Roberts, "Energy Reserves, Pipeline Politics and Security Implications", *Chaillot Papers* no.65, Paris, 2003.

Potrivit estimărilor, Azerbaidjianul își va dubla PIB-ul în următorul deceniu ca urmare a valorificării resurselor energetice. Chiar și cu scăderea prețului barilului de petrol sub cotele istorice atinse în 2008, Azerbaidjianul va cunoaște o prosperitate și o influență internațională din ce în ce mai mare, întărindu-și poziția de negociere în privința Nagorno-Karabakh. Iar dacă adăugăm în această ecuație decizia de creștere a bugetului militar cu 25% în fiecare an, și o suprapunem peste ideile revizioniste ale conducătorilor de la Baku, vom obține garanția reîncălzirii conflictelor din regiune.

Influența Islamului și a Iranului în Caucazul de sud

Azerbaidjianul a fost identificat de către Statele Unite drept un aliat cheie, nu doar fiindcă deține resurse energetice importante, cât pentru că este cel mai *prietenos* stat musulman din zona Orientului Mijlociu. Predispușe islamizării radicale în Azerbaidjian sunt minoritățile naționale, care în acest fel și afirmă identitatea. Cei 200.000 de suniți au puternice legături cu etnici kin din Daghestan, cea mai puternic islamizată parte a Rusiei. Alte minorități acceptă influența Iranului și a Islamului politic. Acest lucru poate fi considerat o reacție față de modul inegal în care se face redistribuirea veniturilor obținute din exploatarea resurselor energetice.

Influența pe care Iranul o are nu se exercită doar asupra Azerbaidjianului, ci poate amenința cu destabilizarea întregii regiuni. În privința relațiilor bilaterale, Iranul dezaprobă dreptul Azerbaidjianului de a forța după petrol în zona Mării Caspice. Cu toate acestea, cele două state au semnat un pact de neagresiune ce elimină posibilitatea ca statul azer să susțină o posibilă intervenție militară împotriva Iranului. Trebuie să menționăm că pe teritoriul Azerbaidjianului există baze militare americane.

Factori de influență externă în Caucazul de sud

Caucazul de Sud nu este o regiune coerentă. Ea este lipsită de orice fel de instituții regionale de cooperare între statele din zonă. Fragilitatea instituțiilor statelor și diviziunile rezultate din conflicte accentuează influența actorilor informal, vecinilor puternici și instituțiilor internaționale asupra agendei politice a celor trei state. O mulțime de organizații internaționale sunt active în regiune, dar Moscova și Washington rămân principalii poli de putere între care se joacă destinul stabilității regionale.

Rusia

Rusia rămâne pe departe cel mai influent jucător din regiune, mult mai activ decât Turcia sau Iran și cu mult mai multe pârghii de putere: gazoducte, politici comerciale și de acordare a vizelor. Relațiile Rusiei cu Georgia sunt extrem de proaste și vor rămâne astfel atâta timp cât Moscova va continua susținerea independenței Abkhaziei și Osetiei de Sud. Și nu vedem niciun motiv pentru a proceda altfel. Pentru Rusia este esențial ca cele două conflicte să rămână nerezolvate pentru a putea exercita presiune asupra Georgiei și a menține controlul asupra celor două teritorii satelit. Viitoarele dispute economice ruso-georgiene, conflicte diplomatice și chiar intervenții militare rămân inevitabile, purtând consecințe negative nu doar asupra statului georgian, ci și asupra regiunii ca întreg. În privința Armeniei, companiile rusești au cumpărat largi sectoare din economia locală, un exemplu în acest sens fiind rețeaua de electricitate. Rusia deține și o bază militară în Gyumri, dar relațiile dintre cele două state cunosc o răcire ca urmare a întăririlor parteneriatelor econo-

mice ale Armeniei cu Europa, și opțiunii acesteia de a construi un oleoduct cu Iranul. Relațiile Azerbaidjanielui cu Rusia au cunoscut o îmbunătățire considerabilă în timpul mandatului lui İlham Aliev.

Statele Unite

Vizitele lui W. Bush în Georgia au reprezentat creșterea puternică a interesului american pentru problemele din regiune. Washingtonul cheltuiește sume importante în relațiile sale bilaterale cu Georgia și Armenia. Inițiativa US Millennium Challenge acordă pe o perioadă de cinci ani împrumuturi Georgiei și Armeniei în valoare de 295 milioane \$, respectiv 236 milioane \$. Azerbaidjanielul va primi un altfel de ajutor, sub forma investițiilor făcute de companii petroliere precum BP-Amoco și Exxon.

Totuși politica americană nu este foarte articulată. Ea este mai degrabă ghidată de un set de interese: Azerbaidjaniel și Georgia – aliați cheie în războiul împotriva terorismului; rolul oleoductului BTC ca sursă non-arabă de energie. Trebuie să amintim că sprijinul pe care SUA îl acordă Armeniei se datorează și grupului armean de lobby-isti ce influențează deciziile Congresului american.

UE și Consiliul Europei

Uniunea Europeană manifestă un interes sporit pentru această regiune, fiind considerată drept o extindere a Europei de Est. Asistența financiară acordată între 1993-2003 depășește 1 miliard euro. Comisia Europeană este activă la nivelul investițiilor făcute sub mandatul Națiunilor Unite în Abkhazia și vestul Georgiei. Totuși, predicțiile privind un angajament puternic al UE în regiune sunt premature: politica europeană de vecinătate la care iau parte cele trei state sud caucaziene nu oferă perspective asupra aderării la Uniune a acestora. Uniunea Europeană nu poate promite altceva decât menținerea unor relații strânse și deshiderea piețelor europene pentru produsele din zonă. În fapt, relații bilaterale întreținute de statele membre cu cele trei națiuni caucaziene sunt mult mai consistente decât ceea ce realizează Uniunea Europeană ca întreg.

Calitatea de membru a Consiliului Europei a avut un impact considerabil asupra celor trei state, determinându-le să abolească pedeapsa cu moartea, să îmbunătățească codul electoral și să asigure transparența alegerilor.

Națiunile Unite și OSCE

OSCE se confruntă cu o puternică criză de identitate pe măsură ce se retrage din Balcani și se concentrează asupra spațiului ex-sovietic. Rusia este destul de nemulțumită de rolul pe care această organizație îl joacă în implementarea democrației și supravegherea alegerilor în Caucazul pe care ea îl consideră zona sa de influență. O perioadă de tranziție trebuie recunoscută și la nivelul Națiunilor Unite, care trec de la o strategie post-conflict la una ce pune accent pe dezvoltare, concentrată în jurul Programului de Dezvoltare al Națiunilor Unite.

Trebuie să spunem că toate misiunile internaționale de mediere ce au avut loc în Caucazul de Sud au fost coordonate în baza strategiei propuse de Rusia. În cazul Abkhaziei și Osetiei de Sud, Tbilisi dorește o renegociere în care Rusia să nu mai dețină rolul de mediator principal, considerat de către georgieni ca un simplu pretext pentru anexarea statului lor de către Moscova.

Trei scenarii

„Worst Case”

Există multe pericole. Avuția în creștere a Azerbaidjanului poate reinstaura starea de război și duce la reluarea acțiunilor militare pentru recuperarea *de facto* a provinciei Nagorno-Karabakh. În acest conflict putem vedea și o Rusie angajată să susțină militar Armenia. În Georgia putem vedea o reiterare a conflictului cu Rusia din vara anului 2008, deși o implicare directă a Statelor Unite este puțin probabilă.

Azerbaidjanul este cel mai vulnerabil în privința instabilității politice. Un eventual conflict dintre Statele Unite și Iran ar aduce un număr mare de refugiați în Armenia și Azerbaidjan, ducând și la un atac asupra rafinăriilor companiilor occidentale ce își desfășoară activitatea în statul azer. La nivelul Azerbaidjanului putem cunoaște și o schimbare de regim, către o conducere autoritară ca răspuns la pericolul terorismului Islamic și a conflictului cu Armenia. Toate aceste scenarii ar arunca regiunea în haos, deturnând progresul realizat pe calea democratizării.

„Middle Case”

O situație de „nici pace, nici război” persistă și regiunea continuă starea de stagnare socio-economică și fărâmițare teritorială, cu rate înalte ale imigrării și cu servicii publice precare și subfinanțate. Veniturile obținute din petrol ale Azerbaidjanului sunt risipite de elitele corupte, fapt ce poate genera revolte sociale și mișcări de stradă. Georgia și Armenia continuă degradarea economică, cu rate înalte ale migrației populației și fără niciun fel de îmbunătățire a mecanismelor democratice. Intervențiile organizațiilor internaționale continuă să acționeze drept frâne în calea deteriorării situației, dar nu aduc nicio contribuție la îmbunătățirea stării economice și politice a regiunii.

„Best Case”

Conducători curajoși din regiune, împreună cu organizațiile internaționale, se aliază pentru a încheia tratate de pace care să pună capăt celor trei conflicte. Forțe de menținere a păcii sunt trimise în zonele din Karabakh ocupate de Armenia pentru a începe reconstrucția.¹ Granițele se deschid, ducând la liberalizarea comerțului și creștere economică. Rusia devine principalul investitor în regiune, iar politica europeană de vecinătate duce către acordarea calității de state membre UE celor trei țări din Caucazul de Sud.

Recomandări

Luând în considerare realitățile mereu schimbătoare de pe teren, este necesar să regândim abordarea pe care comunitatea internațională trebuie să o aibă față de conflictele înghețate din regiune.

Nevoia unei rezoluții în privința conflictului armeano-azer pentru provincia Nagorno-Karabakh trebuie să se afle în centrul acțiunilor comunității internaționale din Caucazul de Sud. Elitele locale și experții internaționali se complac în perpetuarea status-quo-ului, ignorând faptul că o reaprindere a conflictului va arunca întreaga regiune într-un haos absolut. Există o asumție îngrijorătoare conform căreia rezolvarea conflictului nu poate avea loc decât în cadrul Grupului Minsk al OSCE. Este nevoie de cât mai mulți actori internaționali pentru a asigura succesul procesului de pace. Recunoaștem că ar fi distructiv să se rupă formatul de negociere consacrat

¹ Center for International Cooperation, *Annual Review of Global Peace Operations 2008* (Boulder, CO: Lynne Rienner, 2008).

de Grupul Minsk. O consecință a acestui fapt ar fi că armenii s-ar opune transferului de autoritate către Națiunile Unite, din moment ce ei percep orice rezoluție a Națiunilor Unite drept o încercare a azerilor de reintegrare teritorială a provinciei Nagorno-Karabakh. Cu toate acestea, un reprezentant ONU ce își coordonează activitatea cu Grupul Minsk și alte agenții internaționale va garanta un răspuns mai consistent din partea comunității internaționale, punând presiune asupra părților implicate în conflict pentru adoptarea unor noi poziții.

O revizuire a mandatului organizațiilor internaționale implicate în conflict este necesară pentru „internaționalizarea” teritoriilor secesioniste, recunoscând că indiferent de viitorul lor statut aceste teritorii există *de facto* ca state și au nevoie de dezvoltare economică și construcție instituțională acum. Acest lucru ar schimba percepția asupra comunității internaționale din cele trei regiuni separatiste, extrem de izolate și suspicioase asupra tot ceea ce se află dincolo de asistența venită din partea Rusiei. Acest lucru ar implica aceleași acțiuni de dezvoltare economică și democratizare pe care ONU și OSCE le duc în prezent în Kosovo. Sunt vizează cu predilecție forțele ONU (UNOMIG) din Abkhazia ce ar trebui să-și suplimenteze eforturile în direcția dezvoltării politice, coordonându-se cu acțiunile pe care Comunitatea Statelor Independente le duce în regiune.

Trebuie regândită și asistența acordată azerilor și georgienilor strămutați intern. Asistența umanitară acordată lor a luat sfârșit dar credem că există programe socio-economice ce au rolul de a ajuta IDPs (internally displaced persons) să se integreze în societatea azeră și georgiană. În paralel, în Abkhazia trebuie să se acționeze în direcția reintegrării georgienilor strămutați intern în regiunea Gali. În ceea ce privește provincia Karabakh, ar trebui reluate discuțiile privind necesitatea reabilitării internaționale a zonelor ocupate din jurul provinciei, înainte de a se permite semnarea unui acord de reîntoarcere a persoanelor strămutate intern. Estimări conservatoare ne spun că este nevoie de circa un deceniu de reconstrucție pentru a face aceste zone locuibile din nou. Dar timpul este pierdut prin menținerea acestor regiuni nelocuite și într-o stare de ruină.

BIBLIOGRAFIE

- BEILOCK, Richard, *What is Wrong with Armenia*, Caucasus Regional Studies, no.1, 1999.
- CENTER for International Cooperation, *Annual Review of Global Peace Operations 2008* Boulder, CO: Lynne Rienner.
- HISCOCK, Duncan; MATVEEVA Anna, *The Caucasus: Armed and Divided: Small Arms and Light Weapons. Proliferation and Humanitarian Consequences in the Caucasus*, London: Saferworld, 2003.
- ISKANDARIAN, Alexander, *Caucasus-Russia: Legal and Illegal migration*, Yerevan: Caucasus Media Institute, 2004.
- INTERNATIONAL Crisis Group, *Abkhazia Today*, Europe Report No.176, 2006.
- KING, Charles, *Bring the phantom republics in from the cold*, International Herald Tribune, September 14, 2006.
- ROBERTS, John, *Energy Reserves, Pipeline Politics and Security Implications*, Paris: Chaillot Papers no.65, 2003.
- SCHOEN-Angerer, Tido von, *Understanding Health Care in the South Caucasus: Examples from Armenia*, Geneva: Medecins sans Frontiers, 2004.
- WAAL, Thomas, *Black Garden: Armenia and Azerbaijan through peace and war* New York: New York University Press, 2003.

Republica Moldova – povestea de succes a Parteneriatului Estic¹

■ VASILE ROTARU

[National School of Political and Administrative Studies Bucharest]

Abstract

The power change in Ukraine and the violent crackdown on the post electoral protestors in Belarus jeopardize the Eastern Partnership. The EU's efforts to democratize and stabilize its eastern border could become more and more difficult if Brussels does not find quickly a solution to keep the six partners interested in its projects. This paper examines the latest challenges of the Eastern Partnership and the reasons why the Republic of Moldova could be the successful story the Eastern Partnership is seeking.

Keywords

Republic of Moldova; Eastern Partnership; EU; common neighborhood; European integration

La aproape doi ani de la semnarea Parteneriatului Estic, Uniunea Europeană nu se poate lăuda cu îmbunătățiri notabile în vecinătatea estică. Explicabil dacă luăm în calcul că țările membre ale Parteneriatului nu formează un grup coerent, au trăsături și așteptări diferite față de UE, iar ambițiile Parteneriatului Estic nu sunt susținute de resurse financiare pe măsură. Cele 785 de milioane de euro alocate până în 2013² sunt insuficiente. În plus componenta parlamentară EURONEST este blocată din cauza nerecunoașterii de către Bruxelles a legitimității parlamentului din Belarus.

Desigur, unele progrese s-au făcut: avansarea negocierilor în ce privește Acordurile de Asociere cu toate statele-partenere, mai puțin Belarus; recentul acord de facilitare a regimului de vize dintre UE și Georgia, care ar urma să intre în vigoare la 1 martie 2011; negocieri pentru liberalizarea regimului vizelor cu Republica Moldova, al căror plan de acțiuni a fost înmănat de comisarul European pentru afaceri interne, Cecilia

1 „Beneficiar al proiectului „Burse Doctore pentru o Societate Sustenabila”, proiect cofinanțat de Uniunea Europeană prin Fondul Social European, Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013”

2 „2011 'crucial' for Eastern Partnership”, *EurActiv*, <http://www.euractiv.com/en/east-mediterranean/2011-crucial-eastern-partnership-news-500332>.

Malmstrom, guvernului de la Chișinău, pe 24 ianuarie 2011; dar UE este încă departe de transformarea vecinătății estice în state bine guvernate, sigure și prospere.

Evenimentele din decembrie 2010 din Belarus au fost o lovitură grea dată Parteneriatului Estic. Dacă la summitul din 7 mai 2009, Minskul a fost de acord cu respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, în seara de 19 decembrie 2010, speranțele îndreptării Belarusului pe calea democratică s-au spulberat odată cu reprimarea violentă a protestelor post-electorale. Nimeni nu se aștepta ca alegerile din Belarus să fie în totalitate transparente și democratice, dar brutalitatea cu care au fost înfrânte demonstrațiile post-electorale a fost un șoc¹.

Cu siguranță reluarea politicii represive de către Lukașenko este în favoarea Rusiei și frânează cooperarea dintre UE și Belarus în cadrul Parteneriatului Estic. În plus, Bruxellesul a fost pus într-o mare dilemă, a trebuit să-și revizuiască politica sa față de Minsk dar fără a izola din nou Belarusul, care s-ar fi concentrat doar pe relațiile sale cu Rusia (pe 20 ianuarie 2011, Vladimir Putin a anunțat că Rusia este gata să dea Minskului 4,1 miliarde de dolari în 2011 sub formă de subsidii la petrol și să-i garanteze un împrumut de 6 miliarde de dolari pentru construcția unei centrale nucleare în Belarus). Astfel UE a decis să nu aplice sancțiuni economice și nici să nu suspende participarea Belarusului în cadrul Parteneriatului Estic, impunând, în schimb, interdicția acordării de vize pentru Lukașenko și alți 157 de oficiali bieloruși.

După „eșecul” din Belarus, UE trebuie acum să restabilească încrederea în Parteneriatul Estic. Lucru greu de făcut, în condițiile în care și Ucraina, altă dată lider regional în relațiile cu Uniunea Europeană, dă bătăi de cap Bruxellesului (Ianukovici a fost unul dintre puținii lideri din lume care l-a susținut pe Lukașenko înainte de alegeri și apoi l-a felicitat pentru victorie²). Ucraina a fost primul stat din cadrul Parteneriatului Estic care a deschis negocierile pentru un acord de asociere cu UE, așteptându-se să încheie aceste negocieri în 2011. Dar vizita de la începutul anului la Kiev a comisarului pentru extindere, Stefan Fule, a scos la iveală îngrijorarea UE față de ultimele evoluții politice din Ucraina. UE este nemulțumită de arestările ale liderilor opoziției, de presiunea exercitată asupra foștilor militanți ai revoluției portocalii și de semnalele date de Kiev în legătură cu o posibilă întărire a relației economice cu Rusia. După ce, în noiembrie 2010, în timpul unei întâlniri cu Medvedev, președintele Victor Ianukovici nu a eliminat posibilitatea ca la un moment dat Ucraina să adere la uniunea vamală Rusia-Belarus-Kazahstan, pe 5 ianuarie 2011 vice-prim-ministrul Andrei Kluiev anunța un posibil acord de comerț liber în cadrul CSI, cu precizarea că acesta ar urma să fie conform cu standardele OMC și nu va bloca negocierile pentru DCFTA din cadrul parteneriatului Estic. Totuși aceste ultime evenimente din Ucraina ar putea semnala începutul unei viitoare integrări sub protectoratul Rusiei (Spațiu Economic Comun, Uniune Vamală) pe care Moscova o caută constant.

La toate acestea se mai adugă și concluziile barometrului Global al Corupției 2010, care situează Ucraina și Peru în fruntea clasamentului țărilor cu cel mai corupt sistem judiciar din lume³. Explicația e simplă: în timpul guvernării portocalii (2005-2010) Ucraina a fost cea mai democratică țară ex-sovietică, cu o presă vibrantă, parlament și opoziție active, dar a fost și foarte puțin reformistă. Guvernele succesive din această perioadă fie nu au vrut sau n-au putut să lupte cu corupția sau să încerce să reformeze instituțiile statului ca vama și poliția. Elitele au fost prea divizate⁴.

1 Jana Kobzova, Andrew Wilson, „Where next for Europe on Belarus”, *European Council on Foreign Relations*, http://ecfr.eu/content/entry/commentary_where_next_for_europe_on_belarus.

2 Виктория Чирва, „Янукович поможет Лукашенко. Хотя тот помощи не просил”, *Komentaryi*, <http://politics.comments.ua/2011/01/27/226002/yanukovich-pomozhet-lukashenko-hotya.html>.

3 Vlad Lavrov, „Transparency International: Ukraine’s judiciary most corrupt in the world”, *Kyiv Post* <http://www.kyivpost.com/news/nation/detail/92427/>.

4 Nicu Popescu, „Democracy and reformism in EU’s neighbourhood”, *European Council on*

Alt stat membru al Parteneriatului Estic, Azerbaidjanul, este condus de un regim la fel de autocratic ca cel de la Minsk. Țara nu e interesată de integrarea în UE și nici de ajutorul financiar european și a declarat clar că nu va participa la dimensiunea multilaterală a Parteneriatului Estic cu Armenia, câtă vreme statul vecin ocupă o parte din teritoriul azer. Baku-ul este interesat de securitatea regională, aspectele economice, mai ales cele legate de piața energetică și de liberalizarea regimului de vize, dar nu e dispus să implementeze reforme democratice prea ușor. UE nici nu pare dispusă să insiste, câtă vreme Azerbaidjanul este important pentru Bruxelles datorită rezervelor de hidrocarburi. Pe 13 ianuarie 2011, UE și Azerbaidjan au semnat mult așteptatul acord privind aprovizionarea cu gaze naturale, care prevede ca Azerbaidjanul să vândă „cantități substanțiale de gaze pe termen lung” UE prin coridorul sudic European fără a specifica exact care (Nabuco, TGI (Turcia-Grecia-Italia), TAP (coridorul transatlantic) sau White Stream). Acest accord marchează prima obligație a unei țări din bazinul caspic de a furniza gaze UE prin coridorul sudic.

În vecina Armenia, președintele, Serj Sargsyan, a venit la putere în 2008, după alegeri contestate, urmate de măsuri de represiune împotriva opoziției. Politica Erevanului se bazează pe un parteneriat extins cu Rusia, problema Karabahului face dificilă colaborarea cu Azerbaidjanul în cadrul Parteneriatului Estic, iar Moscova rămâne cel mai important partener comercial al Armeniei. În plus, în 2010, Erevanul a semnat un protocol de prelungire a perioadei de găzduire, fără chirie, a bazei militare ruse de pe teritoriul său, până în 2044.

Războiul din august 2008, impulsivitatea președintelui Saakașvili și intervecția asupra mass-media de opoziție au deteriorat serios și reputația Georgiei și au redus sprijinul de care se bucura în mai multe capitale europene¹. Georgia este opusul Ucrainei. Este cel mai reformist stat ex-sovietic în ultimii 20 de ani (bugetul țării a crescut de aproape 20 de ori de la venirea lui Saakașvili la putere, aceasta datorându-se luptei împotriva corupției, îmbunătățirii radicale a colectării taxelor și impozitelor și importanțelor investiții străine), dar pe plan demoratic țara stă destul de prost. Politica este monopolizată, opoziția este aproape absentă din parlament, deseori criticată și uneori hărțuită. Sunt foarte puține televiziuni „independente”². Există, de asemenea, zvonul că Saakașvili va urma exepmlul lui Vladimir Putin și va rămâne la putere ca prim-ministru, după expirarea mandatului său, în 2013. În plus, lipsa perspectivelor de rezolvare a conflictelor în cadrul Parteneriatului Estic și divizarea internă a UE în ce privește relațiile cu Moscova, dar mai ales afacerea Mistral, dintre Franța și Rusia, au creat dezamăgire la Tbilisi și riscă să slăbească convingerea Georgiei în aplicarea reformelor.

În aceste condiții Parteneriatul Estic are nevoie de un exemplu pentru a crește încrederea în viabilitatea sa, iar Bruxellesul pare să-și îndrepte toate speranțele spre Republica Moldova. Cel mai elocvent exemplu este succesiunea de vizite postelectorale de la Chișinău. După ce, pe 5 decembrie 2010, șeful administrației prezidențiale ruse, Serghei Narîșkin, a venit la Chișinău pentru a media o discuție între liderul PCRM, Vladimir Voronin și liderul PD, Marian Lupu, pe tema unei posibile coaliții guvernamentale de stânga, promițând în schimb gaz mai ieftin, o reluare a importurilor de vin moldovenesc și susținere în procesul de soluționare a problemei transnistrene, pe 8 decembrie 2010, miniștrii de externe ai Poloniei, Radoslaw Sirkorski, și Suediei, Carl Bildt, cei care au inițiat Parteneriatul Estic, au venit la Chișinău, pentru a avea întâlniri cu liderii și reprezentanții partidelor politice din Republica Moldova. Sikorski a declarat că Moldova se descurcă foarte bine în cadrul Parteneriatului

Foreign Relations, http://ecfr.eu/content/entry/commentary_democracy_vs_reformism_in_the_eastern_neighbourhood.

¹ Paul Ivan, Cristian Ghinea, *Parteneriatul Estic-instrucțiuni de utilizare*, (Centrul Român de Politici Europene, septembrie 2010), 11.

² Popescu, „Democracy,”

Estic și pe parcursul său European, adăugând că dacă va continua așa, va beneficia de integrare economică deplină și regim fără vize în UE. Și pentru a se asigura că liderii de la Chișinău au înțeles bine mesajul, pe 10 decembrie 2010, președintele Parlamentului European, Jerzy Buzek, a venit și el în Republica Moldova. Înaltul oficial European s-a întâlnit cu liderii PLDM, PL, PD și secretarul executiv al PCRM. Buzek a apreciat progresele impresionante pe parcursul european ale Republicii Moldova și a declarat că Uniunea Europeană va acorda Chișinăului asistență macro-financiară în valoare de 90 de milioane de euro, la care s-ar putea adăuga alte 100 de milioane de euro prin proiectele politicii regionale ale UE.

Rezultatul vizitelor: pe 31 decembrie liderii PLDM, PD și PL au anunțat re-crearea Alianței pentru Integrarea Europeană. Chișinăul și-a menținut astfel, traseul european și ar putea fi exemplul de succes de care are nevoie Parteneriatul Estic pentru a ieși din conul de umbră generat de recente evenimente din Belarus. Și dacă UE este dezamăgită de Ucraina, care este democrată dar ne-reformată, și de Georgia, care este reformată, dar semi-democrată, Republica Moldova a reușit să fie mai puțin reformistă, dar mai democrată ca Georgia și mai reformistă și aproape la fel de democrată ca Ucraina în timpul guvernării portocalii¹. În plus, Republica Moldova este singura țară care și-a dezvoltat rapid relațiile cu UE pe parcursul anului trecut și a ales să continue pe aceeași cale și după alegerile parlamentare anticipate de pe 28 noiembrie 2010.

Dept „recompensă”, UE a început negocierile cu Republica Moldova pe marginea creării zonei de liber schimb, pe 24 ianuarie 2011, Guvernul de la Chișinău a primit planul de acțiuni pentru liberalizarea regimului vizelor de la comisarul European pentru afaceri interne, Cecilia Malmstrom. Negocierile pentru liberalizarea regimului de vize s-au desfășurat într-un timp record (planul de acțiuni privind liberalizarea regimului de vize a fost elaborat în doar șase luni), iar guvernul de la Chișinău afirmă, că peste 18 luni, visul cetățenilor moldoveni de a călători liber în Europa poate deveni realitate. Specialiștii preconizează că atractivitatea unui pașaport moldovenesc pentru locuitorii din Transnistria va avea un impact favorabil pentru întreg procesul de soluționare a problemei transnistrene.

Oricum, Transnistria este cel mai puțin violent dintre conflictele înghețate din cadrul Parteneriatului Estic, iar dorința Rusiei de a compensa consecințele războiului din Georgia printr-o disponibilitate a îmbunătățirii relațiilor cu Occidentul, ar putea avea consecințe favorabile pentru rezolvarea referendumului transnistrean. Franța și Germania ar putea să ceară Rusiei să se retragă din Transnistria și să creeze un exemplu de cooperare în problemele de securitate europeană și rezolvare a conflictelor². Presa a speculat în ultima vreme că în schimbul retragerii trupelor din Transnistria, Rusia ar putea fi compensată cu anularea vizelor în relația cu UE, investiții europene masive pe piața rusă sau implicarea Moscovei în politica de securitate europeană. În plus, rezolvarea problemei transnistrene ar avea un impact favorabil atât pentru Parteneriatul Estic cât și pentru cooperarea Rusiei cu UE în cadrul unui posibil tratat pentru securitate europeană și ar aduce un avantaj pentru Moscova în relația cu NATO.

¹ Popescu, „Democracy,”

² Dmitry Suslov, „Should Russia settle the Transnistria conflict on EU terms?”, *Valdai Discussion Club*, http://en.rian.ru/valdai_op/20101108/161247210.html.

BIBLIOGRAFIE

BOONSTRA, Jos, SHAPOVALOVA, Natalia, *The EU's Eastern Partnership: one year backwards*, Madrid, FRIDE, 2010

EMERSON, Michael, YOUNGS, Richard, *Democracy's plight in the European neighbourhood*, Brussels, Centre for European Policy Studies, 2009

IVAN, Paul, GHINEA, Cristian, *Parteneriatul Estic-instrucțiuni de utilizare*, București, CRPE, 2010

KOBZOVA, Jana, WILSON, Andrew, „Where next for Europe on Belarus”, *European Council on Foreign Relations*, http://ecfr.eu/content/entry/commentary_where_next_for_europe_on_belarus

LAVROV, Vlad, „Transparency International: Ukraine's judiciary most corrupt in the world”, *Kyiv Post*, <http://www.kyivpost.com/news/nation/detail/92427>

ORKHAN, Ali, *The Eastern Partnership: new perspectives for a new Europe*, Cracow, Jagiellonian University, 2010

POPESCU, Nicu, „Democracy and reformism in EU's neighbourhood”, *European Council on Foreign Relations*, http://ecfr.eu/content/entry/commentary_democracy_vs_reformism_in_the_eastern_neighbourhood

SUSLOV, Dmitry, „Should Russia settle the Transnistria conflict on EU terms?”, *Valdai Discussion Club*, http://en.rian.ru/valdai_op/20101108/161247210.html

ЧИРБА, Виктория, „Янукович поможет Лукашенко. Хотя тот помощи не просил”, *Komentarij*, <http://politics.comments.ua/2011/01/27/226002/yanukovich-pomozhet-lukashenko-hotya.html>

Legi rasiale în regimul Ion Antonescu.

Munca obștească obligatorie

Arhivele Sfera Politicii

■ ALEXANDRU FLORIAN

[National Institute for Romanian Holocaust Studies „Elie Wiesel”]

În decembrie 1940, *Decretul-lege nr. 3 984* stabilea statutul militar al evreilor. Practic, evreii din România au fost astfel excluși de la serviciul militar. Semnificația acestei măsuri politice a fost extrem de puternică pentru destinul comunității evreiești. Cum menționează și textul legii, a fost o decizie politică și legislativă în continuarea celei privind definirea rasială a evreilor. Efectul direct era marginalizarea socio-politică, pe criterii etnice, a unui grup uman. Această lege și celelalte care au completat-o stabileau taxe și obligativitatea muncii obștești ca măsuri în locul satisfacerii serviciului militar. Deasemenea, evreii având unele profesii liberale (medici, farmaciști, ingineri, arhitecți) utile armatei, urmau să fie folosiți în armată potrivit specialității, dar cu statutul de „rechiziționați”. Ei nu aveau dreptul la grade militare și se supuneau altor reglementări. Îmbrăcau uniforma specialității ce o aveau, dar simbolurile aplicate indicau pregătirea și statutul profesional. De exemplu, „medic”, pentru cei care înainte avuseseră grad de ofițer și „medic-ajutor” pentru aceia care dobândiseră gradul de subofițer. Stelele de pe epoleți au fost înlocuite cu stele în șase colțuri, știut fiind faptul că Steaua lui David reprezintă semnul distinctiv pentru evrei¹.

Sustragerea de la plata taxelor sau de la munca obligatorie, eufemistic denumită de interes obștesc, se sancționa în funcție de gravitatea abaterii. Cea mai dură era „sancțiunea trimeritiei în Transnistria a evreilor infractori (acei cari nu execută conștiincios munca și se sustrag de la muncă prin orice mijloc) și în lagăre a Românilor cari înlesnesc astfel de abateri”². Din document transpare faptul că Transnistria a fost gândită de guvernul Antonescu ca un spațiu pentru depozitare și purificare etnică a României. Rezultatele aplicării legislației privind excluderea evreilor din armată sunt prezentate în sinteză în *Notă* (doc. Nr. 7). Deasemenea, am selectat câteva documente pentru a ilustra nivelul taxelor militare la care erau obligați evreii, condițiile din taberele de muncă și sancțiunile la care se expuneau în cazul în care vroiau să fugă. Documentele prezentate sunt din Arhiva INSHR-EW.

¹ Vezi *Decizia ministerială nr. 23325* din 27 .01.1941, emisă de Ministerul Apărării Naționale.

² Din Marele Stat Major, Anexa nr. 98.500 din 14 Sept. 1942, „Lămuriri și completări la Instrucțiunile generale nr. 55.500 din 27 Iunie 1942”, cap VII, Diverse, art. 3 (f).

In December 1940, the Law-Decree no. 3 984 set out the military status of Jews. Practically, all Jews in Romania were excluded from the military service. The meaning of this political measure was extremely powerful for the destiny of the Jewish community. As the Law text provisioned, it was a political and legislative decision continuing that regarding the racial definition of Jews. The direct consequence was the socio-political marginalization, on ethnic criteria, of a group of men. This law, as well as the others that completed it, set out charges and the compulsoriness of community service as measure for replacing the military service. Moreover, the Jews having certain liberal professions (physicians, pharmacists, engineers, and architects) useful to the army were to be used in it, according to their specialization, but holding the status "requisitioned". They were not given the rights to military ranks, and were subject to different regulations. They were wearing the uniform of their specialization, while the symbols on it indicated their education and professional status. For example, "physician", for those that had held the officer rank previously and "assistant physician" for those that had received the non-commissioned officer rank. The stars on the epaulettes were replaced by the six-point star, being known that the Star of David was the distinctive mark for Jews¹.

The refuse to pay the charges or to perform the forced labor, euphemistically called community service, was punished accordingly to the severity of the offense. The harshest punishment was "sending the delinquent Jews (those that do not execute thoroughly the work and refuse to perform the work by any means) to Transnistria and sending the Romanians who aid the committing of these offenses to labor camps². The document shows that Transnistria was thought by the Antonescu Government as a space for ethnic deposition and purification of Romania. The results of enforcing this legislation concerning the Jews exclusion from the army are synthesized in *Note* (doc. No. 7). Moreover, I selected a few documents to show the level of the military charges the Jews were forced to pay, the conditions in the labor camps and the punishments they were subject to if they wanted to escape. The documents presented belong to the INSHR-EW Archive.

I. DECRET-LEGE RELATIV LA STATUTUL MILITAR AL EVREILOR³

Art. 1. Evreii, în înțelesul art. 2 din Decretul-lege din 9 august 1940, privitor la starea juridică a locuitorilor evrei din România, indiferent de categoria din care fac parte, sunt excluși de la serviciul militar.

Ei sunt obligați a plăti taxele militare statornicite prin legi, cum și de a presta munci de interes obștesc potrivit nevoilor statului, în condițiunile arătate în decretul-lege de față.

Art. 2. Sunt obligați de asemenea, a plăti taxele militare și evreii care, din cauza condițiilor fizice, ar fi găsiți improprii pentru

¹ See the *Ministerial Decision no. 23325* from January 27, 1941 issued by the Ministry of National Defense

² From the General Staff, Annex no. 98.500 from September 14, 1942, "Explanations and completions to the General Instructions no. 55.500 from June 27, 1942", chapter VII, Miscellaneous, art. 3 (f).

³ Sergiu Stanciu (coord), Lya Benjamin (volum alcătuit de), *Evreii din România între anii 1940-1944. Legislația antievreiască*, vol I, Edit Hasefer, București, 1993, pp. 95-97.

serviciul militar, conf. art. 25 din legea asupra recrutării armatei, precum și cei excluși de la serviciul militar, conf. art. 3 din aceeași lege.

Art. 3. Impunerea la plata taxelor militare se face din oficiu de către Ministerul Finanțelor, după tabelele nominale de impunere întocmite de cercurile de recrutare.

Aceste tabele vor fi extrase din tabele de recensământ ce se întocmesc separat pentru evrei.

Art. 4. Obligațiunea la plata taxelor militare sau la munci de interes obștesc durează pe tot timpul cât ceilalți cetățeni fac parte din elementele armatei (serviciu sub arme, completare, rezervă și miliții), iar cuantumul taxelor militare variază cu fiecare element al armatei, după normele ce se vor stabili prin legea asupra taxelor militare datorate de evrei.

Art. 5. Muncile de interes obștesc se execută în folosul Ministerului Apărării Naționale ori în folosul celorlalte departamente sau instituții publice, de acord cu Ministerul Apărării Naționale, care, prin cercurile de recrutare, ține controlul evreilor având această obligațiune; ele vor fi prestate potrivit normelor stabilite de Ministerul Apărării Naționale.

Art. 6. Obligațiunile fiscale decurg anual de la data de 1 noiembrie a anului recrutării, iar obligațiunea de muncă de la 1 aprilie a anului următor.

Art. 7. Evreii constatați de organele fiscale că nu pot plăti taxele militare vor fi comunicați până la 1 martie cercurilor de recrutare, pentru a fi întrebuințați la munci de interes obștesc.

Cei arătați la art. 2, dovediți insolvabili, nu vor fi chemați la munci de interes obștesc.

Art. 8. Pe timpul concentrărilor prelungite, mobilizare sau război, evreii pot fi utilizați în folosul armatei sau la munci de interes obștesc.

Specialiștii cu titluri academice (medici, farmaciști, veterinari, ingineri, arhitecți etc.) vor fi folosiți, potrivit specialității sau pregătirii lor, în calitate de rechiziționați și plătiți cu o diurnă ce se fixează prin deciziune ministerială.

Tot prin deciziune ministerială se va hotăra și în privința asimilării cu gradele militare a specialiștilor mai sus arătați.

Pentru timpul cât cei arătați în alineatele de mai sus sunt astfel întrebuințați, se deduce cota respectivă din cuantumul taxelor militare, după normele stabilite de Ministerul Finanțelor, pe baza comunicărilor făcute de cercurile de recrutare.

Art. 9. Pe tot timpul efectuării muncilor de interes obștesc, evreii sunt supuși atât regimului, cât și jurisdicțiunii militare.

Art. 10. Evreii sunt excluși, de asemenea, de la pregătirea premilitară, fiind obligați, în schimb, a plăti pe timpul celor 3 ani (de la 18 ani la 21 ani) taxa prevăzută pentru premilitari în legea asupra taxelor militare datorate de evrei.

Cei care nu vor plăti această taxă sunt obligați a presta munci de interes obștesc, câte 60 zile anual, după normele stabilite de Ministerul Apărării Naționale (Inspectoratul pregătirii premilitare).

Art. 11. Pe data publicării prezentului decret-lege, evreii de orice grad (ofițerii și subofițerii activi și de rezervă, maiștrii și submaiștrii militari, activi și de rezervă, gagiștii militari activi și de rezervă, trupa activă, precum și trupa din completare, rezervă și miliții) se șterg din controalele armatei.

Ei se înscriu într-un registru special central al evreilor la cercurile de recrutare respective.

.....

Art. 14. Evreii aflați în întreprinderile prevăzute de mobilizarea teritoriului pot fi rechiziționați pentru lucru, fiind scutiți de muncile de interes obștesc, atât pe timp de concentrări, cât și pe timp de mobilizare sau război.

Pe timpul rechiziționării pentru lucru, ei vor continua să plătească taxele prevăzute de legea asupra taxelor militare datorate de evrei.

Art. 15. Un regulament va dezvolta dispozițiunile prezentului decret-lege.

Dat în București, la 4 decembrie 1940.

Conducătorul Statului Român

și

Președintele Consiliului de Miniștri,
general ION ANTONESCU

Ministerul finanțelor,
G. CRETZIANU

Ministerul justiției,
MIHAI A. ANTONESCU

Subsecretar de stat pe lângă

Ministerul Apărării Naționale pentru Armata de Uscat,
general C. PANTAZI

Nr. 3 984

M.O., P. I, nr. 287, 5 decembrie 1940, p. 6 703–6 704

II. DECRET-LEGE

DIN 1 APRILIE 1941¹⁾

PENTRU MAJORAREA TAXELOR MILITARE DATORATE DE EVREI

Art. unic. – Taxele militare fixe, prevăzute de art. 4 din decretul-lege Nr. 132, publicat în Monitorul Oficial Nr. 17 din 21 Ianuarie 1941, se majorează și se stabilesc după cum urmează:

1. Pentru evreii în vârstă de la 18-21, taxa militară fixă se stabilește la 7.000 lei anual.

2. Pentru evreii în vârstă de la 21-24 ani, taxa fixă se stabilește la 6.000 lei anual.

3. Pentru evreii în vârstă de la 24-41 ani, taxa fixă se stabilește la 4.000 lei anual.

4. Pentru evreii în vârstă de la 41-50 ani se stabilește o taxă fixă de 1.000 lei anual.

Taxele militare fixe de mai sus se stabilesc și se încasează cu începere de la 1 Aprilie 1941, deosebit de taxele militare proporționale prevăzute de art. 4 din decretul-lege menționat.

¹ Arhiva Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România "Elie Wiesel"

Dat în București, la 30 Martie 1941.

Conducătorul Statului Român
și
Președintele Consiliului de Miniștri,
General Ion Antonescu

Ministrul finanțelor,
General de Brigadă N. Stoenescu

Ministrul justiției,
Const. C. Stoicescu

Nr.882.

M. O., Nr. 78 din 1 Aprilie 1941.

III. ROMÂNIA
MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
CABINETUL MINISTRULUI

18 Iulie 1941.

Domnul General Antonescu, Conducătorul Statului, a dat dispoziții formale ca toți evreii ce se găsesc în lagărele de muncă și prizonieri, să fie puși la muncă grea.

Dacă fug se împușcă unul din zece.

Dacă nu muncesc cum trebuie nu li se dă mâncare, nici nu sunt lăsați să primească sau să cumpere.

Luați măsuri de executare.

MINISTRU SUBSECRETAR DE STAT
GENERAL DE DIVIZIE,
I. Popescu

IV. Comunicat:
Cerc. Recr. 1-8.

Nr. 62321/C
din 16 Septembrie 1941

COMANDAMENTUL 7 TERITORIAL
către
Cercul de Recrutare

Cu onoare se face cunoscut că nu se pot acorda învoiri evreilor aflați în tabere sub motivul:

- de a-și aduce alimente;
- de a-și aranja diferite chestiuni de interes personal, sau
- de a-și aduce rufărie de schimb sau haine mai groase.

Având în vedere că foarte mulți cer a fi învoiți pentru procurarea hainelor, pentru

timp mai răcoros, vă facem cunoscut:

Toți acei cari au nevoie vor anunța familiile pentru a li se trimite

prin colete poștale sau a li se aduce de către rude obiectele sau efectele de care au nevoie.

Comandamentul mai repetă încodată ordinele stricte date în acest sens:

- niciun evreu nu poate fi învoit și toți trebuie să stea în permanență în taberele pentru muncă de folos obștesc.

D.C.

ȘEFUL DE STAT MAJOR

Lt. Colonel,

V. Caragea

Șeful Bir. 2. Org. Mob.

Maior,

N. Dumitriu

V. MARELE STAT MAJOR

Nr. 17154/B din 19 Octomvrie 1941

Secția a II-a

Biroul 2

MARELE STAT MAJOR

Secția a II-a

către

Președinția Consiliului de Miniștri (Cabinetul Militar)

Am onoarea a face cunoscut:

Prin întrebuițarea Evreilor la munca de folos obștesc, aceștia au posibilitatea să ajungă în contact cu populația satelor noastre, unde vor încerca să facă propagandă comunistă sau - prin corupție - să obțină anumite beneficii, ori să-i contamineze cu boale.

În interesul Patriei, trebuesc luate cele mai drastice măsuri pentru a face imposibilă orice apropiere a Evreilor de populația satelor și în acest scop, toate organele cari întrebuițează Evrei sunt răspunzătoare de respectarea întocmai a acestui imperativ național.

În consecință, se dispune următoarele:

- Cu începere de la primirea prezentului ordin nu se admite - sub niciun motiv - ca Evreii să locuiască în case românești;

- Cazarea Evreilor aflați la lucru se va face în afara localităților.

În acest scop se vor construi imediat bordeie sau barăci.

Toți comandanții ierarhici vor face controluri dese și inopinate - pe teren -

arestând și trimițând în judecata Curților Marțiale pe toți acei care vor dovedi ușurință în paza Evreilor, aflați la lucru.

Comandamentele Teritoriale, în rapoartele contrainformative lunare, vor arăta la un capitol special modul cum se aplică aceste prescripțiuni.

SUBȘEFUL MARELUI STAT MAJOR

GENERAL,

N. Mazani

Șeful Secției II-a

Lt. Colonel,

R. Dinulescu

COMANDAMENTUL 5 TERITORIAL
Biroul 2 Mobilizare
către
CERCUL DE RECRUTARE TECUCI

Cu onoare se face cunoscut:

La inspecțiile făcute de C.R. Putna la detașamentele de evrei ce lucrează la C.F.R. pe raza acestui Cerc, a constatat că evreii dați de Dv., după cum se notează pe verso, sunt într-o stare sanitară deplorabilă și plini de paraziți.

Îmbrăcămintea complet degradată în special încălțăminteă încât parte din ei sunt cu picioarele goale. – Nu au rufe pentru schimb. –

Din aceste cauze se înțelege că randamentul de muncă este foarte mult redus.

Pentru aceasta, vă rugăm să binevoiți a lua măsuri în legătură cu comunitatea Evreiască locală spre a le trimite cât mai urgent cele necesare.

DIN ORDIN
ȘEFUL DE STAT MAJOR
Colonel,
(ss) T. Turturescu

Șeful Bir. 2 Mobilizare
Maior,
(ss) N. Teodorescu

Pentru conformitate
Șeful Bir. 1 Recrut. și Pensii

VII. Secția I-a
Bir.10

3 Iunie 1942

NOTĂ

Cu un scurt istoric asupra situației juridice a evreilor și întrebuințarea acestora la munca obligatorie.

I. – Până la 5 Decembrie 1940, evreii au executat serviciul militar în aceleași

condițiuni ca și ceilalți cetățeni ai țării, când prin Decretul Lege No.3984/1940 s-a hotărât:

- Excluderea tuturor evreilor de la serviciul militar.
- Obligatorietatea la plata taxelor militare și prestarea muncii de folos obștesc (munca obligatorie) în beneficiul M.A.N., sau instituțiilor de Stat, județ sau comună.

II. – La data de 2 August 1941 Domnul MAREȘAL ANTONESCU, a transmis prin

Marele Cartier General ordinul No. 207 prin care a hotărât întrebuințarea în mod activ a tuturor evreilor din țară la munca de folos obștesc (munca obligatorie).

- Ca urmare acestui ordin, munca obligatorie a evreilor s-a desfășurat astfel:

a) - Ministerul Afacerilor Interne, la data de 3 August 1941, a dat dispozițiuni și a

trimis la muncă:

- 11.124 evrei în provincie;

- 5.876 evrei în capitală.

Această situație a durat până la 6 August 1941 când în urma unei conferințe de la Ministerul Afacerilor Interne, întreaga chestiune a evreilor a fost predată Marelui Stat Major.

b) - Între 6 August 1941 și 1 Ianuarie 1942, Marele Stat Major a întrebuințat evreii

la munci obligatorii în detașamente de câte 500 - 2000 evrei, pentru nevoile armatei, C.F.R. și celorlalte autorități de Stat, pe baza Instrucțiunilor No. 31200 din 8.VII.1941.

III. - Prin Decretul-Lege No. 3205/15.XI.1941 a luat ființă la Ministerul Muncii,

Inspectoratul General al Taberelor și Coloanelor de Muncă, asupra căruia a trecut, cu începere de la 1 Ianuarie 1942, următoarele atribuțiuni:

- Înființarea, organizarea, încadrarea, conducerea și controlul taberelor de muncă;

- Repartiția evreilor la muncă;

- Stabilirea programului de muncă al taberelor, de comun acord cu departamentele interesate.

La Marele Stat Major, a rămas însărcinarea de a da directive Inspectoratului, de felul cum se utilizează evreii și a controla munca obligatorie a evreilor.

Între 15 Martie și 30 Mai, a funcționat, pe lângă Inspectoratul Taberelor de Muncă o comisie centrală de revizuire a tuturor evreilor de ambele sexe, liber profesioniști, a celor utilizați în întreprinderile civile sau comerciale, aparținând persoanelor fizice sau juridice, cât și a celor aflate la instituțiuni, asociații, fundațiuni sau stabilimente de orice fel, hotărând pe acei evrei care sunt necesari să rămână în formațiunile arătate mai sus.

IV. - Întrucât Inspectoratul Taberelor și Coloanelor de Muncă a întâmpinat greutăți și

n-a reușit să organizeze taberele de muncă, Domnul Mareșal ANTONESCU prin Directivele trimise cu No. 5295/M din 21 Aprilie 1942, a cerut Marelui Stat Major să înainteze propuneri referitoare la utilizarea prin concentrare a evreilor între 20 și 40 de ani.

Pe propunerile înaintate Președinției Consiliului de Miniștri cu No. 82089 din 30 Aprilie 1942, Domnul MAREȘAL ANTONESCU a pus următoarea rezoluție comunicată cu ordinul No. 5587/M din 7 Mai 1942:

„CHESTIUNEA TREBUIE BINE STUDIATĂ ȘI PUSĂ LA PUNCT”.

„MARELE STAT MAJOR VA PREGĂTI ÎN CELE MAI MICI AMĂNUNTE ȘI ÎN MĂSURA ORGANIZĂRII VA TRECE LA EXECUȚIE”.

Începând de la 7 Mai 1942, Marele Stat Major a lucrat în spiritul Directivelor ordonate de Domnul MAREȘAL ANTONESCU și în baza propunerilor

trimise Președinției Consiliului de Miniștri, astfel:

a) - S-au constituit în detașamente de lucru a câte 500 evrei cu încadrare militară,

circa 12.000 evrei la dispoziția Direcției Generale a Drumurilor și Direcției Superioare a Geniului.

- În curs de organizare încă 8.000 de evrei la dispoziția C.F.R.

b) - S-a elaborat - în legătură cu Ministerul Finanțelor - un Decret-Lege privitor la

plata taxelor evreilor care sunt utilizați în diferite întreprinderi și un alt Decret-Lege de taxele ce vor fi plătite de evreii scutiți (bolnavii și titrații academici).

c)- S-au alcătuit alăturatele Instrucțiuni, în care sunt cuprinse normele ce

trebuie să avute în vedere, atât la organizarea diferitelor detașamente cu evrei, cât și la rezolvarea cererilor care vin de la autorități, instituții, întreprinderi, sau particulari.

V. - Secția I-a roagă să binevoiți a aproba:

- Comunicarea alăturatelor Instrucțiuni la toate departamentele ministeriale și

instituțiunile de Stat, precum și la Comandamentele din subordine.

- Difuzarea unui comunicat prin presă, în care să se arate situația actuală a evreilor care prestează munca obligatorie, precum și atribuțiunile diferitelor organe militare, în ceea ce privește rezolvarea cererilor referitoare la scutiri sau repartizări de evrei.

Șeful Secției I-a
Colonel,
E. Borcescu

Șeful Biroului 10 E
Lt. Colonel,
Ilie Dumitrescu

An Aesthetics of Post-Communist Resistance to Neo-liberal Politics

■ IRINA VELICU

[University of Hawaii]

Abstract

Current revolts in Romania as well as other spontaneous or long-lasting (social/ecological) movements in former communist countries contradict the mainstream perspective about the silent or passive post-communist transitioning towards a (neo-liberal) globalized world. An important point of controversy has been the lack of unitary leadership and programmatic action, which has often been criticized as either a sign of hidden forces manipulating groups of people or as a lack of professional activism and citizenship. This article uses Foucault's and Deleuze's theoretical perspectives to broaden our understanding of movements of revolt/resistance or opposition. I argue for a conceptualization of movements that promotes multiplicity (of sites and forms of resistance), differences, flows, mobility or nomadic thought and practice which is productive and diverse rather than monopolizing, centralizing or unifying.

Keywords

globalization; post-communism; neo-liberalism; resistance; multiplicity

Introduction

In order to understand what power relations are about, perhaps we should investigate.... forms of resistance.¹

In the last week Romania and the world has been surprised by the spontaneous outburst of anger and criticism brought in the streets by youngsters, students, retired seniors, workers, ecologists, feminists, and even parents with their children. In this essay I argue that while forms of (violent) condemnation of dominant political parties in power are becoming visible these days through the street revolts, the atmosphere of resistance and outrage have been lingering within all spheres of social and economic life in the last years after the fall of communism. While acceptance and even celebration of private markets has officially and formally been proclaimed, individual tactics of coping with everyday life has many times contradicted this embrace. An overall understanding of the necessity to preserve as public certain goods or spaces (health/education or other so-called social services) has continuously been inhibited as a dangerous communist habit; however, eve-

¹ Michel Foucault, „The Subject and Power” in Michel Foucault *Power*. Vol. 3, *Essential Works of Foucault 1954-1984*, ed. James D. Faubion (New York: The New Press, 1994), 326-48.

ryday discourses contradict the absolute internalization of the neo-liberal ideology of 'one size fits all' privatization and marketization.

In this article I choose to illustrate the idea of micro-practices of resistance by looking for instance at 'consumption' patterns as resistance tactics in post-socialist Eastern Europe. The first section of this article will explain how through an aesthetic archeology of resistance one can detect the micro-practices of resistance in the everyday life. Using illustrations of everyday life consumer practices in post-socialist Eastern Europe, this article will tell us that the persistence of so-called 'socialist' mindsets is less a form of blind ideological thinking and rather the current 'weapons of the weak'¹ adapted to (ambiguously) cope with/or resist the contradictions and problems of late neo-liberal capitalism.

Overall, this article argues that post-communist studies should have more in common with post-colonial studies and seek deeper into new „geographies of identity”² as associated with the geography of disintegrated societies after communism, where the black market dominates the 'successful' business activities and 'informal' (often illegal) exit mechanisms allow people to 'make ends meet' since 'there is no alternative' to the current economic neo-liberal policies. Especially after 1989 politics have been forgotten in the 'technocratic' supposedly neutral space of institutions where apparently the major decisions are 'made'. However, politics also lies in the micro-lives of those masses of 'decision-takers'.

Theoretical Lenses: Aesthetic Archeology of Resistance

*The individual is the product of power.*³

Mainstream political science has predominantly used the 'major' language of 'cohesive forces', in an attempt to territorialize subjects and 'capture' them in manageable structures. The story of the nation-state building is illustrative for this process. A key concept that has been neglected is the 'minor', the 'un-thought', the 'unrepresented' that is made possible through the distributive forces or 'lines of flight'.⁴ Looking at social movements and particularly the anti (alter)-systemic (globalization) movements we can note the spatial-temporal determinants of 'distributive forces' (or lines of 'flight') which contribute to the emergence of 'minor languages' of resistance. These movements themselves also contain cohesive forces which try to re-territorialize (arrest) moments of de-territorialization created by the distributive forces. The literature on social movements has also been captured by representations (or assumptions) of 'unity' and 'scientific objectivity'; however, pointing to the fluidity of movements allows us to re-think them in the form of 'diagrams', ('plateaus') the 'consistency' of which is multi-layered and visible in complexes of actions, reactions and passions also following a 'logic of sensation'. The diagram of movements can be looked at from different corners, all equally acceptable. In other words, movements are aesthetic and any ideological containment of them is an actual 'arrest' of possibilities.

1 James C. Scott for example is using this concept in his book *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance* (New Haven: Yale University Press, 1985).

2 Susan Friedman quoted in Forrester Sibelan, Magdalena J. Zaborowska, and Elena Gapova, (eds.) *Over the wall/after the fall: post-communist cultures through an East-West gaze* (Bloomington: Indiana University Press, 2004), 27-28.

3 Foucault's preface to G. Deleuze and Félix Guattari, *Anti-Oedipus: capitalism and schizophrenia* (NY: Viking Press, 1977).

4 G. Deleuze and Félix Guattari, *Anti-Oedipus: capitalism and schizophrenia* (NY: Viking Press, 1977).

Foucault's interpretation of 'power' as complexly productive of that which it controls rather than merely repressing leads to the idea that power and resistance are mutually constitutive; resistance sites are just as multiple and pervasive as power sites. Foucault's broad understanding of both power and resistance relations make us pay more attention to an understanding of the roots of resistance movements rather than judging their 'rightfulness' or 'efficiency' by fixed standards. Foucault's contribution read alongside with Deleuze provides an insight into ways in which dominant powers can be resisted not as liberation or emancipation (to an assumed different 'essence') but as 'non-fascist' way of life. Whether there is a need for political action free from all unitary and totalizing paranoia, or action, thought and desire should be developed by proliferation, juxtaposition, disjunction and not subdivision or hierarchy. Social movements accordingly might benefit more if promoting multiplicity (of sites and forms of resistance), differences, flows, mobility or nomadic thought and practice which is productive and diverse rather than monopolizing, centralizing or unifying. In other words, social movements should not necessarily act as organic groups of hierarchical leadership (as human communities have historically been imagined) but rather 'de-individualize'; this does not mean giving less importance to the individual, who is the product of power anyway, nor too much stress on an united group but rather displacement of power in diverse and multiple arrangements and combinations of power diffusion.¹ In a short essay called „Is it useless to revolt“ written in 1979, Foucault himself has replied to these types of concerns:

If there are powers that are not *absolutely absolute* it is due to the fact that behind all the submissions and the coercions, and beyond the menace, the violence, the persuasion, there is the possibility of that moment when life will no longer barter itself, (...) before the gallows and the machine guns, men revolt. *I am not in agreement with someone who would say: 'It is useless to revolt; it will always be the same thing. It is through revolt that subjectivity (not that of great men but that of whomever) introduces itself into history and gives it the breath of life. (...) One does not have to be in solidarity with them. One does not have to maintain that these confused voices sound better than the others and express the ultimate truth.'*²

Foucault's statements we can find an invitation for what I call an 'aesthetic archeology of resistance' namely a non-ideological process of detection and rendering visible that which is less visible and minor in forms of resistance to hegemonic claims (here mainly the hegemony of capitalist practices). As Foucault argues, hegemony is never complete since this may equal suicidal - both power and resistance 'create' maps while 'conquest' implies alien implementation and 'native' internalization as well as 'alien' estrangement. The way we understand, conceptualize and practice 'resistance' or generally 'rebellion' varies according to how and where we see 'centers' of dominance; the 'anti-globalization' movements promoted an idea of a 'common enemy' which appeared as some hybrid partnership between rich Western States and a corporate elite hijacking Empire's institutions but continuing the historical mission of favoring the White Western, the male, and the rich. But as Deleuze describes, for Foucault power is diagrammatic, it passes through 'forces' and presents a relation only between forces that are non-stratified and with flexible segmentarity:

¹ Foucault's preface to Deleuze and Félix Guattari, *Anti-Oedipus: capitalism and schizophrenia* (NY: Viking Press, 1977).

² Michel Foucault, „Is it useless to revolt?“ 1979 in *Religion and Culture: Michel Foucault*, ed. by Jeremy Carrette (NY: Routledge, 1999), 133-134 emphasized added.

These power relations, which are simultaneously local, unstable and diffuse, do not emanate from a central point or unique locus of sovereignty, but at each moment move from one point to another in a field of forces, marking inflections, resistances, twists and turns (...) They constitute a strategy, an exercise of the non-stratified, and these anonymous strategies are almost mute and blind, since they evade all stable forms of the visible and the articulable.¹

What is the meaning of resistance if 'power' cannot really create a monopoly, a closed-ended hegemony given the (even) „obscure areas of tolerance” and exit-lines? „How was the action of these power relations modified by their very existence ...with effects of resistance, so that there never existed one type of stable subjugation, given once and for all?”² What are the potential forms of resistance to hegemonic power? Labor practices in developing countries where Western corporation enjoy 'paradises' of cheap labor and very low standards are resembling prisons and 'armies' and the coercive force used on poor, docile (mostly women) bodies is outrageous. Following Foucault's idea, the issue is not 'who to blame' or 'who has the freedom to use 'power' but how we all use our powers to shape partially hegemonic centers.

Foucault proposes new coordinates for *praxis of resistance* that advances by relaying, prolonging, diffusing and connecting forces. An archeology of resistance involves both discursive practices such as statements, ideas and non-discursive environments such as events, economic practices and processes or institutions. These do overlap but they are still heterogeneous and non-causal. In explaining power relations, Foucault criticizes five main (usually labeled as Leftist) postulates of power: property, locality, essence, modality and legality. Power is not the *property* of a class but a strategy, disposition, manoeuvres, tactics being exercised and not possessed. The *locality* of power which is usually seen as the State is actually a microphysics that results in the State as an overall effect. Discipline hence is a technology and practice that crosses institutions which diffuses power making it both non-global and non-local. Power is operational rather than an *essence* or attribute. Also, the *modality* of power does not come from violence or ideology (such as police and propaganda for instance) but from the beforehand production of consent and truth.

These lines of thought make us be more critical of a potential 'common enemy' that would unify the so-called anti-globalization movements and prompt us to diffuse both the centers of power and resistance to include the individual, subjectivity and micro-practices at everyday level as I will elaborate in the next section. Post-communism may be deconstructed given the complexity of 'everyday' cultural systems that respond unpredictably to the 'shocks' of new policies and transformations; these mirror 'Other stories' and 'images' of transitions. Resistance to power-knowledge domination comes hence in various forms as de Certeau stresses:

Many everyday practices (talking, reading, moving, shopping, cooking) are tactical in character. And so are, more generally, many 'ways of operating', victories of the weak over the strong, (whether the strength be that of powerful people or the violence of things or of an imposed order, etc), clever tricks, knowing how to get away with things, 'hunter's cunning maneuvers, polymorphic simulations, joyful discoveries.³

1 Gilles Deleuze, *Foucault*, transl. by Sean Hand (Minnesota: University of Minnesota Press, 1988), 73.

2 M. Foucault, *History of Sexuality: An Introduction*, vol. 1 (Harmondsworth: Penguin, 1990), quoted in Jenny Edkins, *Poststructuralism and International Relations: Bringing the Political Back In* (Colorado: Lynne Rienner Publishers: 1999), 53.

3 Michel de Certeau, *The Practice of Everyday Life* (Berkeley: University of California Press, 1984), xix.

Micro-Practices of Resistance in Post-Socialist Europe

This section problematises the concept of resistance movements along the lines of Foucault's subjectivity as site of resistance using illustrations of everyday life consumer practices in post-socialist Eastern Europe. These illustrations will tell us that socialism is still alive; however, we argue that this persistence should not be received with hostility by either Westerners or Easterners. Socialist 'weapons of the weak'¹ are now re-invented and transformed to (ambiguously) resist the contradictions and problems of capitalism.

After 1989, CEE has faced structural adjustment reforms promoted through the IMF/WB and the EU which have had the severe human 'costs' of a Great Depression². But by contrast to the other regions facing similar changes, CEE has not been confronted with large-scale contention movements, which usually accompany and strengthen democratization processes.³ As Tamas argues:

East European capitalism is, culturally, the purest version of capitalism. Obvious alternatives are deeply compromised and are mentioned in the public arena only by irresponsible demagogues and nostalgic fools. (...) Unlike everywhere else, in Eastern Europe the global economic, environmental, health and cultural crisis is not attributed to the misdeeds of capital, but to a lack of capitalism or to, as yet, insufficient capitalism. (...) In Eastern Europe, blind faith in capitalism is caused by many factors. First, „really existing socialism“ (in reality, of course, state capitalism with exploitation, oppression, wage labour, preponderance of dead capital) had annihilated the workers' movement (no strikes, no trade unions, no resistance), therefore socialist tradition had become utterly meaningless and incomprehensible and, moreover, it had annihilated feudal aristocracy, independent farmers and the church - thus it has crushed any real opposition, either on the Left or the Right, to capital.⁴

Hence, people in CEE are often simply assumed to be *pro-globalization* (i.e. the economic policies of neo-liberalism) because they suffered under command economies and are now grateful to be out of them. This precise goal of transition seems to have been already imagined for us (though not necessarily with us) at the macro-political level. For example, after the Romanian Revolution in December 1989 it seemed that there was no time for the Romanian people to figure out a political and economic alternative since THE alternative was already given to them in a package of reforms towards Westernization. We had to be 'civilized' and 'trained' into it. The prevailing way of thinking was 'there is no other way'.

However, a more complex analysis would convince us to use the term 'transformation' rather than transition. As everyday life shows us, the post-communist transformations have been rather ambiguous and we need to pay more attention to „how the unfolding uncertainties of macro institutions affect practices within micro worlds and also to how family, work, and community are refashioned“⁵ often in confrontation to both States and markets.

1 James C. Scott for example is using this concept in his book *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance* (New Haven: Yale University Press, 1985).

2 Mike Haynes, „Russia and Eastern Europe“ in Emma Bircham and John Charlton (eds.) *Anti-Capitalism: A Guide to the Movement* (London: Bookmarks Publications, 2001), 217.

3 Pieter Vanhuyse, „East European Protest Politics in the Early 1990s: Comparative Trends and Preliminary Theories“ in *Europe-Asia Studies*, Vol. 56, No. 3, (2004).

4 Gáspár Miklos Tamás, „Being on the Left in Eastern Europe“ in RedWine, March 19, 2006 <http://redwinesblog.blogspot.com/2006/03/being-on-left-in-eastern-europe.html>, accessed on 08.02.2006.

5 Michael Burawoy and Katherine Verdery (eds.) *Uncertain transition: ethnographies of change*

Regrettably, post-communism democratization is often perceived as merely party-politics, free elections, restoring property rights or 'accessing' the Western institutional structures. This 'dry' sense of politics, as Verdery puts it, tends to ignore the more dramatic change at the level of culture and civilization. 'Rationalistic analyses, based on opinion polls and analysis of 'democratization indices', are infertile since politics should be conceived more as continual struggles over meanings and it should also refer to feelings, myths, the sacred, the non-rational, or the imaginary: „the formation of new ideologies and identities is more complicated the most discourses of transition or revolution allow.”² Hence, deeper questions of culture and meanings bring out issues of subjectivity and micro-level politics of the personal and the everyday life. As Zagajewski reflects in his *Two Cities: On exile, History and the Imagination*:

For me totalitarianism was both a nightmare and a literary theme, an oppressor and a toy, the policeman watching me and the ecstasy of political humor. I am not pretending to be a skeptical, wise, mature person, but I do not really know at all what the enormous changes in the East signify or what will change in me, in my manner of writing, thinking living. A repugnant civilization is in decline; but it shaped me, I revolted against it. I tried to flee it; whether I like it or not I am almost certainly marked by it.³

The conventional 'market' transition models of post-socialist studies – are challenged by more recent theories of comparative post-socialisms through the lenses of Foucaultian governmentality and subjectivity. For instance, following Foucault's concept of 'technologies of self', Elizabeth Vann describes how Russian and Vietnamese consumers have developed different subjectivities as citizen-consumers based on feelings of collectivity rather than neo-liberal individualism. The globalization story for developing countries has been about cheap labor (Vietnam) and easy markets (Eastern Europe). Through their consumption practices shoppers in Vietnam and Russia are reframing both socialist and neo-liberal notions of self, society and the market. While for Vietnam, globalization has brought new manufacturing centers where people can sell their cheap labor to produce corporate goods for the world, economic change in postsocialist Russia has brought a greater shift from production to consumption⁴.

Eastern Europe (EE) after the Fall has exemplified that extraction, production, trade and labor, are circularly connected at the level of transnational capitalist practices: the region is dependent on imports (products from abroad invade EE while internal production is low) but in order to afford them, many Eastern Europeans have to work abroad, often in exploitative conditions.⁵ Still, the paradox is that this crisis is still explained through insufficient capitalism rather than the deficits of capitalism. Ethnographic observations in EE revive a socialist idea that true value comes from work and not pure market speculations. This may easily be considered a 'communist legacy' that needs to be criticized because it reverberates of the Soviet mentality linking people to production rather than commercial processes. It can also be explained through a reaction of almost suffocation to the invasion of foreign

in the postsocialist world, (Bloomington : Indiana University Press, 2004).

1 Verdery K. *National Ideology Under Socialism. Identity and Cultural Politics in Ceausescu's Romania*, (University of California Press: 1991).

2 Michael Kennedy quoted in Forrester et al *Over the wall/after the fall*, 10.

3 Adam Zagajewski quoted in Forrester et al *Over the wall/after the fall*, 26.

4 Patico and Caldwell 2002 quoted in Vann, „Domesticating consumer goods in the global economy: Examples from Vietnam and Russia”, *Ethnos* 70,4: 465-488, 2005. .

5 Naomi Klein is comparing globalization to a global auction with humans. See Naomi Klein, *No Logo: No Choice, No Space, No Jobs: Taking Aim at the Brand Bullies* (London: Flamingo, 2000).

products that disconnects any producer-consumer trust relation.¹ Unknown traders and unclear locations of production and labor look suspicious not because of some sort of 'evil-communist' oppositional mentality but because they represent what Naomi Klein described as the assault of privatization on every aspect of life. Klein warns us about this assault on the intimate life of all of us as it gradually reduces to the status of 'consumers' rather than citizen.

„Moscovites may have preferred domestic goods, but local shops and markets were full of foreign, imported goods.”² Moreover, one might observe that Eastern Europeans (and Russians) „might share a unique set of tastes and values that is not satisfied by imports of other transnational products.”³ While Cadwell's ethnography on Russia's consumerism tries to point out to a revived nationalism, and while one can even criticize this attitude as Russian propaganda against the West, one needs to locate these debates within the global context of anti-corporate capitalism that shakes foundations in multiple locations of the globe. „Shoppers in St. Petersburg say that, domestic foodstuff are testier and fresher than imported foods.”⁴ While the most common explanation is 'de gustibus non disputandum' (we don't fight over tastes!) one has to place this apparently trivial debate on tastes in the context of mass-production and the genetically-modification practices that is expanding nowadays through globalization.

One recurrent theme about 'tastes' in my experience as an Eastern European living in Romania and abroad is relevant for 'micro-politics' and mass-production in capitalism: I am referring here to shopping in big supermarkets. People lament the coldness and lack of actual choice and trust within the propaganda of abundance. Easterners are similarly disappointed by what the 'market' ('abundantly') offers. Drawing a 'geography of everyday life' Van Hoven's interviews with Eastern Europeans in her book *Europe: Lives in Transition*, reveal similar tensions:

I'm sorry but I don't like big shops. They're a nightmare for me...I don't like these crowds and hordes...so I go to shops here in the neighborhood, in which I know where the butter is, where the milk is. (Polish female secretary).

I don't like those places, those supermarkets. You go to the market, walk around for two hours, buy 30 dekagrams of cheese and leave. (...) I prefer to go round here, in the neighborhood, to the little shop, and to buy what suits me. I know that it's fresh, that the price isn't hiked. (Polish female worker at steelworks).

Before I buy something for myself, I think about it ten times (...). I don't like going to the shops. One is always pressed to buy things (...) It makes me feel like a second-class citizen. (Former GDR, female, unemployed)⁵

All these 'opinions' may seem trivial and hilarious for a Westerner used to big supermarkets. And needless to point out that many Easterners are now habituating the joy of supermarket shopping. However, the preference for small-neighborhood business as opposed to big cold shops where you might find yourself lonely and lost in the depressing sameness of abundant wealth has to be analyzed closely. In EE it is not the critical discourses of vegetarianism, organic farming and anti-GMOs that prompts such reactions, or fortunately at least not yet. Though globally, large cor-

1 Vann, E. „Domesticating consumer goods in the global economy: Examples from Vietnam and Russia”, *Ethnos* 70, 4, (2005).

2 Vann, *Domesticating consumer*, 470.

3 Cadwell quoted in Vann, E. „Domesticating consumer goods”.

4 Vann, E. „Domesticating consumer goods”, 473.

5 Bettina van Hoven, (ed.) *Europe: Lives in Transition* (Amsterdam: Pearson, 2004), 127.

porations such as Monsanto, Cargill, DuPont/Pioneer order the rhythms of our daily life their impact is still smaller in CEE. The recent food scandals between US, the European Union and Russia reveal the problems associated with the intensification of mass-industrialization of food production and the corporate interest of profit above even health.

In post-communism we can see how the shaping of consumer-citizen life may not have been exclusively hijacked but also locally molded. While it is common to interpret indigenous tactics in the face of dominant power as a manifestation of resistance, in the case of post-communist consumption, the colonial binary oppositions (self and 'the Other') may be somewhat different „It is not so much an act of resistance (...) as one of self-protection.”¹ This explanation makes us reiterate the Foucaultian argument of power and resistance as mutually constitutive and 'resistance' being inclusively looked at as not merely 'rejection' but also internalization with ambiguous subjective tones of transformative effects. A blend of cautiously acceptance of capitalism and pragmatic maintenance of 'old habits/practices/objects' are characterizing post-socialist life which should not be simplistically labeled as 'incapacity of adaptation', given the continuous media 'victimization' of Eastern Europe as not 'good' or 'prepared' enough for integration into the global markets.

After a while the old refrigerator broke down and Nikolai's parents moved it into the empty bedroom, purchasing at the same time a deep freezer (...). They insisted on keeping the old refrigerator 'just in case' – or in Russian, '*in case of fire emergency*' – therefore it was used as storage for about a year (...). None of the cooling devices, however, liberated Nikolai's parents from their life long habit of hanging frozen products out of their windows during the long Siberian winters. (...) Apparently his parents never got to the point of actually using their expensive kitchen equipment to its full capacity.²

A closer look into these practices might tell us different stories of habituation and enjoyment. Beyond class differences, practices of products' acquisition and consumption reflect a need to re-adjust both, the Past and the present into the new ambiguous narrative of everyday life. This comes as almost an instinctive resistance to the push for 'forgetfulness' that we have been facing after the Fall of communism. But „The sooner we forget it (*the Berlin Wall*), the more we'll have to fear.”³ We might have to reconcile with rather than aggressively reject our past history in order to express (rather than repress) the ambiguities of (post)-communist identity. And we might need to re-write history in a way that does not lie by hiding emotions.

As I have argued in these chapters, power and resistance blend in ambiguous ways. If any (meta)-theory is given to explain and institutionalize 'transitional' lives one has to question the precise attempt of this handout: „Institutionalization of (any) theory is a moment of profound danger.”⁴ My addition of 'any' is meant to point out to the potential danger of any theory to become fixed and rigid while institutionalized, that is the danger of meta-narratives, even post-modern ones. The understanding of these macro-political reactions has to be analyzed in connection to the everyday burden of 'figuring out life' that citizens in Eastern Europe feel.

1 Olga Shevchenko, „In case of emergency”: consumption, security and the meaning of durables in a transforming society. *Journal of Consumer Culture* 2,2, (2002):148.

2 Olga Shevchenko: „In case of emergency”: consumption, security and the meaning of durables in a transforming society. *Journal of Consumer Culture* 2,2, (2002):148.

3 Slavenka Drakulic quoted in Forrester et al *Over the wall/after the fall*, 8.

4 Stuart Hall 1992 quoted in Forrester et al *Over the wall/after the fall*, 24.

Conclusion

After years of lack of confidence in the possibility of the fall of communism (adults were used to say 'not in my life time') most Romanians for instance thought that things will radically change after a „natural contamination with the Western normality”¹ a normality that was not contested or questioned by most people. As Kristeva mentions the only quarrel of Eastern Europeans has been whether Soviet mentality can be avoided with cosmopolitanism or nationalism, as if there is no other possible way.² Suspicious sameness characterizes the Post-Cold War scholarship with regard to East-West power structures. Consumer practices of resistance illustrate that political science needs a more nuanced awareness of local micro-level everyday practices (individual and collective).

These illustrations of everyday life consumer practices tell us that „socialism 'still matters' for the ways people think of their societies, experience institutions of the state and the market, shop, seek out support networks, engage in entrepreneurial practices.”³ Consumption and access to money and commodities nowadays are still challenging and risk-laden as during communism. If before the stores were empty now pockets are empty. „While those in power (vlasti) are commonly depicted as exclusively interested in pillaging the country of its riches (...) the people (narod) (...) can resort to tax evasion, double dealing and other forms of behavior characterized by Scott (1990) as the 'weapons of the weak'”⁴

As I have argued in these chapters, power and resistance blend in ambiguous ways. If any (meta)-theory is given to explain and institutionalize 'transitional' lives one has to question the precise attempt of this handout. We do need to emphasize in a post-colonial fashion that maybe the new post-communist challenges have also to do with Western agendas rather than merely Eastern past legacies. Gyurcsany's admission that he had lied about the situation of the Hungarian economy needs to be examined in the context of the global push for liberalization rather than mainly as a national case of mismanagement. So are the geopolitical recent fears that Russia may want to forge alliances with energy producers from North Africa and Latin America to rival the OPEC. But the understanding of these macro-political reactions has to be analyzed in connection to the everyday burden of 'figuring out life' that citizens in Eastern Europe feel.

People from all over the world are designing forms of individual or collective resistance to present their *dis*-agreement to capitalism's way of life. They represent various classes, occupational and interest groups; from intellectuals, religious groups or farmers, indigenous peoples, environmentalists, feminists or the unemployed, the Zapatista, the sweatshop worker, single-issue groups working for the Third World debt relief or for the Tobin tax but also nomads, anarchists, pagans, out-laws, Sans Papiers - illegal immigrants, ravers, 'wild women': „modernity's 'freaks', everywhere.”⁵ We are interested here in forms of resistance to be imagined beyond the nationalistic or statist attempts and suggesting that the „stakes” of resistance are beyond desires for access to markets or the global flow of money. As I argued here, Eastern Europe can provide a micro-cosmos of everyday practices of resistance

1 Sorin Antohi, O jumatate de generatie irosita (I) in 22 Review (Revista 22) no. 810, 2005, www.revista22.ro/html/index.php?art=2050&nr=2005-09-21, accessed on 10.03.05.

2 Kelly Oliver (ed), *The Portable Kristeva* (New York: Columbia University Press, 1997)

3 Phillips, „Postsocialism, governmentality and subjectivity”, 441.

4 Olga Shevchenko: „In case of emergency”: consumption, security and the meaning of durables in a transforming society. *Journal of Consumer Culture* 2,2, 147-70, (2002): 162.

5 Sian Sullivan „We are heartbroken and furious! (#2) Violence and the (anti-)globalisation movement(s)” CSGR Working Paper No. 133/04 May 2004 accessed at <http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/csgr/research/abstracts/13304/> on 07/10/2005.

that are not necessarily ideologically driven, power seeking or unitary movements. The stakes of resistance here are our ways of life and everyday practices.

Globally and locally, resistance movements' complexity and 'disharmony' (or lack of traditional strategic organization meant to 'enter politics' through official channels) can also be as strength. The movements are not to be described or grasped through the lenses and limits of Social Forums or other networking arrangements that are very likely to just re-iterate essentialism, racism, ideological clashes and binary way of thinking. The movements may very well also be forms and choices of our everyday life; in the food we choose to eat after participating in one of the protests; in the songs we listen, the books we read, the conversations we have with people around us or with our teachers/mentors/supervisors; the jobs we choose, the life choices we make after finishing school; the way we travel and if we travel; they are in us not being ashamed to be modernity's 'freaks'; they are in our -sometimes unconscious or frustrating - acts of so-called 'abnormality'. The movements can be 'noise' in the streets, but can also be an increasing multiplicity of individual quiet constant refusals to what is presented as a civilizational 'must'.¹

A politics of movement is crucial (...). It is necessary to ask how it has become so easy to forget that capitalism is a movement, that states are always in motion, that histories cannot always be captured by territorial form. A politics of movement cannot be grasped through categories of containment. A politics of connections cannot be grasped through a metaphysics of inclusions and exclusions, whether of insides and outsides or aboves and bellows."²

REFERENCES

- ANTOHI, Sorin, *O jumatate de generatie irosita* (I) in *22 Review (Revista 22)* no. 810, 2005, www.revista22.ro/html/index.php?art=2050&nr=2005-09-21, accessed on 10.03.05.
- BURAWOY Michael and Katherine Verdery (eds.). *Uncertain transition: ethnographies of change in the postsocialist world*, Bloomington, Indiana University Press, 2004.
- DE CERTEAU Michel. *The Practice of Everyday Life*, Berkeley, University of California Press, 1984.
- DELEUZE Gilles. *Foucault*, transl. by Sean Hand, Minnesota, University of Minnesota Press, 1988.
- DELEUZE G. and Félix Guattari. *Anti-Oedipus: capitalism and schizophrenia*, NY, Viking Press, 1977.
- EDKINS Jenny. *Poststructuralism and International Relations: Bringing the Political Back In*, Colorado, Lynne Rienner Publishers: 1999.
- FOUCAULT Michel. „Is it useless to revolt?” in *Religion and Culture: Michel Foucault*, ed. by Jeremy Carrette, NY: Routledge, 1999.
- FOUCAULT Michel. „The Subject and Power” in Michel Foucault *Power*. Vol. 3, *Essential Works of Foucault 1954-1984*, ed. James D. Faubion, New York, The New Press, 1994.
- FOUCAULT M. *History of Sexuality: An Introduction*, vol. 1, Harmondsworth, Penguin, 1990.
- HAYNES, Mike. „Russia and Eastern Europe” in Emma Bircham and John Charlton (eds.) *Anti-Capitalism: A Guide to the Movement*, London, Bookmarks Publications, 2001.
- KLEIN Naomi. *No Logo: No Choice, No Space, No Jobs: Taking Aim at the Brand Bullies*, London, Flamingo, 2000.

¹ Sullivan, „We are heartbroken and furious!”

² R.B.J. Walker, „Social Movements/World Politics”, in *Millenium* Vol. 23, No. 3, (1994): 699-700.

- OLIVER Kelly (ed). *The Portable Kristeva*, New York, Columbia University Press, 1997.
- SCOTT James C. *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*, New Haven: Yale University Press, 1985.
- SHEVCHENKO Olga. „In case of emergency”: consumption, security and the meaning of durables in a transforming society. *Journal of Consumer Culture* 2, 2, (2002).
- SIBELAN Forrester, Magdalena J. Zaborowska, and Elena Gapova, (eds.) *Over the wall/ after the fall: post-communist cultures through an East-West gaze*, Bloomington, Indiana University Press, 2004.
- SULLIVAN Sian. „We are heartbroken and furious!’(#2) Violence and the (anti)-globalisation movement(s)” CSGR Working Paper No. 133/04 May 2004 accessed at <http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/csgr/research/abstracts/13304/> on 07/10/2005.
- TAMÁS, Gáspár Miklos. „Being on the Left in Eastern Europe” in RedWine, March 19, 2006 <http://redwinesblog.blogspot.com/2006/03/being-on-left-in-eastern-europe.html>, accessed on 08.02.2006.
- VANHUYSE, Pieter. „East European Protest Politics in the Early 1990s: Comparative Trends and Preliminary Theories” in *Europe-Asia Studies*, Vol. 56, No. 3, 2004.
- VANN, E. „Domesticating consumer goods in the global economy: Examples from Vietnam and Russia”, *Ethnos* 70, 4: 465-488, 2005.
- VAN HOVEN Bettina. (ed.) *Europe: Lives in Transition*, Amsterdam: Pearson, 2004.
- VERDERY K. *National Ideology Under Socialism. Identity and Cultural Politics in Ceausescu's Romania*, University of California Press: 1991.
- WALKER R.B.J. „Social Movements/World Politics”, in *Millenium* Vol. 23, No. 3, 199.

Întoarcerea la fundamente:

reforma societală, a sistemului de valori și a moralei publice

■ IULIAN CHIFU

[National School of Political and Administrative Studies Bucharest]

Și a intrat Iisus în templu și a alungat pe toți cei ce vindeau și cumpărau în templu și a răsturnat mesele schimbătorilor de bani și scaunele celor care vindeau porumbei. Și a zis lor: Scris este: „Casa Mea, casă de rugăciune se va chema, iar voi faceți peșteră de tilhari”. *Matei, 21.12-13.*

Abstract

The changes occurring now at the international level and the large chronic instability are going to define the decades to come. The global crisis as well as the European sovereign debts crisis are affecting Romania which has adopted austerity measures but without any complementary programs of development. Since we have our own problems of development and adaptation to the current world, important efforts to creating societal cohesion, to reviewing the system of values and moral references and to „through away the sellers from the Temple” are totally needed.

Keywords

crisis; societal cohesion; system of values; moral reform; responsibility; leadership

Contextul internațional actual aduce schimbări profunde în dezvoltările din lume, vorbindu-se de schimbarea naturii Relațiilor Internaționale, de „dispariția politicii externe” în politică internă sau politică economică a statelor, dar și despre dublarea globalizării și formulelor regionale de integrare cu reforme substanțiale în reprezentare și legitimitatea puterii la nivelul statelor, prin creșterea preeminenței cetățeanului și a societății¹. În acest context, reformele necesare și cele pro-active în societatea contemporană se acumulează, iar viteza internă de schimbare este suficient de importantă pentru a crea bulversări ce se adaugă celor deja stârnite de criza economico-financiară globală, de criza datoriilor suverane și de schimbările profunde în raportul de putere și relațiile cu statele autocrate, prin prisma experiențelor „Primăverii arabe”. Pentru a evita o „furtună perfectă” cu evoluții ce frizează suprapunerea discontinuităților ce pot da naștere „catastrofelor” din teoria lui Rene Thom², este necesară crearea referențialului profesionist, de onestitate și de morală, de valori asumate personalizate și aplicate în practică.

1 Potrivit modelului triadei „obiectelor de securizat” a lui Barry Buzan și școlii de securitate de la Copenhaga.

2 Rene Thom, *Teoria Catastrofelor*, (București: Editura Tehnică și științifică, 1979).

Este dificil să vorbim despre o „reformă morală” în sine – pentru că referențialul de valori clamate rămâne stabil, se raportează la fundamentele democrației liberale și a drepturilor omului cuantificate în documentele europene. Totuși rămâne problema identificării referințelor potrivite, într-o societate care este bolnavă prin lipsa marilor moralști și referințelor profesionale indiscutabile inclusiv din cauza tendinței exacerbarii spiritului critic în criticism nediferențiat și în procedee de „distrugere a idolilor” și „demitizare a valorilor”¹ determinate de clivajul din societate și politizarea profesiilor celor mai „independente” și „neutre”. Măcar mecanismul identificării referințelor și al perfecționării sistemului de identificare și promovare a valorilor trebuie menținut într-o situație de funcționalitate, pentru a crea pilonii pe care să se reconstruiască și la care să se raporteze o societate care ar intra în situații de criză.

Din acest punct de vedere, credem că e utilă, ba chiar obligatorie, o revizuire a componentelor celor mai profunde ale instituțiilor cu vocație de a asigura referințe morale, precum Biserica. Nu ne referim la ingerințe în conținutul credinței în sine – din contra, este util și de neînlocuit rolul de perenitate a acestora și nevoia unei structuri conservatoare, păstrătoare a memoriei naționale – ci la obiective și ierarhia preocupărilor, al referențialului intern și al fundamentelor pe care se sprijină organismul religios, la relația sa cu credincioșii și poporul pe care-l reprezintă. O întreprindere deloc ușoară și care expune la controverse multiple. Pentru un intelectual creștin ce mă revendic, consider totuși că o asemenea dezbatere trebuie lansată, la un moment dat, pentru a evita căderea Bisericii Ortodoxe Române în spațiul superficialității, mercantilismului și a mediacrației, a „tentației politicii” precum restul societății românești.

Criza economică - criză de leadership, criză morală, criza clasei ce mijloc

Criza economică a avut un impact major asupra schimbării de sistem, ea însăși fiind reflectarea unor probleme interne ale sistemului încă în acțiune, a lipsei de adaptare sau a creării nișelor pe care s-a putut strecura speculația și oportunitatea actorilor globalizării. Astfel, **în Statele Unite**, anularea, în 1999, a amendamentului de după criza din 1933 care separa băncile comerciale de băncile de investiții² a dus la construcția de produse derivate și a economiei produselor secundare, unele dintre ele conținând elemente toxice și necuantificabile sau, în orice caz, neacoperite în valoare reală. Dimensiunea piețelor secundare depășește astăzi de 10 ori PIB-ul mondial.

1 Titu Maiorescu a lansat școala „spiritului critic” în Junimea sfârșitului de Secol 19 și în critica literară, care ulterior a devenit la începutul de secol o școală de gândire cu impact în diverse medii. Recuperarea curenților de gândire românească de după 1989 a dus la extinderea spiritului critic prin deconstructivism și chestionarea tuturor referințelor istorice, culturale, literare, într-o exagerare a spiritului critic căzut în criticism, un proces sănătos la origine, dar care a degenerat în distrugerea pilonilor de referință naționale. Mai mult, apariția spiritului dilematic în anumite contexte ale GDS, din jurul revistei 22 și, ulterior, de la Dilema lui Andrei Pleșu, a avut drept scop asanarea societății de reminiscențele fostului regim și drept efect secundar pierderea referințelor și punerea sub semnul întrebării a oricărei acțiuni sau persoane, istorică sau prezentă,

2 Glass-Steagall Act, cunoscut și drept Banking Act din 1933, a fost adoptat de Congres în 1933 și nu permit băncilor comerciale să se implice în afacerile legate de investiții. Revizuirea prevederilor Glass-Steagall Act s-a făcut prin Gramm-Leach-Bliley Act în 1999 și a eliminat separarea care a existat între băncile de investiții care emit acțiuni și băncile comerciale care fac depozite. Dereglarea a eliminat și conflictul de interese între bancherii ce fac investiții și care sunt și ofițeri ai băncilor comerciale. Această revizuire a contribuit la accentuarea severității crizei financiare din SUA 2007–2011 permițând firmelor de investiții bancare de pe Wall Street să joace banii deponenților din băncile comerciale.

Apoi administrația Clinton a găsit panaceul dezvoltării continue prin susținerea și încurajarea procesului de construcție în formatul celor două bănci ce acordau credite de casă cu buletinul. Era de ajuns să fii cetățean american și puteai lua un credit pentru casă, chiar dacă nu ai muncit niciodată, nu întrunea nici măcar condițiile pentru a deține un card de credit și era evident că nu vei plăti niciodată. SUA a avut două mandate de creștere, care nu au fost întrerupte nici măcar de criza „gestului nepotrivit” al fostului președinte democrat, dar acumulările în credite neperformante au explodat în final.

De la specularea direcției în care se vor duce banii atrași de diverse economii, la specularea creșterii prețurilor și a creșterii economice, a producției din viitor, s-a ajuns la adevărate pariuri pe produse de acest fel derivate. Iar cât timp trendul a fost crescător, modelul a putut să suporte și hibe prezentate mai sus. Însă atunci când nu a mai existat creșterea și inflația aceasta la nivel global, modelul a capotat, arătându-și slăbiciunile și găurile de reglementare care au indus căderea în gol.

Specularea direcției fondurilor și a zonelor de creștere de către investitori nu e un cazinou sau loterie, ci are reguli. Mișcarea capitalurilor internaționale are drept axiomă de bază, pentru ca predicția să fie corectă, creșterea economică pe trend, tendință constantă. Încă brusc în Statele Unite, cele mai atractive și lichide economii pentru investitori, s-a produs o ruptură, nereturnarea creditelor, scăderea prețului la imobiliarele care erau scoase la vânzare de bănci în număr mare afectând și piața celorlalte clădiri, de unde și scăderea economică, a valorii garanțiilor reale și criză economică.

Ca proces, se mai adaugă celebrul paradox al directorilor de multinațională care, într-un format deja consacrat, au salarii, beneficii și bugete de protocol garantate, plus participare la beneficii, însă nu și sancțiuni potrivit pierderilor pe care o companie le poate înregistra sub directoratul lor. Cum soluția de bail-out, a injectării de bani și preluării de acțiuni în instituțiile financiare de către statul american a funcționat, acești lideri ai Wall Street-ului au încasat și beneficiile de după criză. Rezultatul a fost revolta publică și, fie speculată, fie naturală, mișcarea Occupy Wall Street¹ e un rezultat al faptului că responsabilii declanșării crizei nu numai că nu au fost pedepsiți, ba mai mult, au fost premiați.

Dar poate cel mai grav, mai grav decât criza, a fost percepția crizei. De principiu, prin uz excesiv – în special în spațiul mediatic, virtual și informal – percepția ia locul realității. De aici și motivul pentru care, de la un anumit punct, libera circulație a informației și fenomene petrecute pe diferite meridiane ale lumii, tendințele catastrofice din știri – o știre bună nu vinde, una proastă, eventual fasonată corespunzător, aduce audiență, publicitate și, deci bani – totul a dus la faptul că suspiciunile originare privind greșelile și boala sistemului au fost exacerbate și au dus la prăbușirea încrederii. În orice criză, evident că morala comună și așteptarea populației se îndreaptă spre o formulă vindicativă, respectiv a antrenării responsabilității vinovaților. Vinovații, leadershipul economic-financiar, au fost fie ocoliți de tăvălugul răspunderii, fiind înregistrată protecția din spatele contractelor de management, dar și o toleranță excesivă, ba chiar pe alocuri vinovată, a leadershipului politic, care a susținut zona financiară chiar și protejându-l pentru a nu fi antrenată responsabilitatea sa. De unde și accelerarea neîncrederii publice care s-a extins, de data aceasta cu temei real, asupra leadershipului politic.

De remarcat și faptul că, criza financiar-economică a determinat ca asumarea costurilor să cadă pe seama clasei de mijloc. Nu a fost o criză a săracilor, ci în primul

¹ Mișcarea a pornit în urmă cu doi ani și a contestat lipsa de responsabilizare a bancherilor de pe Wall Street considerați responsabili de amorsarea crizei financiare și economice peste ocean. Ea s-a extins în diferite state și a fost îmbrățișată de un cumul de anarhiști, antiglobaliști, dar și oameni care au piedut în criză, speculându-se chiar, pe baza unei declarații publice de susținere, că mișcarea ar fi fost finanțată de multimiliardarul George Soros.

rând o criză a clasei de mijloc, care a sărăcit brusc. Clasa de mijloc era cea care avea investiții pe piața bursieră, în acțiuni care și-au pierdut valoarea peste noapte. Clasa de mijloc avea bani în bănci care au falimentat. Clasa de mijloc avea mici afaceri care au fost primele ce au sucombat, dând faliment în cursul crizei din lipsă de comenzi. Iar acestea erau afaceri reale, productive, nu realizate în piețe noi sau secundare, care speculau migrația fondurilor. Iar băncile nu au fost acolo, nu au avut rezerve și nici încredere, nu au mai putut proteja afacerile mici și de familie cu credite care să le ajute să treacă criza.

Dar poate cel mai important, criza „primului val”, criza americană, a subliniat prima, pe linia lipsei de responsabilizare a elitei financiare și a convenției elitei politice cu aceasta, o criză morală a sistemului, o absență a referențialului, a solidarității, a formulelor de coeziune comunitară și societală care să asigure depășirea crizei prin înțajutorare și prin formule de utilizare a resurselor în comun. Consumerismul și individualismul pragmatic, transformarea bisericilor în societăți comerciale și afaceri și pierderea originii lor de referențial moral într-un moment critic a dus la recepțarea crizei în forme și mai dramatice de către populație.

Criza datoriilor suverane în Europa. Criza în România

Criza datoriilor suverane a fost rezultatul a două procese concomitente, suprapuse ca interval de timp, aparent convergente ca direcție, în fapt cu multe puncte de contradicție vădită: integrarea europeană și globalizarea. Ambele procese merg în sensul liberalizării economice și al integrării, cu excepția faptului că într-un caz avem de a face cu o integrare regională, în celălalt cu o integrare haideți să-i spunem universală, deși lasă în afară spații izolate și neaccesate complet, autonome față de circuitele globale. Spuneam că, aparent, procesele sunt convergente, dar nu totdeauna drumul spre globalizare trece prin formule de integrare regională – deși par logice și sunt instrumente indispensabile de coagulare a economiilor apropiate și interdependente, în drumul spre integrarea globală. Căci structurile regionale, prin regulile față de exterior, de cei care nu se află în regiunea de integrat și prin construirea și întărirea barierelor externe, se contrapun procesului de integrare globală.

Procesul de globalizarea s-a accelerat, în ultimele decenii, pe fondul creșterii vitezei de transport și comerț, al comunicațiilor și mișcării banilor, investițiilor, a oamenilor, a produselor și serviciilor. Viteza și capacitatea tot mai mare a transnaționalelor și investitorilor relevanți a depășit deja forța și economiile naționale, cel puțin în cazul statelor mici și medii, dar în orice caz crează probleme de tangaje economice și statelor, și economiilor mari. Mai mult, orice barieră restrictivă are tendința de a fi măcinată prin faptul că acest capital va specula nișele de profit ce-i sunt oferite de aceste bariere, înlăturându-le, în final.

În cazul UE, defectele de construcție a unui actor post-modern prins în furtuna globalizării au fost imediat speculate, în primul rând, politica monetară comună fără politică fiscală comună. Iar pactul de stabilitate și convergență s-a dovedit insuficient pentru a asigura baza coerentă a dezvoltării și integrării¹, în timp ce politicile de coeziune au fost mult prea restrânse și neconcludente pentru a elimina clivajele dintre diferitele state membre. Cât despre sistemul de decizie, el a fost întotdeauna văduvit prin lipsa de legitimitate democratică a leadershipului Comisiei, modul de a alege, la nivelul național, funcționari și nu personalități care să-i eclipseze european

¹ Prevede deficitul statelor membre sub 3% din PIB și datoriile sub 60% din PIB pentru a intra în zona Euro. Regula ar trebui probată că se respectă la nivelul a 3 ani înainte de aderare, prezumându-se, dar fără nici o sancțiune, că se respectă și după. De la adoptarea în 1992, la Maastricht, datel vorbesc divergent de nerespectarea prevederilor de către nici o țară în cei 20 de ani până astăzi.

pe șefii de state și de guverne ce-i desemnau, dar și modul greoi de a lua deciziile chiar și în momente de criză.

Mai adăugăm aici „oboseala” extinderii¹, cel mai de succes motor de creștere economică, în formulă win-win, pe care l-a imaginat UE după 1989. Câștigau țările membre pe seama creșterii pieței, câștigau noile state membre din același motiv și pe seama democratizării și accelerării dezvoltării. Iar Oboseala extinderii a fost repede dublată de „oboseala” integrării mai profunde a UE², în care mecanismele privind structura populației europene – natalitate scăzută, îmbătrânirea populației, refuzul muncii grele, istovitoare, „rușinoase”, „degradante” pe care trebuie să o facă alții, imigranții, a dus la intrarea în spațiul european a noilor resortisanți mult mai vitali. Dar aceștia nu au preluat doar pozițiile pe care nu și le dorea nimeni, ci au atentat, încet, încet, la pozițiile cu pregătire mai importantă, luând și slujbe pe care le disputau cu naționalii statului gazdă. În paralel, efectul de antrenare a adus și personaje care au consolidat infraționalitatea și pegra orașelor, de unde și căderea în ritm alert, în susținerea unor curente anti-imigrație, xenofobe și de extrema dreaptă³, partide ce au intrat chiar în Parlament, ba chiar în majorități și chiar în guverne europene.

În plus, UE s-a confruntat, în premieră după crearea Comunităților Europene, cu scăderea economică și cu criza economică. Cazul Greciei-falsul și acoperirea datoriilor reale prin proceduri birocratice, Pactul de stabilitate și convergență cu prevederi laxe, slab și nerespectat chiar și de fondatori, Franța, Germania, lipsa de competitivitate europeană generală dată și de o anumită îndepărtare de cultul muncii grele, a muncii susținute – și pe seama unor modele sociale nefaste, toate au dus la criza datoriilor suverane care se acumulaseră dar care, pe fond de criză economică-financiară, au început să reprezinte un balast și o greutate în a fi acoperite.

Aici se adaugă și un alt proces, cel al scăderii drastice a investițiilor în industria militară, una din forțele de dezvoltare ale economiei americane prin faptul că industria militară e principalul investitor, în SUA, în cercetarea fundamentală. Europa a pierdut astfel ritmul⁴ și a început să așeze cam o generație tehnologică între ea și SUA, poate cu excepția notabilă a Marii Britanii – care a menținut modelul și investițiile militare, și a Germaniei, dar care nu a beneficiat de atractivitatea egală a minților și de nivelul de finanțare al laboratoarelor și proiectelor individuale de peste ocean.

În țara noastră, soluția la crizele suprapuse pe care le-am resimțit prin impact și efect de antrenare a celor de peste ocean și a celor europene a fost austeritatea. Soluția a fost una impusă de nevoia de finanțare, de FMI și UE, iar doar viitorul va putea să valideze, prin valorificarea oportunităților pe care le-a oferit, acest pas comparativ cu alți parteneri europeni, dacă a fost bine, a fost rău, dacă decizia a venit la timp. Poate, cu un an mai devreme, costurile sociale și economice ar fi fost mai reduse. Poate o conștientizare și reacție încă din 2007 ar fi blocat un trend de cădere și „aterizare dură” a economiei în 2008⁵. Cert este că efectele austerității, în

1 Fenomenul de „enlargement fatigue” a intervenit după extinderea UE cu România și Bulgaria în 2007.

2 Marcată de respingerea de către Franța și Olanda a Tratatului Constituțional, ratificat deja de un număr mare de state, inclusiv România.

3 Extrema dreaptă a ajuns la guvernare în Olanda, în cazul Franței, zestrea de voturi ce a crescut la 31% a Frontului Național după preluarea de către Marine Le Pen a conducerii partidului de extremă dreaptă francez și plasarea pe poziția adoua-a treia în intențiile de vot au determinat adoptarea unui limbaj anti-imigrație de către Președintele Sarkozy pentru a atrage votanții extremi drepte.

4 Realizarea acestei discrepanțe apare la momentul fundamentării Agendei Lisabona, iar eșecul acesteia e consemnată inclusiv în cadrul summitului Consiliului European din 8-9 decembrie 2011 care stipulează din nou ca prioritate susținerea creativității, a eficienței a noilor tehnologii și a creșterii competitivității ca soluții ale ieșirii din criză.

5 Hard landing este expresia ce desemnează trecerea de o creștere importantă la un deficit la

momentul său inițial, au fost absorbite de către populație¹ pe seama creșterilor din cei 4 ani anteriori, 2005-2008, dublarea pensiilor și salariilor. Însă, pe dimensiunea percepției publice, punctul de inflexiune a fost atins, trecerea de la o creștere constantă și substanțială la tăiere a salariilor și apoi o recuperare reținută și respectiv blocarea practică a veniturilor a costat încrederea leadershipului politic.

De aici până la prăbușirea încrederii în autoritate, în general, a fost doar un pas. Aceasta este contraproductivă cu atât mai mult cu cât, în criză, lipsa de încredere în lider face mesajul său în momente complicate necredibil, iar capacitatea de a concentra și aduna resursele publice și a determina efortul unitar al națiunii pentru depășirea problemelor este redusă, cu efect major pentru gestiunea crizelor.

Dar, în cazul crizei din țara noastră, s-au suprapus mai multe elemente și procese ce durează de cel puțin 20 de ani:

- **Lipsa de expertiză profesională în spațiul autorității publice.** Statul român a pierdut bătălia pentru oameni bine pregătiți cu multinaționalele, sectorul privat și cu ofertele din străinătate.

- **Slaba pregătire a generațiilor viitoare.** Sistemul de învățământ are câteva vârfuri remarcabile și forța de a produce un număr de tineri cu pregătire de top, care fac furori pe toate meridianele și ocupă, în competiții deschise, cele mai importante posturi la companii și în universități prestigioase din lume, nu a reușit să depășească faza de masificare și scădere constantă a nivelului mediu de pregătire, printr-o suprapunere de dezinteres, lipsă de calitate și atractivitate a domeniului educației pentru cei mai bine pregătiți absolvenți, formalism și superficialitate în actul de învățământ, abilitățile dobândite sunt la un nivel precar, standardele medii sunt reduse, modelele bazate pe muncă și educație au fost suplinate de cele care așează în prim plan norocul, întâmplarea și banii, iar școala oferă tot mai multe posibilități de a traversa perioada de acumulări **fără să înveți cum trebuie să înveți**. Am pierdut modelul acumulării de cunoștiințe și al învățării „lucrurilor inutile” și nu am dobândit un sistem al „alegerii învățăturii necesare”.

- **Consumerismul și aplecarea spre cantitate versus calitate.** Moda, produsele de import cu valoare îndoielnică dar accesibile, lipsa de modele, ruptura la nivelul elitelor, războaiele false ale „noilor” cu „foștii” și contestarea valorilor reale pe baza a „ce a făcut înainte” sau preamărirea „școlilor de afară” a criteriilor false și adaptate grupurilor noi, crearea prea multor „punți obligatorii”, păzite de „podari” cu zeciuiala pe domenii întregi a dus la **alterarea competiției** în cercetare, învățământ superior, în administrație și modelarea „birocrățiilor pozitive”.

- Tot la nivelul **valorilor**, am înregistrat și continuă exerciții dilematice și criticiste urmate de **false demitizări, vânători de vrăjitoare**, lipsa de reconciliere după Revoluție și continuarea sciziunilor în societatea românească prin promovarea agresivității de limbaj și acțiune, a pornirilor conflictuale, violenței de limbaj și modelelor marginale care „plac majorității”. Constatăm astăzi **cea mai slabă coeziune societală** întâlnită în România de sute de ani.

Reconstrucția sistemului de valori și a referințelor morale: „Alungați negustorii din Templu!”

Impactul generației 1989 cu economia de piață, democrația și libertatea a fost unul salutar, dar nu fără efecte secundare. Cu sau fără știință, rupturile create de momentul 1989 între grupuri, categorii și tipologii umane, speculate amplu la nivel politic în primii ani de democrație, au dus la scindări masive ale societății, contestări ale valorilor și măturarea memoriei națiunii. Ce a urmat nu a fost reconstrucția soci-

fel de important de la un an la altul.

¹ Nivelul protestelor publice a fost redus și gestionat fără probleme de către autorități, care nu s-au confruntat nici cu mitinguri mamut, nici cu turbulențe și violențe de stradă ca efect al tăierilor de 25% al salariilor și al anunțatei tăieri a pensiilor, asupra căreia s-a revenit, nici ca aefect al creșterii TVA.

ală de la bază, eventual o regăsire a spiritului comunitar pe baza religiei regăsite, ci, din contra, contestarea oricărei coagulări sociale prin referire la comunism, a valorii cu referirea la libertatea criticii, demitizarea idolilor istorici pentru că fuseseră pilonii de referință ai epocii anterioare. Reconcilierea după ruptura revoluției nu a intervenit nici astăzi, când încă avem revoluționari ce **revendică financiar** o recunoștință a națiunii pentru ce au făcut în 1989, vinovații evenimentelor nu au fost găsiți iar procesul a fost târăgănat prin parchete și instanțe fără finalitate, în timp ce deschiderea arhivelor și pedepsirea tortionarilor și vinovaților s-a făcut parțial și tardiv pentru a mai asigura responsabilitatea în justiție a acestora.

În schimb, a pătruns în spațiul public un nou set de valori, inerente noului tip de regim și unei economii de piață sălbatică, nereglementată, a unui acces la resurse și oportunități drenat politic: pragmatism, consumerism, beția de produse. Diversitatea de produse și impactul publicității asupra unui public neobișnuit a accentuat pornirea „să le încercăm pe toate”, ultimul, „cel mai nou” produs, cel „la modă” a devenit „cel mai bun”, „cel de care am nevoie”, **„a avea”** a devenit valoarea supremă – nu a satisface nevoia, trebuința.

Dar poate cea mai gravă problemă pe care am întâmpinat-o a fost că am pierdut un referențial al scopului în viață, am pierdut plăcerea și cunoștințele despre viață și **nu mai știm să trăim**. Scopul suprem a devenit să posedăm bunuri, modalitatea să păcălim pe celălalt sau să speculăm o oportunitate înaintea lui, să ne descurcăm, abilitatea balcanică și bizantină de a soluționa problema prin a apela la decident cu plocon, peșcheș, a revenit în forma accesului la pile, cunoștințe și relații cu mită, șpagă și corupere. Scopul în viață nu mai este cel de a **crea, a construi, a dura**, a lăsa ceva în urmă, care să ne împace viața finită pe care o avem cu realizări care să ne asigure pomenirea în posteritate – prin cărți, prin copii, prin instituții create, prin construcții și idei consacrate și lăsate urmașilor. Discuția privind o reformă morală e grea și complicată într-o societate în care referințele profesionale sunt contestate laolaltă cu figurile emblematice. Referințele sunt demitizate, modelele absente sau pervertite în alte direcții decât cele legate de creația de orice fel. Și dacă societatea civilă și comunitatea nu a dat mari moralisti iar cei de referință s-au stins unul câte unul, rolul referențialului moral nu a putut fi suplinit nici de religie, în ciuda încrederii de care se bucură Biserica în România.

Două au fost fenomenele care au alterat forța de referențial moral al Bisericii: mai întâi revenirea în prim plan a instituției religioase ca încredere, dar nu și a credinței reale a comunității, nu și a forței de coagulare a comunităților ce revenea îndeobște religiei, pe de altă parte o transformare a instituției din referențial în spațiu cu propriile probleme, o cădere în zona afacerii și veniturilor, a mercantilismului în Biserica însăși, dublată de probleme morale și legale chiar a unui număr de membri ai clerului, pe care instituția inițial i-a protejat, pentru a nu fi expusă public, apoi nu a avut mijloace suficiente pentru a-i sancționa, în fine întâmpină probleme în a gestiona aceste subiecte în contextul unei competiții – inegale, ce-i adevărat – cu alte culte și credințe ce se dezvoltă liber în România.

„Alungarea negustorilor din Templu”¹ este un percept profund creștin care ar putea fi un punct de plecare în reșezarea referențialului moral al societății românești: alungarea consumerismului și a dorințelor materiale din mintea noastră, redescoperirea scopurilor vieții, redescoperirea bucuriei de a trăi și a altor motive de fericire decât banii – utili totuși, în limite decente, pentru a putea să ne asigurăm viața – revenirea la cultul muncii asidue și modelului devenirii prin muncă, a progresului și reușitei prin trudă și cu așezarea pas cu pas a cărămizilor în cariere clare și cu perspectivă, nu cu salturi întâmplătoare mediate de noroc, bani, matrapazlăcuri sau aranjament politic.

¹ Matei, 21.12-13

În al doilea rând trebuie determinată o respingere modelului SRL pentru Biserică și recâștigarea rolului de referință morală a națiunii, revenirea la modele de asceză și misionarism creștin, la rolul de purtător al solidarității umane, de constructor al coeziunii societale. Biserica e parte a comunității și nu o afacere a unei elite religioase. Catedrala Neamului e un simbol care trebuie construit, e mai impozant decât Casa lui Ceaușescu și are relevanță de simbol, dar în contextul în care se închid școli și spitale din cauza limitelor financiare și a perioadei de austeritate, a scăderii populației, invocarea a mii de amendamente pentru a susține alocarea, de la bugetul de stat, bani pentru construcția de biserici devine o impunitate, mai ales că epoca recuperării monumentelor demolate de către comunism a fost deja depășită.

Este important ca Biserica să rămână referențial în încrederea publică și ea trebuie să își mențină postura de referință morală, inclusiv prin austeritate, prin asceză și prin promovarea referințelor curate ale pustnicilor, călugărilor și preoților cu har și înnobilați de viața aspră și aridă, de munca și lucrarea pe care o fac deopotrivă zi de zi. De aici trebuie pornită **reforma morală a societății**: de la referințe, modele, asceză, bunătate, bine, pozitivism și constructivism social. Pe un asemenea proces se poate întemeia redescoperirea ideii Binelui.

BIBLIOGRAFIE:

Eric Stern, *Crisis Decisionmaking: A Cognitive Institutional Approach*, Swedish National Defense College, Elanders Gotab, Stockholm 2003.

Barry Buzan, *People, States and Fear, an agenda for international security studies in the post-Cold War Era*, OSI, 1991 (Editura Cartier 2000, ediția a doua în limba română)

Sandra Chedelin, Daniel Druckman, Larrisa Fast ed., *Conflict, second edition*, Consinuum, New York-London, 2008.

Paul Wallensteen, *Understanding Conflict Resolution*, Sage Publications, London-Tousand Oaks-New Delhi, 2003.

Oliver Romsbotham, Tom Woodhouse, Hugh Miall, *Contemporary Conflict Resolution, second edition*, Polity Press, Cambridge, 2005.

Morton Deutsch, Peter Coleman, Eric C. Marcus ed, *The Handbook of Conflict Resolution. Theory and Practice*, John Wiley and sons, 2006.

Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson and Pamela Aall Ed, *Turbulent Peace. The Challenges of Managing International Conflict*, USIP, Washington, 2001.

Denis J.D.Sandole, Sean Byrne, Ingrid Sandole-Staroste and Jessica Senehi, *Handbook of Conflict Analysis and Resolution*, Routledge, USA and Canada, 2009.

Ho Won Jeong, *Understanding Conflict and Conflict Analysis*, Sage, Los Angeles-London-New York-New Delhi, Singapore, 2008.

Ho Won Jeong. *Conflict management and resolution. An Introduction*, Routledge, London and New York, 2010.

Dominique Moisi, *The Geopolitics of Emotion*, Anchor Books, New York, 2009

John Paul Lederach, *Building Peace. Sustainable Reconciliation in Divided Societies*, USIP, Washington DC, 1997.

Marc Gopin. *Between Eden and Armageddon*. Oxford University Press, Oxford New York, 2009.

Rene Thom, *Teoria Catastrofelor*, Editura Tehnică și științifică, București, 1979 (original Thom, René, *Structural Stability and Morphogenesis: An Outline of a General Theory of Models*. Reading, MA: Addison-Wesley, 1989. ISBN 0-201-09419-3)

Titu Maiorescu, *Critice*, Editura Minerva, București, 2008, vol 1-2.

Reforma unei zone monetare sub-optimale¹

■ ION-LUCIAN CATRINA

[The Bucharest Academy of Economic Studies]

Abstract

For more than two years, the most used expression in relation with the European Union refers to the imminent monetary „disintegration”. Such a scenario is not realistic at all, because it does not take into account the economic interdependencies existing between the member countries of the monetary zone. This paper aims at showing that despite the fact that the European Monetary Union has started as a sub-optimal monetary area, it will not disintegrate, but rather force the reform towards fiscal unification. We also highlight the fact that the latest mechanisms chosen to ensure budgetary stability are only temporary solutions compared with the complex European Union’s issues: high debts, fiscal policy, competitiveness, growth and others.

Keywords

monetary union; fiscal reform; public debt; growth; competitiveness

• Dificultățile întâmpinate de
• către cea mai mare parte
• a statelor membre ale Uni-
• unii Europene, reflectate în principal în
• asigurarea sinuoasă a resurselor financi-
• are necesare onorării angajamentelor
• scadente în sarcina datoriei publice, au
• creat din ce în ce mai puternic temerea
• abandonului monedei unice europene
• și chiar dezintegrarea Uniunii Europene.
• Aceste emoții au găsit un fundament
• solid în lipsa totală de reacție a liderilor
• europeni, care, în aproape trei ani de
• zile de la instaurarea profundă a crizei
• economice, nu au formulat nici un fel
• de proiect sau inițiativă fermă, care ar fi
• putut să calmeze piețele de credit inter-
• naționale și să reinstaureze încrederea
• în economia europeană. Rezistența sta-
• telor membre la reformele structurale
• care se impuneau, precum și inconsis-
• tența integrării politice la nivelul uni-
•unii, au avut ca rezultat soluții improvizate,
• temporare, care să trateze efectele și
• nu cauzele crizei finanțării datoriiilor.

• Cel mai bun exemplu, în acest
• sens, îl reprezintă soluția provizorie a
• restructurării datoriei publice a Greciei,
• implementată în luna octombrie 2011.

1 Acknowledgment: This work was cofinanced from the European Social Fund through Sectorial Operational Program Human Resources Development 2007-2013; project number POSDRU/1.5/S/59184, „Performance and excellence in postdoctoral research in Romanian economic science domain”

Externalitățile negative care au decurs din această decizie s-au reflectat în dinamica negativă a ratei dobânzilor în majoritatea statelor membre, în special pentru obligațiunile italiene și ale noilor state membre și au contribuit și mai mult la adâncirea valului de euroscepticism. Mai grav, din perspectiva unității politice, este faptul că dificultățile economice au subrezit unitatea construcției europene, divizând-o în două grupuri de țări, pe axa Nord-Sud: state membre cu echilibre macroeconomice solide și state care nu au depus nici un efort de ajustare a deficitelor și datoriei publice.

Astfel, au apărut unele scenarii care prefigurau excluderea statelor care au încălcat în mod repetat criteriile convergenței nominale, mai ales cele ale stabilității fiscale, prin proiectarea și execuția unor bugete bazate pe deficite excesive și prin deteriorarea raportului dintre datoria publică și produsul intern brut. În acest grup de țări, denumit în mod sarcastic PIIGS, se află Portugalia, Italia, Irlanda, Grecia și Spania, care fie nu s-au supus rigorilor procedurii deficitului excesiv, proces consacrat prin Pactul de Stabilitate și Creștere, fie au utilizat metode de raportare a datelor statistice, care nu au reflectat situația economică reală.

Un alt scenariu prefigura ca un alt grup de țări, compus din țările nordice, la care s-ar fi alăturat și Germania, să manifeste interes pentru opțiunea „exit”¹ din zona monetară, pentru a evita poveri fiscale suplimentare asupra propriei populații, determinate în principal de indisciplina financiară a membrilor sudici.

Cu toate acestea, nici unul dintre aceste scenarii, care au mai degrabă un caracter publicistic, decât unul fundamentat științific, nu poate fi luat în considerare, având în vedere interdependențele economice foarte puternice care s-au stabilit și consolidat în ultimii zeci de ani între statele membre, precum și consecințele aproape imposibil de estimat ale unei eventuale dezintegrării a zonei monetare europene.

Ceea ce se poate spune însă cu certitudine este faptul că actuala criză a finanțării datoriilor publice impune măsuri de reformă reală a politicii fiscale și bugetare în Uniunea Europeană, chiar dacă acest lucru va implica amendarea tratatelor, precum și procedurile sinuoase care le presupune ratificarea lor în cadrul statelor membre.

Mai trebuie spus că politica fiscal-bugetară comună nu reprezintă singurul domeniu care necesită transformări radicale, pentru ca moneda europeană să poată supraviețui și acționa pe piețele internaționale ca un instrument financiar puternic, stabil și caracterizat de încredere.

Pierderile constante de competitivitate ale produselor europene, rigiditatea pieței muncii, degradarea parametrilor demografici, vulnerabilitățile sistemului bancar, gradul modest de inovație încorporată în produse, precum și menținerea unor decalaje semnificative de dezvoltare între statele fondatoare și noii membri reprezintă alte domenii la care se impun transformări structurale.

Șase decenii de evoluție în teoria integrării interstatale

Caracterul *suis generis* al proiectului integraționist european, precum și impunerea treptată a Uniunii Europene ca actor economic mondial au determinat o dezvoltare rapidă și în literatura economică a numeroase teorii legate de fenomenul integrării interstatale.

Contribuții însemnate au adus în decursul timpului Jacob Viner (1950), Jan Tinbergen (1954), James E. Meade (1955), Tibor Scitovsky (1958), Richard G. Lipsey (1960), Bela Balassa (1962), Kenen (1969, 2000), Pelkmans (2003), Blanchard (2003), Wallace (2005) și mulți alții. Chiar dacă procesul integraționist european a beneficiat

¹ Albert O. Hirschman, *Exit, Voice and Loyalty: Response to Decline in Firms, Organizations and States*, (Harvard University Press, 1970), 4.

de o puternică atenție din partea economiștilor, trebuie spus că cea mai mare parte a teoriilor economice au fost formulate *aposteriori* procesului de integrare.

Punctul de plecare în analiza integrării economice l-a constituit anul 1950, când Jacob Viner a introdus concepte precum cele de creare și deturnare de comerț¹. Analizele lui Jacob Viner au continuat linia clasică a lui Adam Smith și David Ricardo, privind determinarea cauzelor și efectelor liberalizării schimburilor comerciale. Ca urmare, o liberalizare totală a comerțului ar conduce la un optim, în sens paretian, la o alocare optimă a resurselor și la o maximizare a bunăstării, ceea ce poate fi considerată cea mai bună alegere sau prima alegere „*The first best*”. Liberalizarea totală a comerțului se realizează, în fapt, mai greu, ca urmare a diferențelor de dezvoltare economică dintre state. Liberalizarea în cadrul unui aranjament regional este un caz particular al avantajelor comparative din cadrul liberalizării totale. În acest context, liberalizarea în plan regional, corespunde unui optim de ordinul al doilea „*The second best*”², pentru care au optat și fondatorii Comunității Economice Europene.

După apariția lucrării lui Jacob Viner și până în 1965, teoria integrării economice a cunoscut două etape de dezvoltare: prima etapă în care a fost analizat efectul uniunilor vamale asupra producției (Viner, 1950), asupra consumului (Meade, 1955 și Lipsey, 1957) și asupra fluxurilor comerciale; o a doua etapă, în care au fost studiate obiectivele urmărite de cei care intră în procesul de integrare, îndeosebi la Johnson (1965) și Cooper și Massell (1965).

Makower și Morton (1953) au continuat analiza pe tema condițiilor care influențează câștigurile obținute într-o uniune vamală, cu ajutorul efectelor de creare și deturnare de comerț. Ei au ajuns la concluzia potrivit căreia, în urma efectelor de creare de comerț, câștigurile vor fi cu atât mai mari cu cât costurile vor fi mai diferite între țările participante³. Tot ei au făcut distincția între economii competitive și economii complementare, concluzionând că, uniunile vamale între economii complementare vor aduce câștiguri semnificative pentru participanți.

Meade considera că, pe lângă efectul de creare și deturnare de comerț, se poate vorbi și despre un al treilea efect, extern, adică despre o intensificare a schimburilor între țările care nu participă la uniune, efect ce poate influența favorabil alocarea resurselor în țările terțe⁴.

Lipsey a analizat, la rândul său, efectele de consum și aspectele legate de optimul de rangul al doilea. El a arătat că, similar efectelor de producție, efectele de consum pot duce fie la creșterea, fie la scăderea bunăstării⁵. Atunci când se ține cont și de efectele de consum, nu se mai poate concluziona atât de simplu că efectele de creare de comerț sunt pozitive, iar cele de deturnare sunt negative, cum inițial susținea Viner.

Teoria uniunii vamale a fost completată ulterior cu teoria pieței comune, ce presupune luarea în calcul și a liberei circulații a factorilor de producție între țările membre, și cu teoria uniunii monetare, dezvoltată în jurul conceptului de „*zonă monetară optimă*”⁶.

1 Viner J., *The Customs Union Issue*, (Carnegie: New York, 1950), 55.

2 Lipsey R.G., Lancaster K., „The General Theory of Second Best”, *The Review of Economic Studies*, 24(1), (1956-1957) 11-32.

3 Makower H., Morton G., „A Contribution towards a Theory of Customs Union”, *The Economic Journal*, LXIII (1953), 33-39.

4 Meade E.J., *Theory of International Economic Policy: Trade and Welfare*, (Oxford University Press, 1955).

5 Lipsey R.G., Lancaster K., „The General Theory...

6 Mundell R.A., „A Theory of Optimum Currency Areas”, *The American Economic Review*, Vol. 51, No. 4., (1961) 657-665.

Teoria zonei monetare optimale încearcă să clarifice condițiile și precondițiile în care realizarea unei uniuni monetare este eficientă din punct de vedere economic sau altfel spus atunci când costurile asociate renunțării la politica monetară proprie sunt inferioare beneficiilor adoptării monedei unice.

Sintetizând studiile pe această temă¹, putem enumera cel puțin o parte dintre condițiile ce trebuie îndeplinite de membrii unui spațiu integrat în scopul realizării uniunii monetare și pentru a putea vorbi de funcționarea optimă a acesteia: o mobilitate mare a factorilor de producție, un grad ridicat de deschidere a economiilor țărilor membre, un grad ridicat de diversificare a producției, flexibilitatea prețurilor și a salariilor, realizarea convergenței în materie de inflație, salarii, productivitate, în scopul depășirii șocurilor externe asimetrice, în condițiile în care variația cursului de schimb nu mai poate să fie folosită în acest scop.

În legătură cu oportunitatea introducerii unei monede unice europene, care să circule nestingherit pe întreg spațiul integrat, părerile economiștilor și liderilor europeni au fost împărțite.

Există susținători ai monedei unice, care o văd drept consecința firească a pieței unice și instrumentul indispensabil al funcționării acesteia. Moneda unică diminuează costurile de informare și de tranzacție asociate schimburilor, facilitează compararea prețurilor internaționale, elimină incertitudinea legată de ratele de schimb, diminuează sau înlătură riscul de schimb intra-comunitar, contribuie la întărirea disciplinei financiare, la dezvoltarea cooperării, la atragerea de investiții directe și de portofoliu.

Există, de asemenea și economiști care văd în introducerea unei monede unice o mare greșală, reflectată pierderea suveranității în realizarea politicii monetare. Această ultimă atitudine a fost puternic împărtășită de către Danemarca, Suedia și Marea Britanie, care acționând în logica *Europei cu geometrie variabilă* au preferat să își păstreze suveranitatea monetară.

Criza a impus reforma zonei monetare

În prezent, Uniunea Europeană se îndreaptă către realizarea uniunii totale², care presupune pe lângă unificarea monetară și uniunea fiscală și a politicilor sociale, completate cu instituirea unei autorități supranaționale ale cărei decizii să fie obligatorii pentru statele membre. Cedarea unor competențe naționale la nivel supranațional a reprezentat aproape întotdeauna piatra de încercare a integrării europene, realizată în cele mai multe dintre cazuri prin stagii intermediare de integrare și termene de tranziție necesare ajustărilor și menajării susceptibilităților naționale. Exemplul cel mai recent al rezistenței la creșterea integrării fiscale îl reprezintă „veto-ul” britanic exprimat la Bruxelles, în data de 9 noiembrie 2011, prin care a fost blocată indefinit modificarea tratatelor în scopul creării uniunii fiscale. Cu toate acestea, ceilalți 26 de membri au înțeles necesitate reformei fiscal-bugetare europene, însă instrumentele agreeate de aceștia pentru realizarea transformărilor necesare nu au reprezentat pași reali către o uniune fiscală și un buget federal mai consistent, ci doar pângii de stabilizare care vor cădea, ca și până acum, tot în sarcina statelor membre.

Astfel, principala direcție de reformă înscrisă în Declarația șefilor de stat și de guvern de la Bruxelles vizează adăugarea, la cele cinci criterii ale convergenței no-

1 Mundel Robert (1961, 1973), McKinnon Ronald (1963), Kenen Peter (1969, 2000), Mongelli Paolo (2002), Pelkmans Jacques (2003)

2 Balassa Bela, *The theory of economic integration*, George Allen & Unwin Ltd, London, 1962, 2.

minale¹, unui nou criteriu nominal, care obligă statele membre ale Uniunii Europene să obțină un nivel scăzut al deficitului bugetar structural² de cel mult 0,5% din produsul intern brut.

Altfel spus, bugetele naționale trebuie să fie în echilibru sau în surplus. Asistăm, așadar la o redescoperire, la o revalorizare a unei mai vechi paradigme economice, care respingea *a priori* deficitele bugetare create pentru acoperirea cheltuielilor guvernamentale ordinare.

În secolul al XIX-lea, clasicii nu se opuneau atât de mult utilizării potențialelor deficite bugetare pentru capitalizarea economiei, ci mai degrabă tentației politicienilor de a da o utilizare neproductivă resurselor financiare împrumutate. În secolul trecut teoria bugetelor echilibrate a fost demitizată, înțelegându-se necesitatea existenței unei „centuri de siguranță” în cazul producerii unor șocuri economice.

Chiar și economiștii care au apărât fervent teoria bugetelor echilibrate au acceptat necesitatea unor excepții, însă stabilirea acestora s-a dovedit a fi o misiune extrem de grea. Spre exemplu, Arthur Cecil Pigou, unul dintre economiștii care era convins că o economie bine organizată își poate acoperi cheltuielile ordinare prin intermediul taxelor, avea să admită până la urmă că se pot accepta excepții dacă anumite calamități naturale sau războaie pot afecta capacitatea „mașinării” guvernamentale de a colecta taxele din economie³. De asemenea, Pigou avea să deschidă calea excepției pentru deficitele bugetare utilizate în scopul realizării investițiilor publice: „împrumuturile făcute pentru acumularea sau producerea unor bunuri de capital nu pot fi văzute ca fiind periculoase”⁴.

Evoluțiile economice europene din ultimul deceniu, au confirmat temerile anterioare ale economiștilor clasici, reflectate în crearea unor deficite excesive determinate nu numai de cheltuieli ordinare ci și de programe sociale supradimensionate⁵ și mai puțin de cheltuieli investiționale cu efecte de multiplicare în economie. În special, pentru acest motiv, liderii europeni au optat pentru paradigma bugetelor echilibrate, pierzând însă din vedere nevoia de creștere economică superioară a noilor state membre, creștere bazată pe deficite bugetare orientate către investiții publice.

O primă iluzie a liderilor europeni constă în faptul că au considerat că eficacitatea regulei bugetelor echilibrate depinde de înscrierea acestui principiu în actele constituționale naționale. Macrostabilitatea financiară nu depinde exclusiv de amendarea constituțiilor naționale⁶, iar implementarea unor principii nominale în legile fundamentale nu garantează realizarea acestora. Stabilitatea bugetară și consolidarea politicii fiscale trebuie să fie înainte de toate o atitudine guvernamentală

1 Potrivit Protocolului Nr. 6 la Articolul 109 din Tratatul de la Maastricht criteriile de convergență se referă la: **stabilitatea prețurilor**: rata medie a inflației din ultimele 12 luni nu trebuie să depășească cu mai mult de 1,5% rata inflației din primele trei state cu cele mai reduse nivele ale inflației; **finanțele publice**: deficitul bugetar consolidat al statului nu poate depăși 3% din PIB, iar datoria publică brută nu trebuie să depășească 60% din PIB; **rata dobânzii**: randamentul mediu al titlurilor de stat pe termen lung, calculat pe ultimele 12 luni, nu trebuie să depășească cu mai mult de 2 puncte procentuale randamentul aferent titlurilor de stat din primele trei state cu cele mai reduse niveluri ale inflației; **cursurile de schimb**: rata nominală a cursului valutar să nu fi suferit modificări semnificative în ultimii 2 ani, înainte de intrarea în Uniunea Monetară.

2 Dintre modalitățile consacrate de estimare a soldului structural (Blanchard, 1990; diferența PIB efectiv/PIB potențial), cea mai utilizată metodă (Hagemann, 1999, FMI) rămâne aceea prin care în primă etapă se determină componenta ciclică a deficitului și apoi aceasta se deduce din deficitul efectiv.

3 Pigou C. Arthur, *A Study in Public Finance*, (St. Martin's Press Inc: New York), 1929, 39.

4 Pigou C. Arthur, *A Study in Public Finance*...40.

5 Drăgulin Sabin, „Guvernul Robin Hood: câteva observații sociologice”, *Sfera Politicii*, nr. 165, (2011), 115.

6 Catrina Lucian, „Le mythe de la constitutionnalisation du déficit budgétaire”, *Est Europa La revue, Pau*, Nr. 2/(2011), 271.

și mai apoi poate lua și traiectorii formale. Merită amintită în acest context ironia cu care James Buchanan caracteriza amendarea actului fundamental cu regula bugetului echilibrat, amintind că în secolul al XIX-lea și prima parte a secolului al XX-lea politica bugetară americană s-a menținut în limitele echilibrului economic, fără ca acest principiu să fie consacrat în vreun amendament constituțional¹.

De asemenea, noul „pact fiscal” nu precizează termenele în care ajustările bugetare ar trebui făcute de către statele membre sau termenele asupra cărora se evaluează noile reguli fiscale. În noile state membre, confruntate cu dezechilibre structurale încă substanțiale, deficitele bugetare structurale sunt încă mari. O ajustare bugetară rapidă ar compromite ritmul de creștere economică al acestora, precum și obiectivele de recuperare rapidă a decalajelor economice.

De asemenea, evaluarea echilibrului bugetar și a noului criteriu nominal referitor la deficitul structural ar trebui făcută de-a lungul unui ciclu economic și nu de-a lungul unui an financiar. Statele membre ar putea beneficia astfel de spațiul fiscal necesar pentru a crea pachete de stimuli fiscali în perioadele economice dificile și ar putea onora din surplus, în perioadele de avânt economic, angajamentele asumate în sarcina datoriei publice. Prin urmărirea acestor obiective, de-a lungul unui ciclu economic, nu ar fi perturbat potențialul de creștere economică și ar rămâne extrem de utilă pârghia deficitului bugetar ca veritabil „buffer” împotriva șocurilor externe.

Ieșirea din sub-optimal a zonei monetare europene

Chiar dacă ansamblul măsurilor adoptate la Bruxelles în noiembrie 2011 urmăresc crearea unei „uniuni a stabilității fiscale”, nu putem să nu remarcăm că prin conținutul și obiectivele măsurilor preconizate sunt privilegiate aspectele nominale ale convergenței și sunt trecute în plan secundar obiectivele convergenței reale. În fapt, chiar dacă cele două procese, convergența nominală și cea reală, se influențează reciproc, o reformă sustenabilă nu poate vedea aceste procese decât în complementaritatea lor. Cu toate acestea, cunoscând decalajele de dezvoltare încă semnificative între UE15 și noile state membre, trebuie să spunem că reformele stabilității fiscale trebuie să răspundă și nevoii de *catching up*.

Mai trebuie spus faptul că nu toate statele membre ale Uniunii Europene, afectate de actuala criză financiară, au avut politici fiscal-bugetare nesustenabile, ci s-au confruntat cu dezechilibre ale economiei sectorului privat: supra dimensionarea unor ramuri industriale sau slaba lor diversificare, supraexpunerea financiară a unor instituții bancare, pierderea constantă a competitivității produselor sau deteriorarea perspectivelor de creștere.

Pentru acest motiv prima reacție consistentă la instabilitatea financiară europeană, formulată la începutul anului 2011, a luat forma „Pactului pentru Competitivitate” realizat de grupul de lucru coordonat de Van Rompuy, care recunoștea că în ultimii ani a fost privilegiată respectarea condițiilor nominale din Pactul de Stabilitate și Creștere, în detrimentul promovării unor politici care să rezolve problema pierderilor constante de competitivitate și care să întărească convergența reală a statelor membre.

Potențialul *default* al Greciei, din toamna anului 2011, supraexpunerea băncilor germane și franceze prin volumul mare al titlurilor de stat grecești acumulate, precum și deteriorarea condițiilor de finanțare a datoriei publice italiene au trecut din nou în plan secund importanța problemelor structurale ale economiei europene,

¹ Buchanan, J.M., „The balanced budget amendment: Clarifying the arguments”, *Public Choice*, 90, (1997) 117-138.

iar eforturile s-au concentrat asupra creării și alimentării Mecanismului European de Stabilitate și asupra verigilor de consolidare fiscală și bugetară a statelor membre.

Pentru ieșirea din sub-optimal a monedei unice europene se impune reevaluarea condițiilor necesare pentru ca o zonă monetară să poată funcționa optim, iar eforturile europene vor trebui să se concentreze în viitor în aceste direcții: managementul sustenabil al structurii producției și consumului, flexibilizarea prețurilor și salariilor, mobilitatea forței de muncă, mobilitatea capitalurilor, integrarea fiscală și integrarea politică. De asemenea, trebuie reactivate principiile Pactului pentru competitivitate și indicatorii specifici de măsurare a progreselor în sensul creșterii competitivității economiei europene: competitivitatea prețurilor, echilibrele externe, rata investițiilor (în cercetare, dezvoltare, educație, infrastructură, ca pondere în PIB).

„Pactul fiscal”, succesorul Pactului de Stabilitate și Creștere, nu trebuie văzut decât ca un prim pas către reforma reală a politicii fiscale europene și ca o primă etapă a realizării unificării acestei politici. În fapt, politica fiscală, de la o competență exclusivă a statelor, va deveni în primă instanță o competență partajată, odată cu implementarea noului pact fiscal, luând în considerare monitorizarea proiectelor bugetare naționale și mecanismul de raportare *ex ante* a planurilor naționale privind emisiunile de titluri de stat.

Așadar, viziunea federalistă asupra politicii fiscale comune tinde să prindă contur în următorul deceniu, componentele sale principale fiind: un buget comun consistent alimentat prin transferuri superioare celor actuale, o politică a taxării unificate și o autoritate fiscală comună eficientă, flexibilă, capabilă să implementeze rapid măsuri de stimulare și macrostabilizare a economiei europene.

În acest moment, bugetul comunitar este mult prea redus pentru a asigura redistribuirea fiscală pe care o reclamă obiectivele coeziunii economice și sociale la nivelul Uniunii Europene. Un buget european mai solid, prin creșterea tranșelor de la puțin peste 1%, la 4-5% din PIB, ar crește real capacitatea de transfer fiscal, cu efecte benefice asupra tuturor membrilor. Percepția și modul de raportare la economia europeană trebuie să se schimbe în mod radical, în sensul abandonării abordării politicilor economice doar din perspectivă eminentamente națională, pentru a privilegia soarta întregii economii europene, în ansamblul ei.

Nu trebuie să pierdem din vedere că o consolidare a bugetului comunitar are nevoie și de o clarificare a nivelurilor de administrare sau altfel spus o reformă a descentralizării europene, pentru a se cunoaște precis până unde operează bugetul european și ce rămâne în sarcina comunităților locale.

La fel de importantă este și uniformizarea taxării la nivelul Uniunii Europene, pentru a înlătura tentațiile dumping-ului fiscal, frecvent practicat de unele state membre în scopul atragerii rapide de investiții străine directe. Chiar dacă acest lucru nu se poate realiza instantaneu, din cauza efectelor bugetare puternice pe care le-ar provoca stabilirea unui nivel comun al taxelor, unificarea taxării se poate realiza treptat prin fixarea unui tunel fiscal cu o bandă de oscilație confortabilă ajustărilor bugetare (+/-2,5%) pentru principalele taxe și impozite practicate la nivelul statelor membre: taxa pe valoarea adăugată, impozit pe profit, impozit pe venit și altele.

În privința autorității fiscal-bugetare europene, nu consider necesară înființarea unei noi entități supranaționale, atâta vreme cât Comisia Europeană există, are legitimitatea democratică necesară implementării măsurilor fiscal-bugetare, este responsabilă în fața Parlamentului European și are deja experiența necesară pentru a îndeplini o astfel de misiune. Comisia Europeană acționează deja de foarte mult timp ca autoritate supranațională în multiple domenii ale economiei europene, precum agricultura, concurența, transporturile și a demonstrat deja capacitatea funcțională de a acționa.

Ceea ce lipsește Comisiei Europene pentru a putea fi considerată o adevărată autoritate fiscal-bugetară sunt competențele transferate de către statele membre al Uniunii Europene. Consider că transferul competențelor monetare către Banca Central Europeană a spulberat deja mitul imposibilității transferului de competențe suverane, cu atât mai mult cu cât moneda națională reprezintă unul dintre cele mai importante simboluri ale statului național.

BIBLIOGRAFIE

- BALASA, Bela, *The theory of economic integration*, George Allen & Unwin Ltd, London, 1962.
- BALASSONE, F., Franco, D., EMU Fiscal Rule: a New Answer to an Old Question?, Bank of Italy, Research Department, 2001.
- BALASSONE, F., Franco, D., Zotteri, S., Public Debt: A Survey of Policy Issues, Bank of Italy, Research Department, 2004.
- BARRO, T.R., Oct., "On the Determination of Public Debt", *The Journal of Political Economy*, Vol. 87, No. 5, Part 1, (1979) 940-971.
- BLANCHARD, O., Giavazzi, Fr., *Improving the SGP through a Proper Accounting of Public Investment*, Center for Economic Policy Research, London, 2003.
- BUCHANAN, J.M., "The balanced budget amendment: Clarifying the arguments", *Public Choice*, 90, (1997) 117-138.
- BUCHANAN, M. J., Wagner E. R., *Public Debt in a Democratic Society*, American Enterprise Institute for Public Policy Research, Washington, 1958.
- BUITER, H. Willem, *How to Reform the Stability and Growth Pact*, National Bureau of Economic Research, Cambridge, 2003.
- BUITER, H. Willem, *Ten Commandments for a Fiscal Rule in the E(M)U*, National Bureau of Economic Research, Cambridge, 2003.
- CANYONERI, M. B., Cumby R. E., Diba T. B., *How Do Monetary and Fiscal Policy Interact in the European Monetary Union?*, National Bureau of Economic Research, Cambridge, 2006.
- CATRINA, Lucian, Le mythe de la constitutionnalisation du déficit budgétaire, *Est Europa La revue*, Pau, Nr. 2/2011.
- DRĂGULIN, Sabin, "Guvernul Robin Hood: câteva observații sociologice", *Sfera Politicii*, nr. 165, 2011.
- GIAVAZZI, F., Spaventa L., *Why the Current Account Matters in a Monetary Union: Lessons from the Financial Crisis in the Euro Area*, Discussion Paper No. DP8008, Centre for Economic Policy Research, London, September 2010.
- HALLERBERG, M., "Fiscal Federalism Reforms in the European Union and the Greek Crisis", *European Union Politics*, Sage, Vol. 12, (2010) 127-142.
- HONJO, Keiko, The Golden Rule and the Economic Cycles, International Monetary Fund, Working Paper No. 07/199, 2007.
- IRONS, John, Bivens Josh, *Government Debt and Economic Growth*, Economic Policy Institute, Washington, 2010.
- MAJOCCHI, A., "Theories of Fiscal Federalism and the European Experience", in A. Ward, L. Ward (eds), *The Ashgate Research Companion to Federalism*, Ashgate, (2009) 425-440.
- MAJOCCHI, A, Velo D., *Federalismo Fiscale: Una Nuova Sfida per L'Europa*, CEDAM, 1999.
- MEADE, J.E., "Is the National Debt a Burden?" *Oxford Economic Papers*, New Series, Vol. 10, No. 2, (1958) 163-183.
- MODIGLIANI, F., *Long-Run Implications of Alternative Fiscal Policies and the Burden of the National Debt*, MIT Press, Cambridge, 2005.
- MUNDELL, R.A., "A Theory of Optimum Currency Areas", *The American Economic Review*,

Vol. 51, No. 4., (1961) 657-665.

PIGOU, C. Arthur, *A Study in Public Finance*, St. Martin's Press Inc, New York, 1929.

REINHART, M. C., Rogoff, S. K., *From Financial Crash to Debt Crisis*, National Bureau of Economic Research, Cambridge, 2010.

REINHART, M. C., Rogoff, S. K., *Growth in a Time of Debt*, National Bureau of Economic Research, Cambridge, 2010.

SCHUKNECHT, Ludger, Moutot Philippe, Rother Philipp, Stark Jurgen, *The Stability and Growth Pact. Crisis and Reform*, Occasional Paper Series, European Central Bank, September 2011.

TALVI, Ernesto, Vegh A. Carlos, *Tax base variability and procyclical fiscal policy in developing countries*, Journal of Development Economics 78, (2005) 156– 190.

WOODS, Robert, *The Role of Public Debt in the UK Fiscal Rules*, Bank of Italy, Research Department, 2004.

WOODS, Robert, *The Role of Fiscal Indicators in Setting Fiscal Policy in The U.K.*, Bank of Italy, Research Department, 2006.

Pactul de Stabilitate și Creștere – între eșec și consolidare în contextul crizei datoriilor suverane.

Reforma guvernancei economice a Uniunii Europene

■ CORINA TURȘIE

[West University of Timișoara]

Abstract

Facing a complex economic, financial and social crisis, maybe the worst crisis in the history of the European Union, putting into question its greatest achievement – the single currency – European Union is also facing a credibility crisis. Though it was designed as a guardian of the Economic and Monetary Union, the Stability and Growth Pact (SGP) failed in fulfilling its tasks, due to strategic opportunistic behavior of member states. After analyzing the causes of SGP failure, this paper presents the newly designed integrated European economic governance architecture, which should be implemented starting with 2012 as an ultimate response to the crisis.

Keywords

Stability and Growth Pact; sovereign debt crisis; European economic governance; European Semester; macroeconomic imbalances; surveillance; enforcement

1. Starea actuală a Uniunii - „cea mai mare provocare din istoria noastră”¹

Există un consens la nivelul leadershipului european legat de starea delicată în care se găsește Uniunea Europeană, confruntată cu o criză financiară, economică și socială. În plus față de aceasta, liderii europeni afirmă la unison că Uniunea trece printr-o „criză de încredere: o pierdere a încrederii în liderii noștri în general, în însăși ideea europeană, precum și în capacitatea noastră de a găsi soluții.”²

Cauza invocată în mod oficial de Bruxelles pentru această criză multiplă este *indisciplina bugetară* – faptul că anumite țări europene au cheltuit mai mult decât ar fi trebuit conform veniturilor proprii, fapt ce a creat dezechilibre bugetare. Aceste dezechilibre au fost agravate în subsidiar de fenomenul globalizării, care a difuzat prin contagiune, începând cu anul 2008, criza financiară globală.

Concret, există doi indicatori macroeconomici în raport cu care se judecă disciplina bugetară a statelor: *datoria publică* și *deficitul bugetar*. Conform Pactului de Stabilitate și Creștere (PSC) adoptat în 1997, statele UE trebuie să nu depășească un nivel al datoriei publice

1 Jose Manuel Barroso, „Reînnoirea europeană – Discursul pe 2011 privind starea Uniunii”, 28 septembrie 2011, disponibil la Starea Uniunii 2011.

2 Barroso, „Reînnoirea europeană”.

de 60% din Produsul Intern Brut (PIB), iar deficitul bugetar nu trebuie să depășească 3% din PIB. În caz contrar, statele sunt pasibile de amendă. Există în prezent un consens al cercetătorilor UE conform cărora PSC poate fi asemănat metaforic unui „câine de pază care nu mușcă”¹: creat drept apărător al Uniunii Economice și Monetare, nu numai că nu a reușit să determine respectarea de către state a valorilor celor doi indicatori macroeconomici, dar nici nu s-au acordat suficient de ferm sancțiuni statelor care au încălcat regulile.

Până la izbucnirea crizei financiare globale în 2008, țări precum Franța sau Germania au încălcat în mod repetat regula deficitului sub 3% fără a fi sancționate vreodată, în timp ce țara acum atinsă serios de criză, Spania, nu a încălcat-o niciodată. În mod nemeritat, puțină atenție a fost acordată acelor economii precum Belgia sau Olanda care și-au redus deficitele și au menținut poziții bugetare sănătoase, conforme cu regulile PSC. Situația Greciei, țara care se confruntă cu cele mai mari dificultăți economice în prezent, este diferită: aceasta a produs de-a lungul timpului „contabilitate creativă”², raportând Bruxelles-ului date bugetare fictive pentru a accede la zona euro, situație descoperită în urmă cu trei ani. Criza de încredere cu care se confruntă UE astăzi pare a avea astfel, cu totul alte valențe: oportunism și lipsă de echitate între state. Iar PSC se confruntă cu siguranță cu o criză de credibilitate.

Datele arată că, de la punerea în aplicare a PSC și până la cele mai recente statistici disponibile, nerespectarea targeturilor PSC a reprezentat regula pentru majoritatea statelor UE.

Deficit (-) și surplus (+) guvernamental												
% din PIB												
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Zona Euro (17 țări)	-1.5	-0.1	-1.9	-2.6	-3.1	-2.9	-2.5	-1.3	-0.7	-2.1	-6.4	-6.2
UE (27 țări)	-1.0	0.6	-1.5	-2.6	-3.2	-2.9	-2.4	-1.5	-0.9	-2.4	-6.9	-6.6
Belgia	-0.6	0.0	0.4	-0.1	-0.1	-0.3	-2.7	0.1	-0.3	-1.3	-5.8	-4.1
Bulgaria	0.1	-0.5	1.1	-1.2	-0.4	1.9	1.0	1.9	1.2	1.7	-4.3	-3.1
Republica Cehă	-3.6	-3.6	-5.6	-6.5	-6.7	-2.8	-3.2	-2.4	-0.7	-2.2	-5.8	-4.8
Danemarca	1.3	2.3	1.5	0.4	0.1	2.1	5.2	5.2	4.8	3.2	-2.7	-2.6
Germania	-1.6	1.1	-3.1	-3.8	-4.2	-3.8	-3.3	-1.6	0.2	-0.1	-3.2	-4.3
Estonia	-3.5	-0.2	-0.1	0.3	1.7	1.6	1.6	2.5	2.4	-2.9	-2.0	0.2
Irlanda	2.7	4.7	0.9	-0.4	0.4	1.4	1.7	2.9	0.1	-7.3	-14.2	-31.3
Grecia	:	-3.7	-4.5	-4.8	-5.6	-7.5	-5.2	-5.7	-6.5	-9.8	-15.8	-10.6
Spania	-1.2	-0.9	-0.5	-0.2	-0.3	-0.1	1.3	2.4	1.9	-4.5	-11.2	-9.3
Franța	-1.8	-1.5	-1.5	-3.1	-4.1	-3.6	-2.9	-2.3	-2.7	-3.3	-7.5	-7.1
Italia	-1.9	-0.8	-3.1	-3.1	-3.6	-3.5	-4.4	-3.4	-1.6	-2.7	-5.4	-4.6
Cipru	-4.3	-2.3	-2.2	-4.4	-6.6	-4.1	-2.4	-1.2	3.5	0.9	-6.1	-5.3
Letonia	-3.9	-2.8	-2.0	-2.3	-1.6	-1.0	-0.4	-0.5	-0.4	-4.2	-9.7	-8.3
Lituania	-2.8	-3.2	-3.5	-1.9	-1.3	-1.5	-0.5	-0.4	-1.0	-3.3	-9.5	-7.0
Luxemburg	3.4	6.0	6.1	2.1	0.5	-1.1	0.0	1.4	3.7	3.0	-0.9	-1.1
Ungaria	-5.5	-3.0	-4.1	-9.0	-7.3	-6.5	-7.9	-9.3	-5.1	-3.7	-4.6	-4.2
Malta	-7.7	-5.8	-6.4	-5.8	-9.2	-4.7	-2.9	-2.8	-2.4	-4.6	-3.7	-3.6
Olanda	0.4	2.0	-0.2	-2.1	-3.1	-1.7	-0.3	0.5	0.2	0.5	-5.6	-5.1
Austria	-2.3	-1.7	0.0	-0.7	-1.5	-4.4	-1.7	-1.5	-0.9	-0.9	-4.1	-4.4

1 Martin Heipertz, Amy Verdun, „The dog that would never bite? What can we learn from the origins of the Stability and Growth Pact”, *Journal of European Public Policy* 11:5 (2004) : 765-780.

2 Bartholomew Paudyn, „Regulating European Monetary Relations through Risk and Uncertainty: Governance and the Asymmetric Application of the Stability and Growth Pact”, Paper presented at the Annual Convention of the International Studies Association, (Chicago, 28 feb.-3 martie 2007) :3.

Polonia	-2.3	-3.0	-5.3	-5.0	-6.2	-5.4	-4.1	-3.6	-1.9	-3.7	-7.3	-7.8
Portugalia	-2.7	-2.9	-4.3	-2.9	-3.0	-3.4	-5.9	-4.1	-3.1	-3.6	-10.1	-9.8
România	-4.4	-4.7	-3.5	-2.0	-1.5	-1.2	-1.2	-2.2	-2.9	-5.7	-9.0	-6.9
Slovenia	-3.0	-3.7	-4.0	-2.4	-2.7	-2.3	-1.5	-1.4	0.0	-1.9	-6.1	-5.8
Slovacia	-7.4	-12.3	-6.5	-8.2	-2.8	-2.4	-2.8	-3.2	-1.8	-2.1	-8.0	-7.7
Finlanda	1.7	6.9	5.1	4.1	2.6	2.5	2.8	4.1	5.3	4.3	-2.5	-2.5
Suedia	0.9	3.6	1.5	-1.3	-1.0	0.6	2.2	2.3	3.6	2.2	-0.7	0.2
Marea Britanie	0.9	3.6	0.5	-2.1	-3.4	-3.5	-3.4	-2.7	-2.7	-5.0	-11.5	-10.3

Tabel 1. Deficitul public ca % din PIB (Sursa: Eurostat, ianuarie 2012)

De-a lungul timpului, mult mai multă atenție a fost acordată în mod nejustificat și criticabil primului indicator al PSC – deficitul bugetar, decât celui de al doilea – datoria publică, în ciuda faptului că, în definitiv, „persistența deficitelor duce la acumularea datoriei”¹. După cum se poate observa, statele cu deficite bugetare constante sunt cele cu cele mai mari datorii publice actuale: Grecia, Italia, Irlanda, Portugalia, Ungaria.

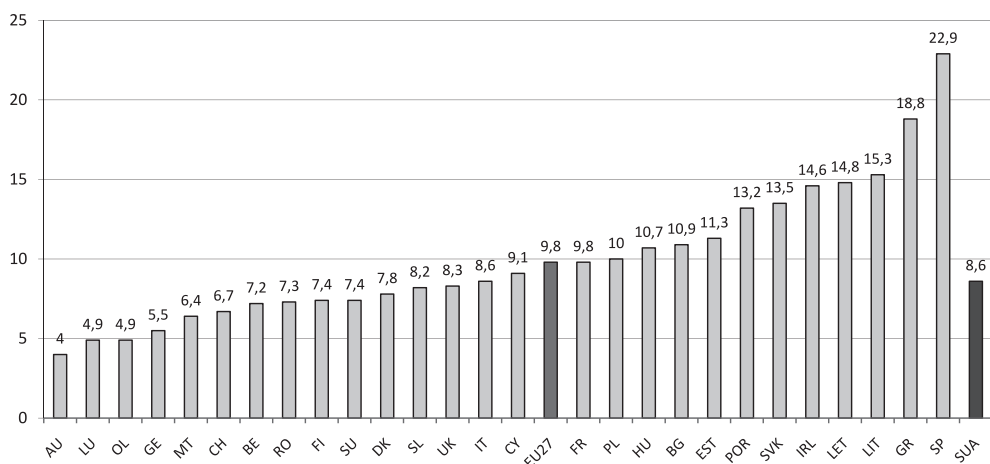
Datoria publică guvernamentală												
% din PIB												
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Zona Euro (17 țări)	71.6	69.2	68.1	67.9	69.1	69.5	70.1	68.5	66.3	70.1	79.8	85.3
EU (27 țări)	65.7	61.9	61.0	60.4	61.9	62.3	62.8	61.5	59.0	62.5	74.7	80.1
Belgia	113.6	107.8	106.5	103.4	98.4	94.0	92.0	88.0	84.1	89.3	95.9	96.2
Bulgaria	77.6	72.5	66.0	52.4	44.4	37.0	27.5	21.6	17.2	13.7	14.6	16.3
Republic Cehă	15.8	17.8	23.9	27.1	28.6	28.9	28.4	28.3	27.9	28.7	34.4	37.6
Danemarca	58.1	52.4	49.6	49.5	47.2	45.1	37.8	32.1	27.5	34.5	41.8	43.7
Germania	61.3	60.2	59.1	60.7	64.4	66.3	68.6	68.1	65.2	66.7	74.4	83.2
Estonia	6.5	5.1	4.8	5.7	5.6	5.0	4.6	4.4	3.7	4.5	7.2	6.7
Irlanda	48.0	37.5	35.2	31.9	30.7	29.4	27.2	24.7	24.8	44.2	65.2	92.5
Grecia	94.0	103.4	103.7	101.7	97.4	98.6	100.0	106.1	107.4	113.0	129.3	144.9
Spania	62.4	59.4	55.6	52.6	48.8	46.3	43.1	39.6	36.2	40.1	53.8	61.0
Franța	58.9	57.3	56.9	58.8	62.9	64.9	66.4	63.7	64.2	68.2	79.0	82.3
Italia	113.0	108.5	108.2	105.1	103.9	103.4	105.4	106.1	103.1	105.8	115.5	118.4
Cipru	59.3	59.6	61.2	65.1	69.7	70.9	69.4	64.7	58.8	48.9	58.5	61.5
Letonia	12.5	12.4	14.1	13.6	14.7	15.0	12.5	10.7	9.0	19.8	36.7	44.7
Lituania	22.7	23.6	23.0	22.2	21.0	19.3	18.3	17.9	16.8	15.5	29.4	38.0
Luxemburg	6.4	6.2	6.3	6.3	6.1	6.3	6.1	6.7	6.7	13.7	14.8	19.1
Ungaria	60.8	56.1	52.7	55.9	58.6	59.5	61.7	65.9	67.0	72.9	79.7	81.3
Malta	57.1	54.9	60.9	59.1	67.6	71.7	69.7	64.1	62.1	62.2	67.8	69.0
Olanda	61.1	53.8	50.7	50.5	52.0	52.4	51.8	47.4	45.3	58.5	60.8	62.9
Austria	66.8	66.2	66.8	66.2	65.3	64.7	64.2	62.3	60.2	63.8	69.5	71.8
Polonia	39.6	36.8	37.6	42.2	47.1	45.7	47.1	47.7	45.0	47.1	50.9	54.9
Portugalia	49.6	48.5	51.2	53.8	55.9	57.6	62.8	63.9	68.3	71.6	83.0	93.3
Romania	21.7	22.5	25.7	24.9	21.5	18.7	15.8	12.4	12.8	13.4	23.6	31.0
Slovenia	24.1	26.3	26.5	27.8	27.2	27.3	26.7	26.4	23.1	21.9	35.3	38.8
Slovacia	47.8	50.3	48.9	43.4	42.4	41.5	34.2	30.5	29.6	27.8	35.5	41.0
Finlanda	45.7	43.8	42.5	41.5	44.5	44.4	41.7	39.6	35.2	33.9	43.3	48.3
Suedia	64.3	53.9	54.7	52.5	51.7	50.3	50.4	45.0	40.2	38.8	42.7	39.7
Marea Britanie	43.7	41.0	37.7	37.5	39.0	40.9	42.5	43.4	44.4	54.8	69.6	79.9

Tabel 2. Datoria publică % din PIB (Sursa: Eurostat, ianuarie 2012)

¹ Lisa Fingland, Stephen Bailey, „The EU's Stability and Growth Pact: It's Credibility and Sustainability”, *Public Money and Management* (august 2008) : 223.

Numeroase studii au examinat efectele politicilor fiscale și ale deficitelor bugetare asupra variabilelor structurale precum șomajul sau creșterea economică¹ sau asupra evoluției în timp a deficitului bugetar și a datoriei publice². Nerespectarea celor doi indicatori în vremuri stabile economice pare să nu fi atras foarte mult atenția la nivelul UE anterior anului 2008, însă pe fundalul crizei economice globale situația a escaladat până la ceea ce în euro-jargonul actual se numește „criza datoriilor suverane” și „criza euro”.

Grecia, Spania, Irlanda și Italia sunt statele care până în prezent au resimțit cel mai puternic criza, însă din cauze diferite. Datele prezentate în tabelele anterioare arată că Grecia este țara cu datoria publică cea mai mare. Având o economie necompetitivă în cadrul euro, faptul că guvernul grec a continuat să se împrumute, în contextul stagnării economice declanșată de criza economică în 2008, i-a asigurat calea către un cvasi-colaps financiar. Deși solidaritatea statelor europene în fața crizei a fost serios pusă la încercare, colapsul Greciei a fost evitat prin *bail-out*-uri succesive din partea UE. Spania, pe de altă parte, cunoaște o altă față a crizei: și-a redus cheltuielile guvernamentale pentru a respecta indicatorii macroeconomici ai PSC, nefăcând însă altceva decât să se adâncească în recesiune, manifestată prin șomaj, scăderea salariilor care duce implicit la scăderea consumului și la contractare economică. Știut fiind faptul că șomajul și inflația sunt indicatorii sărăciei, șomajul a ajuns la cel mai înalt nivel din ultimii 15 ani în Spania (22,9%), iar în Germania la niveluri similare celor de după reunificare (5,5%), media UE 27 fiind de 9,8%, iar cea a SUA 8,6%.

Tabel 3. Șomajul în Uniunea Europeană – noiembrie 2011 (Eurostat, ianuarie 2012)

Rezultatele crizei sunt vizibile în toate țările UE, însă în proporții diferite: măsuri de austeritate, neliniște socială, teamă față de viitor, revigorarea populismului și a naționalismelor, punând sub semnul întrebării cele mai mari reușite ale Uniunii Europene: libera circulație a cetățenilor și moneda euro. Pactul de Stabilitate și Creștere, creat pentru a reprezenta o „ancoră pentru Euro”, prin dezideratul respectării celor doi indicatori macroeconomici, a ajuns să simbolizeze slăbiciunea Zonei euro³. Care sunt punctele slabe ale PSC și cum a evoluat acesta?

1 Douglas B. Bernheim, „A neoclassical perspective on budget deficits”, *Journal of Economic Perspectives*, 3:2 (1989) : 55-72; Olivier Blanchard, „Debt, deficits and finite horizons”, *Journal of Political Economy*, 93:21 (1985): 223-247.

2 Manuel Amador, *Fiscal Policy And Budget Deficit Stability In A Continuous Time Stochastic Economy*, (FEUNL Working Paper Series, Universidade Nova de Lisboa, 2000).

3 Paudyn, „Regulating European Monetary Relations”, 3.

2. Pactul de Stabilitate și Creștere. Inconsistențe și reforme

Pentru a înțelege mai bine situația actuală a crizei cu care se confruntă UE, trebuie înțeleasă funcționarea imperfectă a Uniunii Economice și Monetare (UEM). Introdusă prin Tratatul de la Maastricht, în 1992, UEM era menită să reprezinte etapa finală a integrării economice europene, proces ce debutase în anii '50 prin crearea unei piețe comune sectoriale pentru cărbune și oțel.

Deși prevedea etapele necesare introducerii monedei unice, Tratatul de la Maastricht a fost considerat un „contract incomplet”¹ în ceea ce privește implementarea UEM, întrucât nu era foarte clară legătura între gestionarea politicilor monetare și economice la nivelul UE – distincția dintre cele două tipuri de politici fiind esențială pentru înțelegerea integrării economice europene. Acest deziderat a devenit operațional doar după introducerea în 1997 a Pactului de Stabilitate și Creștere, drept sistem de disciplinare bugetară a statelor membre, pregătind astfel faza finală a UEM – introducerea monedei euro în 1999.

Odată cu introducerea monedei Euro statele participante și-au transferat suveranitatea monetară nou înființatei Bănci Centrale Europene (BCE). În timp ce competențele monetare au fost transferate la nivel european, politicile economice au rămas în sarcina statelor membre. PSC a fost creat tocmai cu scopul creării unei anumite coerențe între politicile economice naționale. În absența unei autorități economice federale la nivel european, PSC i-a revenit sarcina de „a coordona proactiv politicile economice naționale respectând în mod esențial prerogativele naționale ale statelor membre asupra politicilor fiscale”².

Pactul, în forma sa originală, era alcătuit din trei elemente: *angajamentul politic* al statelor membre de a avea un buget echilibrat pe termen mediu; un element *preventiv* (*early warning*- avertizarea timpurie a unui stat de către Consiliu, la recomandarea Comisiei, pentru a preveni ca deficitul bugetar să depășească 3% din PIB) și un element *corectiv* (eșecul în îndeplinirea criteriilor bugetare ducea la o a doua etapă, în care se constata situația de deficit excesiv și se cerea acțiunea imediată a statelor, cu riscul sancțiunii bănești de 0,2% din PIB în cazul neremedierii situației în termen de doi ani; la aceasta se adăuga o zecime din procentul cu care deficitul era depășit, cu condiția să nu depășească 0,5% din PIB).

Funcționând din 1999, PSC și-a dovedit slăbiciunea pentru prima dată în 2003, când statele membre reunite în cadrul Consiliului au decis suspendarea procedurii de deficit excesiv recomandată de Comisie împotriva Franței și Germaniei, deși acestea depășiseră pragul de 3% al deficitului bugetar admis. PSC se confrunta cu prima sa criză de credibilitate. Punerea în aplicare a PSC s-a dovedit a fi o permanentă provocare, fiind lipsit de credibilitate datorită *propriei inconsistențe*, înregistrând până în prezent *două reforme* corespunzând tot atâtor situații de criză: cea din perioada 2003-2005, respectiv cea care a început odată cu criza financiară din 2008 și durează de atunci.

Numeroase studii au încercat să explice eșecul implementării PSC, acestea putând fi grupate apelând la trei tipuri de explicații: *inconsistența funcțională, instituțională și democratică a Pactului*.

Cea mai cuprinzătoare explicație a eșecului PSC se referă la *inconsistența funcțională* a acestuia. Există un consens în rândul economiștilor că anumite aspecte ale modului în care funcționează UEM trebuie să fie reformate. Principala preocupare vizează asimetria masivă între un regim monetar centralizat și regimuri fiscale puternic descentralizate. Piața unică și moneda unică nu sunt dublate de o politică fiscală unică, PSC „eșuând în managerierea conflictelor rezultate”³.

1 Heipertz, Verdun, „The dog that would never bite?”, 768.

2 Nicolas Jabko, „The hidden face of the euro”, *Journal of European Public Policy*, 17:3 (aprilie 2010): 319

3 David McKay, „Economic logic or political logic? Economic theory, federal theory and EMU”, *Journal of European Public Policy* 12:3 (2005): 528.

Complexitatea UEM constă în faptul că este alcătuită dintr-un pilon monetar centralizat, supranațional și un pilon economic descentralizat, național. Pe lângă îmbinarea instituțiilor naționale și comunitare, UEM mai este complicată de existența statelor euro și a celor non-euro. Astfel, vorbim în prezent despre o Uniune Monetară incompletă, în condițiile în care doar 17 din 27 de state UE dețin moneda euro, cedându-și dreptul suveran asupra politicii monetare în favoarea BCE. În plus, cel de al doilea pilon al UEM, Uniunea Economică, este deocamdată doar un deziderat, în condițiile în care nu există o politică economică sau fiscală comună pentru toate statele UE, elaborată la Bruxelles. Aceasta ar presupune un guvern economic european, proiect deloc agreate de adversarii federalismului ca viziune a integrării europene.

Al doilea tip de explicații a subliniat *inconsistența instituțională* a PSC. Situația poate fi înțeleasă pornind de la faptul că Pactul are un caracter politic¹, mai degrabă decât economic. Deși PSC era menită să împiedice statele să producă deficite bugetare excesive, sancționarea bănească a statelor contraveniente nu era automată, ci trebuia votată cu majoritate calificată în Consiliu, certificând astfel acordul politic al statelor. Paradoxul este reprezentat de faptul că statele reprezintă atât subiecții cât și executorii pactului. Astfel că în practică, statele erau „reticente în a impune sancțiuni unuia asupra celuilalt, de teama faptului că, la rândul lor, vor avea nevoie să fie judecate de către colegi dacă propriul deficit va depăși targetul”².

În al treilea rând, alte studii care au arătat că slăbiciunea PSC constă în aplicarea asimetrică, diferențiată deci, *nedemocratică* a Pactului în funcție de mărimea și influența statelor³. State mari, precum Franța și Germania au fost de mai multe ori în situația exceptării de la încălcarea PSC, decât statele mici, precum Grecia sau Portugalia⁴. Aceasta pentru că, pe de o parte, din punct de vedere economic, statele mari au făcut sacrificii mai mari atunci când au renunțat la propria politică monetară, deci s-a argumentat că trebuie să le fie lăsată o mai mare libertate pentru a atenua șocurile economice prin politici fiscale proprii; pe de altă parte, din punct de vedere politic, statele mari se bucură de o putere de vot mai mare în cadrul Consiliului, atunci când se decid sancțiunile. Inconsistența PSC este potențată de faptul că noile state membre sunt puțin motivate să respecte regulile pactului în condițiile în care statele-motor ale integrării europene, precum Franța și Germania nu fac acest lucru.

Apelând la teoria alegerii raționale, dacă asemănăm PSC cu un bun colectiv, vom găsi state care au manifestat frecvent comportamente de pasager clandestin, profitând de beneficiile PSC, dar necontribuind la acesta. Într-o analogie cu teoria jocurilor, situația poate fi descrisă apelând la conceptul de „hazard moral”⁵: deși *ex ante* statele își manifestă dorința de a respecta elementele preventive ale PSC, *ex post*, analizând costurile respectării Pactului, decid să evite implementarea acestuia. Iar aceste comportamente strategice ale statelor vor continua atât timp cât elementele de aplicare a sancțiunilor (*enforcement*) nu sunt suficient de puternice. Utilizarea cu reticență a sancțiunii bănești, a făcut ca principalul instrument coercitiv al PSC să nu fie unul economic, ci politic, de tipul afișării la stâlpul infamiei a membrilor recalcitranți. Îmbunătățirea modalității de aplicare a PSC a reprezentat miza fiecărei reforme a acestuia.

1 Patrick Leblond, „The Political Stability and Growth Pact is Dead: Long Live the Economic Stability and Growth Pact”, *Journal of Common Market Studies*, 44:5 (2006): 973.

2 Fingland, Bailey, „The EU's Stability and Growth Pact”, 224.

3 Michele Chang, „Reforming the Stability and Growth Pact: Size and Influence in EMU Policymaking”, *European Integration*, 28:1 (martie 2006) : 119.

4 Nemulțumirea statelor mari față de aplicarea PSC a stat la baza reformei Pactului din 2005, pentru a pune mai mult accent pe elementul preventiv, decât pe cel corectiv.

5 Andre Fourcans, Thierry Warin, „Stability and Growth Pact II: Incentives and Moral Hazard”, *Journal of Economic Policy Reform*, 10:1 (martie 2007) : 53

Reforma PSC din 2005 venea ca urmare a nerespectării sale de către statele mari. Deși PSC II menținea ca element central dezideratul disciplinei fiscale, a alterat textul inițial al Pactului permițând existența unor deficite justificate de o mai atentă evaluare pe termen mediu a poziției economice a unui stat în funcție de o serie de „factori relevanți”: calitatea cheltuielilor bugetare (datoria publică sub 60% din PIB), costul reformelor structurale (reforma pensiilor sau costurile unificării europene) și șocurile economice externe. Caracterul interguvernamental al negocierii reformei PSC din 2005 a fost evidențiat de modul în care statele au încercat să definească lista „factorilor relevanți” pentru a obține un „Pact croit”¹ pe măsura intereselor naționale proprii. Astfel, în categoria costurilor structurale Germania a dorit introducerea costurilor unificării europene, cu referire directă la reunificarea Germaniei dar și a ponderii contribuției la bugetul UE; Franța, ca lider în domeniul cercetării și dezvoltării dorea ca acest tip de cheltuieli să fie avute în vedere favorabil la stabilirea cheltuielilor publice; Italia ar fi apreciat includerea cheltuielilor rezultate ale reformei fiscale, tip de reformă pe care tocmai îl aplicase prin reducerea taxelor, fapt ce a contribuit în mod esențial la victoria în alegeri Guvernului Berlusconi; Grecia și Irlanda au susținut referirea explicită la investiții publice, Grecia cheltuind extensiv pentru pregătirea Jocurilor Olimpice din 2004. Aceste pretenții ale statelor dovedesc încă o dată caracterul politic, nu economic al PSC, în reforma acestuia primând consensul politic al statelor pe baza obținerii unor concesiuni naționale, în fața unor finanțe publice sănătoase. Aceste concesiuni reprezintă tot atâtea porțițe de scăpare din calea procedurii deficitului bugetar excesiv. Cât de credibil este în acest caz angajamentul statelor pentru buna funcționare a UEM?

Cea de a doua criză a PSC a fost determinată de un șoc economic extern – declanșarea crizei financiare globale din 2008. Explozia indicatorilor macroeconomici i-a determinat pe liderii Zonei Euro să suspende aplicarea Pactului și să formuleze o serie de măsuri pentru a răspunde la noile realități economice. Consolidarea Pactului a reprezentat un punct vital pe agenda de lucru a UE, concretizată prin adoptarea de către Consiliu în noiembrie 2011, a unui pachet de șase măsuri (așa numitul „Six pack”) de reformă a „guvernanței economice a UE”, care va creiona noua arhitectură a guvernanței economice a UE.

3. Arhitectura integrată a guvernanței economice a UE

Criza economică și financiară globală, urmată de așa numita criză a datoriilor suverane au dezvăluit necesitatea întăririi guvernanței economice a UEM, a unei mai bune coordonări a politicilor economice și a unei mai bune supravegheri macroeconomice. Două tipuri de reforme au fost creionate pe parcursul actualei crize economice: pe termen scurt, respectiv pe termen lung.

Pe termen scurt a fost vizată oferirea de asistență financiară statelor aflate în dificultate prin crearea unui instrument de stabilitate temporar – Fondul European de Stabilitate Financiară (FESF), care să ofere resursele financiare adecvate pentru abordarea crizei. În ciuda reticențelor statelor membre cu privire la adoptarea unui nou Tratat, FESF reprezintă baza viitorului Tratat privind Mecanismul European de Stabilitate (MES), iar pentru a intra în vigoare, Tratatul necesită ratificarea unui număr de state reprezentând 90% din angajamentele de capital. Obiectivul comun asumat de Comisia Europeană este ca MES să intre în vigoare în iulie 2012. Mecanismul va fi finanțat din contribuțiile statelor membre și va juca rolul unui Fond Monetar Internațional adaptat la nivel european, acordând împrumuturi sta-

1 Spyros Blavoukos, George Pagoulatos, „Negotiating in stages: National positions and the reform of the Stability and Growth Pact”, *European Journal of Political Research*, 47 (2008): 261

telor, aspru condiționate de măsuri de austeritate și presupunând rambursarea prioritară altor împrumuturi.

Reforma pe termen lung vizează crearea unei noi arhitecturi a guvernantei economice a UE - bazată pe trei piloni complementari: coordonare bugetară - *Semestrul European (SE)*, coordonare fiscală - *Pactul de Stabilitate și Creștere* și coordonare macroeconomică - corectarea *dezechilibrelor excesive*.

Primul pilon, Semestrul European a intrat în vigoare la 1 ianuarie 2011, având scopul ca UE să fie informată în permanență cu referire la schimbările majore din economiile naționale, pentru a preîntâmpina potențiale dezechilibre macroeconomice, precum cele actuale. Aceasta presupune coordonarea în mai multe etape a politicilor bugetare și economice ale statelor membre *ex-ante* elaborării acestora, în consens cu PSC. SE debutează la 1 ianuarie a fiecărui an cu publicarea de către Comisie a unui Plan Anual de Creștere, acesta urmând a fi discutat în cadrul Consiliul European de primăvară din luna martie. Ghidându-se după acest Plan statele membre vor elabora și trimite spre evaluare Comisiei în luna aprilie două documente: Programul de Stabilitate și Convergență, reprezentând o strategie bugetară pe termen mediu, respectiv Programul Național de Reformă, cuprinzând măsuri de reformă vizate de domenii precum ocupare, cercetare, inovare, incluziune socială, energie. Pe baza evaluării Comisiei, Consiliul va elabora în iunie-iulie un ghid de recomandări specifice pentru acele țări ale căror bugete sau politici nu sunt conforme (spre exemplu dacă planurile naționale nu sunt realiste în termeni macroeconomici sau dacă nu vizează principalele provocări în termeni de consolidare fiscală, competitivitate, dezechilibru). În luna iulie Consiliul European și Consiliul furnizează guvernelor ultimele sfaturi înaintea finalizării de către acestea a proiectului de buget pentru anul următor. Ulterior, proiectul bugetar va parcurge procedura legislativă internă în vederea adoptării de către Parlamentele naționale.

Reforma celui de al doilea pilon - *Pactul de Stabilitate și Creștere* face parte dintr-un *pachet de 6 măsuri de guvernare economică*¹, adoptate de Consiliu în noiembrie 2011. Dacă Semestrul European își propune să vegheze asupra *mijloacelor* guvernantei economice (buget și reforme structurale), PSC vizează *rezultatele* acesteia (deficit bugetar și datorie publică).

Pachetul legislativ de guvernare economică vizează patru propuneri referitoare la *chestiuni de ordin fiscal* reprezentând în fapt reforma PSC și două propuneri referitoare la depistarea și corectarea *dezechilibrelor macroeconomice* incipiente din UE.

Consolidarea PSC vizează atât componenta preventivă cât și cea corectivă iar elementul comun este reprezentat de întărirea mecanismelor de *enforcement*.

În faza preventivă, eșecul unui stat de a respecta principiile agreeate va face statul respectiv subiectul unei avertizări timpurii din partea Comisiei și a unei recomandări de acțiune corectivă din partea Consiliului. Pentru statele din Zona Euro, recomandarea va fi dublată de un mecanism de *enforcement*, sub forma deschiderii de către stat a unui depozit cu dobândă în valoare de 0,2% din PIB. Inovația majoră în aplicarea PSC este dată de introducerea așa numitului „mecanism de vot invers”: impunerea deschiderii depozitului va fi decisă în mod automat, la propunerea Comisiei, putând fi eliminată însă de state prin vot cu majoritate calificată în Consiliu, în termen de 10 zile. Cu alte cuvinte, sancțiunea este regula, anularea sancțiunii reprezentând excepția care trebuie votată în mod special de state. Odată ce devierea fiscală este corectată, depozitul împreună cu dobânda sunt returnate statului.

Noutățile fazei corective vizează atât pedepsirea situației de deficit excesiv, cât și aceea de depășire a nivelului permis al datoriei publice. Noul PSC acordă mai

¹ „Economic governance: Council adopts legal texts”, Council of the European Union, 16446/11 (Brussels, 8 noiembrie 2011), disponibil online la Comunicat Consiliu, accesat la 05.01.2012

multă atenție indicatorului ignorat până în prezent – datoria publică– în încercarea de a-l face operațional. Pentru aceasta statele a căror datorie publică depășește 60% sunt ghidate pas cu pas de către Comisie printr-un grafic numeric, pentru a asigura diminuarea suficientă a datoriei. Se consideră că datoria publică se diminuează „suficient” dacă nivelul acesteia scade cu o rată de 1/20 pe an, pe o perioadă de trei ani. În ceea ce privește declanșarea procedurii de deficit excesiv, noutatea constă în introducerea aceluiasi mecanism de sancțiune automată descris în etapa preventivă: statul indisciplinat trebuie să deschidă un depozit fără dobândă în valoare de 0,2% din PIB, care se poate transforma automat (cu amendamentul votului invers) în amendă în cazul în care statul nu respectă recomandările de corectare a deficitului.

Cel de al treilea pilon este reprezentat de *chestiunile macroeconomice* din cadrul pachetului de guvernanta economică. Acestea sunt reglementate prin două regulamente organizate, ca și în cazul PSC, pe două elemente: *preventiv și corectiv*. Noutatea este reprezentată de introducerea unui nou element al cadrului UE

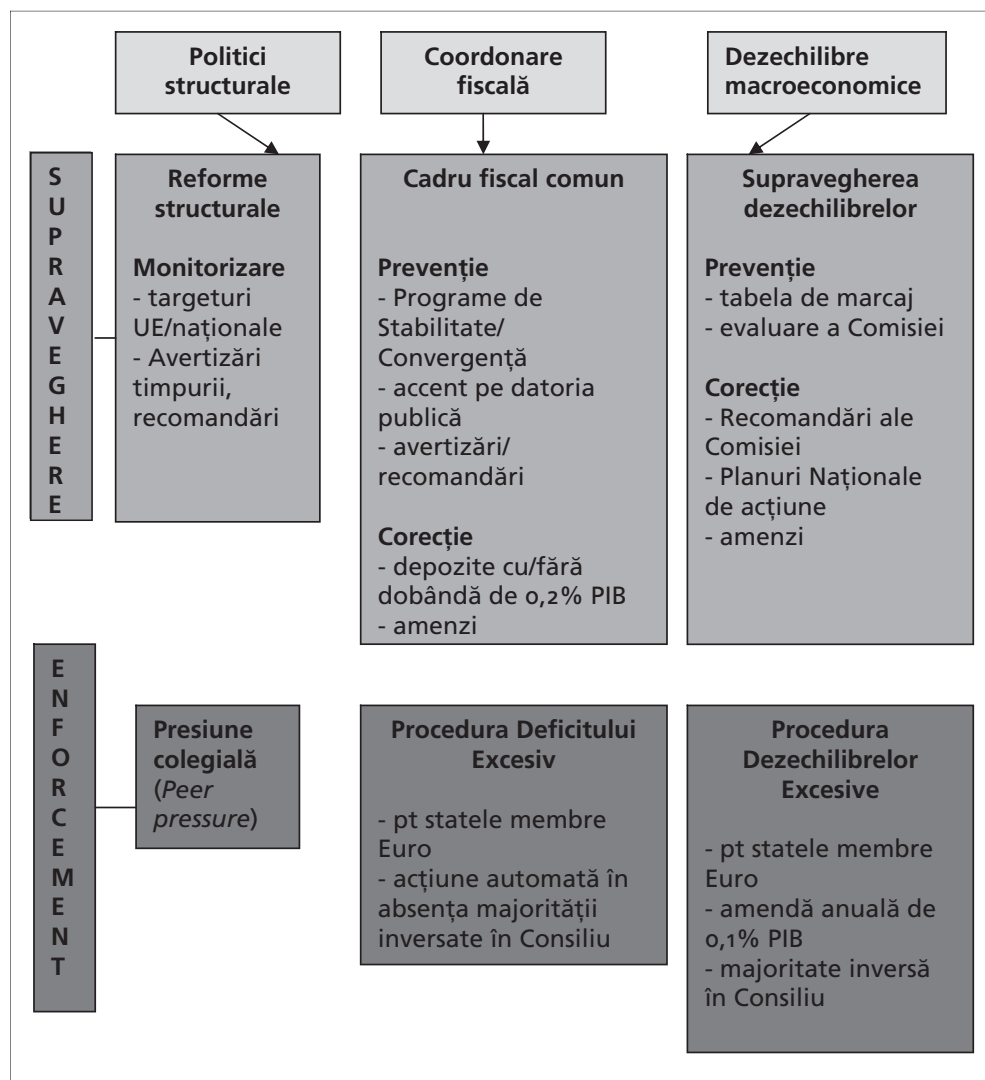

Figura 1. Arhitectura integrată a guvernantei economice europene

de supraveghere economică - *procedura de dezechilibru excesiv*, similară procedurii deficitului excesiv din domeniul bugetar. Aceasta cuprinde o evaluare periodică a riscurilor de producere a dezechilibrelor, pe baza unei tabelă de marcaj a indicatorilor economici. Pe această bază, în cazul statelor membre cu risc ridicat, Comisia poate lansa examinări minuțioase în urma cărora se vor identifica probleme grave care determină respectiva situație. În cazul statelor cu dezechilibre grave sau care afectează UEM, Consiliul poate adopta recomandări și poate iniția procedura de dezechilibru excesiv. Statul vizat trebuie să prezinte un plan temporizat de măsuri corective, aprobat de Consiliu, nerealizarea planului atrăgând după sine sancțiuni, sub forma unei amenzi anuale în valoare de 0,1% din PIB. Amenda este automată, dar poate fi oprită prin mecanismul votului invers – majoritate calificată exprimată de statele membre ale Zonei Euro din Consiliu.

Integrarea tuturor elementelor de reformă generează structura din Figura 1.

Elementele noii arhitecturi a guvernantei economice europene nu au fost lipsite de critici: ce garantează faptul că statele vor respecta Semestrul European și vor oferi date reale, fără *mecanisme de enforcement*? Proiectul noii guvernante economice a UE a primit diverse aprecieri, unele voci considerând reforma *inadecvată* – ar fi necesară restabilirea absolută a suveranității monetare și fiscale naționale prin dezmembrarea parțială sau chiar dizolvarea Zonei Euro pentru a putea atenua șocurile economice; alte voci, federaliste, consideră reforma *insuficientă*: nu există un guvern economic european, PSC consolidat nu înlocuiește o reală uniune fiscală, reforma fiscală trebuie dublată de o reformă a bugetului UE pentru a-i oferi mai multe resurse proprii pentru reformele structurale, și nu în ultimul rând, cele mai recente dezbateri problematizează în direcția unei reale reforme a guvernantei economice europene prin adoptarea un nou Tratat al Uniunii.

4. Către un nou Tratat al Uniunii Europene în 2012?

Arhitectura recent reformată a Uniunii Economice și Monetare cumulează Semestrul European, Pactul de Stabilitate și Creștere consolidat și o nouă procedură privind dezechilibrele macroeconomice. Șefii de state și de guverne reuniți în decembrie 2011 la Consiliul European de iarnă de la Bruxelles au agreeat faptul că unele din măsurile descrise anterior sunt suficient reglementate doar la nivelul legislației secundare (regulamente sau directive) însă altele ar trebui incluse în legislația primară – aceasta însemnând adoptarea unui nou Tratat. Existența acestui Tratat este deocamdată incertă, în lipsa unanimității în rândul statelor membre ale UE, Marea Britanie făcând apel la dreptul de veto. Consiliul European a concluzionat că măsurile ar putea fi adoptate printr-un acord internațional care urmează să fie semnat în luna martie, acord față de care și-au exprimat sprijinul și șefii de stat sau de guvern din statele non-euro Bulgaria, Republica Cehă, Danemarca, Ungaria, Letonia, Lituania, Polonia, România și Suedia.

Consiliul European de primăvară din martie va lămuri mai mult lucrurile. Cât de credibilă este noua guvernanta economică europeană și cum va fi implementată ca răspuns ultim în fața crizei, rămâne de văzut; singura certitudine este dată de previziunile economice pentru 2012 – un an de recesiune, de nemulțumiri sociale crescânde, și de tulburări politice. Și nu în ultimul rând, un an electoral în SUA, Rusia, Franța și România.

BIBLIOGRAFIE

- AMADOR, Manuel, „Fiscal Policy And Budget Deficit Stability In A Continuous Time Stochastic Economy”, *FEUNL Working Paper Series*, Universidade Nova de Lisboa, (2000).
- BARROSO, Jose Manuel, „Reînnoirea europeană – Discursul pe 2011 privind starea Uniunii”, (28 septembrie 2011), disponibil la Starea Uniunii 2011, accesat la 28.09.2011.
- BERNHEIM, B. Douglas, „A neoclassical perspective on budget deficits”, *Journal of Economic Perspectives*, vol. 3, nr. 2, (1989).
- BLANCHARD, Olivier, „Debt, deficits and finite horizons”, *Journal of Political Economy*, 93:21, (1985).
- BLAVOUKOS, Spyros, PAGOULATOS, George, „Negotiating in stages: National positions and the reform of the Stability and Growth Pact”, *European Journal of Political Research*, nr. 47, (2008).
- CHANG, Michele, „Reforming the Stability and Growth Pact: Size and Influence in EMU Policymaking”, *European Integration*, vol. 28, nr. 1, (2006).
- COUNCIL of the European Union, „Economic governance: Council adopts legal texts”, nr. 16446/11 (2011), disponibil online la Comunicat Consiliu, accesat la 05.01.2012
- FINGLAND, Lisa, BAILEY, Stephen, „The EU’s Stability and Growth Pact: It’s Credibility and Sustainability”, *Public Money and Management* (august 2008).
- FOURCANS, André, WARIN, Thierry, „Stability and Growth Pact II: Incentives and Moral Hazard”, *Journal of Economic Policy Reform*, vol. 10, nr.1, (2007).
- HEIPERTZ, Martin, VERDUN, Amy, „The dog that would never bite? What can we learn from the origins of the Stability and Growth Pact”, *Journal of European Public Policy*, vol. 11, nr. 5, (2004).
- JABKO, Nicolas, „The hidden face of the euro”, *Journal of European Public Policy*, vol.17, nr. 3, (2010).
- LEBLOND, Patrick, „The Political Stability and Growth Pact is Dead: Long Live the Economic Stability and Growth Pact”, *Journal of Common Market Studies*, vol.44, nr. 5, (2006).
- MCKAY, David, „Economic logic or political logic? Economic theory, federal theory and EMU”, *Journal of European Public Policy*, vol. 12, nr. 3, (2005).
- PAUDYN, Bartholomew, „Regulating European Monetary Relations through Risk and Uncertainty: Governance and the Asymmetric Application of the Stability and Growth Pact”, Lucrare prezentată la Annual Convention of the International Studies Association, Chicago, 28 feb.- 3 martie 2007.

Criza proiectului european și remanențele etice ale culturii

■ SORIN BORZA

[University of Oradea]

Abstract

The crisis of the European project (emphasized by the Eurozone crisis) is primarily a community identity crisis. Therefore, we think that a good, coherent political answer (highlighting the common cultural values) might be the only solution for proving the viability of the European project, as it has been designed half-century ago.

Keywords

crisis; decentred of classic norm; communitarian identities; European spirit

Înainte chiar ca filosofia secolului XX să fi găsit un răspuns convingător la întrebarea lui Husserl „cum se caracterizează configurația spirituală numită Europa ?”¹ s-au făcut auzite voci care problematizau consistența acelei „înrudiri interioare specifice” (ce depășește diferențele naționale) pe care o prezuma gânditorul german.² Avem azi toate motivele să ne întrebăm dacă acea „omenire de tip european” despre care Husserl afirmă cu tărie că „trebuie să-și exercite constant funcția sa arhontică privitoare la umanitate în genere”³ nu cumva e, mai degrabă o proiecție culturală, decât un fapt marcat de probe istorice indubitabile. Nu ne-am hotărât cu niciodată pe deplin dacă Europa este un produs al lumii grecești sau romane. Ori, dacă vrem să ne păstrăm într-o zonă aplicată a dezbaterei va trebui să admitem că „Europa, în calitate de conținut, este ansamblul faptelor reperabile istoric, care s-au produs în interiorul acestui loc.”⁴ Aceste dezba-

1 Husserl, Edmund, *Criza umanității europene și filosofia*, trad.rom. Alexandru Boboc, (Ed. Paideia, București, 2003), 26

2 Făcând trimitere la scrieri ale lui Paul Valery sau Lev Șestov, Remi Brague caută argumente atunci când declara că, „în cazul Europei, crezând că discutăm despre o ființă vie, să nu facem decât să evocăm un zombi.” (Brague, R., *Europa, calea romană*, trad. rom. Gabriel Chindea, Ed. Ideea Design & Print, 2002. p. 6)

3 Husserl, E., *Criza...*, 51

4 Brague, R., *Europa, calea romană*, 24

teri și-au dovedit problemele de fond în maniera cea mai percutantă odată cu eșecul expresiei politice a solidarității acționale la nivel politic european. Criza economică globală și crahul politico-financiar al Greciei au devenit în anul 2011, alături de previziunile puțin încurajatoare privind viitorul monedei europene, un motiv legitim de îngrijorare.

Ipoteza descentrării normei clasice

Istoria recentă a omenirii a livrat Europei ocazia de a pune sub semnul întrebării atașamentul practic pentru o serie de valori și principii etice și politice de extracție clasică greco-latină. *Isegoria* (libertatea de opinie) a căpătat o definiție *prea corectă* din punct de vedere politic și în consecință anumite idei ori teorii au devenit nefrecventabile sub stigmatul unor clișee întreținute prin uzaj mediatic.¹ Când *isegoria* se află în suferință nici *isocratia* nu se simte prea bine de vreme ce participarea la actul de guvernare presupune posibilitatea de a-ți face vocea auzită. Dacă în Europa fundamentalisti kamikaze detonează încărcături explozive în stațiile de metrou și milioane de est-europeni visează la prosperitate în periferia capitalelor occidentale avem motive temeinice să ne întrebăm ce „spirit european” a adus pe toți acești oameni acolo și ce se poate face ca ei să devină parte a unui spațiu și a unei culturi care și-au probat umanismul și respectul față de valorile democrației.

Ca loc, spațiul european nu se pretează la o identificare cu sens prin limite fizice. O formă definită de geografie spirituală rămâne, ca instrument de delimitare a ceea ce poate fi european, o alegere mai productivă. Există o moștenire comună față de care omul european pretinde că și-a păstrat atașamentul până în ziua de azi. Numai că privind insistent spre Atena și Ierusalim europenii s-au trezit punând în pericol tocmai acele valori pe seama cărora își judecă azi întreaga istorie. Cea mai sumară trecere în revistă a știrilor de presă dintr-o zi obișnuită de viață pe vechiul continent e suficientă pentru a înlătura orice dubiu în această privință. Și cred că avem totală îndreptățire să ne întrebăm acum, dacă nu cumva, criza economico-financiară care ne îngrijorează atât de tare nu e doar efectul preluat în registru contabil al unei crize de proiect pe care Europa o acuză de mai multă vreme.

Dincolo de eforturile de a reacționa corect din punct de vedere politic principalii lideri europeni² se află azi în situația de a recunoaște eșecul politicilor „*multi-kulti*” și sunt obligați să ia în considerare nemulțumirea crescândă a propriilor cetățeni față de anumite decizii pe care actorii politici esențiali le califică drept cruciale. Cei care ieri au dăruit ziduri în uralele mulțimii și au fost promotorii politicilor de liberă mișcare a cetățenilor în Europa nu mai culeg aplauze la scenă deschisă. În spatele zidurilor din sârmă ghimpată ridicate de ideologii incompatibile omul european descoperă azi ziduri noi și, ceea ce e derutant, buldozerele nu mai sunt de ajuns pentru a deschide drum dincolo de ele. Presupoziția conform căreia odată cu dispariția controalelor la frontierele interne oamenii se vor cunoaște mai bine și se vor înțelege mai bine nu s-a confirmat. Oameni cu nivel de educație diferit și care aveau standarde de viață și repere de valoare neomogene au fost rapid părăsiți de entuziasmul retoric și disponibilitatea imediată pentru solidaritate odată ce primul val masiv de est-europeni și-a revendicat un anume statut doar cu intenția clară de a profita în mod mercantil de avantajele sale. Ce „configurație spirituală numită Europa” ar putea conduce la acordarea socială și morală unui ins abia scăpat din imperiul în-

¹ E inutil să readucem aici în discuție „tirania penitenței” declașată în trena deferenței față de „noua aristocrație a respinșilor” (Pascal Bruckner). E de presupus însă faptul că teoretizăm Auschwitz-ul în legătură directă cu întâmplarea că Germania are azi o economie performantă și destul bun simț cultural pentru a se dovedi un „țap ispășitor” solvabil.

² Angela Merkel, Nicolas Sarkozy, David Cameron

tunericului, al frigului și al foamei? Ce compensație legitimă avem să oferim cuiva aflat în situația frustrantă de a recunoaște că un trecut pe care nu-l poate schimba i-a produs în mod ireversibil o formă tenace de infirmitate¹ socio-emoțională?

Unii dintre acești oameni traumatizați prin condiționări repetate sunt azi cetățeni ai Uniunii Europene și întâmplarea că nu percep acest nou statut prin efecte sesizabile în planul existenței lor imediate ne privește pe toți. Când schimbarea istorică e preluată la nivelul mentalului colectiv ca o simplă metamorfozare a formei de valabilitate avem toate motivele să ne temem că spiritul pro-european pe care îl degajă discursul liderilor politici din Est e mai degrabă o tendință intelectuală și nu produsul unui atașament autentic față de un set de valori cultivate sistematic. În Europa de Est oamenii obișnuiți și-au pierdut răbdarea și frustrarea lor întreține tendința revendicativă a comportamentului lor social. Mulți își doresc să recupereze compensativ o normalitate concediată prin propagandă și forțează caricatural exercitarea unor drepturi firești pe care regimul de dictatură comunistă le interzicea. Ei au sentimentul că merită să se bucure în acest sens restaurativ, (tocmai fiindcă se consideră sacrificați,) de discriminări pozitive și derogări. Acest sentiment se hrănește din constatarea banală conform căreia statutul de victimă (oficial recunoscut) te îndreptățește la o reparație de ordin pecuniar. Orice sens redutabil al eticii se topește în amalgamul de contabilitate și interes politic care dă satisfacție acestui gen de pretenții. Nu cred că probăm mai mult respect față de suferința unui om atunci când ne mobilizăm administrativ pentru a stabili un echivalent financiar al nenorocirii lui.

Victimele Holocaustului au cerut și (în mare parte) au primit compensații materiale pentru suferințele îndurate într-un trecut nu prea îndepărtat. Presupun că nu se vor găsi prea mulți istorici sau politologi europeni care să conteste caracterul dramatic destinului evreilor și nici legitimitatea compensațiilor pe care aceștia le-au pretins după 1945. Cred însă că nu e nevoie să forțăm analogiile pentru a admite că victimele comunismului (în număr incomparabil mai mare) pot scenariza în raport cu trecutul lor plecând de la premise ipotetice similare: Cortina de Fier, privațiunile și teroarea comunistă sunt, la origine, consecința unui acord tăcut pe care Europa de Vest (și Occidentul în genere) l-a oferit Uniunii Sovietice pentru a-și asigura un *time-out* politic și militar.² Ei nu au cerut despăgubiri materiale și probabil că cel care ar fi făcut-o avea șanse puține să fie luat în serios. Abandonul unor națiuni și a unor forme europene de civilizație prin simpla trasare a unei linii de demarcație care le plasa în zona de influență a puterii sovietice, adesea minimalizată sub raportul consecințelor, se află la originea unui parcurs istoric pe care azi suntem gata să-l evocăm fără a-i înțelege resorturile. Europa de Est rămâne, (cel puțin în parte), un spațiu al resentimentului pentru bunul motiv că mulți dintre estici văd Occidentul ca un supermarket în ziua de promoții iar contactul efectiv cu societatea de consum e, invariabil, un motiv de decepție. „Fruitele dorinței” par în ochii omului din Est atât de aproape și o întreagă „mitologie” proiectivă întreține acest sentiment, dar ele se dovedesc a fi, pentru cei mai mulți, inaccesibile.

1 Cei care au petrecut o perioadă îndeajuns de lungă în spatele Cortinei de Fier știu exact la ce vreau să fac referire aici. Exercițarea sistematică a unor forme de opresiune conduce la reacții abnorme chiar în condițiile în care amenințarea obiectivă a dispărut. Sunt destui oameni care au cunoscut regimul comunist și care, aflați azi la o vârstă respectabilă, simt un fior rece la întâlnirea cu un polițist, deși nu au încasat toată viața lor o simplă amendă pentru parcare neregulamentară.

2 Întâlnirea dintre Churchill și Stalin care a avut loc la Moscova în 9 oct 1944 s-a încheiat cu „acordul procentajelor”, o înțelegere care stabilea în procente influența sovietică în Europa după război. În schimbul Greciei Churchill acceptat să cedeze toate celelalte țări est europene în sfera de dominație sovietică. Conferința de la Yalta (4-11 februarie 1945), respectiv Conferința de la Postdam (17 iulie-2 august 1945) au consfințit această influență și puterile occidentale au consimțit, acceptând pretențiile lui Stalin.

Înainte de a condamna fără echivoc această mentalitate ar fi nimerit să ne aplecăm asupra întâmplării că ea poate fi azi examinată ca fenomen de masă. E firesc atunci să ne întrebăm dacă nu cumva societățile postcomuniste și modul de gândire pe care acestea îl întrețin ar putea fi rezultatul unor decizii politice și istorice greșite la care democrațiile occidentale au consimțit încă de acum 70 de ani. Cu toate că încercarea de a face o analiză în oglindă a comunismului și nazismului nu reprezintă un demers original¹ o privire mai atentă asupra istoriei recente a Europei de Est ar fi în măsură să descopere resorturile unor fenomene sociale a căror desfășurare a produs insatisfacții evidente în Occident. Și poate că cel mai bun punct de plecare e observația unui economist care, la acea vreme chiar, și-a permis să remarce: „Este cam dificil să te gândești acum la Germania sau Italia sau la Rusia sovietică nu ca la niște lumi străine Occidentului, ci ca la roadele evoluției unei gândiri împărtășite și de către noi; cel puțin atunci când îi avem în vedere pe adversarii noștri, este mai facilă și mai reconfortantă ideea că ei sunt cu totul altfel decât noi...”²

Ar fi o naivitate să ne așteptăm ca oameni aflați multă vreme în imposibilitatea de a face alegeri personale și care s-au confruntat cu nenumărate privațiuni să înțeleagă motivele pentru care Europa civilizată le cere acum să accepte o reducere a salariilor și un nou val de sacrificii. În țările Uniunii Europene criza economică a forțat liderii politici să ia decizii impopulare. Totuși vulnerabilitatea crescută a statelor recent integrate a determinat guvernele de aici să impună sacrificii incomparabil mai mari. *Oamenii care fac sacrificii în Est pretind (unii conștient, alții doar instinctiv) ca în numele valorilor pe care le aud zilnic în discursul politicianilor europeni să se bucure de un mod de viață care le-a fost refuzat în trecut.* Ei se așteaptă înainte de toate să fie tratați corect și nu mai acceptă cu nici un chip să fie mințiți. Orice incoerență detectabilă a discursului politic și orice formă de angajament ideologic pe care realitatea concretă îl denunță resuscitează un circuit recurent al confuziei și disprețului. Asocierea mediului politic cu lipsa de rectitudine și corupția explică în mare parte lipsa îngrijorătoare de angajament democratic înregistrată de numeroase studii statistice.

Discursul duplicitar cu care opera regimul comunist a creat o arhitectură abnormă de comportamente evazioniste și orice încercare onestă de delimitare față de acest set de reflexe adaptative implica riscuri pe care puțini erau dispuși să le asume. Sarabanda falselor raportări și caracterul strident al propagandei prin care regimul încerca să cosmetizeze lipsa evidentă de performanță a economiei centralizate aveau ceva din arhitectura scenariului comic: nu credeau în ele nici măcar cei care, profitând de avantajele oferite de sistem, își luaseră misiunea de a le face cunoscute publicului larg. Distanța între realitate și evaluările cu care opera dictatura era atât de mare încât era practic imposibil ca cineva să se lase amăgit de ele. Existau două formule majore care motivau detașarea ironică a individului față de retorica oficială a regimului și suspendarea oricăror exigențe de logică: unii s-au lăsat mințiți pentru că ignoranța lor se dovedea cât se poate de profitabilă, iar alții, cei mai mulți, pentru că aveau probe terifiante privind consecințele pe care le poate avea cea mai firavă tentativă de opoziție la sistem.³

Căderea comunismului nu a înlăturat complet și ireversibil setul uzat de reflexe evazioniste dobândite în cursul unei jumătăți de secol. Oameni care s-au format sub presiunea formelor schizoide de disciplinare cultivată la nivel de sistem nu au trecut în lipsa oricăror etape tranzitorii la un mod de gândire și de comportament

1 Există în literatura de specialitate acuze explicite de „hitlerizare”, de „nazificare a istoriei” – o tendință de a explica și judeca trecutul folosind vocabularul răului contemporan. Poate că ar trebui să acceptăm deopotrivă faptul că există un pericol al evaluării proiectelor prin prisma unor anacronisme semantice.

2 Hayek, Fr. *Drumul către servitute*, trad. rom. Eugen B. Marian, (Ed. Humanitas, București, 1993), 24.

3 Există documente care arată că au fost oameni pe care regimul i-a condamnat la ani grei de închisoare în urma unui simplu denunț și în absența oricăror dovezi.

propriu tradiției democratice. Latura morală a deciziilor de viață cotidiană a rămas la dispoziția unui relativism securizant pentru că mulți dintre cei care au acceptat decenii la rând minciuna nu pot accepta că, la un bilanț minimal, întregul lor trecut ar putea fi etichetat drept o rușinoasă eroare. *Postcomunismul a rămas spațiul vasilității consensuale* pentru că generația care gestionează politic Europa de est nu poate condamna trecutul comunist fără a se condamna pe sine. O vinovăție difuză este procesată retoric și dezbateri intelectuale fără mize serioase echipează un combat politic primitiv. Nu se pune tranșant problema lustrației (membrilor de partid) pentru că *lumea politică folosește în continuare discursul anticomunist ca un instrument de consolidare a ierarhiilor de putere*: există (de cele mai multe ori) unii pentru care comunismul a însemnat concesii și parteneriate mai murdare decât ale noastre.

Condamnarea comunismului nu a reprezentat pentru politicienii din Est o misiune, ci un prilej. Deconspirările selective, republicarea textelor în cazul anumitor intelectuali colaboraționiști și certificarea calității morale a demnitarilor cu ajutorul unor organisme de tip CNSAS¹ nu reprezintă propriu zis forme de clarificare a raporturilor societății în ansamblu cu trecutul comunist, ci tentative punctuale de a regla conturi politice cu persoane determinate. Desigur, unele dintre acestea erau realmente înși cu un trecut grav maculat de acțiuni profund imorale.

În esență se poate spune că Europa de Est derulează exercițiul democratic actual sub presiunea obișnuințelor căpătate într-un trecut dominat de defazajul grav dintre discursul politic (lipsit de conținut) și contraperformața socială și economică. Preluarea mesajului puterii ca formă de discurs dublu rămâne la nivelul omului de pe stradă un reflex inertial: exponenții puterii inventariază constatativ această inerție mentalitară și își conservă avantaje electorale supralicitând politic disponibilitatea electoratului de a prelua informațiile în orizontul unei previzibile lejerități comunicaționale. Politicienii se întrec în promisiuni greu de concretizat pentru că mentalul colectiv cenzurează oricum conținutul mesajelor în sensul diminuării consistenței lor. Ironia de care se lovea limbajul de lemn al activistului cunoaște în prezent un proces subtil de conversie: electoratul și-a însuși (încurajat de eșecul politicilor sociale din ultimii ani) predispoziția de a nu acorda mesajelor politice prezumția de acuratețe. Democratizarea țărilor din fostul bloc comunist, aflate până nu demult în sfera de influență sovietică, se petrece într-un registru deformat de valențe comice: politicieni suspectați de fapte de mare corupție recurg la un discurs de tip european-comunitar și propun publicului un model de performanță² care nu are nimic în comun cu etica și profesionalismul. Celebritatea care decurge din forma extrem vocală a modului de viață pe care îl reprezintă îi asigură o minimă fidelitate electorală din partea acelei părți a populației pentru care nu contează chiar deloc ce anume ar putea însemna „spiritul european”.

Convingerea interioară potrivit căreia de regulă „oamenii spun ce vor și fac ceea ce le place (servește interesul)” nu e întărită doar prin prestația actorilor scenei politice din țările afectate de tranziția postcomunistă. Odată cu integrarea în UE cetățenii din statele nou integrate constată în maniera cea mai concretă cu putință că o serie de directive europene care le confereau nemijlocit anumite drepturi nu se regăsesc în practica politică a unor state cu vechi tradiții democratice.³ E de așteptat ca cetățenii tinerelor democrații din Est să acuze un sentiment puternic de *déjà vu*. Inadvertența dintre principii, valori, pe de o parte și expresia lor politică resuscitează sentimentul

1 Consiliul Național de Studiere a Arhivelor Securității

2 Avem europarlamentari cu prestații de un „exotism” suspect și acuzele de corupție îndreptate împotriva vicepreședintelui grupului socialist din Parlamentul European (Adrian Severin) nu fac decât să confirme setul de prejudecăți care circulă în lumea occidentală

3 E de ajuns să facem aici referire la reglementările privind recunoașterea reciprocă a diplomelor de studii sau libera circulație a forței de muncă. În 2011 aceste directive europene nu sunt aplicate și diverse amendamente cu caracter derogatoriu sunt în vigoare din rațiuni mai mult sau mai puțin legitime. Faptul că anumite state pot ignora pachete de legislație comunitară fără a fi supuse unor sancțiuni confirmă teza „Europei cu două viteze”.

de rejeț și neîncredere pe care îl trezea în rândul oamenilor propaganda comunistă. E puțin probabil ca acest sentiment, combinat cu un deficit de înțelegere a contextului în care liderii Occidentali au încheiat după Război „acordul procentajelor” să stimuleze o consolidare a respectului individual pentru morală și valori democratice.

Ceea ce am numit aici *ipoteza descentrării norme clasice* are în vedere tocmai acest context: valorile cheie ale culturii și civilizației occidentale subzistau în planul conștiinței omului de tip european grație suportului esențial al unei continuități ferme pe linia *cunoaștere(adevăr) – dreptate – bine/frumos* așa cum e pusă acesta în circulație în spațiul gândirii antice grecești. Cuvântul era preluat în *agora* ca o expresie a acestei familii de valori. (După cum se știe, în mod original termenul *logos* nu înseamnă doar rostire, ci în egală măsură și rațiune creatoare, proporție¹.) Practica politică a ultimului secol a contrazis (adesea flagrant) repere axiomatice ale normelor moralei clasice² pe care discursul public continuă să le vehiculeze cu insistență. Ori tocmai pe fondul unei experiențe comune potrivit căreia multe decizii se iau în Europa (altfel decât în timpul lui Socrate) sacrificând principii în interesul unor oameni și nu oameni de dragul unor principii *logos*-ul se confruntă cu o formă vizibilă de suspiciune civică. Distanța între discurs și acțiune politică nu poate fi anulată de nici un clișeu ideologic pentru că oamenii decontează la nivelul vieții cotidiene efecte și nu justificări. Forța normativă a discursului s-a pierdut treptat, odată cu amplificarea mijloacelor de preservare a autonomiei simbolice a actului de comunicare publică. Discursul a asumat în mod autist o formă periculoasă de distanță față de obiectul său și a reușit să genereze imagini-obiect care au invadat spațiul public. Deficitul de consistență probatorie a acestor „producții” nu împiedică în vreun fel interpretarea lor ca fapte și acest aspect constituie esența discursului ideologic: politica (în calitatea sa de orizont al posibilului) confirmă aserțiunea lui Wittgenstein, conform căreia „lumea este totalitatea faptelor, nu a obiectelor”³.

Când un politician își prezintă proiectele el invocă la stări de lucruri care există pentru a justifica probabilitatea unor stări de lucruri care (pentru moment, cel puțin) nu există. Dar „existența și nonexistența stărilor de lucruri constituie realitatea”⁴. În orizont politic, real nu înseamnă obiectual și acesta este motivul pentru care *mesajele publice ale puterii sunt fapte*. Valori spirituale (de diverse facturi și categorii) au în continuare dificultăți vizibile de abilitare în planul conștiinței comune pentru că publicul e confruntat adesea cu efectele lipsei de consistență ale bavardajului mediatic. Utilizarea discursului politic în manieră simbolică nu e o inovație modernă și se înscrie în ordinea pragmatică a comportamentului competitiv: „imaginea este un fapt”⁵ care declanșează analize și motivează comportamente. În această calitate ea se validează ca o formă de putere.

Uzura accentuată a credibilității mesajului politic se petrece pe fondul recursului la stări de lucruri și posibilități cu rată scăzută de realizare. Când discursul (ca imagine ce conține posibilitatea situației pe care o reprezintă) nu conduce la o stare de lucruri care să constituie confirmarea posibilității configurate, suportul celor care intenționau să exploateze acea stare se pierde. Oameni care au sperat că vor putea

1 A se vedea Francis E. Peters, *Termenii filosofiei grecești*, trad. rom. Dragan Stoianovici, (Ed. Humanitas, București, 1993), 161-162. *Logosul* este „forța activă din univers”

2 Apare simptomatic modul în care liderii occidentali au tolerat național-socialismul și cred că a fost prea puțin luată în discuție posibilitatea ca Hitler să fie considerat o contrapondere la expansiunea ideologiilor de stânga, în special a comunismului sovietic? Deloc întâmplător în cea mai cunoscută dintre lucrările sale (Drumul către servitute) Friedrich Hayek se întreba: „Nu au căzut pradă iluziei că partidul național socialist este în slujba capitalismului și se opune oricăror forme de socialism atât partidele (n.m. *din Anglia*) de stânga cât și cele de dreapta?” Hayek, Fr. *Drumul...*, 17

3 Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus logico-philosophicus*, (1.1)

4 Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus...*, (2.06)

5 Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus...*, (2.141)

exploata în folos propriu o conjunctură sau vor găsi doar oportunități evazioniste de a-și diminua obligațiile, resimt o puternică frustrare. Ei recurg la scheme deformate de preluare a discursului public. Plecând de la neîncrederea ce decurge din excesul de optimism retoric pe care o manifestă puterea în spațiul politic acești oameni dezvoltă (în temeiul unor generalizări) precauții și rezerve față de orice tip de discurs. Decredibilizarea culturii înalte și abordul ironic pe care îl preferă mentalul colectiv la contactul cu valori puternic spiritualizate pot fi direct legate de insatisfacția colectivă față de o modalitate iresponsabilă de folosire a cuvântului în spațiul puterii politice. Actul cultural și, la limită, actul creator de cultură, capătă în acest orizont al suspiciunii o pregnantă latură reactivă: creația ca punere de temeiuri e substituită prin experimentul inovativ (înțeles ca „joc de-a posibilul”). Oricât de postmodernă s-ar dori conștiința culturală a unui artist, acesta e constrâns în fiecare zi să privească în modcât se poate de clasic spre farfuria de unde mănâncă. Și ceva din gustul bucatelor de la cină se va regăsi (într-un fel sau altul) printre faldurile metafizice ale operei care descoperă lumii frumusețea ori adevărul. Forța unei culturi e reală doar atunci când ea se dovedește capabilă să susțină o formă istoric-viabilă de civilizație.

Descentrarea normei clasice este efectul secundar al manipulării cerinței de corectitudine politică cu intenția tacită de a justifica o arhitectură informală de putere. Evaluarea prioritară a discursului în perspectivă performativă¹ se petrece ca parte a unor demersuri specifice de ierarhizare generate în beneficiul structurilor de putere.

Ideologi, vasali și profitori

Nu e profitabil să repunem aici în discuție resorturile pragmatice ale deciziilor comunitare care au nemulțumit recent o serie de state europene integrate în ultimul val. A devenit cât se poate de clar faptul că Europa comunitară și-a reconfigurat discret prioritățile ținând cont de eșecul înregistrat pe linia înțelegerii lumii ca „prestație spirituală”. Criza economică, creșterea alarmantă a șomajului și instabilitatea accentuată a piețelor financiare nu sunt argumente care să susțină o viziune culturală a lumii. Faptul de a fi „părtași la aceeași vatră” (*als Heimgenossen*) și păstrători ai unor tradiții culturale creștine nu-i face pe liderii europeni cu nimic mai solidari decât ar putea fi lupii aflați în preajma unui vânat prea anemiât pentru potoli foamea tuturor.

Societatea europeană are destule motive de preocupare privind starea economiei și interesul politic pentru un subiect ori altul vine în siajul îngrijorărilor pe care le trezește criza. Cu toate acestea, de o bună bucată de vreme orice tentativă de a aborda în afara cadrului ideologic probleme de natură socială a fost privită cu neîncredere. Se poate admite că această precauție pare legitimă atâta vreme cât, multe construcții teoretice au mari dificultăți de asigurare a coerenței propriului schel ideologic. Fără a recurge la un reducționism contraproductiv va trebui totuși să admitem că politicile sunt frecvent echipate ideologic din rațiuni care au legături firave cu lumea spirituală. Pot fi, desigur, invocate contraexemple de notorietate, dar acestea reprezintă excepția și nu regula. E suficient să ne gândim la motivația extrem eterogenă care susține alianțe politice conjuncturale între indivizi și grupări cu ideologii (teoretic) incompatibile. Faptul că mulți oameni privesc cu suspiciune abordările ideologice se petrece ca o continuare firească a confuziei pe care o generează măsuri politice care nu pot fi justificate prin ideologii care au adus la putere lideri și guverne.

Oricât de detașat am privi lucrurile aceste situații reprezintă probe suficiente ale caracterului trans-ideologic al anumitor comportamente și acțiuni politice. Combatul clasic între liberalism și colectivism (având în centrul său socialismele de diverse fakturi) apare tot mai clar ca o dramoletă și, în ciuda eforturilor de a fixa

¹ Ce poate face discursul (iar nu ce comunică) devine criteriu esențial de relevanță

printr-un discurs ideologic un anume tip de electorat, deciziile politice efective nu urmează o coerență ideologică sesizabilă.¹ Această constatare e, grație expansiunii fără precedent a mijloacelor moderne de diseminare a informației, la îndemâna multor oameni. Modul precaut (uneori lipsit de orice deferență) cu care se apropie contemporanii de politică e în parte justificat de caracterul incongruent al practicilor de guvernare. „Europa socială” nu e o inițiativă a stângii europene, ci un efect retoric al conjuncturilor determinate de caracterul neperformant al politicilor publice europene din ultimii ani. Conceptele ideologice derivate pe baza nucleului dur al normei clasice și-au pierdut atractivitatea socială, nu pentru că ar fi azi mai puțin consistente teoretic, ci pentru că modul de concretizare politică a unor elemente de discurs public construit prin raportare la o anumită ideologie s-a dovedit a fi un eșec.

Cu toate acestea sunt încă destui europeni a căror vulnerabilitate ideologică îi determină să îngroașe rândurile unor „trupe de asalt” conduse de lideri cu interese economice vizibil calibrate. Cum este posibil ca destui oameni care au beneficiat de un sistem public de educație și formare personală să ignore lipsa de corență a deciziei politice și să acorde credit în alb unor lideri a căror lipsă de performanță (și adesea de onestitate) a devenit certitudine? Teza descentrării normei clasice poate oferi cadrul în care un răspuns la această întrebare devine posibil.

Aș vrea să remarc în mod preliminar faptul că școlile de gândire antice și-au păstrat raporturile dialogale tocmai în virtutea unei conectări constante la norma clasică și, implicit, la o formă comună de morală pe terenul căreia erau neutralizate orice rivalități de ordin tehnic. Ideologiile moderne, concepute ca „echipament” menit să susțină politici și interese configurate în afara oricărei doctrine se află frecvent în situația de a forța norma clasică prin interpretări direcționate. Acest lucru e socialmente „pedepsit” prin suspiciune comună față de valorile cu care lucrează discursul ideologic respectiv. Ca o consecință imediată, ideologiile se confruntă cu un deficit marcat de „adevăr”. Acest deficit descentrează norma clasică întrucât împiedică realizarea unei linii consistente (cunoaștere) adevăr – dreptă judecată – bine (frumos).

Legătura pe care Platon o făcea între cunoaștere și arta guvernării nu și-a pierdut niciodată actualitatea. Puterea oferită celor lipsiți de cunoaștere rămâne un pericol potențial. Și lumea modernă pentru care democrația directă nu mai este (pe scară largă) posibilă, are suficiente probe în acest sens. Totuși, democrația modernă nu poate fi concepută în absența transferului de putere la care consimțim atunci când ne lăsăm reprezentați. Acest acord pornește de la prezumția că alesul nostru dispune de ceva care îi conferă în planul judecății și evaluării un avantaj practic față de ceilalți. Acel plus de cunoaștere (de competență – dacă preferăm un termen atât de drag contemporanilor) îndreptățește și obligă deopotrivă. ***Descentrarea normei clasice este procesul care se petrece în acest orizont odată cu inocularea sistematică a unor criterii impuse de abilitare a valorii actului de cunoaștere.***

Tehnologiile moderne (și în special tehnicile computaționale) oferă formule substitut de procesare a ineditului înlesnind (cu costuri minimale) alocări categoriale. Un om bine informat va găsi oricând o rețetă analogică de depășire a unei situații problematice curente prin recursul la soluții clișeu. Este evident atunci faptul că nu orice categorie de informație reprezintă un plus de cunoaștere și capacitatea de a obține informație utilă nu se câștigă folosind abilități ori oportunități pe care sistemele publice le pun în mod curent la dispoziție. Într-o epocă a standardizării (profitabilă pentru unii) s-ar putea crede că pentru a cunoaște e suficient să înveți. Ori norma clasică suferă de descentrare tocmai fiindcă în orizontul acestei confuzii conceptele etice pierd contactul cu viața și cu istoria: tehnologiile semantice nu produc acea rafinare a cunoașterii pe care o angajează rațiunea umană.

¹ Socialiști care oferă dispense fiscale marilor industriași (scutiri de taxe) și liberali entuziasmați de proiectul „Europei sociale” pot fi ușor identificați pe întreaga scena politică de pe bătrânul continent...

Sistemele de educație publică dispuse să finanțeze „formarea de competențe” și nu activități de pură cunoaștere întrețin vulnerabilitatea ideologică a unor indivizi preparați pentru vasalitate. Competențele extrem specializate și utile punctual atrag individul într-o stare de dependență accentuată față de sistem și asta îi prezervă condiția disciplinată și disponibilitatea de a fi util fără condiții. **Insul fără alternativă** e preluat de facto într-un ansamblu social unde posibilitățile sale de alege sunt complet regizate. Această preluare nu este un act de natură fundamental ideologică, ci efectul inerțial al unui instinct ancestral pe care societățile l-au formalizat în acord cu epoca: dorința de putere nu se manifestă azi mai puțin pregnant decât în vremea în care triburile locuiau în peșteri, dar e marcată de o discreție profitabilă.

Am dezvoltat acest tip de raționament fără intenția de a demola în manieră anarhistă arhitectura contractualistă a societății moderne. Ar fi desigur o amăgire să considerăm azi „bunul sălbatic”¹ un model de umanitate. Totuși „criza umanității europene” (indiferent ce înțeles vrem să dăm acestei expresii) nu ar trebui să rămână pentru contemporani un simplu prilej de dezbatere filosofică. Recrudescența naționalismelor europene, atacurile frecvente contra imigranților și chiar atentatele (cum a fost cel din Norvegia în iulie 2011) sunt motive care ne obligă la o reevaluare a ideii de umanitate europeană. Dacă această idee are într-adevăr un conținut spiritual și comunitatea europeană nu și-a regăsit deocamdată cadentă e cazul să ne întrebăm ce s-a întâmplat și ce decizii politice sunt necesare pentru ca Europa să redevină un model inspirator de civilizație.

Când omul Renașterii a privit spre Antichitate și a lăsat omenirii o moștenire inestimabilă știa desigur că Sparta era plină de cruzime și Atena mustea de infidelități. Soldații și negustorii greci nu frecventau școli esoterice de filosofie, dar erau erau zilnic puși în fața unor decizii de politică direct derivate dintr-un înțeles comun al Ideii de Bine **Puterea de a alege și de a recunoaște valorile derivă din asumarea actului cunoașterii ca o formă esențială de trăire etică.** Nu există judecăți etice acolo unde nu există o perspectivă asupra lumii și asupra omului. Politica, în calitatea sa de „artă regală” e posibilă doar acolo unde înțelegerea (cunoașterea) poate asigura bazele unui consens.

O viziune a politicii ca expresie a intersubiectivității și suport al acțiunii consensuale² e posibilă doar sub presupoziția existenței unui bagaj ideatic împărtășit din rațiuni care nu au legătură cu frica sau voința de putere a individului. Totuși, ar trebui să observăm, în termenii lui Michel Foucault, faptul că „orice putere este fizică și există între corp și puterea politică o bransare directă”³ Această bransare nu conduce invariabil la violență, dar transformă raportul de suveranitate pe care se bazează exercițiul puterii politice în putere de disciplină. Omul modern (ca regulă) detestă orice manieră de exprimare violentă a puterii politice, însă nu a suspendat violența⁴: orice dispozitiv de putere – ca sursă imperativă de practici discursive – e un model de raport simbolic, iar orice act de impunere devine posibil prin asocierea cu o resursă recunoscută de dominare. **Puterea politică este consecința efectivă a punerii în circulație a unui enunț regulator.** Orice regulă care produce efecte sociale este (în text sau în subtext) un efect al disimetriei de putere. Funcția creativă a societății (omul e, indiscutabil, un produs cultural) devine posibilă doar în temeiul și în continuarea funcției represive. Orice discurs echipat ideologic este o descripție simbolică a efectelor care decurg din preferința individuală pentru anumite comportamente. În esență, orice discurs politic este o divagație care trimite invariabil la consecințele mizei consensuale: ce poți câștiga și ce poți pierde dacă ești de altă părere?

1 Rousseau

2 Hannah Arendt.

3 Foucault, Michel, *Puterea psihiatrică*, trad. rom. Irina Andreea Szekely, (Ed. Ideea Design, Cluj 2006), 23.

4 E oare atât de greu de înțeles pasiunea unor contemporani pentru Corrida ori competițiile de K1 ?

Mulți dintre oameni au convingeri pentru că nu-și pot stăpâni frica și nu pot suporta durerea: partizanatul este forma contemporană a vasalizării (=disciplină și supunere condiționată). **Individul disciplinat este produsul confortului.** El are doar preocupări specifice de adecvare¹ și nici un fel de interes spontan de cunoaștere. E educat să recunoască, iar nu să descopere valori și în orizontul acestui mod de raportare la mediul său consensul și adecvarea sunt proceduri standard de realizare individuală.

Criză și remanență etică în cultura europeană

Onoarea raționalismului pare azi tot mai greu de salvat în orizontul unui discurs confruntat tot mai acut cu problema naturii adevărului. Husserl observa, la limita banalității, că „rațiune, este un termen foarte larg.”² și aprecia că „numita criză europeană își află rădăcinile într-un raționalism care a pierdut drumul adevărat”. Identificând raționalitatea cu o obiectivitate normativă de tipul celei practicate de știința secolului XIX, omul european s-a trezit fără soluții și a trebuit să recunoască legitimitatea unor critici venite din spațiul altor culturi. Includ aici nu doar marile culturi-pivot în jurul cărora gravitează mari civilizații, ci și forme de destabilizare socio-conceptuală prin atitudini specifice susținătorilor diversității perspective³.

Desigur, anumite teoretizări postmoderne nu s-au lăsat înșelate de „echiparea culturală” a perspectivelor discriminatoare și a argumentat faptul că preocupările cultural-identitare sunt adesea antemergătorii unor raporturi de putere. **Cultura** (în calitatea sa de vehicul al civilizației) **e o deschidere care închide** de vreme ce pentru omul modern a trăi înseamnă a gestiona alterități. „Celălalt” își etalează puterea de a face parte din ceea ce suntem din clipa în care noi am asumat valori morale comune. „Orice viață este luare de atitudine, orice luare de atitudine se află sub un imperativ (*Sollen*), sub o jurisdicție privind validitatea sau non-validitatea, după norme pretinse de o valoare absolută”⁴.

Opera de artă (în calitate de expresie culturală a excelenței) e contextul primar al remanenței etice. Când discursul cultural validează valori de artă el activează simultan pretenția de sens pentru un răspuns la întrebarea „cum se cuvine să trăiască un om?”. Recuperarea ideii de umanitate are loc în orizontul unui fenomen ce confirmă, nu doar un mod generic de gândire, ci o interiorizare consensuală a procedurilor cotidiene de identificare a binelui. Există în planul percepției comune reflexul uzual de a prezuma în orizontul unei solidarități **ce e frumos** (să spui, să faci) – **ce se cuvine** (să vrei, să ceri) – **ce e bine** (drept, nedăunător, corect). **Orice cultură majoră e articulată de tendințe etico-politice remanente.** Dacă această premisă poate fi luată în considerare avem suficiente motive să ne întrebăm dacă nu cumva criza europeană, (inclusiv cea financiară⁵) trebuie să-și caute soluții dincolo de culoarele aglomerate ale băncilor creditoare.

1 Erich Fromm distinge legitim între „adaptarea statică” și „adaptarea dinamică”. „Prin adaptare dinamică înțelegem acel fel de aptare care are loc, de exemplu, când un băiat se supune ordinelor tatălui său sever și amnintător – fiindu-i prea frică de le pentru a face altfel...” (Fromm, Erich, *Frica de libertate*, trad. rom. Magdalena Măringuț, Ed. Teora (Universitas), 1998, 21.

2 Husserl, E., *Filosofia...*, 53.

3 Cf. Bhikhu Parekh, o parte din membrii unei societăți critică valorile și principiile culturii dominante și încearcă să o reconstruiască potrivit altor valori.

4 Husserl, E., *Filosofia ca știință riguroasă*, trad. rom. Alexandru Boboc, (Ed. Paideia, București, 1994), 67.

5 În momentul în care scriu aceste rânduri economiștii Fondului Monetar aduc insistent în discuție „falimentul controlat al Greciei...”. Aducerea în discuție a recentrării umanității europene plecând de la norma clasică să constituie, în mod ironic, premisa care să permită Europei – salvarea Greciei...

Criza umanității europene părea, până de curând, o miză retorică de pe urma căreia câțiva doctoranzi ar fi putut să culeagă legitim laude din partea unor profesori onorabili de științe umaniste. A păstra acum aceleași instrumente de examinare și analiză ar fi mai mult decât o dovadă de indecvare, ar însemna să trecem cu vederea o indicație metodologică pentru care Husserl însuși insista fără rezerve: „Nu de la filosofii, ci de la fapte și probleme trebuie să pornească imboldul spre cercetare”¹ Ori faptul că în mediul politic se vorbește cu îngrijorare despre criza europeană și măsurile de austeritate produc la nivelul vieții cotidiene efecte fără precedent, nu înseamnă că sursa dezechilibrelor se regăsește nemijlocit la nivelul unor decizii guvernamentale privind bugetul. Pornind de la această aserțiune e firesc să ne oprim deopotrivă, nu doar asupra fenomenelor cu care se confruntă spațiul economic european, ci poate mai atent asupra felului în care omul european și-a schimbat în ultima jumătate de secol felul de a fi și de a înțelege raporturile sale cu lumea. „În *Timaios*, Platon, care repetă obsesiv că singură rațiunea (*noesis*) e capabilă de cunoașterea Ideii unice, imperisabile și neschimbătoare și are grijă să precizeze faptul că Dumnezeu însuși l-a dăruit pe om cu o forță imago-penetrantă care este capabilă să înfrângă relele imagini (*eidola*, *phantasmata*) cărora sufletul inferior al omului le cade adesea pradă.”² Ce înseamnă, pentru omul recent și la modul cel mai concret cu putință, părăsirea spațiului fantasmelor și cum poate individul preveni posibilitatea de a cădea pradă a „noilor idoli” ?

Din rațiuni sistematice e util să reformulăm câteva dintre premisele luate în considerare, chiar dacă există riscul notabil ca, într-o astfel de formă, ele să apară ca formule reduționiste:

1. Când vorbim despre Europa noi avem în vedere un ansamblu de valori maturizate în orizontul unei înțelegeri determinate a conceptului de cultură pe care omul european l-a moștenit pe filieră greco-romană (iar nu un cadru geopolitic)
2. Proiectul politic modern al Europei Unite s-a născut în temeiul credinței că împărtășind aceleași valori suntem parte a unei „configurații spirituale” pe bazele căreia a fost articulat un sistem de instituții comune
3. Anumite decizii politice (relativ recente) au ridicat semne de întrebare asupra capacității statelor europene de a alocă un sens redutabil (susținut de o valoare practică) pentru discursul care vehiculează valori comune de cultură și civilizație
4. Incapacitatea vizibilă de a converti discursul cultural de promovare a valorilor (cel puțin anumite părți) în decizie consensuală și acțiune politică impune o reluare a dezbaterii privind sensul ideologiilor și semnificațiile conceptului de democrație
5. Criza economică e prilejul și laboratorul ideal pentru a diagnostica existența unei eventuale „crize a umanității europene”
6. Constatăm la nivelul practicii politice uzul (și abuzul) de retorică: discursul care pune distanță între formula expresivă și obiectul său a devenit regulă, iar acest lucru are drept efect (ceea ce am numit) descentrarea normei clasice
7. Descentrarea normei clasice a determinat ruptura dintre putere (ca exercițiu legitim – artă regală) și cunoaștere (înțelepciune)
8. În situația în care Binele (implicit binele public) e calificat în absența recursului la cunoaștere (adevăr, dreptate, frumos) puterea, în calitate de instrument al profitului a migrat dincolo de ideologie: ideologiile sunt echipamente pentru pasiuni și interese cât se poate de pământene
9. Cultura europeană înregistrează o criză de credibilitate pe fondul faptului că orice act cultural e articulat de linii etico-politice remanente: deciziile politice eronate exprimă adesea o lipsă de consistență a valorilor morale pe care cultura le fășonează, după cum numeroase practici culturale (altfel oneste) întâmpină ostilitate fiind-

¹ Husserl, E., *Filosofia...*, 73.

² Borza, Sorin, *A privi și a stăpâni. Conceptul de eikon la Platon*, (Editura Universității din Oradea, 2004), 147.

că oamenii tind să identifice acolo scheme de discurs compromise (pe care le detestă întrucât au fost descalificate politic)

10. **Criza proiectului european** (percepută în mod reducăionist și fals drept criză a zonei euro) **este prioritar o criză de identitate comunitară**: nu există o etică a practicii social-politice acolo unde nu avem o înțelegere și o largă acceptare a valorilor comune de cultură. Persistența enunțului regulator pe care îl încurajează puterea în spațiul culturii și a cotidianității culturale deschide un coridor prin care cele două crize se alimentează reciproc.

Dacă acest diagnostic poate fi luat în calcul va trebui să admitem în mod logic, că o criză a zonei euro este implicit o criză a proiectului european și că reducerea deficitelor bugetare rămâne o măsură utilă, dar nu constituie o veritabilă soluție la problemele reale cu care Europa se confruntă.

Atunci când criza economică scoate oameni în stradă apelul liderilor la rațiune pare un demers de bun-simț. Dacă acea rațiune care cere azi sacrificii e doar rațiunea celor care nu au făcut niciodată sacrificii e puțin probabil ca ea să se bucure de respect. Cine și ce sacrifică e o problemă politică și nu un exercițiu logic. Rațiunea modernilor poate resuscita o viziune comună privitoare la sensul practic și avantajele imediate ale gândirii disciplinate. Dar această disciplină procură totdeauna timp de gândire și mai niciodată soluții redutabile. Gândirea disciplinată e o condiție a confortului – ea se află permanent în căutarea unui consens. O logistică impecabilă stă la dispoziția oricărui individ dispus să se concentreze asupra rafinamentelor confortului și asupra profitului pe care le atrage asumarea consensuală a enunțului regulator pe care îl cultivă puterea. Însă nici măcar frica nu mai poate reprima dispoziția exploratorie particulară a multor oameni dezamăgiți de distanța între teorie și acțiune instituțională și politică. Această dispoziție nu e soldată invariabil prin discurs antisistem sau revoluție, dar este esențială ca premisă a consolidării unei noi identități. **Fenomenul de recalibrare a identității omului european are caracter procesual. În cadrul acestui proces orice analiză a tendințelor e posibilă doar prin examinare preliminară a remanențelor etice ale culturii.** Adică tocmai acolo unde se nasc deciziile cotidiene în favoarea unei alternative acționale. În temeiul acestei examinări urmează să se constate natura fenomenului de descentrare a normei clasice: dacă e „un accident de parcurs” sau dacă, pentru „noua umanitate europeană” a venit momentul unui decont istoric. Criza este contextul și ocazia ce readuce în discuție principiile și temeiurile Comunității Europene, iar răspunsul politic la această provocare constituie proba istorică a viabilității proiectului european, așa cum a fost acesta gândit acum jumătate de secol.

BIBLIOGRAFIE

BORZA, Sorin, *A privi și a stăpâni. Conceptul de eikon la Platon*, Oradea, Editura Universității, 2004

BRAGUE, Remi, *„Europa, calea romană”*, Cluj, Ideea Design & Print, 2002

FOUCAULT, Michel, *Puterea psihiatrică*, Cluj, Ideea Design, 2006

FRANCIS E. Peters, *„Termenii filosofiei grecești”*, București, Humanitas, 1993

HAYEK, Fridrich, *„Drumul către servitute”*, București, Humanitas, , 1993

HUSSERL, Edmund, *„Criza umanității europene și filosofia”*, București, Paideia, 2003

HUSSERL, Edmund, *„Filosofia ca știință riguroasă”*, București, Paideia, 1994

WITTGENSTEIN, Ludwig, *„Tractatus logico-philosophicus”*, București, Humanitas, 1993

Influența Uniunii Europene asupra reformei sistemului juridic în România: un pas spre consolidare democratică?

■ MIHAELA RUXANDA

[The University of Bucharest]

Abstract

This article explores the general theme of how international actors, such as European Union, influence new democracies from Central and Eastern Europe. The contention that as long as the EU requirements regarding domestic aspects of the post communist member states are high, the reform and change at the national level are low, demands evidence and explanation. Therefore, a major task of this study is to provide a clear and detailed account of the impact of membership requirements on the process of democratization in Romania. In order to establish a link between the two variables, the status of the judicial system was addressed in depth. Thus, we have concluded that the implementation of EU's requirements in Romania has only succeeded slightly and partially. Though some progress has been recorded in terms of structural aspects, when it came to substantive change, a certain reluctance to commit to the full implementation of reforms has led to numerous failures in complying with the EU requirements.

Keywords

democratic consolidation; EU integration; judicial reform; post communism; Romania

Dinamica procesului de democratizare din Europa Centrală și de Est a dus la apariția unor serii de întrebări cu privire la natura și felul democrațiilor emergente, când și cum consolidarea democratică va fi atinsă, dar de asemenea și despre forțele care se află în spatele acestui proces de democratizare. „Moștenirile” trecutului împreună cu noile elite implicate în controlul și ghidarea tranziției democratice au constituit principalii agenți în designul instituțiilor și valorilor democratice, însă rolul jucat de influența și presiunea exercitată de „forțe” externe nu ar trebui să fie discreditată în societățile postcomuniste. Însă articolul de față analizează impactul actorilor internaționali, mai exact pe cel al Uniunii Europene, asupra procesului de democratizare în România. Datorită ariei destul de vaste de cercetare pe acest domeniu, voi aborda această influență a UE prin prisma reformei sistemului juridic, ca politică publică națională.

Înce măsură integrarea în Uniunea Europeană a influențat procesul de democratizare în România? Sunt factorii interni subiecți ai presiunii internaționale astfel încât să considerăm structurile internaționale agenți ai democratizării? Au fost oare așteptările oficialilor europeni prea mari în privința capacității României de a gestiona eficient reforma sistemului juridic? Articolul de față va încerca să elucideze dacă succesul modest al reformei justiției este rezultatul unor

criterii prea ridicate impuse de către UE sau din contră a rigidității factorilor interni la reformarea instituțiilor statului ținând cont presiunile exercitate de oficialii de la Bruxelles.

Alegerea acestui studiu de caz stă la baza unor motive atât empirice cât și teoretice. Primul dintre motive rezidă din importanța puterii juridice în arhitectura instituțională a noilor democrații, care este certificată și de includerea monitorizării reformei sistemului juridic în agenda politică a integrării europene¹. Al doilea motiv se bazează pe faptul că multe dintre studiile despre tranzițiile democratice din sud-estul Europei menționează existența unei legături intrinseci între gradul de consolidare a unei democrații și gradul de independență a sistemului juridic. Și nu în ultimul rând faptul că deși în 2005 Comisia Europeană a emis un aviz favorabil referitor la alinierea la criteriile de la Copenhaga, România încă se confruntă cu importante curențe în reforma administrației publice și a sistemului juridic. Practic, deși începând cu 2000, România adoptă o serie de norme legislative pentru lupta împotriva corupției², justiția apare ca o instituție subdezvoltată, adesea pradă luptelor politice. De altfel, un sistem instituțional stabil, respect pentru lege, separarea puterilor și un sistem juridic competent și transparent sunt ingrediente esențiale pentru o democrație funcțională³.

Uniunea Europeană și consolidarea democratică

Definirea unor concepte precum „consolidare democratică” și „condiționalitate” sunt de o importanță majoră pentru a înțelege mai bine influența UE asupra politicilor publice naționale ale statelor membre. Două întrebări se nasc de aici: *Ce reprezintă procesul de democratizare?* și *Poate fi acest proces influențat de actori internaționali?* În *The Third Wave*, Samuel Huntington descrie un regim democratic ca unul în care guvernării sunt aleși în urma unor alegeri libere, oneste și periodice în care candidații concurează pentru voturile lor și în care toată populația adultă este eligibilă să voteze⁴. O definiție similară este dată de Linz și Stepan, care evidențiază importanța unor alegeri libere printr-un vot popular⁵. Pentru o altă viziune asupra acestui proces, m-am oprit asupra definiției dată de Charles Tilly, pentru care procesul de democratizare este „o mișcare către egalitate cetățenească, consultarea cetățenilor și protejarea lor față de posibilele acțiuni arbitrare ale statului”⁶.

Procesul de democratizare poate fi împărțit în două etape: a. tranziția (începutul democratizării caracterizată prin alegeri libere și introducerea unor reguli și instituții democratice), și b. consolidarea, sfârșind în momentul în care democrația devine „the only game in town”⁷. Însă, datorită particularităților fiecărei țări în ceea

1 Heather Grabbe, „How does europeanization affect CEE governance? Conditionality, Diffusion and Diversity”, *Journal of European Public Policy*, vol. 8, 6 (2001): 1013-1031.

2 Legea nr. 78/2000 și Legea nr. 161/2003 pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție.

3 Richard Rose, „*Understanding post-communist transformation: A bottom up approach*”, (New York, Routledge, 2009), 181.

4 Samuel Huntington, *The Third Wave; Democratization in the Late Twentieth Century*, (London, University of Oklahoma Press, 1991), 7.

5 Juan J. Linz, Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*, (Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press, 1996), 3.

6 Charles Tilly, „Processes and Mechanisms of Democratization”, *Sociological Theory*, Vol. 18, 1 (Mar., 2000): 1.

7 Juan J. Linz, Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*, (Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press, 1996), 5.

ce privește democratizarea lor, nu putem vorbi despre un proces de democratizare omogen și asemănător, dar ca unul diferit, care poate fi accelerat sau încetinit atât de factori externi, cât și de factori interni.

Însă nu voi intra în detaliu asupra procesului de democratizare în general, ci îmi voi canaliza atenția asupra unor structuri internaționale care pot fi considerate ca agenți ai democratizării unor state. Conform opiniei lui Richard Rose, Uniunea Europeană poate fi considerată ca un astfel de factor, unul care de altfel poate ridica standardele unei guvernări democratice în statele membre¹. De altfel și Jon Pevehouse susține aceeași perspectivă, considerând că de pe urma interacțiunii dintre forumuri internaționale și state beneficiază cele din urmă:

„[...] the IO²-democracy link has been an important justification for the enlargement of organizations such as the North Atlantic Treaty Organization (NATO), the European Union, the Council of Europe, and even the expansion of the North American Free Trade Agreement (NAFTA) into a Western Hemispheric Free Trade Association.”³

Mai mult, el aduce în discuție anumite mecanisme prin care structurile internaționale influențează schimbarea de regim dintr-un stat. Acest lucru se poate realiza fie prin intermediul acțiunilor diplomatice și economice, fie prin aderarea la acel organism internațional. Desigur în toată această ecuație și forțele interne joacă un rol semnificativ în drumul spre schimbare și europenizare a statelor postcomuniste.

Stabilită în 1993 (tratatul de la Maastricht) ca o asociere voluntară de state având ca obiectiv realizarea unei uniuni a statelor europene printr-o cooperare bazată pe principiile democrației, a statului de drept și a unei piețe libere, Uniunea Europeană ocupă o poziție privilegiată printre aceste organisme internaționale, ca urmare a structurii sale *sui generis* și a metodelor sale de a susține democrația.

În ceea ce privește influența UE asupra acestui proces, în 1993⁴ au fost stabilite anumite criterii, bazate pe principiile democrației, pe care un stat care dorește să devină membru al Uniunii trebuie să le respecte și să le îndeplinească. Acestea mai sunt cunoscute și sub denumirea de criteriile de la Copenhaga pe care un stat candidat trebuie să le ducă la bun sfârșit tocmai pentru a se ridica la standardele europene privind o guvernare democratică⁵. Aceste criterii sunt în număr de cinci și prevăd: existența unor instituții stabile care să garanteze democrația, supremația legii, drepturile omului și protecția minorităților; existența unei economii de piață funcționale; existența unor structuri administrative și judiciare care să permită adoptarea și aplicarea acquis-ului comunitar; garantarea statului de drept⁶. Faptul că printre principalele obiective ale Uniunii se află crearea unor standarde comune privind instituțiile democratice, care nu pot duce decât la consolidarea practicilor, drepturilor și libertăților afiliate democrației⁷.

De cele mai multe ori când se aduce în discuție condiționalitatea UE se face referire în mod automat la criteriile mai sus menționate. Însă ce este condițional-

1 Rose, *Understanding*, 1.

2 International Organization.

3 Jon C. Pevehouse, „Democracy from the Outside-In? International Organization and Democratization”, *International Organization*, Vol.56, 3 (Summer,2002): 515-549, 516.

4 O dată cu semnarea Tratatului de la Maastricht în 1993.

5 Rose, *Understanding*, 181.

6 Criteriile de la Copenhaga, http://ec.europa.eu/enlargement/enlargement_process/accession_process/criteria/index_en.htm, accesat 07.01.2011.

7 Ian Cornwall, „ The Effect of Popular Support for EU Membership on Satisfaction with Democracy in Eastern Europe.”, în: Marius Precupetu, *Democratizare postcomunistă și integrare europeană*, (București, Editura Academiei Române, 2006).

tatea? În ce măsură determină procesul de democratizare dintr-un stat membru? Condiționalitatea UE poate fi văzută din două perspective în procesul de extindere către fostele țări comuniste. Pe de o parte, unii autori văd condiționalitatea ca fiind „principalul mecanism de care dispune Uniunea pentru a produce o serie de transformări în aceste țări”¹, iar pe de altă parte, pentru alți autori, condiționalitatea depinde de natura acquis-ului, de politica în chestiune, de țară și de contextul în care este exercitată². UE a folosit condiționalitatea pentru a favoriza convergența candidaților în diferite arii de politică, în adaptarea instituțională și în promovarea drepturilor³.

Practic, mecanismul prin care se explică impactul UE asupra politicilor statelor membre este evidențiat de Caporaso și Risse, care amintesc despre „compatibilitatea/incompatibilitatea dintre politici și politică”⁴, sau, mai exact, între normele și directivele europene și față de reglementările instituționale ale statelor în cauză. Conform acestei teorii, cu cât gradul de compatibilitate este mai redus, cu atât mai mare este presiunea Uniunii Europene, dar faptul că presiunea este mare nu înseamnă că impactul este consistent. Pe de altă parte, Grabbe a evidențiat faptul că influența condiționalității UE asupra elaborării politicilor din țările din Europa Centrală și de Est este destul de mare⁵. Procesul de extindere spre Est a reprezentat pentru UE o ocazie de a-și exercita influența asupra reformelor din țările implicate. Mai mult, UE a oferit asistență financiară pentru aceste state, și încă oferă, pentru a facilita implementarea normelor europene⁶. Pornind de la această prezumție, Geoffrey Pridham atrage atenția asupra legăturii dintre cerințele UE și condițiile prealabile realizării unei democrații consolidate, cu accentul pus pe capacitatea instituțională⁷.

Influența Uniunii Europene în domeniul justiției în noile democrații

În ce constă condiționalitatea UE în materie de reformă a justiției? În termeni teoretici, mecanismul condiționalității derivă „din paradigma raționalistă în funcție de care un actor internațional promite unele posibile beneficii în funcție de anumite condiții”⁸.

După cum am putut vedea, criteriile de la Copenhaga nu menționează explicit reforma justiției, însă în 1995, la Madrid⁹, au fost introduse anumite prevederi cu privire la acest aspect. Oficialii de la Bruxelles au ținut cont de faptul că dezvoltarea unui sistem judiciar independent este o caracteristică esențială pentru țările aflate într-un proces de consolidare democratică, deoarece constituie o bază solidă pentru ca țara să poată lăsa deoparte tradiția autoritară. În această perspectivă, reforma sistemelor judiciare este, fără îndoială, fundamentală în tranziția și consolidarea

1 Ramona Coman, Ana Maria Dobre, *Europeanizarea politicilor publice în România*, (Iași, Institutul European, 2007), 174.

2 James Hughes, Gwendolyn Sasse, Claire Gordon, „Conditionality and Compliance in the EU's Eastern Enlargement: Regional Policy and the Reform of Sub-national Government”, *Journal of Common Market Studies*, vol. 42, 3 (2004): 526.

3 Geoffrey Pridham, „Assessing Democratic Consolidation in Central and Eastern Europe: The European Dimension”, *Acta Politica*, 41 (2006): 342-369.

4 Maria Green Cowels, James Caporaso, Thomas Risse, *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Political Change*, (New York, Cornell University Press, 2001), 6.

5 Grabbe, „How does europeanization”, 1013-1031.

6 Rose, *Understanding*, 181.

7 Pridham, „Assessing”, 350.

8 Cristina Dallara, *Uniunea Europeană și promovarea rule of law în România, Serbia și Ucraina*, (Iași, Institutul European, 2009), 104.

9 Madrid European Council, http://ec.europa.eu/archives/european-council/index_en.htm, accesat 07.01.2011.

acestor noi democrații¹. De cele mai multe ori, independența justiției trimite la raportul dintre instituțiile judiciare și cele politice, în special relațiile cu executivul². În ceea ce privește independența judecătorilor, aceasta presupune adoptarea unei anumite legislații care să îi protejeze de orice fel de influență.

Influența UE în domeniul reformei justiției în țările din Europa Centrală și de Est, și aici mă refer la cele care sunt membre ale Uniunii, a fost pe alocuri limitată datorită normelor, atitudinilor și condițiilor moștenite de la regimul comunist, dar și destul de ambiguă. Citind rapoartele de monitorizare ale Comisiei Europene asupra României și Bulgariei, am remarcat faptul că nu sunt menționate recomandări precise în acest sens, ci sunt trasate doar anumite obiective ce trebuiesc atinse, nu însă și modalitatea de realizare a acestora. Deseori, Comisia se exprimă prin negație, iar ceea ce ar trebui făcut pentru a îmbunătăți situația este subînțeles, lăsând eventualele soluții în acest sens la latitudinea oficialilor politici români. Practic, Comisia „nu exportă un model către Europa Centrală și de Est”³, însă rezultatul în aceste state membre, chiar dacă s-a respectat principiul independenței justiției, este diferit, ducând la „nașterea unor configurații instituționale diferite”⁴.

Am amintit mai sus despre existența unei legături între sistemul judiciar și clasa politică în contextul noilor democrații. Am făcut această afirmație, pentru că, reformele în justiție sunt determinate de strategiile actorilor politici care încearcă să „maximizeze congruența între interesele lor și protecția indirectă garantată de justiție”⁵. Implementarea unui sistem juridic eficient este unul dintre obiectivele acestor noi democrații. Însă, importanța acestei reforme a crescut o dată cu includerea ei pe agenda politică a integrării europene. Până în acel moment schimbările în acest domeniu au fost nesemnificative, clasa politică dând impresia că doar sub presiunea exercitată de către UE poate implementa reforma. De altfel, realizarea unui sistem judiciar independent în aceste democrații emergente reprezintă un pilon principal în drumul spre o ruptură credibilă de trecut, și implicit, „respectarea unor frontiere instituționale care nu pot fi încălcate fără riscul penalizării legale de către actorii justiției”⁶.

Studiu de caz – reforma sistemului juridic în România

Condiționalitatea UE este reprezentată în principal prin reformele impuse de către UE, în cazul acestei lucrări, de reforma sistemului juridic. Alegerea acestei reforme este motivată de faptul că reprezintă unul dintre criteriile pe care România a trebuit să le respecte pentru a deveni membră a Uniunii. Cum am putut observa mai devreme, respectarea statului de drept, separarea puterilor și o administrație și un sistem judiciar stabil sunt ingrediente esențiale pentru o democrație funcțională. Astfel, vom vedea cum obligațiile impuse de către UE au generat efecte pozitive sau negative asupra reformei justiției, și dacă aceste norme au fost de bun augur cu privire la consolidarea democratică în România.

1 Roberto Gargarella, Siri Gløppen, Elin Skaar, *Democratization and the Judiciary. The Accountability function of courts in new democracies*, (London, Frank Cass, 2004), 1.

2 Christopher K. Larkins, „Judicial Independence and Democratization: A Theoretical and Conceptual Analysis”, *The American Journal of Comparative Law*, vol. 44, 4, (1996): 608.

3 Coman, Dobre, *Europenizarea*, 182.

4 Daniel Smilov, „EU enlargement and the Constitutional Principle of Judicial Independence”, in W. Sadurski, A. Czarnota, M. Krygier (eds.), *Spreading Democracy and the Rule of Law*, (Dordrecht, Springer, 2006), 313-356.

5 Pedro C. Magalhaes, „The politics of judicial reform in Eastern Europe”, *Comparative Politics*, vol. 32, 1 (1999): 43.

6 Larkins, „Judicial Independence”, 606.

Această secțiune a lucrării va examina reușitele sau eșecurile care au caracterizat tranziția democratică în România din perspectiva stabilității sistemului juridic, și, simultan, accesul la structurile europene. Practic, de-a lungul anilor 1990 și după, aceste două procese au mers paralel. Totuși, cât de mult condiționalitatea UE a cântărit în rezultatele obținute? Oare obligațiile impuse de către UE au accelerat stabilitatea și eficacitatea justiției?

Reforma justiției

Datorită perioadei destul de lungi de analiză a acestei reforme, îmi voi canaliza atenția începând cu 1995, când România a semnat strategia de pre-aderare¹, moment din care a fost în mod constant criticată pentru incapacitatea de a face față unor probleme importante cu care se confrunta și de a implementa într-un mod corespunzător, reformele necesare pentru a adera la UE, până în martie 2010.

La începutul acestui articol, m-am referit la reformă ca la o politică publică. Aceasta poate fi definită ca un set de decizii adoptate de autoritățile publice ca răspuns la o problemă sau la un set de probleme interconectate². Însă în acest caz, cea mai propice definiție ar fi cea dată de Gary Brewer și Peter deLeon, conform căreia „politicile reprezintă cele mai importante decizii ale unei societăți, acțiuni sprijinite de aprobarea largă sau de teama unor sancțiuni”³. De asemenea, există și situații când o politică publică poate fi în egală măsură absența unei decizii, refuzul de a adopta decizii într-un sector dat sau de a transpune o directivă a UE⁴. Astfel de politici cuprind șase etape: identificarea problemei, stabilirea agendei, formularea politicii, adoptarea politicii, implementarea politicii și evaluarea ei⁵. Utilitatea acestei definiții va fi mai mult de ordin descriptiv decât explicativ, deoarece, în literatura de specialitate aceste etape sunt des criticate, pentru că nu se poate vorbi de fiecare dată despre o politică aptă să parcurgă în întregime aceste etape. Și în cazul reformei sistemului juridic din România putem vorbi de un parcurs care nu poate fi caracterizat ca rectiliniu.

După 1990, în contextul tranziției democratice, reforma justiției a reprezentat o problemă cu care clasa politică se confrunta, însă adevărata amploare o cunoaște abia după ce România a semnat strategia de pre-aderare, fiind nevoită să respecte criteriile de la Copenhaga și cele de la Madrid, pentru a putea deveni membră a Uniunii. Se pare că era nevoie de un impuls extern pentru a determina clasa politică să renunțe la moștenirile regimului comunist, unde timp de 50 de ani, sistemul judiciar era profund politizat. Un pas important spre reformă a fost făcut o dată cu adoptarea Constituției din 1991, când, cel puțin în scris, era recunoscută independența justiției. Însă, mai târziu, în contextul aderării la UE, aspectul cel mai criticat privind justiția a fost tocmai gradul înalt de politizare, de „imixtiune a executivului în activitatea instituțiilor judiciare generat de independența instituțională insuficientă a puterii judecătorești și de lipsa unei culturi bazate pe statul de drept”⁶.

1 Extinderea spre Est pe Agenda Consiliului European, http://ec.europa.eu/romania/documents/eu_romania/tema_10.pdf, accesat 7.01.2011.

2 Alina Mungiu-Pippidi, Sorin Ioniță (coordonatori), *Politici publice, Teorie și practică*, (București, Polirom, 2002), 21.

3 Barbara J. Nelson, „Politicele Publice și Administrația publică: o perspectivă de ansamblu”, în Robert E. Goodin, Hans-Dieter Klingemann (coordonatori), *Manual de Știință Politică*, (București, Polirom, 2005), 484.

4 Coman, Dobre, *Europenizarea*, 192.

5 Nelson, „Politicele Publice”, 484.

6 Open Society Institute/EU Accession Monitoring Program, Monitorizarea procesului de aderare la UE, Independența Justiției în România, http://www.soros.org/resources/articles_publications/publications/judcap_20030101, accesat 07.01.2011, 17.

Perioada 1996-2003 a fost una caracterizată prin acomodare la presiunile UE, dar și una de regres, deoarece justiția a fost unul dintre domeniile care a întârziat aderarea României în 2004, iar la un moment dat a pus sub semnul întrebării și aderarea din 2007. Încă din momentul în care România a depus cererea de aderare la UE în 1995, iar Comisia a dat un aviz în acest sens în 1998, justiția era caracterizată ca nefuncționând corespunzător¹. În mai multe rânduri, în această perioadă, Comisia vine cu anumite recomandări în acest sens, special pentru a ajuta România să amelioreze problemele din domeniul justiției. Cea mai importantă mi s-a părut recomandarea menționată în Raportul de țară din 1998, când Comisia menționează despre „influența semnificativă pe care Ministerul de Justiție o are în procesul de numire a judecătorilor”.

De asemenea, *Open Society Institute* a publicat până în 2002 o serie de rapoarte cu privire la capacitate juridică a țărilor care erau în curs de aderare. Raportul referitor la România prezintă situația sistemului judiciar de la începutul anilor 2000². Conform lui Tom Gallagher, în perioada mai sus menționată, Ministerul Justiției a fost ministerul cel mai puțin orientat către reforme (*reform-oriented*) și cel mai puțin activ pe frontul luptei împotriva corupției³. Mai mult, acesta nu a susținut acțiunea acelor procurori care încercau să investigheze cazuri de corupție în care erau implicați exponenții politici⁴. În lumina acestei situații, în primii ani ai procesului de aderare, UE a insistat în mod constant asupra independenței și profesionalismului sistemului judiciar⁵. De altfel, în rapoartele de țară din 2002 și 2003, Comisia aduce critici cu privire la politizarea justiției⁶. O primă strategie de reformă, în acest sens, a fost adoptată printr-o ordonanță de guvern, în septembrie 2003. Obiectivele acestei strategii se referă la îmbunătățirea calității deciziilor judiciare și atingerea independenței justiției față de executiv. De altfel, și reforma Constituției din 2003 cuprinde anumite prevederi cu privire la independența judiciarului față de executiv și față de legislativ și dreptul la procese echitabile într-o perioadă rezonabilă de timp⁷.

După cum știm, procesul de reformă continuă pe un drum ascendent mai ales după 2004, când, în virtutea presiunilor exercitate de UE, în iunie 2004 au fost adoptate trei legi fundamentale ale procesului de reformă: Legea nr. 317/2004 privind organizarea Consiliului superior al Magistraturii, legea nr. 304/2004 privind organizarea judiciară, și legea nr. 303/2004 privind statutul magistraților. Legea CSM introducea un aspect foarte important, faptul că Ministerul Justiției putea să participe la sesiunile CSM, însă nu avea drept de vot. În ceea ce privește legea 304/2004, aceasta a dus la crearea unor tribunale specializate, în materie de dreptul familiei, comercial, și al minorilor. Raportul de țară al Comisiei Europene din 2004 a apreciat într-un mod pozitiv schimbările introduse prin intermediul acestui pachet de legi. Însă, tot în 2004, Comisia a emis un alt document care conținea evidența financiară a PHARE pe sectorul justiției⁸. Acest document amintește, printre altele, prioritățile referitoare la sistemul judiciar, și asistența tehnică corespunzătoare fiecărui obiectiv. Cu toate acestea, în decembrie 2004, Comisia Europeană anunța închiderea negocierilor de

1 Regular Report from the Commission on Romania's progress towards accession, European Commission, 1997, 9.

2 Vezi Anexa 1 - am atașat la Anexă un citat din acest Raport CE din 2002, care reliefează cel mai bine situația din acea perioadă.

3 Tom Gallagher, *Theft of a nation: Romania since communism*, (London, Hurst & Company, 2005), 317.

4 Gallagher, *Theft*, 317.

5 Regular Report, European Commission, 2004.

6 Vezi Anexa 2.

7 Constituția României, 2003, art. 23-24.

8 Sector Programme Fiche 2004-2006. Phare 2004 programming exercise Romania, http://ec.europa.eu/enlargement/fiche_projet/document/2004%20016-772.03.12%20Organised%20Crime%20int.pdf, accesat 08.01.2011.

aderare, lipsa totală a reformării sistemului judiciar fiind principala cauză. În cadrul clauzei de salvagardare erau introduse 11 priorități de care România trebuia să țină cont dacă vroia să adere în 2007, unele dintre acestea fiind destinate sectorului justiției¹. Prioritatea era implementarea unei strategii de reformă a sistemului judiciar.

Începând cu 2005, Ministrul Justiției, Monica Macovei a orientat întreaga activitate a ministerului spre această direcție, și anume îndeplinirea a reformei. Una dintre cele mai importante hotărâri a fost adoptarea unei Strategii de reformare a sistemului juridic: 2005-2007. Cele mai importante obiective menționate erau: realizarea unui sistem judiciar independent, imparțial, credibil și eficient². La o analiză mai atentă, aceste obiective coincideau cu cele din Rapoartele de monitorizare emise de Comisia Europeană în privința reformei sistemului judiciar, dar și cu cele menționate în documentul PHARE. Un lucru interesant pe care l-am observat, a fost faptul că în perioada 2004-2006, fondurile europene destinate pentru reforma sistemului judiciar au fost substanțiale, mai exact, 60 de milioane de euro, o sumă deloc de neglijat. După adoptarea acestei strategii și a Planului de Acțiune pentru implementarea strategiei de reformă, s-a dorit aducerea unor amendamente legilor 317, 303, 304/2004, lucru care ar fi declanșat cu adevărat procesul de reformă, însă, se pare că părțile interesate, precum CSM și ICCJ, nu au demonstrat nicio disponibilitate de colaborare, iar opoziția de atunci formată din PSD, a reușit să descurajeze acest proiect de lege. Un moment destul de tensionat a avut loc în iunie 2005, când guvernul a aprobat un pachet de legi respectiv: o lege asupra dreptului de proprietate, trei pentru amendarea celor trei legi 317, 303, 304/2004 și una cu privire la restituirea terenurilor confiscate de regimul comunist. Imediat, PSD a depus o moțiune de neîncredere, care nu a trecut de Parlament, ca mai apoi, împreună cu PRM să apeleze la Curtea Constituțională pentru a-și spune părerea cu privire la constituționalitatea acestor legi. CC, până la urmă, contrar tuturor așteptărilor, a considerat aceste legi ca fiind neconstituționale, trimițându-le înapoi în Parlament pentru a fi modificate. Această decizie a dus la critici destul de dure la adresa Curții Constituționale, care începea să fie considerată ca extrem de politizată.

Raportul Comisiei din 2006 a arătat faptul că au fost înregistrate progrese considerabile în domeniul reformei justiției, lucru care a cântărit enorm în aderarea României la UE în 2007. Cu toate acestea, anumite emoții erau cu privire la aderare, tocmai datorită împotririi unei anumite părți din clasa politică la schimbarea legislației sistemului judiciar potrivit normelor europene.

După 2007, se pare că reforma justiției a încetinit destul de mult, în loc să fie caracterizată printr-un ritm ascendent. De exemplu, raportul de la Freedom House, „Nations in Transit” punctează patru domenii în care s-au cunoscut regrese vizibile în anul 2007, față de 2006, printre care se numără și justiția. În raport se constată că România a înregistrat în 2007 involuții în ce privește organizarea și independența justiției³. Nici în raportul dat pe 2008 nu se evidențiază vreo schimbare în acest sens. Practic, progresul României pentru 2008 față de 2007 este zero, dacă luăm în considerare scorul obținut, de la 3.75 în 2007 la 4 în 2008⁴. Din păcate, nici rapoartele Comisiei Europene nu au fost mai îmbucurătoare în această perioadă, reforma sistemului judiciar fiind marcată de regres, principalul blocaj fiind constituit de atacurile politice și legislative făcute la adresa instituțiilor judecătorești⁵. Cele mai dure

1 Șase clauze de salvagardare pentru România, http://www.euractiv.ro/uniunea-europeana/articles%7CdisplayArticle/articleID_1768/function.getimagesize, accesat 08.01.2011.

2 Strategia de reformă a sistemului judiciar, http://www.gov.ro/strategia-de-reforma-a-sistemului-judiciar-2005-2007__1a100061.html, accesat 08.01.2011.

3 Vezi Anexa 3.

4 Vezi Tabelul 1 de la Anexă.

5 Raport privind starea Justiției și lupta împotriva corupției, Iulie 2008, http://www.romaniacurata.ro/files/270_raport%20justitie%20IJC%20iulie%202008.pdf, accesat 08.01.2011.

critici au fost cele care vizau CSM, care a demonstrat o lipsă de preocupare față de îndeplinirea uneia dintre principalele sale atribute: respectarea legii și a criteriilor de competență și etică profesională în desfășurarea carierei profesionale a magistraților¹. Însă, în 2008, CSM s-a dovedit mai degrabă un apărător al independenței puterii legiuitoare și, nu al independenței puterii judecătorești.

Nici în 2009 nu s-a înregistrat niciun progres în acest sens, unde, datorită crizei politice, România nu a reușit să mențină ritmul reformelor pe care și-l stabilise la jumătatea anului, așa cum arată Raportul privind progresele realizate de România în cadrul mecanismului de cooperare și verificare². Din nou, vina cade pe clasa politică, care după integrare nu a mai întreprins nicio acțiune importantă privind procesul de reformă în justiție – cu excepția adoptării celor două Coduri, penal și civil. Potrivit Comisiei, campania electorală din a doua jumătate a anului 2009 a cauzat amânarea dezbaterii în Parlament a proiectelor de lege privind Codurile de procedură. În martie 2010, Comisia Europeană a dat publicității ultimul raport, în care menționează destul de clar faptul că România nu a fost în măsură să mențină dinamismul reformei din prima jumătate a anului 2009.

În continuare, am realizat un tabel cu privire la principalele etape ale reformei sistemului judiciar în perioada 2003-2005, perioada de pre-aderare. Acest lucru reflectă faptul că abia sub presiunea UE România a început să facă progrese în această privință, chiar dacă începutul a fost unul destul de rigid și încet, după cum ne arată tabelul. Abia după 2002, an în care s-a hotărât să se amâne aderarea pentru România și Bulgaria, acțiunea UE s-a intensificat. Din 2003, CE a intensificat evaluările funcționării sistemului judiciar. În perioada 2003-2006, UE a subliniat prin diferite documente că progresele din sistemul judiciar au fost determinante în luarea unei hotărâri pozitive asupra aderării în 2007.

Tabel 1 – Etape ale reformei justiției 2003-2005

Tipul de prevedere	Guvern	Apariție	Implementare
Strategia de reformă a sistemului judiciar	Năstase	Septembrie 2003	Neimplementată
Legile privind independența justiției L.303,304,317/2004	Năstase	Iunie 2004	Implementate Modificate ulterior
Strategia de Reformă a justiției 2005-2007	Tăriceanu	Martie 2005	Blocată de sentința Curții Constituționale -implementată mai târziu
Planul de Acțiune pentru implementarea reformei sistemului judiciar 2005-2007	Tăriceanu	Martie 2005	Blocat de sentința Curții Constituționale
Proiectul de lege privind amendamente la legile independenței justiției	Tăriceanu	Iunie 2005	Blocat de sentința Curții Constituționale

Sursă: Cristina Dallara, *Uniunea Europeană*, 152.

¹ Legea 317/2004 privind Consiliul Superior al Magistraturii, din 1 iulie 2004, M. Of., nr. 827 din 13 septembrie 2005.

² Raport privind progresele realizate de România în cadrul Mecanismului de cooperare și verificare, Februarie 2009, http://ec.europa.eu/romania/news/mcv_feb2009_ro.htm, 08.01.2011.

Concluzii

Luând în considerare evoluția impresionantă a actorilor regionali, mai ales a Uniunii Europene, statele din Centrul și Estul Europei și-au exprimat dorința să se alăture acestor structuri internaționale, tranzițiile lor fiind ghidate de condițiile și obligațiile impuse de aceste organizații.

Articolul de față a intenționat să analizeze modul în care criteriile impuse de Uniunea Europeană au influențat guvernarea democratică în România, dacă au reușit să rezolve problemele endemice ale societății românești și să ducă tranziția la un punct în care am putea-o numi democrație consolidată.

Una dintre principalele obiective ale guvernului român din era postcomunistă a fost să adere la Uniunea Europeană, studiul de caz axându-se pe modul cum acest obiectiv a afectat stabilitatea instituțională, un aspect considerat fundamental în orice regim democratic. Prin urmare, alegerea indicatorului reprezentat de reforma sistemului judiciar a fost motivată de faptul că de fiecare dată au fost menționate lacunele acestei reforme în rapoarte ale Comisiei. Drept urmare, criteriile impuse de UE au avut un succes parțial. Chiar dacă progrese au fost înregistrate dintr-o perspectivă structurală, când vine vorba despre schimbări substanțiale, implementarea acestora a pus în evidență numeroase neîmpliniri în ceea ce privește cerințele UE. Se pare că presiunea venită din partea UE nu a fost suficientă pentru a duce la bun sfârșit reforma în justiție. Acestui fapt i se adaugă rigiditatea clasei politice, modul cum acestea au răspuns la mecanismele impuse de UE. Într-adevăr, o parte a acestei clase a acceptat ideea de reformă și a procedat în consecință, însă cealaltă parte a refuzat adaptarea la normele europene.

Am ajuns la această concluzie, după o analiză atentă a documentelor, evaluărilor și studiilor elaborate în ultimii ani referitoare la acțiunea UE asupra reformei justiției din România. Fiecare dintre acestea au lăsat impresia că oficialii de la Bruxelles aveau așteptări mari de la România în această privință, fiind încrezători în clasa politică de a realiza la termen condițiile prevăzute, însă realitatea ne arată contrariul.

Acest demers lent și anevoios al reformei este și un rezultat al trecutului comunist, a cărei amprentă se regăsește și astăzi în rândul personalului și al structurilor administrației publice și al judiciarului. Cazul României privind reforma justiției demonstrează un singur lucru: faptul că presiunea exercitată de structuri internaționale poate fi influențată de factorii interni, ca subiecți ai acestei presiuni. Într-adevăr, nu pot nega faptul că acțiunea UE reprezintă un factor decisiv spre consolidare democratică în România, pentru că schimbările importante în domeniul justiției au fost realizate ca urmare a presiunilor venite de la Bruxelles. Însă, reforma în justiție nu a produs rezultatul scontat ca urmare a interferenței cu presiunea europeană a lipsei de voință a clasei politice de reformare a instituțiilor statului.

ANEXĂ

Anexa 1

„Ministerul Justiției continuă să își exercite o autoritate nejustificat de largă și excesiv de centralizată asupra instanțelor precum și în selecționarea, promovarea și evaluarea judecătorilor, ceea ce provoacă îngrijorare cu privire la posibilitatea de ingerință politică. În mod special, prevederile care permit politicienilor și funcționarilor superiori să fie numiți judecători fără a mai da examenele obișnuite fac neclară separarea puterilor și implică riscul înlocuirii profesionalismului cu favoritismul politic ca un criteriu pentru o funcție în justiție. Programele de instruire trebuie să fie îmbunătățite substanțial și au nevoie de finanțare pe termen lung. Administrarea instanțelor – și ea supusă supravegherii Ministerului – nu este transparentă; condițiile proaste de lucru afectează serios eforturile de profesionalizare a justiției.”

Sursă: Monitoring the EU Accession Process: Judicial Capacity in Romania, valabil la http://www.soros.org/resources/articles_publications/publications/judcap_20030101, accesat 23.04.2010.

Anexa 2

„Reforma magistraturii a fost limitată în timpul perioadei de referință a Raportului și principalele preocupări exprimate în Raportul periodic de anul trecut nu au fost abordate. În special, implicarea puterii executive în problemele judiciare nu a fost diminuată de o manieră substanțială, tribunalele sunt în continuare supra-încărcate, Procurorul General deține în continuare dreptul considerabil de a introduce apeluri extraordinare, iar combinația de lipsă de resurse și de politică necorespunzătoare în domeniul resurselor umane face ca sistemul judiciar să fie serios sub presiune”.

Sursă: Raport periodic privind progresul realizat de România în procesul de aderare, valabil la http://www.mdrl.ro/_documente/dialog_Ro_UE/Raport%202002.pdf, accesat 23.04.2010.

Anexa 3

„În mod ironic, calitatea nu este direct proporțională cu nivelul ierarhic din justitia romana, ba uneori chiar dimpotriva. Majoritatea judecatorilor recrutati dupa 1989 activeaza in continuare in instante inferioare. Curtile de apel si Curtea Suprema sunt populate cu numerosi magistrati formati in perioada comunista. Incercarile de a numi presedinti de tribunale pe baza de concurs au fost, pana acum, sortite esecului. In instantele superioare majoritatea magistratilor sunt numiti pe criterii politice inca dinainte de 2005, iar integritatea unora dintre ei este, in cel mai bun caz, controversata”

Sursă: Nations in Transit, 2007, http://www.freedomhouse.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=84, accesat 25.04.2010.

Tabel 1 - Independența Justiției

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
4.25*	4.25	4.25	4.25	4.25	4.00	4.00	3.75	4.00	4.00

Sursă: World Bank Indicators, 2009.

*Pe o scară de la 1 la 7, 1 – cel mai mare, 7 – cel mai mic progres democratic.

BIBLIOGRAFIE

Legislație națională

Constituția României, 2003.

Strategia de Reformă a sistemului judiciar 2005-2007.

Legea nr. 78/2000 și Legea nr. 161/2003 pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție.

Legea 317/2004 privind Consiliul Superior al Magistraturii, din 1 iulie 2004, M. Of., nr. 827 din 13 septembrie 2005.

Documente ale Uniunii Europene

The European Union, „Treaty concerning the accession of the Republic of Bulgaria and Romania to the European Union”, (April 25, 2005, Luxembourg), *Official Journal of the European Union L 157/11*, June 21, 2005.

Regular Report from the Commission on Romania's progress towards accession, European Commission, 1997, 1998, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006.

Raport privind progresele realizate de România în cadrul Mecanismului de cooperare și verificare, 2007, 2008, 2009, 2010.

Alte documente și rapoarte

EU Accession Monitoring Program, Monitorizarea procesului de aderare la UE, Independența Justiției în România, Open Society Institute, 2003.

Freedom House, *Nations in Transit*, 2007-2009.

Raport Național Asupra Corupției 2008, Transparency International Romania, 2008.

World Bank Institute, *Governance matter 2008. Worldwide Governance Indicators 1996-2007. Country Data Report for Romania*, 2009

BIBLIOGRAFIE TEORETICĂ

BORZEL, Tanja A., RISSE, Thomas, „Conceptualising the domestic impact of Europe”, Keith Featherstone, Claudio Radaelli (eds.), *The Politics of Europeanisation*, (Oxford, Oxford University Press, 2003), 57-80.

COMAN, Ramona, DOBRE, Ana Maria, *Europeanizarea politicilor publice în România*, (Iași, Institutul European, 2007).

CORNWALL, Ian, „The Effect of Popular Support for EU Membership on Satisfaction with Democracy in Eastern Europe.”, În: Marius Precupetu, *Democratizare postcomunistă și integrare europeană*, (București, Editura Academiei Române, 2006).

COWELS, Maria Green, CAPORASO, James, RISSE, Thomas, *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Political Change*, (New York, Cornell University Press, 2001).

DALLARA, Cristina, *Uniunea Europeană și promovarea rule of law în România, Serbia și Ucraina*, (Iași, Institutul European, 2009).

GALLAGHER, Tom, *Theft of a nation: Romania since communism*, (London, Hurst & Company, 2005).

GARGARELLA, Roberto, GLOPPEN, Siri, SKAAR, Elin, *Democratization and the Judiciary. The Accountability function of courts in new democracies*, (London, Frank Cass, 2004).

GRABBE, Heather, „How does europeanization affect CEE governance? Conditionality, Diffusion and Diversity”, *Journal of European Public Policy*, vol. 8, 6 (2001): 1013-1031.

HUGHES, James, SASSE, Gwendolyn, GORDON, Claire, „Conditionality and Compliance in the EU's Eastern Enlargement: Regional Policy and the Reform of Sub-national Government”, *Journal of Common Market Studies*, vol. 42, 3 (2004).

HUNTINGTON, Samuel, *The Third Wave; Democratization in the Late Twentieth Century*, (London, University of Oklahoma Press, 1991).

- LARKINS, Christopher K. „Judicial Independence and Democratization: A Theoretical and Conceptual Analysis”, *The American Journal of Comparative Law*, vol. 44, 4, (1996).
- LINZ, Juan, STEPAN, Alfred, *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*, (Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press, , 1996).
- MAGALHAES, Pedro C., „The politics of judicial reform in Eastern Europe”, *Comparative Politics*, vol. 32, 1 (1999): 43-62.
- MUNGIU-PIPIDI, Alina, IONIȚĂ, Sorin (coordonatori), *Politici publice, Teorie și practică*, (București, Polirom, 2002).
- NELSON, Barbara J., „Politicile Publice și Administrația publică: o perspectivă de ansamblu”, în Robert E. Goodin, Hans-Dieter Klingemann (coordonatori), *Manual de Știință Politică*, (București, Polirom, 2005).
- PEVEHOUSE, Jon, „Democracy from the Outside-In? International Organization and Democratization”, *International Organization*, Vol.56, 3 (Summer,2002): 515-549.
- PRIDHAM, Geoffrey, „Assessing Democratic Consolidation in Central and Eastern Europe: The European Dimension”, *Acta Politica*, 41 (2006): 342-369.
- ROSE, Richard, „*Understanding post-communist transformation: A bottom up approach*”, (New York, Routledge, 2009).
- SMILOV, Daniel, „EU enlargement and the Constitutional Principle of Judicial Independence”, in W. Sadurski, A. Czarnota, M. Krygier (eds.), *Spreading Democracy and the Rule of Law*, (Dordrecht, Springer, 2006), 313-356.
- TILLY, Charles, „Processes and Mechanisms of Democratization”, *Sociological Theory*, Vol. 18, 1 (Mar., 2000): 1-16.

Actori poftiți și nepoftiți ai prefacerilor social-politice din Orientul Apropiat

■ LUCIAN SANDA

[The University of Bucharest]

Abstract

The present research aims at determining whether the current socio-political transformations in the Middle East are the results of an internal need for change, or rather the effects of the geostrategic interests of the U.S.? Following this question, we stress that the current political order in the Islamic world – that is in the Arab states with authoritarian, often dictatorial regimes, such as Iran and Libya – is the mere result of the overlapping collaboration of the two categories of „participants” and interests.

Keywords

revolt; „smart power”; modernism; capitalism; fundamentalism

Este un fapt cunoscut că fenomenele și procesele sociale și politice înregistrează de-a lungul timpului o anumită ciclicitate. Așa cum destrămarea sistemului comunist a reprezentat cea mai importantă schimbare ideologică din Europa de la sfârșitul sec. al XX-lea, începutul secolului al XXI-lea este marcat, fără îndoială, de răsturnarea regimurilor politice din Orientul Apropiat. Există numeroase diferențe¹ în comparația propusă. Prima prefacere a vizat schimbări ideologice clare (renunțarea la comunism și accederea la democrație), pe când în spațiul islamic transformările sunt presărate de incertitudini și echivoc. Dacă în Europa exista o singură cale, un singur alt model (cel occidental, aflat în imediata proximitate, dincolo de Cortina de Fier), în Orientul Apropiat avântul spre democrație al tinerilor este frânat de lipsa unei culturi politice și de existența unei alternative - fundamentalismul islamic.

Înlănțuirea evenimentelor de la începutul anului 2010 din S-V Asiei și N Africii (Magreb), precum și existența unor disfuncționalități interne eviden-

¹ Revoluțiile din 1989 au urmărit, printre altele, îndepărtarea unei hegemonii externe (Uniunea Sovietică), pe când mișcările sociale din S-V Asiei și N. Africii urmăresc răsturnarea ordinii politice interne. Ca puncte comune, schimbarea regimului din Tunisia este asemănată cu căderea regimului comunist din Polonia, ambele realizându-se pe cale pașnică.

te, induc ideea că răsturnarea regimurilor politice a fost produsul exclusiv al reacție spontane a mulțimilor, efectul contagiunii și propagării unei deznădăjduirii populației care atinsese masa critică de suportabilitate. Cea mai mare parte a populației trăia în sărăcia, adesea la limita subzistenței, șomajul atinsese și chiar depășise procentul de 50% în rândul tinerilor, corupția devenise endemică și flage-lase toate nivelurile administrației și ale instituțiilor publice (ceea ce accentua și mai mult sentimentul de inechitate socială), ineficiența organelor statului era notorie etc. Toate acestea, în contextul îngrădirii¹ unor drepturi și libertăți fundamentale, au dat naștere unei stări generale de anomie în rândul populației, ce a culminat cu ieșirea lor în stradă. Cauza principală a acestor transformări fără precedent în istoria contemporană a spațiului arabo-islamic a constituit-o așadar, nevoia organică de schimbare².

Într-o asemenea situație, populația sărăcită și frustrată a căutat soluții în orice structură de putere (internă sau externă) care corespundea nevoilor lor sociale și economice și care putea aduce o îmbunătățire a nivelului de trai. Întrucât în regimurile monarhice de factură islamică (ultraconservatoare) și mai ales în republicile dictatoriale nu exista o opoziție internă bine consolidată care să catalizeze, în mod real, energiile și speranțele cetățenilor, factorii exogeni au fost identificați de masele populare (mai ales de tinerii care dezvoltaseră o mai bună capacitate de conectare și reacție), drept „panaceu” pentru îndeplinirea nevoilor lor. În consecință, majoritatea populației din Orientul Apropiat era extrem de receptibilă la orice fel de sprijin venit din această direcție. Acesta a fost primul plan.

Pe de altă parte (planul doi), SUA au anticipat iminența unor mutații social-politice generale în spațiul islamic cauzate de gravele probleme de ordin economic și social cu care se confruntau cetățenii acestor țări. Este notoriu faptul că în asemenea situații are loc o propensiune³ a indivizilor de aderare la forme radicale de manifestare, așa cum s-a mai întâmplat în Egipt după criza economică din 1928/1929 când și-a făcut apariția „comunitatea” Frăților Musulmani. Fundamentalismul islamic este recunoscut drept pepinieră pentru recrutarea și formarea de adepți ai organizațiilor teroriste, iar America era încă în plină campanie de luptă împotriva terorismului⁴ și ținta principală a unor astfel de acțiuni. Așa încât, SUA au adoptat o strategie prin care să preîntâmpine tendința de migrare a tinerilor arabi spre integrismul islamic și astfel au ales să aducă în atenția popoarelor din Orientul Apropiat dimensiunile lumii moderne: democrație, liberalism, economie de piață, respectarea drepturilor omului etc. A fost a stratagemă deloc ușoară, cu multe variabile, cu multe necunoscute, cu rezultate nu imediate, nici măcar garantate. În ultimă instanță, respectivele

1 În majoritatea țărilor arabe, chiar și în cele mai deschise spre liberalism (așa cum este Egiptul sau Marocul), au loc încălcări grave ale drepturilor omului (civile, politice, sociale).

2 Unii autori, de exemplu Vladimir Tismăneanu, susțin teza că revoluțiile sec. XXI sunt provocate mai degrabă de cauze culturale și morale, decât de cele sociale și economice care de fapt se subsumează celor ce țin de idealismul moral, de viziunea liberală despre autonomia individului etc. Rămân totuși la convingerea că ceea ce afirma Gustave le Bon la începutul secolului trecut, și anume că trebuințele figurează printre marii generatori ai opiniilor, comportamentelor etc, iar cea mai puternică dintre ele este foamea, rămâne la fel de valabil și astăzi, în *Opiniile și credințele*, Traducere de Leonard Gavrilu (București: Editura Științifică, 1995), 94.

3 Este suficient să ne amintim de momentul adeziunii necondiționate a poporului german la partidul național-socialist și la nazismul lui Hitler, pentru a înțelege că, în momente de deznădăjduire, cetățenii găsesc refugiu în formațiunile politice de extremă; în cazul populației arabe, fundamentalismul islamic este văzut de mulți supuși ca fiind singura cale de ieșire din criza structurală a societății lor.

4 Osama bin Laden nu fusese încă lichidat, și oricum, chiar și așa, sfârșitul perioadei benladiene nu presupune nicidecum sfârșitul terorismului (Al Qaeda e doar una dintre numeroasele organizații teroriste, numai în Orient acționează zeci de asemenea mișcări extremiste cu sute de ramificații în toată lumea)

demersuri politice și diplomatice au avut nu doar meritul de a îndepărta tineretul arab de la varianta militantismului islamic¹, văzut adesea ca unică soluție pentru ieșirea din actuala criză, ci și de a grăbi reacția și de a concentra forța cetățenilor nemulțumiți și descurajați împotriva regimurilor despotice. Strategia „smart power” a vizat o deschidere evidentă din partea SUA către societatea civilă din Orientul Apropiat, în vederea dezvoltării de parteneriate antreprenoriale cu întreprinzătorii arabi, mutual avantajoase, care să asigure inclusiv progresul și bunăstarea popoarelor musulmane. Baza și totodată momentul care a inaugurat relansarea relațiilor dintre SUA și statele islamice îl constituie Declarația lui Obama de la Cairo.

1. În iunie 2009, în Aula Universității Islamice Al-Azhar din Cairo, președintele Obama făcea cunoscute dimensiunile curajoase ale noii doctrine a SUA, „smart power”. „Fenomenul Cairo”, cum este considerat în lucrarea „Redimensionarea politicii Statelor Unite ale Americii. Symbolism și reprezentativitate”², a constituit o paradigmă care a schimbat fundamental cursul politicii externe a Casei Albe. În vederea asigurării supremației³ în lume, obiectivul principal al actualei administrații de la Washington este dezvoltarea de parteneriate și alianțe, la toate nivelurile, peste tot pe mapamond, iar acordarea de asistență antreprenorială, inclusiv sprijin financiar substanțial, sunt coordonatele de bază alea „seducției”. Pentru acest lucru este nevoie în primul rând de schimbarea imaginii⁴ Americii în lume, iar în această nouă viziune politică, lumea islamică reprezintă principală preocuparea Casei Albe⁵. Toate celelalte zone strategice de interes major pentru SUA (regimurile ostile din America Centrală, America de Sud și chiar Orientul Extrem – Cuba, Venezuela, Coreea de Nord etc) au trecut în plan secund. O asemenea poziție nu este într-un totu nouă pentru Washington, semnele schimbării au apărut încă din timpul mandatului lui George Bush, atunci când secretarul de stat, Condoleezza Rice, se adresa studenților, în iunie 2005, tot de la Cairo, vorbindu-le despre libertate și valorile democratice și avansa o evoluție importantă în relațiile arabo-americane.

Lumea arabă este centrată pe valori religioase (islamice), așa încât, din analiza strategiilor americani nu putea fi omis faptul că societățile din Orientul Mijlociu sunt tradiționaliste, profund conservatoare. Dezvoltarea unor relații bune cu SUA, pe toate palierele (politic, economic, cultural) nu este posibilă cât timp în majoritatea țărilor arabe există regimuri autoritariste nefavorabile modernității. Profesorul Paul Dobrescu notează că „nu poți dezvolta o societate modernă fără instituții care conșcăr modernitatea”⁶, logică în care cea mai firească alegerea este „construirea de replici” performante după modelele deja existente în societățile dezvoltate, desigur, cu o adaptare optimă la specificul culturii și al societății islamice. Pentru a le deschide și a le face receptive la parteneriate cu Occidentul, trebuia demarat mai în-

1 Sau de la modelul revoluției iraniane din 1979 a cărei finalitatea este prea bine cunoscută: instaurarea unui regim autoritarist, așa cum este cel al lui Ahmadinejad.

2 Lucian Sanda, *Univers Strategic*, nr. 4 (2010): 240.

3 Motivul principal care a reclamat schimbarea radicală în politica externă a SUA a fost determinat de reactivitatea lumii islamice la adresa Occidentului și mai ales a SUA din cauza imaginii de puteri colonialist-imperialiste. Pe fondul competiției cu Rusia și în special cu China care înregistrează o ascensiune fulminantă și emite pretenții să detroneze America, SUA s-au văzut nevoite să caute alți aliați strategici (ca parteneri economici, piețe de desfacere, surse de materii prime etc).

4 În mai 2007, președintele Franței, Nicolas Sarkozy recomanda americanilor, prin secretarul de stat, Condoleezza Rice, să-și îmbunătățească imaginea pe care o au în lume, ca prioritate absolută a administrației de la Washington, conform Fareed Zakaria, *Lumea Postamericană*, Traducere Crisia Miroiu (Iași: Polirom, 2009), 201.

5 Unii analiști consideră că această opțiune (poate etapă) este o gravă eroare a SUA, căci de fapt alta ar trebui să fie ordinea priorităților; state precum Brazilia, China sau India sunt de maximă importanță pentru geoeconomia unei mari puteri; de ex. Zakaria, *Lumea*, 208.

6 *Viclenia globalizării, asaltul asupra puterii americane* (Iași: Institutul European, 2010), 11.

tâi un amplu proces de reformare politică internă și de modernizare. De altminteri, așa cum am amintit, era un desiderat de care aveau nevoie, în primul rând, societățile arabe însele și proprii lor cetățeni. În asta a constat forța acțiunilor și a mișcărilor anului 2011. Iar Obama a înțeles prea bine această așteptare și, cu ocazia Declarației de la Cairo, a transmis un mesaj tuturor musulmanilor în care a subliniat că drepturile omului sunt universale, de ele trebuie să se bucure orice ființă umană de pe acest pământ; nu sunt specifice doar națiunii americane („idealuri americane”), nici măcar nu trebuie privite ca valori occidentale. Drepturile omului sunt accesibile și adresabile în egală măsură și popoarele arabe. De fapt, ce mesaj a fost transmis atunci?! Că SUA și națiunea arabă au obiective și așteptări comune, că nu sunt oponenți, dimpotrivă, sunt parteneri angajați în același proiect.

Cu siguranță regimurile despotice, fie ele de orientare fundamentalist-islamică (de exemplu, Iran sau chiar Algeria¹), fie manifestate de „regimuri dictatoriale” cum au fost catalogate diferite republici islamice (de exemplu Irakul din timpul lui Saddam Hussein sau Libia lui Kaddafi etc), nu sunt deschise unor astfel de parteneriate.² Așadar, trebuia găsită o formulă general valabilă pentru întregul univers islamic, prin care asemenea regimuri politice să fie schimbate sau transformate. Ipoteză vorbind, o atare finalitate ar fi fost posibilă fie prin aplicarea unei forțe din exterior (intervenție militară), fie prin manifestarea unei forțe din interior. În acest ultim caz, se putea înfăptui prin sprijinirea disidenței sau, acolo unde nu există ori nu este suficient de consolidată, prin încurajarea tinerilor sau a păturilor sărace de a revendica accesul la drepturi și libertăți specifice mileniului III. La fel de bine, cele două „câmpuri” (opoziția și tinerii/cetățenii arabi) pot interfera sau chiar acționa sinergic, într-un dozaj care să producă maximă de eficiență, însă cu o expunere a actorilor cât mai redusă; este de fapt formula ideală. În cazul de față, acțiunile de stradă ale populației au fost dublate de forțele de opoziție internă, o disidență confuză, adesea nu profund legitimă și oricum, nu îndeajuns de pregătită pentru preluarea puterii, cu atât mai puțin pentru modernizarea societății. Aceasta este și explicația întârzierilor înregistrate în evoluțiile de după momentul înlăturării de la putere a liderilor arabi, în faptul că nu a existat o opoziție încheagată, cu un bun exercițiu al mecanismului politic și cu o solidă susținere populară (legitimată), care să-i permită preluarea efectivă a puterii.

Majoritatea analiștilor au concluzionat că, în spiritul „doctrinei Obama”, administrația de la Washington nu va mai interveni, pe cât posibil, prin forța armată („hard power”), în vederea „sanționării”³ unui regim dictatorial care încalcă cele mai elementare drepturi ale propriilor cetățeni, așa cum se întâmplă în nenumărate țări din Orientul Mijlociu. Asocierea cu comportamentul de putere imperialistă nu ar face decât să crească și mai mult fenomenul de antiamericanism și tendința de închidere a societăților arabe în fața globalismului vestic. Așa încât, va aștepta disciplinată ca regimurile să se democratizeze din interior (soft power) ori le va „încuraja” să se îndrepte pe acest drum (smart power). Dacă „soft power”⁴ atrage admirație iar

1 În Algeria integrismul islamic constituie un puternic pol de putere. Din anul 1980 are loc ascensiunea Frontului Salvării Islamice (FSI) care are principal obiectiv transformarea Algeriei în stat islamic după modelul iranian.

2 În schimb, SUA au dezvoltat de-a lungul timpului parteneriate stabile cu monarhiile din regiunea Orientului Mijlociu extins (Arabia Saudită, Iordania, Marocul, Bahrein, Qatar etc), în fapt regimuri nu tocmai autentice de complianță nonpunitivă în ceea ce privește raporturile cu propriii cetățeni.

3 Epoca în care SUA interveneau oriunde pe glob, cu sau fără aprobarea Consiliului de Securitate al ONU (sub egida NATO sau prin alianțe militare conjuncturale, cel mai adesea alături de Marea Britanie - a se vedea intervențiile din fosta Iugoslavie, sau pe cea din Irak etc) a apus, căci aceasta este esența paradigmei puterii inteligente.

4 Profesorul Paul Dobrescu comentează că soft power are ca „surse nu constrângerea, ci prestigiul, forța de influențare, atracția, capacitatea de a se impune prin consistența argumentelor”, *Viclenia*, 85.

„hard power” provoacă groază în rândul opiniei publice internaționale, „puterea inteligentă” determină atât respectul opiniei publice internaționale, cât și teamă în rândul potențialilor adversarilor. Din această perspectivă, reconstruind abordarea promovată de Robert Kagan, prof. Paul Dobrescu consideră că geopolitica este înlocuită de geoeconomie (intitulată „noua geopolitică”), iar aceasta presupune „ieșirea din logica conflictului”¹ militar.

2.) După „fenomenul Cairo” a urmat o altă etapă a strategiei „smart power”. Pe **26-27 aprilie 2010, a avut loc Summit-ul² de la Washington**, organizat de președintele Obama, cu principal obiectiv (declarat) dezvoltarea relațiilor între America și lumea musulmană, pe tărâmul economic și al afacerilor. Dedicat dimensionării parteneriatelor antreprenoriale, a reprezentat totodată o ocazie unică pentru schimbul de experiență și mai ales de informații între participanți. De asemenea, summit-ul a scos în evidență rolul pe care poate și trebuie să-l aibe în sec. al XXI-lea educația, cercetarea și inovația. Chiar dacă nimeni nu a specificat, primul model de referință proiectat este cel occidental. Obama le-a recomandat invitaților (reprezentanți ai țărilor musulmane din întreaga lume islamică-Afganistan, Nigeria, Indonezia etc), să se întâlnească cu oameni de afaceri din SUA și oficiali guvernamentali pentru a face schimb de informații și a dezvoltă o rețea de interconectare cu fluxurile de capital occidental. Cuvintele „de ordine” din timpul evenimentului au fost următoarele: „tinerii”, „spiritul antreprenorial”, ideea de „parteneriate”, libertate de exprimare și manifestare etc.

3.) A urmat etapa în care oficiali ai departamentului de stat american au pornit în turnee de promovare a democrației în regiunea magrebiană (forumuri regionale sau internaționale, simpozioane, conferințe etc). În perioada **25-28 octombrie 2010, în Maroc**, secretarul de stat adjunct pe probleme economice, de energie și de afaceri al Departamentului de Stat al SUA, Jose Fernandez, a participat la mai multe evenimente publice (competiția anuală a tinerilor arabi antreprenori organizată de INJAZ³, Summit-ul Prezidențial Antreprenorial, Forumul Economic Mondial etc). Cu aceste ocazii a reiterat sprijinul SUA pentru tinerii antreprenori arabi, pentru promovarea relațiilor SUA-Magreb și sporirea investițiilor în infrastructura din Orientul Mijlociu.

4.) Apoi, la sfârșitul anului 2010, Jose Fernandez a început un nou turneu diplomatic în statele islamice din nordul Africii. În cadrul simpozionului intitulat „Statele Unite și Africa de Nord”, desfășurat în **Algeria, în perioada 1-2 decembrie 2010**, s-a urmărit „aprofundarea relațiilor economice (ale SUA, s.m.) cu țări cu majoritate musulmană din întreaga lume”⁴ și în mod special cu cele din Orientul Apropiat. A fost dezvoltat un nou proiect antreprenorial în sectorul public-privat intitulat „Parteneriatul Nord African pentru Oportunități Economice” („North African Partnership for Economic Opportunity – NAPEO”⁵) care urmărea încurajarea tinerii-

1 Totuși, este o falsă impresie să credem că rolul forței militare este minimalizat sau abandonat de actuala administrație de la Washington, dimpotrivă. Pe fondul unei crize economice generalizate care a impus scăderea cheltuielilor în toate celelalte sectoare economice, liderii de la Pentagon au solicitat în contul cheltuielilor militare, pe anul financiar 2011, peste 700 de miliarde de dolari și Obama a fost într-unul de acord cu acest efort financiar colosal, deși inițial se arătase hotărât să scadă drastic bugetul alocat apărării.

2 http://www.america.gov/entrepreneurship_summit.html.

3 Este o organizație non-profit independentă, sub coordonarea reginei Rania Al Abdullah II a Iordaniei, care promovează o nouă „cultură” în care sectorul privat joacă un rol major și direct în dezvoltarea sistemului educațional. INJAZ este un membru al „International Junior Achievement Worldwide”, cea mai importantă organizație de tineret la nivel mondial.

4 <http://www.america.gov/st/texttrans-english/2010/December/201012101448475uo.8740155.html>.

5 Are ca principal obiectiv construirea unei rețele de comunicare între oameni de afaceri din Statele Unite și antreprenori din Algeria, Libia, Mauritania, Maroc și Tunisia; <http://www.america.gov/st/mena-english/2010/November/20101129140843yesdnilo.5230829.html#ixzz1H25rSVjV>.

lor antreprenori musulmani pentru dezvoltarea inițiativei în afaceri, ceea ce va avea un impact major și direct în planul creării de noi locuri de muncă. NAPEO va înființa câte un centru de excelență în fiecare stat magrebian (Algeria, Libia, Mauritania, Maroc, Tunisia)¹. În concluzie, reprezentantul Departamentului de Stat al SUA și-a exprimat convingerea că asemenea parteneriate vor aduce o „schimbare pozitivă reală și durabilă în regiunea Maghreb”². Parcurusul diplomatic a continuat cu vizite în Tunisia, Libia și Maroc.

5.) La 13 ianuarie 2011, **secretarul de stat, Hilary Clinton, a participat în Qatar** (Doha), la cel de-al șaptelea „Forum pentru Viitor”³, ca escală a unui turneu oficial care a cuprins mai multe state (Emiratele Arabe Unite, Oman și Yemen și în sfârșit, Qatar). Cu această ocazie, a ținut un discurs care pune în antiteză două planuri. Unul ce caracterizează actuala situație din regiune (șomajul ridicat în rândul tinerilor, instituții corupte și ineficiente, ordine politică stagnantă, îngrădirea drepturilor etc), iar al doilea plan care pune în lumină o alternativă extrem de atractivă pentru populațiile din regiune, bazată pe următoarele elemente: reforme politice, rolul tinerilor, al elitelor și în general al societății civile în cadrul evoluției sociale și economice din statele arabe, crearea de noi locuri de muncă, atragerea de capital străin și de investiții, de tehnologie și expertiză, îmbunătățirea educației, oportunități semnificative de angajare pentru tineri, viziune pozitivă etc, cuvinte și idei cu o forță aproape mistică. În concluzie, a transmis sprijinul SUA pentru generația de tineri în creștere din Orientul Mijlociu care „are potențialul de a realiza atât de mult”⁴ iar SUA este dispusă să le ofere această șansă⁵.

Trebuie observat că toate vizitele și declarațiile oficialilor americani din Orientul Apropiat sunt în spiritul paradigmei unui „nou început” și reprezintă de fapt onorarea promisiunii lansate de președintelui Obama cu ocazia Declarației de la Cairo (iunie 2009) și mai apoi la summit-ul de la Washington din aprilie 2010, Această legătură este confirmată explicit de declarațiile secretarului de stat adjunct, Jose Fernandez⁶. Este întocmai modalitatea pe care părintele paradigmei „smart power”, Joseph S. Nye, o intitula fără menajamente, încă din anul 2006, astfel: „În Orientul Mijlociu scopul e puterea inteligentă”⁷. Desigur, ea poate fi interpretată din punctul de vedere al oponentilor proiectului de „unitate americano-arabă” ca o confirmare a faptului că orice act sau fapt este dominat de intenționalitate, că în consecință lucrurile nu s-au schimbat radical în politica externă a SUA nici după 2001. Hans-Peter Martin și Harald Schuman susțineau în cunoscuta lor lucrare, „Capcana Globalizării”, că „America dezinteresată care ajută restul lumii să-și rezolve problemele nu a existat niciodată”⁸.

6.) Cu ocazia **Conferinței de Securitate de la München (Germania) din 4 februarie 2011**, secretarul de stat american, Hillary Clinton, declara în fața oficialilor

1 <http://www.america.gov/st/business-english/2010/December/20101216121838yesnilo.3059351.html>

2 <http://www.america.gov/st/texttrans-english/2010/December/20101210144847suo.8740155.html>.

3 Fondat în 2004, „Forumul pentru Viitor” este o inițiativă între țările din Orientul Mijlociu și Africa de Nord și Grupul celor 8 economii puternic industrializate (G8). Oferă oportunități pentru instituțiile publice, societatea civilă și sectorul privat pentru a discuta despre reformele politice și economice menite să promoveze o mai mare libertate, democrație și creștere economică în regiune.

4 <http://www.america.gov/st/democracyhr-english/2011/January/20110113130159nehpetso.8887751.html>.

5 „We need to give them the chance to do so”, conform <http://www.america.gov/st/democracyhr-english/2011/January/20110113130159nehpetso.8887751.html>.

6 <http://www.america.gov/st/texttrans-english/2010/December/20101210144847suo.8740155.html>.

7 Este chiar titlul articolului publicat în „Boston Globe”, în vara anului 2006, conform prof. Virgil Măgureanu, „Câteva considerații asupra noțiunii de smart power din perspectiva teoriei politice”, *Sociologie Românească*, vol. VII, nr. 4 (2009): 66.

8 Traducere Traian Pleșca (București: Economică, 1999), 382.

NATO, ai ONU, ai Uniunii Europene și Rusiei, că schimbarea democratică în regiunea Orientului Mijlociu este o „necesitate strategică”. A fost pusă în discuție imperativitatea unor progrese reale în societatea statelor arabe, în care construcția unor „sisteme politice deschise și responsabile” reprezintă singura șansa ca instabilitatea să nu pună stăpânire pe regiune iar problemele cetățenilor să-și găsească rezolvarea.

Dincolo de nivelul declarativ al programelor lansate cu diferite ocazii, strategia SUA are în vedere și un puternic pilon de susținere financiară: investiția a 8 miliarde dolari pentru acest scop și a încă 4-5 miliarde \$ asistență pentru întreprinderile mici și mijlocii. Dacă adăugăm acestor eforturi financiare (declarată deocamdată) alte peste 10 miliarde de \$ pe care SUA le injectează deja în economiile din Pakistan și Afganistan, se obține o imagine care reflectă în mod evident interesul și angajamentul geostrategic al SUA pentru/în lumea islamică.

Prin analiza conținutului latent al declarațiilor oficialilor americani a fost identificată funcția subliminală a acestor mesaje. Lansarea programelor de parteneriate antreprenoriale a oferit ocazia tinerilor musulmani de a accesa oportunități de angajare imposibil de imaginat până atunci. Toate acestea au oferit o perspectivă asupra regulilor și mai ales asupra avantajelor pieței libere, ceea ce a dus implicit la dezvoltarea „spiritului antreprenorial”, căci „spiritul antreprenorial este armura care vă poate pregăti pentru supraviețuire”, susținea Naeem Zafar. A fost promovată deci o lume capitalistă și modernistă profund funcțională, un model de societate care venea exact pe nivelul de așteptare al tinerilor arabi, un „univers” care nu putea fi refuzat. Dimensiunea perlocutivă a mesajului a fost atinsă: trezirea conștiinței popoarelor arabe în vederea abandonării „tradițiilor islamice retrograde” și revendicarea unui sistem specific democrațiilor moderne (capitalism, liberalism, o lume dominată de libertatea de circulație a capitalurilor, serviciilor, persoanelor, locurilor de muncă etc).

Doctrina puterii inteligente promovată și aplicată de actuala administrație de la Casa Albă i s-a potrivit de minune actualului președinte al SUA. Adept al unui stil mai degrabă persuadant decât necombativ, Obama este recunoscut de mediile de specialitate pentru capabilitatea de a aplica „metode neagresive pentru a-i face pe oameni să accepte schimbarea”². Calitățile personale³ și forța cu care a schimbat viziunea de politică externă a Casei Albe au făcut pe mulți să vorbească despre două perioade în istoria Americii - „înainte de Obama” și „după Obama”.⁴ De această dată nu a fost vorba de intruziune în treburile interne ale altor state, în sensul clasic al cuvântului, stil de politică specifică doctrinelor „hard power”. Acțiunile actualei administrații de la Washington s-au limitat la proiectarea în conștiința colectivă a societăților arabe a unei lumi moderne⁵, în evidentă contradicție cu conservatorismul arab. Alternativa occidentală nu a făcut decât să dea naștere unei coeziuni la nivelul societății arabe și unui impuls colectiv dominant, care să accelereze evoluțiile politice care oricum s-ar fi produs; transformările organice ale societății civile islamice erau iminente. Prin identificarea unor obiective comune a rezultat forța mulțimii dezlănțuite care apoi a produs mutațiile politice actuale. Diferența este aceea că, într-un

1 Haas School of Business at the University of California.

2 Thomas Evan, *Barak Obama, O alegere istorică* (București: Litera Internațional, 2009), 20.

3 Magnetism, capacitatea de empatizare, inteligența emoțională, carisma, oratorie, modestie etc

4 Jon Meacham, prolog, în Evan, *Barak*, 8. Imediat după alegerea lui Obama, devenise o „adevărată moda ca acesta să fie comparat cu Abraham Lincoln”, Evan, *Barak*, 137.

5 Islamismul nu respinge în mod total (și necondiționat, s.m.) modernismul, însă refuză să accepte ideea că modernitatea ar fi un apanaj exclusiv al occidentalilor, conf. Paul Brusnawski, *Religie și stat în Islam - de la teocrația medineză instituită de Muhammad la Frăția musulmană din perioada interbelică* (București: Herald, 2009), 11. Așadar, modernizare nu înseamnă în mod automat occidentalizare, iar modelul Turciei kemaliste este cel mai evident exemplu de societate modernă funcțională din spațiul islamic.

asemenea cadru controlat, ele au izbucnit aproape concomitent, nu dispersat, și oricum, cu o forță incomparabil mai mare. În general masele de oameni au nevoie de un impuls pentru a se mobiliza, pentru a atinge nivelul critic, acea stare de contagiune colectivă ireversibilă, iar alternativa unei lumi capitaliste, deschisă spre parteneriate, așa cum a fost ea „postată” de SUA, a reprezentat scânteia care a aprins curajul și a declanșat furia maselor¹. Așadar magnetismul lumii capitaliste și starea de nemulțumire generală² a cetățenilor statelor arabe ce reclamau nevoia de schimbare, au acționat sinergic și au determinat izbucnirea mișcărilor sociale. Să fie oare adevărat ce declarau cu câțiva ani în urmă cei doi renumiți specialiști în procesele de globalizare ale economiei, Hans-Peter Martin și Harald Schuman, și anume că „policienii de la Washington și consilierii lor sunt, la urma urmei, cei care prestabilesc regulile pentru integrarea globală în toate aspectele politicilor economice, comerciale, sociale, financiare și monetare, chiar dacă ei, adesea, nu sunt conștienți de acest lucru”!³

Pe fondul frustrării generale ce a culminat cu sinuciderea prin auto incendiere a lui Mohamed Bouazizi, în Tunisia, în data de 17.12.2010 și după toate semnalele de „încurajare” transmise de oficialii americani cu ocazia evenimentelor menționate, au răbufnit proteste de amploare împotriva regimului din Tunisia care au produs un efect în lanț („efectul bulgărelui de zapadă” sau „efectul de domino”) în majoritatea statelor din regiune: **Egipt, Algeria, Libia, Yemen, Bahrein⁴, Iordania, Siria, dar și Maroc, Iran, Kuweit și chiar în Sudan, Liban, Arabia Saudită, Oman etc.**

Elementul comun al primelor mișcări sociale este, în mod evident, compoziția socio-demografică a manifestanților, participarea covârșitoare a tinerilor. Cine poate dezvolta o forță suficient de puternică pentru a genera răsturnarea ordinii politice dintr-un stat?! Machiaveli spunea că „Războiul este o treabă a celor tineri (...), căci ei sunt cei mai capabili să-l ducă la bun sfârșit”, iar regulile care controlează revoltele sunt asemănătoare cu ale războiului clasic (morți, răniți, incendii, arme de foc etc). De ce tinerii?! Există o serie de particularități în profilul socio-psihologic al lor. Tinerii arabi, doar ei, îndeplinesc cumulativ anumite „calități”. Sunt numeroși⁵,

1 În marea majoritate a cazurilor, revoltele au fost declanșate de tineri și de păturile sărace și deznădăjduite ale societății. Există o singură excepție: Tunisia. Aici revolta a fost declanșată de clasa de mijloc. Conform statisticilor ONU, Tunisia avea un venit pe cap de locuitor de 3.290 dolari, rata șomajului atingea pragul de 30% în rândul tinerilor sub 25 de ani (la nivelul anului 2008), conf. evaluărilor Băncii Mondiale, <http://www.uneca.org/eraz2010/chap6.pdf>, consultat în data de 18.05.2011

2 Revoltele din Orientul Mijlociu au fost provocate în primul rând de starea de sărăcie ce cuprinsese pături tot mai mari ale populației. Nu puțini erau cei care câștigau mai puțin de 1 dolar pe zi, ceea ce nu le putea asigura nici pe departe nivelul de subzistență. În contextul în care majoritatea statelor arabe înregistrau încă din anul 1994 o scădere a producției economice, oare, cum vor supraviețui economiile acestor țări în timpul crizei mondiale actuale, care a îngenuchiat până și pe marile puteri ale lumii?! Mai ales că, după izbucnirea protestelor de stradă (începutul anului 2010), turismul, principala activitate economică pentru multe state arabe, a cunoscut scăderi istorice. În plus, tocmai în aceste state se înregistrează cea mai puternică creștere demografică (explozie). Și nu în ultimul rând, nu este de neglijat nici faptul că pe fondul presiunii generale, multe guverne s-au văzut obligate să elimine subvențiile la produsele de bază. Iată deci dimensiunea dezastrului spre care se îndreaptă statele arabe. O schimbare era așadar imperativă.

3 *Capcana*, 354.

4 Bahreinul este statul care se distinge de celelalte țări arabe cuprinse de convulsii sociale grave. În acest caz nu sărăcia a provocat mișcările de stradă (este un stat dezvoltat, cu un PIB de 19.641 de dolari), ci chestiuni interconfesionale. Deși populația este în proporție de 70% șiiită, conducerea țării (Casă Regală) este asigurată de sunniți. Iar în acest speță, Iranul a susținut direct majoritatea șiiită care dorește atașarea la valorile religioase și politice de la Teheran, pe când minoritatea sunniită orbitează în jurul Arabiei Saudite.

5 Din punct de vedere demografic, tinerii arabi constituie segmentul cel mai important al populației. În ultimii ani a avut loc o explozie demografică, media de vârstă în statele din Orientul Apropiat fiind de 22-24 de ani (în Yemen chiar de 18 ani). În multe regiuni din statele magrebiene 70 % din populație este sub pragul vârstei de 30-35 de ani; în Africa se concentrează 95% din creșterea demografică mondială.

sunt săraci și frustrați, sunt inconștient¹ de curajoși și spontani, dar mai ales sunt bine informați și conectați la pulsul evenimentelor. Extinderea Internetului, a telefoniei mobile și a canalelor TV prin satelit a favorizat accesul tinerilor la fluxul de informații și conectarea în timpi reali la pulsul evenimentelor și la tendințele momentului („puterea informației” pe care Alvin Toffler o intuia încă din 1970). Logarea la site-urile de socializare a dat naștere unor megarețele sociale de comunicare care a permis reacția lor extinsă. Una dintre primele acțiuni menită să stabilizeze situația a fost întreruperea internetului, deconectarea de la rețeaua internațională. Providerii de internet din Siria, Libia și alte țări islamice au întrerupt fluxul de date în încercarea de împiedicarea comunicarea dintre manifestanți. În februarie 2011, Hillary Clinton anunța de la Universitatea „George Washington” că, pentru a facilita comunicarea cu popoarele arabe, SUA au lansat conturi Twitter în arabă și persană. În schimb, numărul persoanelor adulte care folosesc internetul și sunt conectate la asemenea rețele de socializare este incomparabil mai mic. În plus, în raport cu tinerii caracterizați de elan revoluționar, „ideile celor vârstnici (inclusiv nevoile și așteptările, s. m.) rămân neschimbate”², adică nu revendică și nu produc nevoia de schimbare. Manifestațiile de la Cairo³ au scos în evidență existența unei noi generații⁴, cea a tinerilor care și-au făcut simțită prezență și mai ales voința, o generație capabilă să impună o nouă putere care să le reprezinte aspirațiile. Cu această ocazie, Piața Tahiri a devenit un simbol pentru poporul egiptean în lupta pentru obținerea libertății. Umberto Eco anticipa că tinerii au forță necesară pentru a face „să cadă alte turnuri”⁵, desigur, nu avem cum să ratăm valoarea metaforică a avertismentului umbertonian. Așadar, ei sunt în același timp frustrați, curajoși, spontani, bine conectați, dar și puternici. Înglobau speranța unui viitor mai bun într-o societate modernă eliberată din încheștarea forțelor dictaturii politice și a tradiționalismului islamic.

Ecuția evoluțiilor din regiune este încărcată cu un alt eveniment extrem de important: lichidarea lui Osama bin Laden. Anunțul morții lui a venit într-un moment cum nu se putea mai oportun, în toiul prefacerilor social-politice din Orientul Mijlociu și Nordul Africii. Din această perspectivă imagologică, dispariția liderului rețelei teroriste Al Qaeda, cel care „a respins democrația și drepturile individuale ale musulmanilor în favoarea extremismului violent”⁶, are menirea să demonstreze,

1 Lipsa unei capacități depline de discernământ, situație specifică vârstei, îi face inconștienți în fața pericolelor generate de expunerea din timpul protestelor publice, cu atât mai mult la adresa unui regim dictatorial iresponsabil (așa cum s-a dovedit a fi regimul lui Gadafi în Libia). Acesta este și motivul pentru care minorii nu intră sub incidența legii penale (până la împlinirea vârstei de majorat tinerii nu au calitate de subiect activ al infracțiunii; minoritatea este una dintre cauzele care înlătură caracterul penal al faptei, așadar nu răspund în fața unor eventuale sancțiuni penale).

2 Umberto Eco, *Înainte ca racul-războaie calde și populism mediatic* (București: Rao Internațional, 2007), 252.

3 Imediat după anunțarea demisiei, Elveția a blocat conturile lui Mubarak, iar Consiliul Militar Suprem a preluat puterea până la instaurarea unei noi conduceri în urma unor alegeri libere. Inițial au fost promise alegeri libere în 6 luni, apoi în 9 luni, în prezent existând o confuzie generală în această privință. În ceea ce privește viața politică, dacă în privința alegerilor parlamentare există mai multe formațiuni candidate, propunerile de candidat la alegerile prezidențiale din Egipt par a fi limitate.

4 De asemenea, tinerii sunt în antiteză cu conducătorii arabi. Fie că sunt monarhi sau președinți, mulți dintre ei erau în vârstă și dețineau puterea de câteva decenii (de ex. Mubarak are 82 de ani, regele Arabiei are 87, al Algeriei 67 de ani, președintele Yemenului era la putere de 32 de ani, al Libiei de 42 etc). Suprapunerea celor două planuri, cel al tinerilor săraci și neajutorați, fără acces la piața muncii, cu atât mai puțin a bunăstării, respectiv cel al liderilor vetuști („conducători gerontocratice”), care întrețin în jurul lor o adevărată camarilă risipitoare, a accentuat și mai mult ideea de nedreptate și inechitate socială.

5 Eco, *Înainte*, 252.

6 Din comunicatul Casei Albe din 19 mai 2011, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-barack-obama-prepared-delivery-moment-opportunity>.

o dată în plus, că varianta militantismului islamic duce într-o fundătură și că a venit vremea ca experimentul integrismului religios să ia sfârșit. Într-un comunicat oficial al Casei Albe din 19.05.2011, se subliniază că „oamenii din Orientul Mijlociu și Africa de Nord au luat viitorul lor în propriile mâini”¹, că „prin forța morală a non-violenței, (...) au realizat mai multă schimbare în șase luni decât teroriștii au realizat în ultimele decenii”². Concluzia este una singură pentru națiunea arabă: șansa modernizării bate la ușă și ea nu trebuie ratată.

În ceea ce privește actuala viziune de politică externă a Administrației de la Washington, ea este încununată în acest moment de câteva victorii notabile. În primul rând, așa cum detaliam la începutul lucrării, a fost asigurat cadrul **modernizării societății arabe**, ceea ce va permite inclusiv dezvoltarea de „alianțe” politice, culturale și economice cu Occidentul. De asemenea, mai au un efect bine definit în cazul în care revoltele vor fi duse la bun sfârșit: **îndepărtarea fundamentalismului islamic** de la pozițiile de conducere. Prin focalizarea tinerilor către valorile moderniste, a fost distrasă atenția lumii islamice de la calea militantismului islamic. Totodată, prin asemenea transformări, sunt prefigurate premisele **dispersării organizațiilor extremist-teroriste**, principala amenințare la adresa națiunii americane, conform strategiei SUA.

Concluzie: Actuala reconfigurare a ordinii politice la nivelul statelor islamice nu este deloc străină de dimensiunile politicii externe³ a marilor puteri. Între interesul geostrategic al actorilor internaționali (în special al SUA⁴) și transformările social-politice din spațiul afro-asiatic, există o legătură de cauzalitate evidentă. Departe de a fi singura cauză care a antrenat avalanșa prefacerilor de ordin social-politic din spațiul afro-asiatic al islamismului, viziunea Casei Albe bazată pe paradigma „smart power” a venit pe nivelul așteptărilor și nevoilor popoarelor arabe, un câmp expus sugestiei și persuasibilității.⁵ Aceasta este una din diferențele majore⁶ ce separă actuala doctrină de politică externă a administrației de la Washington, de cea a

1 <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-barack-obama-prepared-delivery-moment-opportunity>.

2 <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-barack-obama-prepared-delivery-moment-opportunity>.

3 Dincolo de factorii menționați, există tot mai mulți specialiști care consideră că, în viitor, pe fondul scăderii drastice a natalității la nivelul Europei (o „Europă îmbătrânită”) și a crizei alimentare care își face simțită prezența la nivel mondial, sporul demografic ridicat în rândul populației arabe poate deveni o amenințare la adresa securității sociale a statelor occidentale (se estimează că populația lumii va ajunge la aprox. 7 miliarde în 2011 și la 9,31 miliarde până în 2050, conf. unui raport publicat de ONU), și asta în primul rând din cauza lipsei locurilor de muncă de pe piețele din zona magrebiană și a înregistrării unei emigrații accentuate către occident. Iar modernizarea societății arabe și a sectorului privat nu ar face decât să preîntâmpine asemenea riscuri. Sunt obiective pe termen mediu și lung.

4 Lucrarea s-a limitat la analiza parcursului diplomatic al SUA în raport cu procesele din Orientul Mijlociu și Africa magrebiană. Este fără îndoială statul cu cea mai largă vizibilizare, dar asta nu înseamnă că state precum Franța, Marea Britanie sau Rusia nu erau interesate de asemenea mutații.

5 Reprezintă tendința unui individ de a fi receptiv la influențe și de a accepta schimbări în atitudini și comportamente. Spre deosebire de sugestibilitate, persuasibilitatea implică conștiința acceptării și interiorizării mesajelor transmise, conf. Cătălin Zamfir și Lazăr Vlăsceanu, *Dicționar de Sociologie* (București: Babel, 1993), 429. „Receptorii mesajelor persuasive sunt conștienți că se urmărește această schimbare și dispun de liberul arbitru în raport cu aceasta; Astfel, se urmărește atât satisfacerea nevoilor celui care persuadează, cât și ale celui persuadat”, conf. Septimiu Chelcea și Petru Iluț, *Enciclopedie de psihosociologie* (București: Economică, 2003), 257.

6 Dacă până la Obama mai mulți lideri ai lumii islamice, în ciuda unui comportament politic intern abuziv la adresa propriilor cetățeni, represiv cu orice formă de disidență politică, dar și lipsit de vigoare economică, erau de multe ori parteneri stabili ai SUA, începând cu 2008, administrația de la Casa Albă s-a arătat decisă să abandoneze relațiile de colaborare (adesea conjuncturală) cu respectivele regimuri politice. Pe un fond dictat și de rațiuni de strategie ce urmăresc obiectivarea propriilor interese, SUA par interesate de aspirațiile cetățenilor din Orientul Apropiat.

„regimurilor” anterioare (Bush și Clinton). Intensitatea și complexitatea convulsiilor sociale rezultă tocmai din existența unui interes comun al celor două forțe participante: pe de o parte SUA erau interesate de schimbarea „fizionomiei” regimurilor autoritariste care manifestau o vădită rezistență la noile cerințe ale parteneriatelor cu lumea occidentală, iar pe de altă parte era tot mai stringentă dorința societății civile islamice de a produce modificări structurale la nivelul conducerii statului¹. Evenimentele de la începutul anului 2011 reprezintă așadar rezultatul suprapunerii și al conlucrării celor două categorii de „participanți” și interese. Din perspectiva factorilor exogeni, așteptările de schimbare erau centrate pe statele arabe cu regimuri dictatoriale, precum Iran, Libia, Siria etc, dar au existat și „pagube colaterale” ori de sacrificiu (de ex. Egipt).

Având de partea lor groaza inspirată de mișcările de stradă din Orientul Mijlociu, statele occidentale vor continua să pună presiune asupra celorlalte regimuri din Orientul Mijlociu care nu au căzut pradă revoltelor, pentru a se reforma de bună voie. Există șansă să asistăm în scurt timp la o reorganizare a întregului Orient Apropiat. Pe de altă parte, fundamentalistii încearcă în tot acest timp acreditarea ideii că țările arabe nu sunt pregătite pentru o democrație autentică și că de fapt s-au aruncat într-o cursă către o formă contemporană de colonialism, țesută de actanții internaționali. Iar într-un astfel de registru al resurgenței islamismului², statul care ar avea cel mai mult de câștigat și care își joacă propria carte, este Iranul. Alt actor regional care poate acumula capital politic și beneficii economice în urma reorganizării din Orientul Mijlociu și Africa de Nord este Rusia³. De asemenea, noua ordine nu este lipsită de însemnătate nici pentru statul Israel care se vede obligat să-și regândească viziunea de politică externă, și după caz, să culeagă roadele ori să suporte neajunsurile situației.

Dintr-o perspectivă cultural-filozofică, spațiul Orientului Apropiat extins se remarcă astăzi, mai mult ca niciodată, ca un vast ținut al antinomiilor sociale și politice. Au loc deopotrivă tendințe și încercări de război/revolte, dar și de pace, domână groaza, dar și speranța, este evidentă nevoia de schimbare, dar și de stabilitate (prezervare) etc.

BIBLIOGRAFIE

ANGHELESCU, Nadia, *Introducere în Islam*, Editura Enciclopedica, București 1993

BRUSANOWSKI, Paul, *Religie și stat în Islam-de la teocrația medineză instituită de Muhammad la Frăția musulmană din perioada interbelică*, Editura Herald, București, 2009.

BECK, Ulrich, *Ce este globalizarea, Erori ale globalismului – răspunsuri la globalizare*, Traducere din limba germană de Ida Alexandrescu și Diana Popescu, Editura Editura Trei, București, 2003.

CHELCEA, Septimiu, MARGINEAN, Ioan și CAUC, Ion, *Cercetarea sociologica: metode și*

1 Este înregistrat un paradox prin faptul că, deși populațiile țărilor arabe musulmane din zonă percep statul ca principala amenințare la adresa vieții, a drepturilor și libertăților lor, palestinienii văd constituirea unui stat ca fiind singura garanție de securitate și prosperitate.

2 Adepții fundamentalismului religios pleacă de la premisa că lumea islamică nu ar fi capabilă să accepte bazele democrației moderne care presupune despărțirea dintre religie și stat. În opinia lor, statul islamic este fundamental opus statului democratic, el trebuie să aibă ca model statul teocratic medinez

3 Tulburările din spațiul menționat au oferit Rusiei ocazia să suplinească petrolul exportat din regiunea afectată pentru piețele occidentale, au permis capitalizare politică (prin criticile energice, îmbibate de retorică umanitară a liderilor ruși, cu privire la încălcarea rezoluției ONU de către coaliția de state prezentă în Libia) și totodată oferă șansa Rusiei să devină arbitru unei înțelegeri între Kadafi și rebelii susținuți de Vest.

tehnici, Editura Destin, Deva, 1998.

CHELCEA, Septimiu și **ILUȚ**, Petru, *Enciclopedie de psihosociologie*, Editura Economică, București, 2003.

DOBRESCU, Paul, *Viclenia globalizării, asaltul asupra puterii americane*, Editura Institutul European, Iași, 2010.

EVAN, Thomas, *Barak Obama, O alegere istorică*, Editura Litera Internațional, 2009

FAREED, Zakaria, *Lumea Postamericană*, Editura Polirom, Iași, 2009.

GORDON, Thomas, *Armele secrete ale CIA, Tortura, manipularea și arme chimice*, Editura Litera Internațional, 2010.

GUSTAVE, le Bon, *Psihologia mulțimilor*, Traducere din limba franceză de Mariana Tabacu, Editura Antet XX Ores, Prahova.

GUSTAVE, le Bon, *Opiniile și credințele*, Traducere de Leonard Gavrilu, Editura Științifică, București 1995.

KARTUN, Derek, *Africa-Africa, un continent care se trezește*, Editura de Stat pentru literatură politică, București, 1956.

MARTIN, Hans-Peter și **SCHUMAN**, Harald, *Capcana Globalizării*, Editura Economică, București, 1999, traducere Traian Pleșca.

MĂGUREANU, Virgil, „Câteva considerații asupra noțiunii de smart power din perspectiva teoriei politice”, în revista *Sociologie Românească*, vol. VII, nr. 4, Editura Polirom, 2009.

UMBERTO, Eco, *Înainte ca racul-războaie calde și populism mediatic*, Editura Rao internațional, București 2007.

Dicționarul Larousse de civilizație musulmană, Traducere, adaptare și completări de Nadia Anghelescu, Editura Univers Enciclopedic, București.

Oxford-Dicționar de sociologie, Univers Enciclopedic, București, 2003.

<http://www.state.gov/>

<http://www.whitehouse.gov/>

<http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-barack-obama-prepared-delivery-moment-opportunity>

Noile perspective geopolitice în regiunea Asia de Est la două decenii de la prăbușirea URSS

■ ATTILA IAKOB¹

[Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca]

■ RALUCA-MARIA NICOARĂ

[Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca]

Abstract

By the end of the 20th Century, after the dissolution of the former communist block and the end of the bipolar world, Russian Federation as the successor of the former Soviet Union had to face the new multi-polar world and its challenges. With a weakened economy and little international influence, Moscow had to elaborate and put in place a new foreign policy and foreign economy policy. In this context, the Euro-Asian continent and, especially, the Far Eastern region represented a strategic interest. The consolidation of economic and political relations with Japan and China as a regional partnership is not only a strategic question for Russia it represents the only viable solution for a long term regional stability and security frame in the region.

Keywords

Soviet Union; Russian Federation; China; Japan; international economy; far eastern cooperations; energy and resource trade; Putin doctrine; Asian development

Contextul istoric.

În dupăamasa zilei de 26 d ecembrie 1991, la o zi după demisia ultimului lider al URSS, Sovietul Suprem prin vocea președintelui său anunță aprobarea rezoluției prin care forul de conducere se autodizolvă, astfel punând capăt unei construcții politico-administrative de aproape șapte decenii. Desigur acest moment nu era unul neașteptat sau surprinzător, semnele unei prăbușiri deveniseră clare încă din anii precedenți, când blocul comunist bucată cu bucată se dezmembra în văzul întregii comunități internaționale, urmat de o degradare rapidă a nucelului însăși. Deceniile de planificare economică eronată, uzura sau corupția sistemului nu au rezistat planului de reformă propus de secretarul general Mihail Gorbaciov, a cărui tentative laudabile de a reforma nereformabilul nu au putut salva un imperiu aflat în agonie și criza.

La aproape două decenii de aceste evenimente Rusia încearcă din răspuneri să revină pe primul plan al jocului geopolitic euroasiatic, însă contextul internațional, economia globală și noile provocări ale secolului XXI creează dificultăți din ce în ce mai diverse la care

¹ Doctorand în relații internaționale în cadrul proiectului POSDRU /88/1.5/S/60185, al Universității Babeș-Bolyai

Kremlinul reușește cu greu să se adapteze. Odată cu supremația pierdută și emergența noilor actori continentali, Rusia este pus în fața unui nou sistem în care vechile reguli ale bipolarismului nu se mai aplică, iar multipolarismul nu este un joc la care instrumentul vechi se poate adapta cu ușurință. Uniunea Europeană în vest, China, Japonia în est, India în sud, sunt doar principali actori care crează dificultăți și reprezintă o amenințare la sfera de influență a Rusiei, care pe plan economic nu mai dispune de resurse cu care să intervină și cu care să își susțină o politică externă sănătoasă. Locul rusiei în acest joc geoeconomic fiind luat de capitalul european, chinez și cel japonez, care finanțează diverse proiecte și investiții strategice, cu scopul clar de control și influență regională.

Prăbușirea politică produsă de *glasnostul* și *perestroika* lui Gorbaciov, urmată de aproape un deceniu de instabilitate politică și economică, caracterizat prin slăbirea puteri centrale sub conducerea lui Boris Yeltin, cu grave consecințe asupra economiei și capacității economice a dus Rusia pe marginea prăpastiei. Greșelile economice și privatizările dezastruoase au condus la colapsul unor ramuri industriale vitale și a slăbit potențialul industrial rusec, cu un final trist materializat prin pierderea majorității piețelor internaționale cucerite în perioada sovietică. Desigur apariția noului lider în ajunul anului 2000, Vladimir Putin, și a programului său economic respectiv doctrina politico-militară promovată de el, au reprezentat un pas spre normalizarea economiei și deschiderea unor noi strategii externe. Această revenire a Rusiei a fost prevestită de miscarea strategică a Moscovei de a ocupa aeroportul din Pristina cu ocazia celui de al doilea conflict din Kosovo, cu scopul clar de a demonstrat Statelor Unite și NATO limita necooperări pe care Kremlinul este dispus să o accepte. Evenimentele ulterioare au demonstrat clar că această acțiune nu era un cântec de lebadă al unui imperiu muribund cum era intervenția britanică din Falkland ci mai mult o operațiune strategică bine planificată cu un scop clar.

Un rol de pivot pe continentul euroasiatic și redobândirea statutului de putere economică globală și demersurile de a accede grupul select al economiilor de top (G8), a împins Rusia spre reevaluarea pozițiilor sale față de vechi aliați sau inamici. Astfel, atitudinea de război rece față de Asia de Sud-Est, respectiv, o re poziționare strategică față de China și India, au devenit principali vectori ai politici externe rusești. Totuși efectele și evenimentele deceniilor de război rece afectează relațiile Rusiei cu actori asiatici cum este India, China, Pakistan, Korea de Sud, Japonia, Indonezia și statele din Indochina, . actori care și în zilele noastre sunt reticenți la anumite miscări ale politici externe rusești.

Triunghiul Ruso-Sino-Nipon

Interacțiunea Rusiei cu zona asiatică pe parc ursul ultimelor 2 decenii, s-a caracterizat printr-o *hibernare* întreruptă de câteva ori de revirimentul cooperării bilaterale, în ciuda faptului că pronosticurile optimiste au mizat pe importanța pe care statele dezvoltate și cele în curs de dezvoltare o vor avea în politica și, mai ales, economia mondială. Pentru o ilustrare mai detaliată, am ales să prezentăm felul în care Rusia s-a relaționat cu Japonia și China. Rațiunea din spatele acestei grupări se bazează pe potențialul extraordinar a acestui *trio* în cazul unei eventuale colaborări: exploatarea resurselor de gaz și petrol prin finanțare mutuală și sprijin tehnologic ar scădea simțitor gradul de dependență a acestor state față de terții distribuitori și ar determina ca cei favorizați să aibă un cuvânt de spus în comerțul mondial cu acest tip de resurse. În plus, în politica mondială, toate cele trei statele împărtășesc viziunea unei lumi multipolare în care să fie diminuat rolul Statelor Unite ale Americii, să fie combătut terorismul și în care, fiecare va putea scăpa de propriile frustrări: Rusia urmărește să recupereze decalajul față de economiile vestice, China să găsească o soluție pentru problemele teritoriale și a acuzațiilor de încălcare a drepturilor omu-

lui, iar oamenii politici niponi ar dori să elimine *nefericitul* articol 9 din Constituția Japoniei. În această linie de idei, se dorește continuarea negocierilor internaționale pe problema dezarmării¹ și obținerea unui nou angajament din partea Statelor Unite ale Americii în această problemă.

Axa Moscova-Beijing-Tokyo este înfățișată de teoreticienii săi asemenea unui parteneriat de tipul *win-win* datorită complementarității membrilor. Această colaborare se desfășoară pe două paliere importante: cel energetic întrucât statele au un interes vădit în fie a reuși punerea pe piață a rezervelor de petrol și gaze (China, Rusia), fie a contacta un import substanțial și accesibil (Japonia, China); și pilonul militar datorită dorinței statelor fie de a-și reface prestigiul mondial referitor la superioritatea tehnologiei militare (Rusia), fie de a continua comerțul cu tehnologia respectivă și produsele necesare dotării forțelor armate (China), fie de a beneficia într-un viitor apropiat de folosul unui astfel de import (Japonia). În ceea ce privește exploatarea, cel mai vehiculat exemplu este cel al numeroaselor resurse ne-exploatate din Siberia care ar aduce beneficii enorme celor trei state în ecuația unei colaborări: Japonia și-ar asigura necesar de gaze și petrol la un preț accesibil în urma finanțării proiectelor de extracție sau de construire a conductelor de transport, Federația Rusă ar beneficia de sprijin tehnologic și financiar din partea sino-japoneză, iar China ar putea la rândul ei să contacteze specialiști din industria extracție din Rusia pentru a-i putea folosi în cazul propriilor resurse de gaze.

Realitatea ilustrată de analizele de specialitate este că în acești 20 de ani s-a înregistrat o necesitate avidă pentru independența energetică și securitatea regională a Asiei de Nord Est în contextul în care nu existau conducte importante pentru transportarea petrolului și a gazelor, iar rolul pe care aceste state îl au în asigurarea securității regionale este departe de a fi cel pe care dorit².

În primul caz, trebuie să menționăm că atât China, cât și Japonia se află în postura de importatori neti de țiței și ambi au încercat să își îmbunătățească relația cu Rusia și să obțină contracte comerciale în acest sens. Exporturile de țiței către Japonia au loc prin Sakhalin-I și Sakhalin-II, rețele finanțate în proporție de 22-30%³ de către companii private japoneze astfel încât în 2009 Energy Information Administration din SUA (EIA) a stabilit că Japonia importă din Rusia 3% din totalul importurilor de țiței. În 2010, Ministerul Economiei, Comerțului și Industriei din Japonia a anunțat dublarea⁴ acestor exporturilor din Federația Rusă.

În ciuda dechiderii față de statele vestice și a îmbunătățirii relației cu Japonia, Federația Rusă a colaborat cel mai bine în domeniul energiei cu partenerul chinez, astfel că încă din anii 2000 s-a pus în aplicare un proiect ambițios denumit *East Siberian-Pacific Ocean (ESPO)*⁵ și care și-a propus să asigure transportul țițeiului până la coasta pacifică. Prima fază a proiectului s-a finalizat la începutul anului acesta⁶, urmând să se continue finanțarea pentru încă 3 ani cu scopul de a se acoperi distanța de aproape 5 000 km. Statisticile inițiale⁷ vorbesc de o creștere cu 80 milioane de tone a exportului de țiței la încheierea celei de-a doua faze a proiectului

1 Frank Umbach, „The Wounded Bear and the Rising Dragon. The Sino-Russian relationship at the beginning of the 21st century: A view from Europe”, *Asia Europe Journal*, 2 (2004): 44.

2 Prezența militară a Statelor Unite ale Americii este crucială pentru securitatea zonei respective, ceea ce este interpretat de China și Rusia ca o implicare în afacerile „interne” regionale.

3 EIA, *Japan- Country analysis briefs*, (2011) 4-5, <http://www.eia.gov/cabs/Japan/pdf.pdf>.

4 Reuters, „Japan doubles Russian Oil imports”, *The Moscow Times*, 01 octombrie 2011, <http://www.themoscowtimes.com/business/article/japan-doubles-russian-oil-imports/417905.html>.

5 Adnan Vatansever, „Russia's Oil Exports: Economic Rationale Versus Strategic Gains”, *Energy and Climate Program (Carnegie Endowment for International Peace)*, 116 (2000): 10, http://carnegieendowment.org/files/russia_oil_exports.pdf, accesat la 08.10.2011.

6 BBC News, „Russia-China oil pipeline opens”, *BBC*, 02.01.2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-pacific-12103865>.

7 Vatansever, „Russia's Oil Exports”, 10.

ESPO. Ceea ce își dorește leadershipul din Rusia este să reușească să transfere o parte din dependența energetică a Chinei, și, ulterior, al altor țări din Asia de Est, de la statelor Orientului Mijlociu în propria sferă de influență.

Cooperarea în domeniul comerțului cu gaz a început încă din 1994 când reprezentanții de profil ai autorităților de la Beijing și Moscova au semnat un *memorandum de înțelegere (M.O.U.)*¹, urmând ca în 1997, să se materializeze sub forma unui accord guvernamental ce prevedea exportul a 25 miliarde metri cubi pentru o perioadă de 30 de ani. De cealaltă parte, Japonia nu a beneficiat de același tratament ca și statul chinez, negocierile pentru un asemenea accord fiind amânate pentru o perioadă ulterioară. Statisticile internaționale au arătat că în 2009, Japonia a importat aproape 9%² din totalul importurilor de gaz lichefiat din Rusia ceea ce determină ca în același an China și Japonia să se afle în topul importatorilor de gaz din această țară, poziționându-se pe pozițiile 4, și respectiv 15³. Această discrepanță demonstrează încă o dată că latura sino-rusă este mult mai strânsă decât cea ruso-japoneză, datorită multor factori de ordin ideologic sau teritorial ce împiedică desfășurarea unor dialoguri diplomatice eficiente.

Cel de-al doilea pilon al triumphiului sino-ruso-japonez este reprezentat de factorul militar în sensul în care aceste state mizează în a-și crește rolul pe care îl au în securitatea regională. În primul rând, nucleul acestei colaborări este deținut de Federația Rusă care moștenind o tehnologie și o industrie proprie și cu tradiție încă de pe vremea comunismului, a acceptat să exporte spre China în schimbul unor beneficii economice. Încă din 1992, această colaborare se desfășoară pe mai multe nivele⁴, de la exerciții și schimburi militare de nivel înalt, la comerț cu armamente, sisteme de înaltă tehnologie, vizite regulate a unor șefi militari s.a.

De cealaltă parte, Japonia se află încă sub jurisdicția articolul 9 din propria Constituție ce stipula că guvernul nipon renunța la dreptul de a declara război și, implicit, de a întreține o armată (excepție fac trupele de *auto-apărare*). Mizând pe rolul protectiv al trupelor și a navelor americane staționate în Pacific, politicienii din Tōkyō s-au conformat cu ideea de a deveni doar din punct de vedere economic, o putere mondială, lipsindu-i factorul militar. Lucrurile s-au schimbat o dată cu evenimentele din 11 septembrie, moment crucial în istoria secolului 21 demonstrând fragilitatea Statelor Unite în fața atacurilor teroriste. În acel moment, japonezii au cunoscut slăbiciunea propriului aliat și au înțeles această ocazie ca o posibilitate de a încerca rediscutarea articolului cu pricina.

Cu toate beneficiile mutuale pe care le poate presupune colaborarea triumphiului euroasiatic, în relația Rusia-China-Japonia încă persistă motive de divergență care crează un spațiu ostil de dialog: vechile probleme teritoriale nerezolvate, opinia publică care nu a uitat drama trecutului sau atitudinea duală a Rusiei și parteneriatul Japonia-SUA. În cazul determinării suveranității asupra insulelor Kurile (Iturup, Kunashir, Shitokan și Habonai), diplomația niponă și rusă a înregistrat numeroase eșecuri⁵, dar se poate lăuda și cu o serie de reușite: *Declarația de la Tokyo* (1993) care a stabilit criteriile (istoriei și legii) după care se vor desfășura negocierile, propunerea Kawana (1998) prin care s-a stabilit delimitarea între insulele Etorofu și Uruppu⁶, întâlnirea de la Irkutsk (2001). În ultimii ani, discuțiile au depășit nivelul

1 Akira Miyamoto, „Natural gas pipelines in northeast Asia: The perspective from Japan”, *Cambridge Review of International Affairs*, 12, 1 (1998): 140.

2 EIA, *Japan*, 8-9.

3 EIA, *Russia Energy Data, Statistics and Analysis*, (2010), <http://www.eia.gov/cabs/russia/full.html>.

4 S. Bilveer, „East Asia in Russia's foreign policy: a new Russo-Chinese axis?”, *The Pacific Review*, 11, 4 (1998): 493.

5 Kazuhiko Togo, „The inside story of the negotiations on the Northern Territories: five lost windows of opportunity”, *Japan Forum*, 23, 1 (2011): 141-143.

6 Togo, „The inside story of the negotiations”, 133.

diplomației obișnuite, iar declarațiile de presă au devenit din ce în ce mai acide¹, ceea ce i-a determinat pe unii analiști niponi² să întrevadă posibilitatea antrenării forței militare în vederea impunerea propriei viziuni asupra status quo-ului. Japonia nu s-a sfiit, de câteva ori, să își folosească atu-ul propriu (sprijinul economic prin ODA) și să priveze Rusia de fondurile promise în momente de maximă încordare a discuțiilor cu privire la suveranitatea teritorială.

Lowell Dittmer prezenta legătura ruso-sino-japoneză asemenea unui triumf „strategic”³ de state *frustate* și aflate în incapacitatea de a-și depăși handicapurile⁴ în mod individual, și totodată, unde prioritatea este adâncirea relațiilor bilaterale fără a încerca o implicare a celui de-al treilea partener în afacerile personale ale celorlalte două state. După cum am arătat și mai sus, un parteneriat între aceste trei state s-ar dovedi util pentru fiecare în parte, mai ales în societatea contemporană a interdependențelor, în care impasurile determinate de superioritatea ideologică sunt lăsate pe rangul doi în fața beneficiilor economice. Cu toate acestea, există numeroase piedici în calea unei cooperări mai deschise și care au condus la multe eșecuri diplomatice. Lasând la o parte cele două laturi ale cooperării sino-rusești, China a lăsat să se întrevadă o anumită rezervă față de guvernul de la Moscova, temându-se de o viitoare dependență față de resursele energetice importate. Mai mult decât atât, întrucât dezbaterile interne referitoare la politica externă rusească a scos la iveală existența a două orientări⁵: *atlantiștii*, în frunte cu principalii lideri (Putin, Yeltsin), considerau că este primordială consolidarea legăturilor cu lumea capitalistă vestică și *euroasiaticii* care puneau decăderea economică a URSS și, apoi, a Rusiei, pe seama adoptării practicilor europene și americane; și promovau re apropierea față de aliații tradiționali din Asia, printre care se aflau și China, respectiv, Japonia. Acțiunile de dezghețare a legăturilor cu Europa Vestică și Statele Unite ale Americii au determinat ca statul chinez să se simtă trădat și să se teamă ca problema Taiwan-ului să nu își găsească un nou avocat în postura Rusiei, care în avântul său de a-și repune economia pe picioare și a-și recăpăta prestigiul de putere frunzașă, ar fi nevoită să susțină o asemenea cauză.

Între Japonia și China rezidă încă cea mai importantă relație conflictuală care are rădăcini adânc întinse în istoria comună a celor două state. Păstrând amintirile unor acte de cruzime reciproce din cel de-Al Doilea Război Mondial, având încă de disputat suveranitatea teritorială asupra insulelor Diaoyu/Senkaku, divergențele sino-nipone sunt de departe de a-și găsi o finalitate. În plus, acțiunile liderilor politici japonezi nu au ajutat la ameliorarea relațiilor bilaterale: controversile legate de manualele de istorie ce diminuau considerabil agresiunile Japoniei din cel de-Al Doilea Război Mondial sau vizita prim-ministrului Koizumi la altarul shintō Yasukuni, locul unde au fost înmormântați criminalii de război japonezi. Colaborarea militară dintre China și Rusia nu a fost văzută cu ochi buni de către guvernul japonez care împreună cu celelalte state din Asia de Nord-Est și-au simțit securitatea națională vulnerabilă.

1 Japonia s-a arătat nemulțumită de felul în care evoluau negocierile și a considerat că Rusia îi încalcă suveranitatea, fapt ce a antrenat cu sine răspunsuri dure din partea rușilor.

2 Togo, „Japan must acknowledge 'territorial issue' over islands”, in *East Asia Forum*, 14 octombrie 2010, <http://www.eastasiaforum.org/2010/10/14/japan-must-acknowledge-territorial-issue-over-islands/>.

3 Lowell Dittmer, „The Sino-Japanese-Russian Triangle”, *Journal of Chinese Political Science*, 10, 1 (2005): 1-4.

4 Rusia a suferit decăderea ca stat pe plan internațional în urma destrămării construcției URSS. China a fost nevoită să răspundă acuzațiilor de încălcare a drepturilor omului din partea statelor vestice după incidentul din Piața Tiananmen, iar Japonia a așteptat o șansă de a-și revizui constituția și a înlăturat articolul 9 din Constituție.

5 S. Bilveer, „East Asia in Russia's foreign policy: a new Russo-Chinese axis?”, *The Pacific Review*, 11, 4 (1998): 486-491.

Concluzii

Cele două decenii care s-au scurs de la disoluția URSS au reprezentat o perioadă anevoioasă de revenire pentru succesorul politico-economic al colosului comunist, a căruia prăbușire a schimbat radical nu numai sistemul internațional ci a deschis o calea spre reorganizarea comunității internaționale bazate pe principiile multipolarității și, mai puțin, pe cele ale unui bipolarism periculos. Scopul strategic al Rusiei este, nu numai, revenirea pe scena politici internaționale ca un factor de importanță majoră, ci, și recrearea spațiului economic pierdut la începutul anilor 90. În acest context relațiile sino-ruso-nipone sunt vitale nu numai din punct de vedere politic, dar și din punct de vedere geoeconomic și geostrategic, în care rolul spațiului Est asiatic reprezintă un factor major pentru conturarea noului sistem internațional regional.

BIBLIOGRAFIE

- BBC News, „Russia-China oil pipeline opens”, *BBC*, 02.01.2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-pacific-12103865>, accesat la 06.10.2011.
- BILVEER, S., „East Asia in Russia's foreign policy: a new Russo-Chinese axis?”, *The Pacific Review*, 11, 4 (1998): 485-503.
- DITTMER, Lowell, „The Sino-Japanese-Russian Triangle”, *Journal of Chinese Political Science*, 10, 1 (2005): 1-22, http://jcps.sfsu.edu/past%20issues/JCPS2005a/2%20JRC_Dittmer.pdf, accesat la 07.10.2011.
- EDER, Leonty, Andrews-Speed, Philip, Korzhubae, Andrey, „Russia's evolving energy policy for its eastern regions, and implications for oil and gas cooperation between Russia and China” in *Journal of World Energy Law & Business*, 2, 3 (2009): 219-242.
- EIA, *Russia Energy Data, Statistics and Analysis*, (2010, <http://www.eia.gov/cabs/russia/full.html>, accesat la 09.10.2011.
- EIA, *Japan- Country analysis briefs*, (2011) 4-5, <http://www.eia.gov/cabs/Japan/pdf.pdf>, accesat la 06.10.2011.
- LIAO, Xuanli, „The petroleum factor in Sino-Japanese relations: beyond energy cooperation”, in *International Relations of the Asia-Pacific*, 7 (2007): 23-46.
- MASUDA, Masayuki, „Japan-China relations at a crossroad”, in *The National Institute for Defense Studies News*, 91 (2005).
- MIYAMOTO, Akira, „Natural gas pipelines in northeast Asia: The perspective from Japan”, in *Cambridge Review of International Affairs*, 12, 1 (1998): 131-146.
- NEUNHAM, Randall E., „How to Win Friends and Influence People: Japanese Economic Aid Linkage and the Kurile Islands”, *Asian Affairs*, 27, 4 (2001): 247-260.
- REUTERS, „Japan doubles Russian Oil imports”, *The Moscow Times*, 01 octombrie 2011, <http://www.themoscowtimes.com/business/article/japan-doubles-russian-oil-imports/417905.html>, accesat la 07.10.2011.
- SUYUKI, Shogo, „Seeking 'Legitimate' Great Power Status in Post-Cold War International Society: China's and Japan's Participation in UNPKO”, in *International Relations*, 22, 1 (2008): 45-63.
- TOGO, Kazuhiko, „Japan must acknowledge 'territorial issue' over islands”, in *East Asia Forum*, 14 octombrie 2010, <http://www.eastasiaforum.org/2010/10/14/japan-must-acknowledge-territorial-issue-over-islands/>, accesat la 08.10.2011.
- TOGO, Kazuhiko, „The inside story of the negotiations on the Northern Territories: five lost windows of opportunity”, in *Japan Forum*, 23, 1 (2011): 123-145.
- UMBACH, Frank, „The Wounded Bear and the Rising Dragon. The Sino-Russian relationship at the beginning of the 21st century: A view from Europe”, in *Asia Europe Journal*, 2 (2004): 43-62.
- VATANSEVER, Adnan, „Russia's Oil Exports: Economic Rationale Versus Strategic Gains”, in *Energy and Climate Program (Carnegie Endowment for international Peace)*, 116 (2000): 1-28.
- ZHANG, Ming, „The emerging Asia-Pacific triangle”, in *Australian Journal of International Affairs*, 52, 1 (1998): 47-61.

Sincronie inversă:

Democrația în SUA și China în cadrul tranziției hegemonice

■ SILVIU PETRE¹

[National School of Political and Administrative Studies Bucharest]

■ MIRELA VASILE

[National School of Political and Administrative Studies Bucharest]

Abstract

Although the literature on China's rising to prominence has almost become a field in itself, rather few studies dwell upon the bilateral relations between world's still hegemon and its challenger. The present study reflects on the domestic consequences stemming from US-China economic ties. Having as a theoretical background Robert Gilpin's hegemonic stability theory along with democratic peace theory, the claims made here are that a prolonged US-China interdependence may have as result America's eroding republican institutions and China's liberalisation. A less democratic America and a slightly more liberal (but still authoritarian) China will probably be more aggressive one to each other and destabilize the international system.

Keywords

US; China; democratic peace theory; Robert Dahl; Robert Gilpin; poliarchy

Hegemony

Pe măsură ce secolul XXI avansează, relațiile dintre SUA și China vor defini relațiile internaționale într-o foarte mare măsură. Posibilele scenarii vorbesc fie de un paradis economic și consumerist fie de un nou Război Rece care să pună problema unei confruntări de proporții. În foarte puține cazuri însă se studiază modul cum relațiile dintre cele două superputeri le vor schimba structura socio-economică interioară. Și aceasta pentru că se uită că relațiile internaționale înseamnă mai mult decât relațiile inter-guvernamentale în alternanța dintre război și diplomatie. Relațiile internaționale înseamnă interacțiunea dintre culturi și comunități, factorului politic revenindu-i sarcina de a gestiona situații demografice pe care tot el le-a inițiat dar pe care nu le are mereu sub control. Prezentul studiu va încerca să exemplifice cele spuse mai sus. Mai concret cercetarea pornește de la următoarea ipoteză: interacțiunea dintre cele două superputeri duce la democratizarea Chinei și la reversul democrației în Statele Unite. Pe măsură ce firmele americane ajută la dezvoltarea economică a Chinei ele sărăcesc totodată și

¹ Beneficiary of the „Doctoral Scholarships for a Sustainable Society” project, project co-financed by the European Union through the European Social Fund, Sectoral Operational Programme Human Resources and Development 2007-2013

societatea americană din cauza locurilor americane de muncă disponibilizate. În timp ce o clasă medie chineză va cere mai multe drepturi civile contribuind la democratizarea regimului ; discrepanțele socio-economice ale societății americane vor submina fundamentele republicane. Mai grav decât din punctul de vedere al păcii democratice este probabilitatea crescândă ca cele două regimuri non/cvasi-democratice să pornească un conflict de proporții sau să destabilizeze sistemul internațional prin ostilitatea lor.

I. Teoria păcii democratice

Pe scurt, teoria păcii democratice susține că democrațiile nu poartă război între ele. De sorginta kantiană, ideea injectează tradiția liberală aducând-o mai aproape de sunetul unui arpeggiu ecologic- O lume formată din republici ar întreține o pace perpetuă, un paradis terestru. Teoria are și un supliment: și anume că un stta aflat într-o fază incipientă de democrație poate fi mai belicos decât o democrație cu tradiție. Desemenea probabilitatea cea mai mare de conflict are loc între statele autoritare sau cele autoritare și cele liberale.¹ Criticii săi o văd ca fiind mai mult o ipoteză ale cărei rezultate empirice sunt relative.²

II. Democrația între ficțiune și detaliu

Discuția despre natura și practica democrației este unul dintre cele mai pasionante capitole ale filozofiei politice. De la Aristotel și Sf. Augustin, trecând prin scolasticii medievali, apoi iluministii Hume și Montesquieu până la Karl Popper, Almond și Verba, tema celui mai bun regim politic a fost milenarul fir roșu al disciplinei. Deși în diferite versiuni, legate de o epocă sau de alta, toți mari cercetători ai subiectului au găsit că există o legătură identificabilă între natura unui regim politic și structura societății peste care acesta este sortit să guverneze. O haină nu corespunde decât unei conformații corporale iar o coafură se potrivește numai anumitor fizionomii.

Pentru Aristotel definirea regimurilor se realiza în funcție de numărul celor care participau la guvernare ca și de modul în care guvernau (egoist sau altruist). Filozoful din Stagira găsea astfel trei perechi de regimuri bune/corupte: guvernarea unuia singur (monarhie vs tiranie) ; guvernarea câtorva (aristocrație vs oligarhie) ; guvernarea celor mulți (democrație vs ochlocrație). Pentru Aristotel regimul optim combina virtuțile elor trei tipuri regimuri bune, ne-corupte și purta numele de **poli-tie**. O politie era realizată când clasa mijlocie depășea numeric celelalte două clase: bogații și săracii. Condiția celor din clasa mijlocie îi situa optim între tarele sărăciei și

¹ John M. Owen, „Give Democratic Peace a Chance? How Liberalism Produces Democratic Peace”. *International Security* (International Security, Vol. 19, No. 2) 19 (Vol. 19, No. 2. (Autumn, 1994)): 87–125 Michael Doyle (pp.115-124), David Held (pp.134-142), Woodrow Wilson (pp.167-175) în Martin GRIFITHS, *Relații internaționale. Școli, curente, gânditori*, (Editura Ziua, București, 2003). Kyle Grayson (doctoral candidate), *Democratic Peace Theory as Practice: (Re)Reading the Significance of Liberal Representations of War and Peace*, York University, Working Paper, No.22, March 2003, <http://www.yorku.ca/yciss/publications/WP22-Grayson.pdf>

² Frank W. Wayman, „Incidence of militarized disputes between liberal states, 1816-1992”. A paper presented at the annual meeting of the International Studies Association, New Orleans, La., Mar. 23-27, 2002. <http://isanet.ccit.arizona.edu/noarchive/wayman.html>. Atul Bharadwaj, „Man, State and the Myth of Democratic Peace”, an?, http://www.mafhoum.com/press3/112521_files/AN-APRo402-9.htm. James Ostrowski, „The Myth of Democratic Peace: Why Democracy Cannot Deliver Peace in the 21st Century”, *LewRock.com*, 2002, <http://www.lewrockwell.com/ostrowski/ostrowski72.html>

lipsurilor și abuzurile la care luxul exagerat predispune.¹

În secolul XX Robert Dahl este cel care oferă una dintre cele mai interesante comparații a regimurilor, dacă nu chiar cea mai elocventă. Pornind de la premiza că termenii consacrați de tradiție nu sunt clari semantic (democrație, absolutism, despotism,), Dahl enumeră o listă de criterii în funcție de care un regim sau altul ar trebui clasificat. Aceste criterii pot fi grupate în două categorii largi: a) relația dintre putere și opoziție ; b) participarea la putere. În funcție de acestea patru tipuri de regimuri sunt deosebite:

A. Hegemoniile închise, corespunzătoare regimurilor absolutiste tip secolul XVIII-XIX. În acestea puterea este exercitată de un număr mic de oameni iar participarea poporului la conducere este minimală sau zero.

B. Hegemoniile concurențiale. Corespunzătoare regimurilor în curs de democratizare din secolele XIX-XX, care vor deveni democrații mai târziu. În cazul lor puterea este fragmentată în mai multe facțiuni/partide, dar legitimația prin vot este minimală.

C. Hegemoniile cuprinzătoare care reprezintă acele regimuri în care puterea este concentrată la vârf de către o elită restrânsă dar convocarea electorală este mare. Putem include aici atât regimurile liberale în curs de democratizare cât și regimurile totalitare ale secolului XX. Acestea din urmă clar nu sunt liberale dar au numeroase părgării prin care doresc înregimentarea întregii societăți.

D. Poliarhiile. Acestea sunt regimurile în care puterea este cel mai dispersată; preferințele electorale sunt cele mai bine regăsite în actul de guvernare iar drepturile individuale sunt cel mai mult respectate. Dahl preferă termenul de poliarhie celui de democrație întrucât consideră că niciun regim din lume nu este perfect democrat.²

Pentru ca un regim să intre în categoria democrațiilor/poliarhiilor trebuie să îndeplinească la rândul- o serie de criterii. Trei sunt aceste criterii:

- 1) Dreptul de a-și formula preferințele ;
- 2) Dreptul de a-și face cunoscute preferințele;
- 3) Dreptul ca guvernul să le cântărească preferințele în mod egal.

Aceste trei drepturi merg mână în mână cu o serie de garanții instituționale: libertatea de a crea și adera la organizații ; libertatea de expresie ; dreptul liderilor politici de a concura pentru vot ; alegeri libere și corecte ; instituții care să asigure dependența politicii guvernamentale de voturi și de alte forme de exprimare a preferinței.³ Deși nu există o regulă generală care să ne permită profeții, poliarhiile au apărut favorizate de anumiți factori precum dispersarea puterii și bogăției în rândul societății (și nu monopolizarea lor de către o elită redusă), un nivel grad de prosperitate relativ generalizat, alfabetizarea și accesul la mijloacele de comunicare.⁴

III Dincolo și dincoace de poliarhie: America și China

III.A. Tiermondizarea Statelor Unite

Hegemonia SUA pe plan internațional și, mai târziu globalizarea au avut urmări asupra structurii sociale americane. Primul factor, potențat mai ales de al Doilea Război Mondial și de Războiul Rece au creat un aparat militar excepțional. Dacă în cazul altor state militarismul bugetiv a încetinit creșterea economică, în cazul SUA acesta a creat noi locuri de muncă și a promovat interesele americane în exterior. Sociologul C.Wright Mills este cel care dă tonul se stânga al criticii militarismului american. Pentru Mills societatea americană se afla în pericolul pierderii fun-

¹ Ronald M. Glassman, *(The middle class democracy in historical perspective, Vol.10, E.j.Brill, Leiden, The Netherlands, 1995), 24-25*

² Robert A. DAHL, *(Poliarhiile. Participare și opoziție, Institutul European, Iași 1971/ 2000),.33*

³ Robert A. DAHL, *Poliarhiile..., 28-29*

⁴ Robert A. DAHL, *Poliarhiile..., 96-101*

damentului republican ca urmare a ceea ce descria ca fiind o oligarhizare a puterii politice. Ca un ecou al discursului de adio al președintelui Eisenhower¹, Mills arăta ca Războiul Rece este rezultatul complexului militaro-industrial american. Mills mai continua vorbind despre faptul că, departe de a fi aleși democratic și a fi reprezentativi, decidenții americani fac parte dintr-un număr restrâns de familii privilegiate.² Reverberația sa a dăinuit până astăzi, fiind reluată, mai mult sau mai puțin cerebral de diferiți autori (Theodor Lowi, Chalmers Johnson, Howard Zinn, Gore Vidal, Arriane Huffington, Andrew Bacevich, Emmanuel Todd, șamd).³

Al doilea factor, globalizarea vine mai târziu pe fondul creșterii corporațiilor americane și mai ales a revoluției informaționale. Acesta a condus la două aspecte aparent paradoxale: pe de-o parte a dezvoltat economia americană dar pe de alta a contribuit la scăderea locurilor de muncă de acasă prin amplasarea activităților în exterior. Fenomen pe care Seymour Melman îl numea dez-industrializare și căruia îi găsea drept rezultat thiermondizarea peisajului urban-industrial al multor zone din SUA.

Indiferent dacă sunt corelați acestor factori sau independenți există și o altă serie de bile negre ale proiectului societal american: inegalitatea crescută a veniturilor, rasismul, criminalitatea șamd.

Structura de clasă ca venit este ilustrată de următorul tabel.

Anul ⁴	Primii 1%	Următorii 19%	Următorii 80%
1982	12.8%	39.1%	48.1%
1988	16.6%	38.9%	44.5%
1991	15.7%	40.7%	43.7%
1994	14.4%	40.8%	44.9%
1997	16.6%	39.6%	43.8%
2000	20.0%	38.7%	41.4%
2003	17.0%	40.8%	42.2%
2006	21.3%	40.1%	38.6%

¹ D.Eisenhower Farwell Speech 1961, http://www.youtube.com/watch?v=Sg_fyDV7Mnk

² C.Wright Mills, (*The causes of World War III*, Secker& Warburg, London, 1959), 64. Vezi și Neagu Djuvara, (*Civilizații și tipare istorice. Un studiu comparat al civilizațiilor*, Humanitas, București, 1999), 434-445

³ Seymour Melman, Ten Propositions on the War Economy, *The American Economic Review*, Vol. 62, No. 1/2 (Mar. 1, 1972), 312-318. Seymour Melman, Limits of Military Power: Economic and Other, *International Security*, Vol. 11, No. 1 (Summer, 1986), pp. 72-87

Howard Zinn, Empire or humanity? What the classroom didn't teach me about the American empire, <http://www.youtube.com/watch?v=Arn3lF5XSUG>. Howard Zinn „Just War”, 31.12.2006, <http://www.youtube.com/watch?v=JuiDr89xbZ4&feature=related>. Howard Zinn „Three Holy Wars” Progressive's 100 Anniversary, Monona Terrace, Madison, 5-2-09, http://www.youtube.com/watch?v=3zUS_oh4XeU, accesat decembrie 2009.

Noam Chomsky, (*State eşuate. Un abuz al puterii și un atac asupra democrației*, Antet, Prahova, 2007). Noam Chomsky, Conferință: Modern-Day American Imperialism: Middle East and Beyond (Youtube:History of American imperialism, 22 ian.2009), <http://www.youtube.com/watch?v=eAeWqBQR1GA>. Marc Cooper The Last Defender of the American Republic?:An interview with Gore Vidal, *LA Weekly Writer*, 7/3/02. Gore Vidal, Hail and Farewell: the End of the American Empire, *Truthdig*, Apr 16, 2007, http://www.truthdig.com/report/item/hail_and_farewell_the_end_of_the_american_empire/. Gore Vidal - American Empire, November 09, 2009, http://www.youtube.com/watch?v=pXDzeg3i_bw, accesate pe 1 mai 2010.

⁴ G. William Domhoff, Wealth, Income, and Power...

Veniturile sunt un indicator chiar mai bun pentru ceea ce unii numesc creșterea disparităților sociale:

Anul ¹	Primii 1%	Următorii 19%	Următorii 80%
1983	33.8%	47.5%	18.7%
1989	37.4%	46.2%	16.5%
1992	37.2%	46.6%	16.2%
1995	38.5%	45.4%	16.1%
1998	38.1%	45.3%	16.6%
2001	33.4%	51.0%	15.6%
2004	34,3%	50,3%	15,3%
2007	34,6%	50,5%	15,0%

În aceeași arie, Emmanuel Todd dă cifre asemănătoare. Astfel partea absorbită de către 5%- cei mai bogați cetățeni a crescut de la 15,5% în 1980 la 21,9% în 2000. Partea următorilor 20% cei mai bogați a crescut de la 43,1% la 49,4%. Cota celorlalți 80% dintre cetățeni a scăzut de la 56,9% la 50,6%.² Vedem că doar Elveția are o situație mai polarizată în rândul statelor industrializate:

Țară ³	Primi 10 % cetățeni bogați
Elveția	71,3%
SUA	69,8%
Danemarca	65,%
Franța	61,0%
Suedia	58,6%
Marea Britanie	56,0%
Canada	53,0%
Norvegia	50,5%
Germania	44,4%

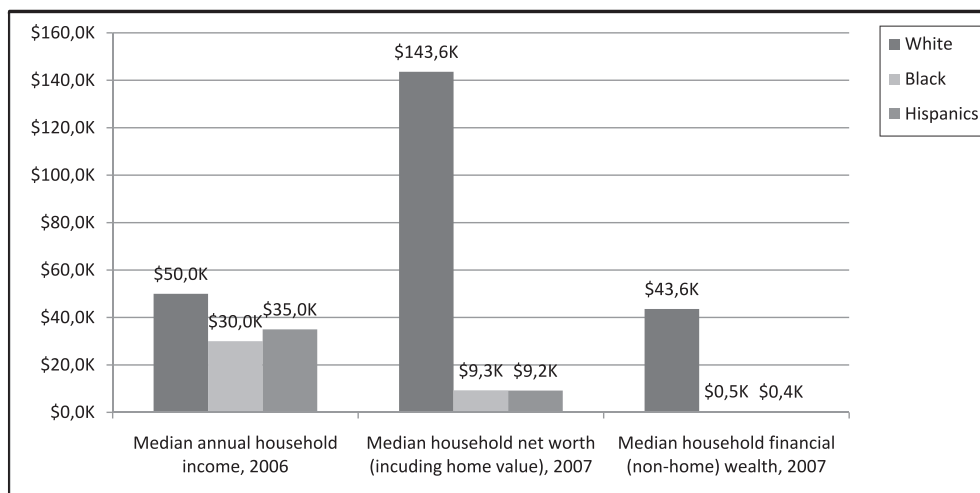
În ultimii 25 de ani în toate țările OECD s-a înregistrat o creștere a disparităților sociale, însă în SUA statul a făcut cel mai puțin pentru redresarea inegalităților.⁴ Poate chiar mai elocvent decât polarizarea socială este cuplajul din polarizarea socială și cheștiunea rasială:

¹ <http://www2.ucsc.edu/whorulesamerica/power/wealth.html>

² Emmanuel Todd, (*Sfârșitul imperiului: eseu despre descompnerea sistemului american*, Albatros, București, 2003), 94

³ G. William Domhoff, *Wealth, Income, and Power... The Fallen Standing of US Middle Class, Naked capitalism*, April 11, 2008, <http://www.nakedcapitalism.com/2008/04/fallen-standing-of-us-middle-class.html>. Huffington: America's Shrinking Middle Class Threatens Our Democracy. <http://finance.yahoo.com/tech-ticker/article/501261/Huffington%3A-Americas-Shrinking-Middle-Class-Threatens-Our-Democracy>. Steven Rattner, Wall Street Still Doesn't Get It, *The Wall Street Journal*, June 9, 2010, http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703303904575293163584472470.html?mod=WSJ_Opinion_LEFTTopOpinion

⁴ Seymour Melman, *They Are All Implicated in the Grip of a Permanent War Economy*, *CounterPunch*, March 15, 2003, <http://www.counterpunch.org/melman03152003.html>

Numai în 2007 averea deținută de o gospodărie albă era de 15 ori mai mare decât a uneia deținută de hispanici sau persoane de culoare. Criza economică actuală, care deja își făcea simțită prezența în anii 2000 a creat o distanță și mai mare între clase și etnii.¹

Integrarea socială diferită și accesul la bunăstare este parțial responsabil pentru rata criminalității între diferitele rase.

Criminalitatea în rândul negrilor este două ori mai mare decât a hispanicilor și de șase ori mai mare decât cea din rândul albilor. Numai în 1995 9% din populația de culoare era la pușcărie. Din rândul celei albe doar 2%. 25% dintre negrii închiși sunt tineri, cu vârste cuprinse între 20-29 de ani.²

Trebuie spus că SUA se află în ulte topuri pe locuri fruntașe la capitolul carceral, Astfel, conform unui raport din 2008, existau 9,8 milioane de persoane încarcerate în întreaga lume. SUA trona cu 2,29 milioane de încarcerați, urmată de Rusia- 0,89 milioane și China- 1,57 milioane.³ Numai în 2005 s-a înregistrat o creștere de 2,7% (58.500 de oameni) a pușcăriașilor față de 2004. Rata de aglomerare a închisorilor este de 134%.⁴

III B. O Chină ceva mai liberală

Dacă în cazul Statelor Unite și, într-o anume măsură altor state occidentale creșterea economică a ultimelor decenii s-a realizat într-un cadru democratic, influența globală a Chinei s-a născut prin îngemănarea dintre reformism și economia de piață dirijată de stat.

În termenii lui Robert Dahl, China postmaoistă a trecut de la statutul de hegemonie închisă (regim totalitar) spre cel de oligarhie concurențială. Și aceasta pentru că liberalizarea regimului s-a tradus printr-un grad mai mare de privatizare, de marketizare și descentralizare. De asemenea regimul a găsit anumite modalități de a instituționaliza (cel puțin într-o anumită măsură) protestele populare. Termenul

¹ Seymour Melman, They Are All Implicated..

² Rebecca M.Blank, An Overview of Trends in Social and Economic Well-Being, by Race, 21-39 în America becoming., p.34

³ Roy Walmsley, World Prison Populaton List, King's College London, December 2008, http://www.kcl.ac.uk/depsta/law/research/icps/downloads/wppl-8th_41.pdf

⁴ The Sentencing Project, New Incarceration Figures, 2005/2006, http://www.sentencingproject.org/doc/publications/inc_newfigures.pdf

de „economie mixtă”¹ descrie mai mult China actuală în raport cu epoca maoistă, fără a-i putea surprinde adecvat anatomia, așa cum o face cel de „oligarhie concurențială”.

Având cea mai mare rată de creștere economică din lume (10% timp de trei decenii; 7% în 2007; 9% în 2008; 8,7% în 2009) Republica Populară Chineză are al III-lea PNB global, după Uniunea Europeană și SUA: 8.789 trilioane dolari în 2009 (față de 7.418 tr.\$ în 2007 și 8.086 tr.\$ în 2008).² Actualmente PNB-ul Chinei reprezintă circa 4,7% din PNB global și se estimează că el va ajunge la 7,9% în 2020, an în care rata creșterii economice va scădea la 6,6%.³

Fără a fi fost vreodată un univers complet egalitar (de altfel nici nu există așa ceva), de abia cu perioada reformistă s-a putut vedea mai bine structura de clasă din China. Reformele lui Deng Xiaoping au permis pe de-o parte accentuarea unor inegalități⁴ dar au permis totodată scoaterea a peste 400 de milioane de oameni din sărăcie lucie. Cifra s-a redus în anii 2000 la 50 de milioane cu promisiunea unor ameliorări suplimentare.⁵ Între 1978 și anii 2000 venitul mediu al multor gospodării a crescut de opt ori!⁶ Cu toate acestea, la jumătatea anilor 2000 (aprox.2005) 40% din populația trăia încă cu doar 2% p zi.⁷

Les nouveaux riches sunt superbogații și clasa mijlocie emergentă. Prima categorie atestă eficiența economică și tenacitatea capitaliștilor chinezi. Cea de-a doua întruchipează, în China ca și peste tot pretenția unei societăți sănătoase și „armonioase”.

Dacă este să ne referim la rolul politic dinamic al clasei medii de care mulți își leagă speranțele atunci trebuie spus că acesta este modest. Atât în China cât și în alte regimuri autoritare din Asia de Est și Sud-Est rolul clasei medii este redus. Cum ponderea acesteia este mică la totalul populației iar regimul poate fi represiv, mulți middle men preferă o atitudine pasivă față de regim.⁸

IV. Chimerica: drumul unei sincronii opuse

Termenul a fost creat de doi economiști: Niall Ferguson și Moris Scullarick pentru a descrie simbioza dintre economiile americană și chineză din ultimii zece ani.⁹ Teoria lor este în principiu simplă: ne putem imagina cooperarea dintre SUA și

1 Gregory Chow folosește expresia de „economie de piață birocratică” (bureaucratic market economy). Assar Linbeck, (*An essay on economic reforms and social change in China*, Institute for International Economic Studies, Stockholm University and Research Institute for Industrial Economics, publicație a Băncii Mondiale, 2006), 14

2 Rata reală a creșterii economiei chineze nu este lipsită de divergențe. Madison (1998) alături de Garnaut și Song (1999) estimează că în perioada de după Mao (1978-2006) creșterea economică a fost de 7,5% pe an. Alte surse dau însă creșterea anuală a economiei chineze la peste 10%.). Assar LINBECK, *An essay on economic reforms...*, 27 (nota 39)

3 L.Alan Winters and Shahib Yusuf (ed), (*Dancing with giants- China, India and the Global Economy*, World Bank & Institute of Policy Studies, Singapore, 2007), 6- vezi tabel

4 O explicație pentru creșterea disparităților sociale este și lipsa unor asociații de mărime medie în zona rurală. Astfel mulți oameni sunt prinși între necesitatea migrației spre oraș pentru a găsi o viață mai bună sau atomizarea economică la țară, întrucât multe gospodării mici nu se pot susține singure. Vezi Assar LINBECK, *An essay on economic reforms...*, 42

5 Fareed Zakaria, (*Lumea postamericană*, Polirom, București, 2009), 94

6 Assar Linbeck, *An essay on economic reforms...*, 38

7 Assar Linbeck, *An essay on economic reforms...*, 50

8 Yongshun Cai, China's Moderate Middle Class: The Case of Homeowners' Resistance, *Asian Survey*, Vol. 45, No. 5 (Sep. - Oct., 2005), 777-799

9 Niall Ferguson, Moris Schularick, „Chimerical? Think Again”, *The Wall Street Journal online*, 5 feb 2007, <http://eh.net/press/WSJ.pdf>. Niall Ferguson, „Not two countries, but one: Chimerica”, *The Telegraph*, 04 Mar 2007, <http://www.telegraph.co.uk/comment/personal-view/3638174/>

China ca o singură uriașă economie/uniune economică (nu însă și monetară) bazată pe complementaritatea afacerilor. Chimericarii de vest (americarii) sunt bogați și consumatori în timp ce chimericarii de est (chinezii) sunt mai săraci dar sunt dispuși să muncească și să îi împrumute pe primii.¹

Chimerica a devenit vehiculul care accelerează tranziția hegemonică, pentru a utiliza terminologia lui Robert Gilpin. Pentru Gilpin, un hegemon, tocmai din necesitatea de a se legitima nu poate conduce sistemul internațional doar prin forță. De aceea el își asigură aliați cărora le oferă bunuri și servicii preferențiale. Însă tocmai acest ajutor, realizat sub forma transferului de tehnologie și alte materiale conduce la crearea unui nemesis pentru hegemon. Noi centre de putere se dezvoltă contestându-i supremația.²

În cazul de față, transferul firmelor americane către piața chineză, vastă și cu o mânăde lucru ieftină conduce tocmai la acest lucru. În interiorul Statelor Unite efectul combină pierderea multor locuri de muncă cu sporirea consumerismului.

În 2000 China se afla pe locul 11 în topul destinațiilor externe ale firmelor americane. Firme americane de jucării precum Hasbro și Mattel sau giganți imobiliari ca Furniture Brands și-au depozitat activitățile în China de ceva vreme.³ Furniture Brands și-a transferat 17 fabrici din SUA spre China.⁴ Între 1996-2002, ca să ne referim numai la mobilă importurile americane de mobilă au crescut de 6 ori, de la 741 mil.\$ la 4,8 mld.\$. Producția totală de lemn din SUA a scăzut de la 12,12 mld.\$ la 10,67 mld\$. Între 2000-2002 China a devenit primul exportator de lemn din lume producând 75% din mobila de pe piața mondială.⁵

În ceea ce privește pierderea locurilor de muncă s-a calculat că între 1979-1990 în SUA s-au pierdut 6,4 milioane locuri de muncă. Numai între 2001-2003 sectorul productiv american a înregistrat o scădere de 12,8 procente. Între 2001-2008 (decide când China a intrat WTO) s-au pierdut 2,4 milioane de locuri de muncă, 91.400 numai în 2008. 627.000 dinte acestea erau în industria electronică. 70% din muncitorii din mediul privat- 100 milioane de muncitori- care nu aveau facultate au avut de suferit.⁶ S-a calculat că până în 2015, externalizarea va fi generat pierderea a 3,3 milioane locuri de muncă americane. Numai în Ohio s-au pierdut între 1995-2003 45.000 de muncă, conform Policy Matters Ohio.⁷

Externalizarea afacerilor- domeniu la care americanii excelează- produce și o accelerare a inovației. S-a observat că firmele care se duc în China investesc mai mult

Not-two-countries-but-one-Chimerica.html. Moritz Schularick, „How China helped create the macroeconomic backdrop for financial crisis”, *Financial Times*, February 24, 2009, <http://blogs.ft.com/economistsforum/2009/02/how-china-helped-create-the-macroeconomic-backdrop-for-financial-crisis/>. Nathan Gardels, Niall Ferguson: „Is U.S.-China Economic Marriage on the Rocks?”, *The Huffington Post*, July 27 2009, http://www.huffingtonpost.com/nathan-gardels/niall-ferguson-is-us-chin_b_245470.html. Richard Bernstein, „Chimerica: A Marriage on the Rocks? „. *The New York Times*, November 4, 2009, <http://www.nytimes.com/2009/11/05/us/05iht-letter.html?pagewanted=1&r=3>, accesate 9-10 iunie 2010

1 Niall Ferguson, Moris Schularick, Chimerical? Think Again..

2 Robert Gilpin, (*War and change in international relations*, Cambridge University Press, Cambridge/New York, 1981), 10-12. Garrett Heckman, Power capabilities and similarity of interests: a test of the power transition theory, 2009, http://etd.lsu.edu/docs/available/etd-07082009-114631/unrestricted/heckman_thesis.pdf (accesat 24 aprilie 2010), 3, 8 și *passim*

3 Oded Shankar, (*Secolul chinezesc*, București, Teora, 2002), 17 și 122

4 Oded Shankar, *Secolul chinezesc*., 122

5 Oded Shankar, *Secolul chinezesc*., 109

6 Robert E. Scott, Unfair China Trade Costs Local Jobs, Economic Policy Institute, March 23, 2010, <http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2008/11/16/AR2008111601736.html>

Titus Galama, James Hosek, U.S. Competitiveness in Science and Technology, *Rand Corporation Report*, National Defence Research Institute, 2008, p.15, http://www.rand.org/pubs/monographs/2008/RAND_MG674.pdf, accesat 3 iunie 2001

7 Oded Shankar, *Secolul chinezesc*., 133-135

în cercetare decât cele care se transferă în alte țări. Cum China este o piață flămândă care nu numai că absoarbe dar învață și piratează, obligând producătorii americani să inoveze continuu. Între 1994-2000 firmele americane bazate în China și-au mărit sectorul C&D de la 1% la 9,2%. Cele americane deplasate în alte state au investit în aceeași perioadă doar 3% din buget.¹

În loc de concluzie

Concluzia unui proces aflat în desfășurare nu poate fi decât, în cel mai modest caz un prognostic și în cel mai hazardat o profeție. Studiul de față a pornit de la premiza că interdependența sino-americană de după 11 Septembrie a avut și continuă să aibă consecințe clare atât pentru economia internațională cât și pentru structura internă a celor două state. Metaforizând putem spune ca relația celor doi giganți provoacă modificări chimice în interiorul lor eliberând totodată foarte multă energie și în mediul înconjurător.

Pentru China procesul pare să ducă la acumularea bogăției, la creșterea clasei medii ca avangarda a unei promisiuni de prosperitate și pentru milioane de chinezi săraci. Odată ce chinezul mediu statistic va acumula mai multă bunăstare, nevoia unor libertăți politice superioare ar supune aparatul represiv unei sarcini care să rezulte într-un plus de liberalizare. Teoria lui Robert Dahl poate fi un destul de bun ghid în această privință.

Statele Unite în schimb, exersează de ani de zile un traseu bazat pe consum excesiv, militarism exacerbat și îndatorare față de alți poli de putere. Rezultatul este creșterea disparităților sociale în ultimii 30 de ani și o diplomatie împotmolită în marasmul unor războaie de uzură. Luând în considerare datele economice și sociale și citindu-le în funcție de tipologia lui Dahl ne putem întreba dacă America nu trece printr-un proces de de-democratizare, cvasi-poliarhia cedând locul unui regim mai puțin liberal, tip Europa de secol XIX.

Dacă este așa, atunci conform teoriei democratice șansele unei confruntări directe, violente între două state situate în zona autoritarismului ar putea crește. Prezența armelor nucleare, a dreptului internațional cât și a interdependenței crescute va face o eventuală confruntare cu atât mai interesantă. Și pentru a parafraza un proverb chinezesc, când zeii doresc să te pedepsească te obligă să trăiești în vremuri interesante..

BIBLIOGRAFIA: (SELECTIV)

CHOMSKY, Noam, *State eșuate. Un abuz al puterii și un atac asupra democrației*, Antet, Prahova, 2007

DAHL, Robert, *Poliarhiile. Participare și opoziție*, Institutul European, Iași (1971,2000)

DOMHOFF, G. William, „Wealth, Income, and Power”, September 2005 (updated April 2010), <http://sociology.ucsc.edu/whorulesamerica/power/wealth.html>

FERGUSON, Niall, *Empire. How Britain made the modern world*, Penguin Books, London/New York, 2003/2007

FERGUSON, Niall, *Colossus. The rise and fall of the American empire*, Penguin Books, London/New York (2004/2005)

FITZGERALD, John, „The Nationless State: The Search for a Nation in Modern Chinese Nationalism”, *The Australian Journal of Chinese Affairs*, No. 33 (Jan., 1995)

¹ Oded Shankar, *Secolul chinezesc...*, 74

- FUKUYAMA, Francis, *America la răscruce*, Antet, Prahova, 2006
- GILPIN, Robert, *War and change in international relations*, Cambridge University Press, Cambridge/New York, 1981
- GILPIN, Robert, *Economia politică a relațiilor internaționale*, Du Style, București, 1999
- GILPIN, Robert, *Economia mondială în secolul XXI: provocarea capitalismului global*, Polirom, Iași, 2004
- GOODMAN, David S. G., „The Campaign to ‘Open up the West’: National, Provincial-Level and Local Perspectives”, *The China Quarterly*, No. 178, (2004)
- GRIFFITH, Martin, *Relații internaționale. Școli, curente, gânditori*, Ziua, București, 2003
- HARVEY, David, *Noul imperialism*, All, București, 2004
- LEVY, Richard „Corruption, Economic Crime and Social Transformation since the Reform: The Debate in China”, *The Australian Journal of Chinese Affairs*, Published by: Contemporary China Center, Australian National University, No. 33 (Jan., 1995)
- SHENKAR, Oded, *Secolul chinezesc*, Teora, București, 2002
- TODT, Emmanuel, *Sfârșitul imperiului: eseu despre descompunerea sistemului american*, Albatros, București, 2003
- ZAKARIA, Fareed, *Lumea postamericană*, Polirom, București, 2009
- ZINN, Howard „Just War”, 31.12.2006, <http://www.youtube.com/watch?v=Ju1Dr89xbZ4&feature=related>. Howard Zinn „Three Holy Wars” Progressive’s 100 Anniversary, Monona Terrace, Madison, 5-2-09, http://www.youtube.com/watch?v=3zUS_oh4XeU
- UNGER, Jonathan, and Anita Chan, China, „Corporatism, and the East Asian Model”, *The Australian Journal of Chinese Affairs*, No. 33 (Jan., 1995)
- WALMSLEY, Roy „World Prison Populaton List”, King’s College London, December 2008, http://www.kcl.ac.uk/depsta/law/research/icps/downloads/wppl-8th_41.pdf
- The Sentencing Project, New Incarceration Figures, 2005/2006, http://www.sentencingproject.org/doc/publications/inc_newfigures.pdf

Cazul Rinaldeschi

William J. Connell, Giles Constable, *Sacrilegiu și răscumpărare în Florența renașcentistă. Cazul lui Antonio Rinaldeschi*

traducere de Teodora Cărașu, prefață de Gheorghe Lencan Stoica, Iași, Editura Institutul European, 2011, pp.159

Lucrarea publicată de editura Institutul European din Iași în anul 2011 cu titlul *Sacrilegiu și răscumpărare în Florența renașcentistă. Cazul lui Antonio Rinaldeschi*, îi are ca autori pe doi profesori americani, specialiști în Renașterea italiană; William J. Connell și Giles Constable.

William J. Connell a fost profesor la Princeton. Actualmente este profesor de istorie și conduce catedra de italianistică din cadrul Universității Seton Hall din New Jersey (SUA). Specializându-se în studierea perioadei renașcentiste, Connell a urmat mai multe stagii de perfecționare și de cercetare în Italia, cu precădere la Florența. Rezultatul acestor stagii petrecute la Florența au fost fructificate prin publicarea unor cărți de referință cum ar fi: *Eseuri despre Renaștere, Florența Tuscană, Cetatea Crucii, Statul teritorial florentin și Societatea și individul în Florența renașcentistă*.(p.8) În plus, Connell se distinge prin activitatea de traducător din limba italiană, reușind să publice traducerea în limba engleză a lucrării *Principele* de Nicolo Machiavelli.

Giles Constable a fost profesor la două universități de prestigiu; la Princeton și la Harvard. În calitate de profesor de istorie medievală a activat la Institutul de Studii Avansate de la Princeton. Ca specialist în domeniul istoriei medievale a scris lucrări relevante de specialitate, dintre acestea amintim: *Scrisorile lui Peter cel venerabil* (2 volume), *Oameni și*

Putere în Bizanț, Impozitele monastice: de la origini până în secolul XII (1964), *Renaștere și Reînnoire în secolul XX, Istoria medievală și Preceptul Augustinian* (1999). Alături de acestea, Constable a publicat peste 20 de cărți și mai mult de 80 de articole științifice.(p.9)

Abordarea temei care a stat la baza elaborării cărții, respectiv delictul lui Antonio Rinaldeschi și pedepsirea ulterioară a acestuia, a fost realizată prima dată prin publicarea unui studiu în revista *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* în anul 1998. Atenția de care s-a bucurat acest articol i-a îndemnat pe cei doi autori să dezvolte studiul și publicarea unei cărți.

Lucrarea cu titlul *Sacrilegiu și răscumpărare în Florența renașcentistă. Cazul lui Antonio Rinaldeschi*, este împărțită în trei capitole, precedat de o Prefață, o Listă a ilustrațiilor, Abrevieri de Arhivă, un Cuvânt Înainte, și o Notă asupra monedei. Cele trei capitole se intitulază *Inculpatul și faptele sale, Natura ofensei și Contextul istoriei florentine*. Cartea se încheie cu o prezentare a ilustrațiilor și un *Appendice de documente*. Autorii prezintă 28 de figuri, primele 10 dintre acestea exprimând etapele „cazului Rinaldeschi”. În figura nr.11 este prezentată, în facsimil, sentința comisiei de judecată. În cele 17 figuri rămase, autorii cărții prezintă mai multe gravuri în care sunt prezentate diferite instituții, porțrete sau imagini cu oameni sfinți.

Autorii au decis să analizeze cazul Antonio Rinaldeschi deoarece evenimentele au avut loc într-o perioadă delicată, de nesiguranță și tranziție pentru regimul republican florentin, restaurat după moartea violentă a lui Savonarola. Procesul lui Rinaldeschi a avut loc în anul 1501 la doar trei ani de la moartea pe rug a preotului dominican. În perioada acelor ani, o mare parte din populația orașului Florența considera că prin moartea lui Savonarola s-a comis un păcat, și că ei au fost martorii și chiar autorii acestuia. Este perioada în care, florentinii credeau că preotul venit din Ferrara nu a fost altceva decât un sfânt, martirizat în scopuri politice. (p.70) Sentimentele de vină, frustrare, și de frică au creat cadrul emoțional general care a condus la apariția cazului Rinaldeschi.

Ne aflăm în vara anului 1501, în luna iulie, la Florența. Un cetățean al orașului, pe numele său Antonio Rinaldeschi se afla într-o tavernă unde se distra participând la jocuri de noroc. Se vede că norocul nu a fost de partea sa în acea zi deoarece a pierdut suma de bani de care dispunea și mai multe obiecte de îmbrăcăminte. Ieșind furios din tavernă, el a blestemat numele Fecioarei, după care, în drum spre casă, a luat un pumn de bălegar uscat și a aruncat către o frescă a Bunei Vestiri a Fecioarei, cunoscută și sub numele de Madonna de Santa Maria de' Ricci. Nenorocul lui Rinaldeschi a fost că o mică bucată din acel bălegar a rămas lipit de diadema Fecioarei, situată la baza gâtului. Încă de dimineață, locuitorii din zonă au observat că s-a dus o ofensă imaginii Fecioarei, l-au înștiințat pe episcop, iar acesta a dispus căutarea și identificarea vinovatului. După câteva zile, acesta a fost identificat în persoana lui Rinaldeschi și arestat. La momentul arestării, vinovatul a încercat să se sinucidă înfigându-și un pumnal în piept. Tentativa de sinucidere a eșuat, Rinaldeschi fiind transportat de urgență la spital. Ulterior, acesta a fost interogată de o comisie, recunoscându-și fapta. Magistratii au decis condamnarea la moarte prin spânzurare a acuzatului de una din ferestrele de la Bargello, fapt neobișnuit,

deoarece nu s-a decis executarea acestuia la locul obișnuit de execuție din afara orașului. Motivația care a stat la luarea acestei decizii a fost că, în fața sacrilegiului înfăptuit de acuzat, exista riscul ca mulțimea să perturbe execuția. Pe 22 iulie 1501, condamnarea la moarte a fost pusă în executare, Rinaldeschi fiind spânzurat.

Acest eveniment, poată să pară, în ochii unui nespecialist, un eveniment ca oricare, ce a avut loc la un moment dat. Ceea ce au scos în evidență autorii a fost că faptele în sine pentru care a fost acuzat Rinaldeschi nu au condus înainte, în alte cazuri, la moartea celui considerat vinovat. Practicarea jocurilor de noroc erau un fapt obișnuit în Florența vremii, înjurăturile la adresa sfinților și tentativa de sinucidere nu au fost niciodată pedepsite cu moartea. Și atunci de ce Rinaldeschi a fost atât de dur pedepsit? Răspunsul stă exact în ceea ce Connell și Constable au prezentat în preambulul cărții. Starea emotivă a florentinilor din acea perioadă datorată dispariției lui Savonarola, luptele de putere din interiorul orașului au creat condițiile care au condus la pedepsirea cu moartea a nefericitului Rinaldeschi.

Cazul acesta a constituit, totodată, un moment propice, bine exploatat de liderii bisericii florentine pentru a aduce în atenția populară „inovațiile savonarolane”.

Concluzia recenzorului este că William J. Connell și Giles Constable au reușit ca prin episodul prezentat în carte, să ofere pretextul ideal pentru realizarea unei analize valoroase asupra elementelor culturale, politice și religioase din Florența de început de secol XVI.

Sabin Drăgulin

[„Dimitrie Cantemir” Christian University]

Despre idei, acțiune socială și dialog, sau ce se câștigă atunci când nimic nu se pierde

Vladimir Tismăneanu (ed.), *Anatomia Resentimentului*
București, Curtea Veche, 2010

Sunt conștient de dificultatea proiectului în care mă angajez, asta cel puțin din două motive principale. Primul ar fi reputația celor care au contribuit la conceperea lucrării *Anatomia resentimentului*, autorii ei fiind academicieni, jurnaliști sau artiști binecunoscuți publicului românesc. În al doilea rând, după cum voi încerca să demonstrez în rândurile de mai jos, cartea nu reprezintă un demers științific, ci o vendetă colectivă îmbrăcată în acest veștmânt. Se atinge astfel un aspect primejdios, deoarece se solicită renunțarea la neutralitatea discursului de tip științific și se deschide o capcană în care sunt invitați să alunece cititorii și, de ce nu, recenzenții volumului. Iată de ce, în absența moderației și obiectivității, situația se complică.

Anatomia resentimentului se dorește a fi o replică la lucrarea editată de către Sorin Adam Matei și Mona Momescu, intitulată *Idolii Forului*. De ce o clasă de mijloc a spiritului este de preferat „elitei” intelectualilor publici¹, și a grupului de intelectuali care au contribuit la închegarea ei. Metoda și obiectivele volumului sunt clar prezentate de Sorin Adam Matei: „*Idolii Forului* se preocupă de mentalități, nu de persoane. Capitolele sale analizează ideile, nu biografiile celor care afirmă că sunt calificați să modeleze viața semenilor lor prin dobândirea unei culturi generale eclectice, confundată cu genialitatea și dobândită cu mijloacele amatorului, nu ale profesionistului. Pretențiile de iluminare vin de multe ori din acumularea

unei culturi generale eclectice, care oferă soluții de viață abstracte și absolute, bazate pe precepte inflexibile. Soluțiile sunt rar sau deloc bazate pe descoperiri științifice, sociale sau morale proprii, validate empiric și social. Acestea sunt ancorate în viziuni ideologice, de multe ori religioase, bazate pe imperativul «De unde vin eu, vine adevărul! Urmați-mă»”². Tipul de cunoaștere la care invită intelectualii enciclopedici, unii dintre ei numărându-se printre autorii *Anatomiei resentimentului*, este unul asimetric, de tip maestru-învățăcel, și nu reciproc, așa cum este și ar trebui recunoscut de fapt orice parcurs epistemic. Următorul argument este concludent în acest sens: „stângismul”, termen impropriu utilizat, așa cum voi arată mai jos, echivalat cu „mediocritatea” și postulat drept „principalul sentiment politic de masă românesc”, de un „gregarism abisal” (Traian Ungureanu, p. 45), dovedește percepția „enciclopediștilor” asupra societății: rigidă și ultra-conservatoare. Cum ar putea fi vorba de cunoaștere reciprocă, împărtășită, când aceasta se pare că este hărăzită exclusiv inițiaților prin ritualuri mistice, total inaccesibile ineducabilei prostimi? Curat „primitivism progresist” actul de a gândi și a contribui la posibila emancipare a prostimii excluse ab initio din prea-nobilul circuit științific, pentru a utiliza sintagma lui Horia-Roman Patapievici (pp. 99-104). Eu l-aș numi „primitivism (neo)conservator”.

2 Sorin Adam Matei, „*Idolii Forului*. Pentru o clasă de mijloc a spiritului”, în *Idolii Forului*, 23-24.

1 (București: Corint, 2010).

Cât despre anti-religiozitatea pe care un cititor grăbit ar putea-o decela din citatul de la începutul paragrafului anterior, Matei o clarifică într-un interviu oferit în legătură cu Idolii Forului: „Religiozitatea și comportamentul religios sunt esențiale pentru existența umană”. Dar, în România, „Promovarea religiei nu ține cont de faptul că pot exista alte persoane cu aceleași chemări spirituale, dar cu alte răspunsuri, uneori ne-creștine, care au dreptul la aceeași demnitate. Și că a fi religios înseamnă a înțelege chemarea religioasă a celui alt, nu a impune imaginea religiozității tale asupra celui alt”.¹ Religia se poate transforma deci în ideologie atunci când devine autosuficientă și exclude din start, cu ostilitate, orice alternativă spirituală. Exemplele, nu numai istorice, ci și cotidiene, abundă.

Revenind însă la Anatomia resentimentului, cheia generală în care este concepută cartea este aceea a escamotării provocării dialogico-științifice lansată de Idolii Forului și, mai devreme, de lucrarea Boierii minții. *Intellectualii români între grupurile de prestigiu și piața liberă a ideilor*, semnată de către același Matei.² De ce? Deoarece unui demers științific și obiectiv i se răspunde într-un registru psihologizant, simplist, și pe un ton personal care trădează o consistentă și pernicioasă implicare personală. Însăși termenul resentiment, conținut în titlu, reflectă intenția autorilor de a pune problema în termeni psihologici (cuvintele, invidie, ură, răutate, meschinărie sunt des întâlnite în text), eludând miza științifică a debaterii conturate. Dovada? „Ca invidie existențială, resentimentul se îndreaptă nu spre un obiect anume, ci spre calități și valori care nu pot fi pur și simplu apropiate precum inteligența, frumusețea, anumite trăsături de caracter (subl. în orig.)” (Angelo Mitchievici, p. 61). Autorii

Idolilor sunt considerați „personaje larvare care se cațără, grație atacurilor împotriva spiritelor ce clădesc, pe piedestaluri prin nimic meritate” (Vladimir Tismăneanu, p. 7). Dacă Michael Shafir și-a construit reputația criticându-i pe Vladimir Tismăneanu, Mircea Mihăieș sau Mihail Neamțu, să îmi fie cu iertare, dar nu pot decât să zâmbesc. Zâmbetul îmi piere însă când citesc: „...resentimentul este ura de sine a sclavului care nu suportă povara libertății” (Teodor Baconschi, p. 21). „Povara libertății” se construiește în primul rând pe dialog. Cine nu acceptă dialogul și îi deturneză sensul pe terenul comod și lipsit de instrumentele analitice atât de necesare, al atacului la persoană? Probabil cine scrie în continuare că „Omul resentimentului este tot un mârâit și poate fi recunoscut după rictus, după faciesul contractat de scârbă, gura umflată de punga cu venin și privirea rea. În orice direcție privește vede reaua alcătuire a lucrurilor, însă ceea ce-l scoate realmente din sărite sunt trăsături precum noblețea, politetea, competența profesională, adevărul exprimat ferm, frumusețea estetică și curățenia sufletească” (p. 66). Psihologizarea infantilă nu se oprește încă aici. Mai încolo se poate citi că „Lașitatea resentimentarului este pe măsura urii sale, acesta nu riscă să-și pună pielea-n băț, atacurile sale sunt fără riscuri pentru el, mai ales atunci când își ia ca scut suprem și alibi rahatul” (Ibidem). În căutarea exemplelor inexistente care să probeze „lașitatea” și lipsa „riscurilor” la care „resentimentarul” s-ar supune atunci când „atacă”, intrigat și de insolitul său „scut suprem și alibi”, întorc pagina. Scabrozitatea atinge cote maxime, după cum vă puteți convinge personal: „Omul resentimentului poartă adeseori cu sine ca sconșii (sic!) cămara malodorizantă, fiind siguri că indiferent cât de curajos, de demn și de puternic este adversarul lor, abjecția îl va îngenuchea, îl va sili să se retragă. Putoarea învinge, javra triumfă scărpînându-și isteric bubele, storcându-și triumfătoare puroiul din glandă, împrăștiind arteziene de căpușe și păduchi” (Angelo Mitchievici, pp. 66-67).

1 „Idolii Forului nu are o ideologie. Un dialog Emanuel Copilaș-Sorin Adam Matei despre obsesiile culturale românești”, Timpul, nr. 3, 2011, p. 12, <http://idolii.com/2011/03/idolii-forului-nu-au-o-ideologie-un-dialog-despre-volum-publicat-in-revista-timpul/>.

2 (București: Compania, 2007).

În speranța că am reușit, măcar parțial, să conving cititorul de caracterul psihologizant al textelor reunite în *Anatomia resentimentului*, să trecem mai departe. Dar nu la amănuntul pe care îl consider cel mai important, ci la prețiozitatea exprimării, camuflaj perfect pentru sărăcia ideilor. Cărții, repet, nu neapărat a autorilor ei. Epitete bombastice și inutile, artificii de limbaj, construcții retorice rocambolești, toate concurează la mascarea unei polemici care putea beneficia totuși de ținută științifică și extrapolarea ei pe coordonate persiflante, injurioase și insipide. Verbiajul superfluu poate fi asemănat cu cerneala pe care o elimină caracatița atunci când se simte amenințată (pe drept sau pe nedrept) pentru a deruta așa-zisul inamic și pentru a se pune la adăpost fără prea mari eforturi, și, mai important, fără a confrunta provocarea ce i-a fost adresată. Să nu uităm că limbajul, pe lângă faptul că formează activ intelectul uman, așa cum sublinia Ludwig Wittgenstein, contribuie proiectiv la descrierea și înțelegerea proceselor sociale sau naturale, cărora le este în același timp și cauză și efect. În niciun caz nu se substituie sau se confundă cu aceste procese. Aceasta ar echivala, parafrazându-l pe Fernand Braudel, cu a confunda banii, masa monetară aflată în circulație, cu economia în ansamblu. Dar lichiditățile nu reprezintă, susține marele istoric francez, decât „uleiul” care unge „motorul economic”. Inflația, creșterea masei monetare, conduce la înecarea motorului, nu la eficientizarea lui.¹ La fel, logoreea împiedică punerea

1 Fernand Braudel, *Civilization and Capitalism, 15th-18th Century. The Structures of every day life. The Limits of the Possible* (vol. I), (London, New York: William Collins Sons & Co, Harper & Row, 1985), 439. Conștient sau nu, Braudel aplică aici concepția economică a liberalismului clasic, distantă în raport cu viziunile sale social-democrate în ansamblu. Primii economiști liberali, Adam Smith sau Jean Baptiste-Say, de exemplu, considerau banii ca fiind o simplă convenție pentru facilitarea procesului economic, aceștia neavând valoare în sine, ci intermediind între munca inclusă în cerere care urma să fie schimbată cu munca aflată la baza pu-

în problemă a mizelor fundamentale, fie ele sociale, economice sau politice.

Pe lângă denaturarea psihologizantă, mai gravă mi se pare diversiunea care se încearcă în paginile cărții. Autorii care au semnat în *Idolii Forului*, impropriu denumiți „stângiști” (nu sunt deloc radicali, iar demersul pe care îl propun este unul moderat, non-ideologic, deși sub aspect doctrinar ar putea fi încadrat în sfera liberalismului social) sunt considerația cauza „ofensivelor tot mai virulente împotriva pluralismului democratic” (Vladimir Tismăneanu, p. 7). ABC-ul științelor politice plasează dialogul, toleranța și moderația în inima democrației. Consecința firească este că cine disprețuiește dialogul și moderația se face vinovat, în mai mică sau mai mare măsură, după caz, de atitudine, poate și comportament antidemocratic. Mai departe, aceiași intelectuali sunt acuzați, prin analogii istorice, de extremism politic: „...nimic din ce-ar fi făcut democrația liberal-constituțională românească din anii treizeci nu i-ar fi putut împlânzi pe legionari și pe comuniști, frați inamici jurați să distrugă edificiul pluralismului” (Vladimir Tismăneanu, p. 13). A fortiori, „Când au obținut pe deplin puterea în România, comuniștii, mulți dintre ei cu o educație sumară și cu o viață de subterană fie în pușcării, fie în mizeria ilegalității, fără nicio recunoaștere din partea unei societăți care-i înregistra ca pe niște corpuri străine și pe care o urau în ansamblul ei, au ales să distrugă tot ceea ce ținea de aceste valori neîmpărtășite” (pp. 61-62). Pe cale de consecință, „tot ceea ce ieri legitima un om civilizat, cultura, erudiția, toleranța, politețea,

terii de cumpărare a ofertei. Banii nu sunt însă neutri din punct de vedere economic - și nu Marx a ajuns primul la concluzia aceasta atunci când i-a investit cu capacitatea de a produce plusvaloare - ci potențează la rândul lor modul mai mult sau mai puțin echitabil în care are loc distribuția resurselor la nivel social. Vezi, pentru o introducere în sociologia banilor, lucrarea omonimă a lui Nigel Dodd, *Sociologia banilor*, traducere de Mihai Eugen Avădanei, (Iași: Institutul European, 2002).

respectul pentru adevăr și justiție etc. devine nonvaloare în grila ideologic morală a resentimentarului, infracțiune sau păcat de neiertat” (Angelo Mitchievici, p. 62). Diversiunea este dublă. Odată pentru că, nu mai este un secret pentru nimeni, majoritatea autorilor Anatomiei resentimentului sprijină actuala putere politică, nu „stângiștii”, pe care îi învinuiesc de proletcultism. În al doilea rând, deoarece invitația la dialog este distorsionată sub forma unui atac militant, de natură leninistă sau fascistă, la adresa fragilei constituții a democrației, operată de către preținși impostori intelectuali. Cât de impostori sunt, vă invit să vă convingeți singuri. Nu în ultimul rând, libertățile și drepturile pe care le reclamă autorii Anatomiei resentimentului ca fundament al pluralismului sunt magistral descrise de către Braudel: „ansambluri de franșize, de privilegii, la adăpostul cărora se pune o colectivitate sau alta de persoane și interese, iar apoi, întărită de această protecție, se năpustește asupra altora, adeseori fără menajamente (subl. în orig.).¹

Nu în ultimul rând, Anatomia resentimentului se pretează unei analize în cheie discursivă. Prin discurs, Ernesto Laclau și Chantal Mouffe înțeleg construirea - citește interesată și de „sus în jos” a identităților sociale prin utilizarea antagonismelor, conflictelor și prin marșarea pe polarizare în interiorul societăților. Practicile care se stabilesc între anumite tipuri de elemente și contribuie la schimbarea identităților acestora sunt denumite de cei doi autori „articulatorii”. Iar suma tuturor practicilor articulatorii într-o societate dată se traduce prin discurs. Unul din conceptele utile pentru eseu de față, avansat de către Laclau și Mouffe – este acela de „logică a echivalenței”, unde unui obiect posesor de semnificație i se aplică, dihotomic, un pendant negativ.² De exemplu,

„noblețea, politețea, competența profesională, adevărul exprimat ferm, frumusețea estetică și curățenia sufletească” a intelectualilor enciclopediști își extrage sensul prin raportarea condescendentă la „personajele larvare” numite, după cum ne amintim, și „putori”, „javre” sau simplu, „lași”, nimeni alții decât cei care contestă vocea dominantă a unui anumit „grup de prestigiu”, în termenii lui Sorin Adam Matei. Pentru că despre asta e vorba: contestatarii, în cazul de față, nu sunt o tabără care se răfuiește, în „logica echivalenței”, cu o altă, ci o multitudine de voci diverse, acoperind o paletă largă de valori și orientări intelectuale, neavând ca punct comun principal decât critica adresată intelectualilor care utilizează discursuri generalizante și (fals) moralizatoare. O critică incluzivă și constructivă, nebazată deci pe „logica echivalenței”, a cărei instrument principal este excluderea și calomniera. Nu avem de-a face deci cu o polarizare ideologică³, ci cu o invitație la abordarea și soluționarea împreună, fiecare prin intermediul propriei specializări, nu prin discursuri generalizante, fals obiective și lipsite în cele din urmă de miză și consistență - a problemelor complexe cu care este confruntată societatea română.

Acum câțiva ani, Patapievică a publicat niște cărți intitulate Discernământul modernizării. 7 conferințe despre situația de fapt pornind de la întrebarea ce se pierde atunci când ceva se câștigă?, respectiv Despre idei și blocaje⁴ în care își exprima, pe lângă circumspecția față de modernitate ca proiect intelectual și social, regretul pentru inexistența unei vieți active a sferei ideatice românești. Dar efervescența intelectuală nu poate apărea decât ca rezultat al unui proces de modernizare profund, conștient și asumat. Modernitatea înseamnă diversi-

Verso, 2001).

3 Așa cum am considerat, eronat, dar numai parțial; nu intru în amănunte din motive care exced cadrul analizei de față – în „Glasul stângii: în contra hegemoniei de astăzi în cultura română”, Sfera Politicii, 152: (2010), 98-101.

4 (Humanitas: București, 2004, 2007).

1 Fernand Braudel, Gramatica civilizațiilor, vol. II, traducere de Dinu Moarcaș (București: Meridiane, 1994), 18.

2 Ernesto Laclau, Chantal Mouffe, Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics, (London, New York:

tate și, nu respectarea cât ghidarea după principiul alterității, recunoașterea, cu alte cuvinte, a legitimității celuilalt de a exista și a te contrazice. Modernitatea este cadrul larg în care acest lucru se poate întâmpla fără a fi văzut ca un atac la adresa democrației sau a pluralismului. Un caleidoscop dinamic de adevăruri, idei, credințe sau doctrine care intră în tot felul de relații posibile, cu condiția păstrării regulii jocului: nearogarea vreunui monopol și tratarea celuilalt ca partener egal. Este deci lumea intelectuală românească modernă? Nu. Acum, când este însă în pragul unei autentice

modernizări, prin diversificarea vocilor participanților, domnul Patapievicu o denunță. Se contrazice oare? Nu știu. Dar știu că este posibil ca nimic să nu se piardă atunci când ceva se câștigă. Lumea înconjurătoare poate și merită mai mult decât să fie tratată ca un etern joc de sumă nulă. Să rămânem deocamdată, cu prudență, moderație și receptivitate, în căutarea jocului de sumă pozitivă.

Emanuel Copilaș

[West University of Timișoara]

Recenzie

Rechizitoriul reperelor etice ale capitalismului

Daniel Dăianu, Radu Vrânceanu, *Frontiere etice ale capitalismului*
Iași, Editura Polirom, 2006, 303 pp.

Lucrarea „Frontiere etice ale capitalismului”, coordonată de Daniel Dăianu și Radu Vrânceanu, reprezintă o pledoarie pentru infuzarea sistemului economic capitalist cu prerchizite deontologice, având ca imperativ declarat decelarea modului în care „capitalismul poate asigura un teren propice pentru dezvoltarea comportamentului etic, pentru apariția unor norme sociale sănătoase și a autoreglării sau dacă, dimpotrivă, o anumită doză de comportament imoral reprezintă o trăsătură inerentă a sistemelor capitaliste” (p. 10).

La nivel metodologic se remarcă îndeosebi „abordarea de tip teză antiteză a provocărilor de ordin etic ale capitalismului, ce prezintă interes atât pentru studenții din domeniul afacerilor, economiei, științelor sociale și filosofiei, cât și pentru practicanții care doresc să înțeleagă mai bine societățile moderne și să-și îmbunătățească deciziile” (p. 12).

Cartea este structurată în trei părți, fiecare dintre acestea cuprinzând o serie de capitole care subsumează opinii interesante ale unor experți „din diferite domenii ale științelor sociale, conducând la o strategie editorială a diversității care reliefează multiplele fațete ale chestiunilor etice ce necesită o abordare pluridisciplinară pentru a obține o viziune de ansamblu” (p. 11).

Prima parte a lucrării, „Etica programată”, creionează argumente care certifică faptul că „societățile capitaliste nu sunt capabile să furnizeze soluții ideale pentru problemele etice” (p. 11). Aducem în discuție capitolul „Cum și-a pierdut capitalismul sufletul. De la etica protestantă la baronii jafului”, deoarece realizează trimiteri la operele lui Adam Smith și Max Weber, ajutând cititorul să-și formeze o perspectivă sinoptică asupra subiectului abordat. Autoarea capitolului opinează faptul că „o lectură exhaustivă

a operei lui Smith demonstrează că specificul etic al capitalismului depinde de existența unui cod de moralitate adânc întipărit la nivelul actorilor individuali”, iar „asemănarea dintre această abordare și cea a lui Max Weber explică organizarea capitalismului rațional modern” (p. 63). Se impune să amintim în acest context faptul că încă de la apariție, lucrarea lui Max Weber „Etica protestantă și spiritul capitalismului” a determinat controverse de ordin istoric, dar și de ordin actual prin corelarea a două dimensiuni: religia și dezvoltarea economică. Sociologul german evidențiază faptul că etica protestantă este unul dintre fenomenele care au condus la creșterea raționalismului în diverse aspecte ale vieții sociale, cu mențiunea că este vorba despre o legătură incidentală, și nu o dependență cauzală absolută. Raționalismul s-a manifestat în-deosebi în civilizația vestică și este corelat cu dezvoltarea capitalismului¹.

Capitolele din partea a doua a lucrării, intitulată „Etica spontană”, analizează „virtuțile etice ale sistemelor capitaliste și ajung la concluzii favorabile, mai ales în privința capacității economiilor de piață de a sprijini valorile umane universale” (p. 11). Tezele de interes principal din această secțiune conturează un tablou complex, în care „piața liberă generează un mediu etic bazat pe decizia luată de indivizi de a-și trata semenii ca pe niște ființe umane” (p. 153), sursa eticii fiind definită prin responsabilitate.

Partea a treia a lucrării, „Dileme etice în practică”, cuprinde o taxonomie a unor studii de caz menite să introspec-teze asumptiile etice ale unor situații reale, de exemplu „modul de conducere a companiilor privit în lumina recentelor scandaluri corporatiste, marketingul agresiv în raport cu cel eficient și protecția mediului înconjurător” (p. 12). Vom regăsi în aceste pagini „studiul neînțelegerilor ce apar între economiști și ecologiști cu privire la analizele cost-beneficiu și la un nivel mai general, cu privire la

rolul pieței și al guvernului în acest domeniu, această analiză facilitând examinarea și evaluarea principalelor tipuri de politici de mediu, fie ele bazate sau nu pe situația pieței, și impactul lor asupra comportamentului firmelor” (p. 232).

Daniel Dăianu și Radu Vrâncăanu reiterează în cele din urmă principalele postulate ale capitalismului ca „model economic dominant în lume” (p. 297), de-tractând asumptia conform căreia „etica este o serie de speculații controversate”. În acest context, cei doi autori atrag atenția asupra opiniilor specialiștilor care au contribuit la realizarea acestui volum, care converg asupra faptului că „externalitățile sociale pozitive precum încredere, sinceritate, integritate, corectitudinea privind tranzacțiile viitoare și cinstea contribuie la buna funcționare a economiei descentralizate, și implicația opusă fiind adevărată: renunțarea la aceste valori ar însuma costuri majore pentru o economie de piață” (p. 299).

Construcțiile și deconstrucțiile considerațiilor de ordin etic ale capitalismului atribuie volumului „Frontiere etice ale capitalismului” valoarea unei „lecții de morală în sine”, interogațiile din cuprinsul lucrării legitimând faptul că „sectorul afacerilor ar funcționa mai bine dacă dimensiunea etică ar deveni o componentă pe deplin recunoscută a sistemelor de management corporatist, iar calitatea globală a analizelor sociale s-ar îmbunătăți cu siguranță dacă s-ar acorda mai multă atenție aspectelor de ordin etic” (p. 299).

Oana Albescu

[Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca]

BIBLIOGRAFIE

DĂIANU, Daniel, VRÂNCĂANU, Radu, *Frontiere etice ale capitalismului*, Iași: Editura Polirom, 2006.

WEBER, Max, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, București: Librom Antet S.R.L., 2003.

¹ Max Weber, *Etica protestantă și spiritul capitalismului* (București: Librom Antet S.R.L., 2003), 5-12.

Rasism românesc

Lucian T. Butaru, *Rasism românesc. Componenta rasială a discursului antisemit din România până la al Doilea Război Mondial*

Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2010

Prezenta carte reprezintă un demers interesant, analizând antisemitismul interbelic din mediul românesc în oglinda unor scrieri și discursuri provenite din lumea culturală și academică. Este o lucrare interdisciplinară, cu accent asupra analizei discursului, cu multe incursiuni în filosofie și interpretări literare. Un punct forte a lucrării îl reprezintă faptul că termenul rasism, în accepțiunea lui exactă, în acest caz special, este definit chiar la începutul lucrării.

Autorul își începe analiza de la evenimentele Congresului de la Berlin din 1878 și tratează pe larg problema antisemitismului în scrierile lui Mihai Eminescu, ilustrând, prin atitudinea marelui poet, curentul de gândire specific elitei românești a vremii respective în privința drepturilor evreilor din România. Considerăm că această analiză este una foarte reușită, fiind bazată pe o abordare originală și în același timp, pe o bibliografie vastă și variată, cu ajutorul căreia autorul își argumentează afirmațiile. Sugerăm, eventual, că s-ar fi putut prezenta, chiar și numai pe scurt, aspectele antisemite ale marii răscoală țărănești din 1907, care la rândul lor, dau și ele o imagine bine conturată a spiritului vremii.

Lucrarea este structurată în trei părți distincte, fiecare din ele fiind concentrată asupra unui mare centru administrativ și universitar: Iași, Cluj și București. Al doilea capitol, intitulat *Antisemitismul la Iași. O analiză a discursului politic* tratează chestiunea discursului antisemit al intelectualilor moldoveni, cu un accent

deosebit pus pe trei personalități: A. C. Cuza, Corneliu Zelea Codreanu și Nicolae C. Pavelescu. Prezentarea este axată mai mult asupra analizei discursului politic, dar nu neglijează nici aspectele istorice. De exemplu, autorul subliniază bine că „caraghiosul” A. C. Cuza a putut intra în viața publică numai cu sprijinul inițial al lui Nicolae Iorga. Remarcăm cu multă plăcere abordarea de multe ori ironică a autorului față de aceste personaje pe cât de sinistre și obscure, pe atât de caraghioase din punct de vedere intelectual și psihologic, abordare susținută cu citate din propriile lor lucrări. Este tratată ironic apărarea lui Codreanu în fața judecătorului în cazul împușcării prefectului poliției din Iași, Manciu sau teoria obscură a lui Paulescu privind „Jidanii și alcoolismul”, în care acesta afirmă că evreii nu consumă alcool din motive religioase, dar îi otrăvesc voit pe români cu vinul lor falsificat. Tezele lui Cuza și Codreanu nu sunt analizate numai din punct de vedere comunicațional, ci și pe baza lor socială, psihologică și economică, fiind încadrate în curentele europene de gândire ale vremii respective.

Deși tratează personalitățile lui Codreanu și Pavelescu oarecum ca pe niște anexe la activitatea mult mai bogată din punctul de vedere al militantismului antisemit a lui A. C. Cuza, la paginile 165-166 autorul face o prezentare sintetică extraordinară a structurii mișcării legionare, prezentare ce ar putea sta la baza oricărui manual universitar sau în orice bibliografie de specialitate elaborată pe acest subiect.

Partea a treia, *Rasism la Cluj. O analiză a discursului științific* reprezintă o contribuție și mai valoroasă decât capitolul dedicat antisemitismului ieșean, deoarece discursul lui A. C. Cuza și Codreanu a mai fost analizat în diverse opere dedicate vieții politice interbelice românești în general și mișcării legionare în particular. În cazul Clujului, autorul ne prezintă studiile de caz referitoare la unii intelectuali români (Iuliu Moldovan, lordache Făcăoaru, respectiv „epigonii” lui Iuliu Moldovan), subiecte care până în clipa de față au fost ocolite în main-stream-ul istoriografiei românești. Totodată, autorul nu uită să caracterizeze nici antisemitismul ardelean, diferit de cel moldovean și cel sudic, accentuând mai mult caracterul eugenic al acestuia. Autorul plasează natura discursului antisemit în scrieri științifice, sau mai bine zis, pseudo-științifice, care își iau motivele, exemplele și datele din științele medicale (autorii lor fiind în primul rând profesori și cercetători). Astfel, Iuliu Moldovan, figură prominentă a societății „Astra” și al Partidului Național-Țărănesc, era medic cu studii la Viena și cu doctoratul luat la Praga, iar și mai radicalul lordache Făcăoaru și-a luat doctoratul în sociologie la Berlin. Analiza discursurilor antisemite și sinteza făcută de autor acestora este perfectă din punct de vedere metodologic și al limbajului folosit. Considerăm însă că această cercetare s-ar putea extinde pe viitor în cel puțin două direcții: una dintre ele ar fi studierea influențelor germane și austriece - deși menționate la introducerea în problemă, impactul acestora asupra gândirii intelectualilor români din Transilvania nu este clarificat suficient. Ar fi interesant de realizat, pe viitor, o analiză asupra impactului antisemitismelor maghiar și german asupra gândirii antisemite românești. Pe de altă parte, autorul nu abordează mișcările studențești de la începutul anilor douăzeci, care au avut la bază un antisemitism violent, în care s-a evidențiat figura sinistră a lui Ion Moța. Descrierea acestor mișcări lipsește probabil din cauza nivelului intelectual extrem de scăzut al discursului antisemit, ilustrat printre

altele și de ziarul „Dacia Nouă”, formulările primitive fiind probabil greu de adus, din punct de vedere stilistic, la același nivel cu discursul eugenist. Ar putea să reprezinte însă subiectul unui studiu viitor.

Al patrulea capitol, *Administrație la București. O analiză a discursului juridic* este diferit de capitolele precedente prin modul de abordare, apropiindu-se de problemă nu din punctul de vedere al discursului intelectual, ci din cel al măsurilor administrative adoptate de guvernele succesive ale României și de alte organisme inferioare de decizie și de execuție, de la problema cetățeniei române a evreilor din România Mare până la prăbușirea dictaturii regale. Perioada 1920-1936 primește un spațiu incomparabil mai mic în defavoarea perioadei de după 1937. Autorul nu intră nici în prezentarea ororilor guvernării antonescano-legionare.

În concluziile lui, practic, autorul își trece în revistă bibliografia utilizată pe parcursul capitolelor precedente. Noi, în propria noastră concluzie, putem afirma, că prezenta lucrare este una bine documentată (fapt ilustrat și prin cele 197 de titluri din bibliografie), și valoroasă prin abordări originale și concluzii pertinente. Totuși, nu oferă, nu poate oferi răspuns la toate problemele ale chestiunii extrem de complexe a antisemitismului românesc interbelic, iar prin acesta, indică problema necesității unor noi cercetări în domeniu.

Artur Lakatos

[Romanian Academy]

Structura epistemologică în Teoriile Relațiilor Internaționale

Martin HOLLIS, Steve SMITH, *Explaining and Understanding*
Clarendon, Oxford, 1991

„Explaining and Understanding” reprezintă un demers susținut de către doi autori cu domenii de activitate diferite care încearcă în cadrul acestei lucrări să le angreneze într-un proces de interacțiune, consolidând și oferind astfel mai multă coerență dimensiunii teoretice a disciplinei Relațiilor Internaționale. Acest demers este posibil datorită contribuției filosofului raționalist britanic, Martin Hollis, profesor la Universitatea East Anglia și a lui Steve Smith, teoretician al Relațiilor Internaționale la Universitatea Exeter.¹ Martin Hollis este cunoscut prin lucrarea sa tradusă și în limba română „Introducere în Filosofia Științelor Sociale”² unde trasează în linii mari și bazele demersului pe care îl are în vedere în „Explaining and Understanding”.

Această lucrare se poate constitui ca și fundament în înțelegerea teoriilor Relațiilor Internaționale ca ansambluri organizate de cunoștințe cu o anumită valoare de adevăr, structurate în sisteme deductive care descriu și explică unitar desfășurarea proceselor și fenomenelor din domeniul politicii internaționale.

Originalitatea lucrării se evidențiază în această încercare de configurare a modului în care se conjugă tradiția explicativă și interpretativă în cadrul teoriilor

Relațiilor Internaționale. Autorii propun un fundament explicativ-interpretativ conturând astfel și utilitatea acestei lucrări în decriptarea bazelor teoretice ale disciplinei Relațiilor Internaționale. Acest fundament explicativ-interpretativ ar putea constitui pentru studenții și cercetătorii domeniului Relațiilor Internaționale un model pentru a înțelege că teoriile domeniului reprezintă o cale de descifrare a complexității lumii fenomenologice, având în vedere că sfera empirică este infinită ca întindere și se impune astfel un îndrumar potrivit pentru ca cercetătorii să poată ști ce informații să extragă din cadrul acestora și cum să le ansambleze.³ Teoriile sunt instrumentele cunoașterii științifice care presupune caracter sistemic și metodic, conținuturi cognitive desubiectivizate, cu semnificații precise. Doar cu ajutorul acestora studenții și viitorii specialiști ai domeniului pot înțelege și explica legile politicii internaționale. În acest context utilitatea acestei lucrări este de necontestat, pentru că nici domeniul Relațiilor Internaționale dar niciun alt domeniu care se pretează la a fi o disciplină academică nu pot fi înțelese de la sine.

În capitolele al II-lea și al III-lea autorii identifică tradiția explicativă care este caracterizată printr-o abordare pozitivă și tradiția interpretativă, „*verstehen*” caracterizată prin înclinția weberiană de a înțelege lumea din interior.⁴ Sunt

¹ Martin Hollis, Steve Smith, „*Explaining and Understanding International Relations*” (Clarendon Press, Oxford, 1991), 14-15

² Martin Hollis, „*Introducere în Filosofia Științelor Sociale*”, traducere din limba engleză de Carmen Dumitrescu (Trei, București, 2001)

³ Kenneth N. Waltz, „*Teoria Politicii Internaționale*”, Polirom, Iași, 2006, pag. 32

⁴ Martin Hollis and Steve Smith, „*Explaining and Understanding International Relations*” (Clarendon Press, Oxford, 1991): 72

două abordări ce surprind două lumi diferite, cu concepte și valori divergente.¹ Autorii avansează în surprinderea diferențelor pe care le presupun cele două tradiții, argumentând că acestea au în vedere niveluri de analiză diferite.² În cadrul tradiției explicative prevalează o abordare „top-down” (de la sistem la unitate), aplecată spre analiză sistemică, în timp ce pentru tradiția interpretativă sunt caracteristice abordările „bottom-up” (de la unitate la sistem) cu o înclinație spre individualism și natura umană.

Având în vedere importanța nivelurilor de analiză în Relațiile Internaționale, cei doi autori își structurează lucrarea pe trei debateri³ axate pe metodologiile „top-down”, „bottom-up” (vezi Tabel 1) evidențiind astfel influența celor două tradiții. Dezbaterele avute în vedere sunt metodologice și înfățișează două logici diferite de construire a teoriei, „top-down” și „bottom-up”.

În cadrul *primei debateri* nivelurile de analiză sunt reprezentate de sistemul internațional și stat. Pentru o abordare „top-down”, sistemul internațional prevalează fiind factorul cel mai important în definirea acțiunilor statelor. (În acest sens un bun exemplu este perspectiva neorealistă a lui Waltz în care acesta își propune să explice sistemul prin sistem). În schimb dacă am aborda această dezbatere dintr-o perspectivă „bottom-up”, atunci statele devin actorii care pot explica procesele din cadrul sistemului internațional, acesta fiind ansamblul acțiunilor statelor.⁴

În cadrul celei *de-a doua debateri*, o metodologie de tip „top-down” concepe statul ca fiind actorul rațional

răspunzător de acțiunile sale, în timp ce o perspectivă „bottom-up” identifică acțiunile statelor ca un rezultat al negocierilor dintre diferitele agenții aparținând aparatului birocratic al acestora.

Cea *de-a treia dezbatere* se focalizează asupra individului și a influenței pe care o poate avea rolul îndeplinit de acesta în cadrul unei structuri birocratice. În acest caz o abordare de tip „top-down” presupune faptul că funcția ocupată de un individ în cadrul unei birocratii îi influențează deciziile, în timp ce în cadrul unei abordări de tip „bottom-up”, alegerile individului sunt centrale în analiza deciziilor colective.

Level of analysis: first debate	} international system vs. Nation state vs. Bureaucracy vs. Individual
Level of analysis: second debate	
Level of analysis: third debate	

În urma constituirii unei astfel de structuri epistemologice putem observa, în capitolul al IX-lea, cum aceste debateri se pot conjuga cu modul în care sunt concepute teoriile Relațiilor Internaționale. De altfel autorii menționează în cadrul lucrării (capitolul al II-lea) că astfel de conceptualizări pot fi aplicate tuturor teoriilor din Relațiile Internaționale însă, în cadrul acestei lucrări este vizat doar „mainstream-ul” teoriilor.⁵ Autorii concep în capitolele V, VI, VII, VIII, o structură metodologică și epistemologică care se constituie ca bază pentru osatura conceptelor pe care le subîntinde fiecare teorie a Relațiilor Internaționale.⁶

Cele două studii de caz propuse în capitolul VII (criza ostaticilor din Iran) respectiv VIII (bombardamentul Statelor Unite asupra Libiei din 1986) reflectă o îmbinare a conceptelor epistemologice și metateoretice cu empiricul în scopul unei

1 Arend Lijphart, „The Structure of the Theoretical Revolution in International Relations”, „*International Studies Quarterly*”, Vol. 18, Nr. 1 (martie 1974): 62

2 Pentru o discuție mai detaliată cu privire la nivelurile de analiză vezi. David SINGER, „The level-of-analysis problem in International Relations” în „*World Politics*”, vol. 14, nr. 1, The International System: Theoretical Essays (octombrie 1961): 80-92

3 Martin Hollis, Steve Smith, „*Explaining and Understanding International Relations*” (Clarendon Press, Oxford, 1991): 9

4 *idem*.

5 Martin Hollis, Steve Smith, „*Explaining and Understanding International Relations*” (Clarendon Press, Oxford, 1991): 41

6 Hollis, Smith, „Explaining...”, 1.

mai bune înțelegeri a modelului propus în capitolele anterioare.

Lucrarea lui Hollis și Smith poate fi un îndrumar util pentru o bună înțelegere dar și pentru o utilizare corectă a teoriilor Relațiilor Internaționale în explicarea fenomenelor și proceselor politicii internaționale de către viitorii specialiști în domeniu. Structurile elaborate de către cei doi autori pe baza celor două tradiții (explicativă și interpretativă) și a nivelurilor de analiză reprezintă un argument în vederea reorientării procesului de înțelegere a teoriilor Relațiilor Internaționale. Invitația adresată de autori de a utiliza aparate conceptuale diferite pentru înțelegerea

substraturilor epistemologice și metodologice ale fiecărei teorii, ar putea oferi un plus de coerență și precizie în înțelegerea acestora din urmă.

În calitate de student masterand și viitor specialist în domeniul Relațiilor Internaționale, consider că o traducere a acestei lucrări în română ar fi utilă, având în vedere atât demersul inovativ al autorilor dar și intenția de definire a unei școli de relații internaționale în mediul academic românesc.

Alexandru Voicu

[National School of Political
and Administrative Studies Bucharest]

Recenzie

Fenomenul naționalismului și evoluția regimurilor postcomuniste în Europa centrală și de răsărit

Charles King, *Extreme politics. Nationalism, Violence, and the End of Eastern Europe*
Oxford: Oxford University Press, 2010, 243 pp.

Cartea profesorului de la Universitatea din Georgetown reprezintă un proiect ambițios, propunând o analiză a conexiunii dintre relațiile internaționale, violența socială și politicile etnice. Studiul este aplicat exemplului constituit de Europa de Est și de spațiul geografic pe care autorul îl numește „Eurasia”.

Lucrarea este structurată în două secțiuni principale cu un număr variabil de capitole. Prima parte (pp.13-76) poate fi caracterizată ca fiind o expunere de tip teoretic asupra chestiunilor naționaliste și conflictelor sociale. Cea de-a doua parte (pp.77-182) este dedicată studierii post-comunismului și fenomenelor conexe acestuia, precum războiul etnic, diaspora,

migrația internațională. Perspectiva avută în vedere de autor constituie tocmai elementul de noutate al studiului. Acesta reprezintă îmbinarea de succes a unei dimensiuni teoretico-critice a dezvoltării cercetării științifice în domeniul științelor politice în general și cercetării postcomunismului în particular cu analiza unor subiecte precise din sfera unor subdomenii ale științei politice.

Primul capitol al cărții este consacrat analizei cercetărilor asupra naționalismului, mai precis a originilor acestui concept. Literatura dedicată naționalismului, constată King, este elaborată în mare măsură de către autorii născuți sau formați cu precădere într-o țară eu-

ropeană: Marea Britanie. Exemplele de autori citate sunt următoarele: Ernest Gellner, Anthony D. Smith, Hugh Seton-Watson, Elie Kedourie.

Perioada recentă este caracterizată de o maximă dezvoltare a studiilor centrate pe tema naționalismului. În ciuda acestei constatări, concluzia celui de-al doilea capitol este una de nuanță pesimistă, în direcția constatării dificultății generalizării rezultatelor studiilor de caz.

„Istoria naționalismului nu este neapărat scrisă de învingători, dar este scrisă aproape întotdeauna despre aceștia” (p. 38). Afirmatia extrem de relevantă cuprinsă la începutul capitolului al treilea anunță specificitatea derulării de cercetări științifice în domeniu și anume alegerea unor studii de caz care, în majoritatea lor, sunt exemple ale unui naționalism de succes, recognoscibil pe scena internațională. Originalitatea abordării lui Charles King constă tocmai în translatarea subiectului de cercetare de la aceste modele de succes către exemplul de eșec, argumentând „utilitatea studierii eșecului” (p. 38) ca resursă absolut necesară pentru completarea tabloului respectiv.

Spațiul Europei și Eurasiei postcomuniste ocupă un loc privilegiat în cadrul actualei discipline a științelor politice, propunând un bogat și diversificat material de cercetare, prin subiecte precum designul instituțional, tranziția democratică, interacțiunea grupurilor de interese. Întrebarea de la care pornește King în elaborarea capitolului despre postcomunism pune în evidență teza continuității sau a dispariției Europei de Est din câmpul cer-

cetării politice ca spațiu individualizat de o configurație specifică. Concluzia este că regimul comunist a impregnat un anumit comportament politic și social, ale cărui efecte încă se mai resimt (una din consecințe este de pildă slaba articulare a vieții asociative – p. 102), însă în timp specificitatea regiunii va scădea în importanță, iar studiile având ca subiect postcomunismul vor constitui doar o simplă componentă a tabloului comparativ al științelor politice în ansamblu.

Următoarele capitole aduc în prim plan teme adiacente emergenței și consolidării regimului postcomunist, precum războiul civil ca pre-condiție a construcției statale pe teritoriul fostei URSS, în cazuri ca Transnistria, Nagorno-Karabakh, Abhazia, Osetia, Cecenia (p. 103), ce constituie adevărate „găuri negre” (p. 130) din punct de vedere al informațiilor necesare derulării cercetării academice.

Concluzia cărții introduce conceptul de „cliofilie” (a cărui origine etimologică face trimitere la Clio, muza grecească a istoriei), recursul abuziv la istorie, explicat de autor ca fiind o „preocupare obsesivă în găsirea explicațiilor pentru tulburările politice contemporane” (p. 180).

Relevantă de însuși titlul său, trăsătura principală a lucrării analizate o reprezintă complexitatea. Construcția cursului, cu o vizibilă amprentă teoretică și prescriptivă, are în vedere o multitudine de teme care sintetizează schimbările politice și sociale intervenite odată cu prăbușirea regimurilor comuniste.

Emilia Clucerescu

[The University of Bucharest]

Extinderi temporale ale simțului de dreptate

Axel Gosseries, *Despre dreptate între generații*

trad. Corina Cojanu, București, Paideia 2011, 344 p. ISBN 978-973-596-670-6

Competiția teoriilor asupra dreptății evoluează spre noi provocări prin raportarea atât la viitor, dar și la trecut. Pentru unii autori acest fapt nu ar aduce nimic nou, întrucât ei consideră că obligațiile pe care le avem față de generațiile viitoare sunt legitimate de faptul că acestea aparțin comunității noastre morale actuale. Relația între incertitudinea și hazardul existenței indivizilor viitori și deciziile politice actuale au alimentat multe dileme în ceea ce privește existența vreunui drept al celor care vor trăi în viitor care să genereze obligații în prezent. Existența indivizilor viitori, identitățile acestora ori chiar a numărului lor poate depinde de deciziile pe care le luăm în prezent.

Mesajul cărții lui Axel Gosseries, „Despre dreptate între generații”, privește în mod expres raporturile de dreptate care se pot stabili din punct de vedere moral între generații. Aceste raporturi nu se pot constitui de la sine, fără o argumentare solidă asupra existenței și conținutului obligațiilor intergeneraționale, fie că e vorba de resurse naturale, constituții politice sau îndatorarea statelor. Pentru că nu numai resursele naturale pot intra în dezbateră dreptății între generații. Probleme esențiale politice ca aceea a interdicției de revizuire în viitor a anumitor prevederi constituționale ar putea indica o certă încălcare a drepturilor de a se organiza ale generației viitoare (de ex. prevederile art. 152 din Constituția României). Indiferent de justificările pentru valorile ocrotite în planul teoretic normativ, o asemenea prevedere con-

stituțională ar putea fi înțeleasă și ca o „restrângere a suveranității generaționale a succesorilor noștri. Într-un plan mai general, orice constituție pune o problemă fundamentală de dreptate între generații, cu atât mai mult cu cât ea instituie și unele dispoziții nerevizuibile. Impunerea unor matrice de gândire constituțională asupra generațiilor viitorului ar echivala în plan moral cu impunerea modelului unui stat străin față de propriile alegeri (Scrisoarea lui Jefferson către Madison, 1789). Cristalizarea unor repere constituționale pentru viitor nu este realizată într-un vacuum istoric, ci reprezintă în general materializarea unor raporturi intergeneraționale cu trecutul, consacrand voințele puternic exprimate ale generațiilor trecute.

Demersul analitic pe care îl propune autorul în lucrarea sa constă într-o dialectică a prezentării principiilor relevante ale dreptății intergeneraționale iar apoi, plecând de la ele, inițiază o reconstrucție deductivă a teoriei, într-o manieră sistematică. Viziunea sa sinoptică ne propune o navigare teoretică în cele două sensuri ale axei temporale, analizând de fiecare dată implicațiile și consecințele acceptabile în planul moral. Dificultatea demersului pe care autorul ni-l propune constă în aceea de a răspunde unor posibile probleme de teorie morală contemporană, ce nu pot convinge pe deplin asupra posibilității de existență a unor obligații față de persoane care nu există încă. Raportul intergenerațional este examinat prin întrebările fundamentale oricărei teorii a dreptății:

au vreo obligație generațiile actuale față de ce vor urma? În caz afirmativ, ce anume le datorăm și pe ce criteriu? În schițarea strategiei sale, Axel Gosseries oferă o abordare sistematică a chestiunii problemei dreptății intergeneraționale, oferind un răspuns convingător, amplu, fundamentat în trei etape:

I. Problema conceptelor teoriilor morale și raportarea la condițiile de posibilitate ale revendicărilor noastre morale.

Aici sunt formulate 3 întrebări-cheie:

a. Există obligații față de generațiile viitoare? Dificultățile în formularea unor răspunsuri constau în problemele de *non-existență* și *non-identitate*.

b. A doua întrebare este interesată de locul persoanelor defuncte într-o teorie a dreptății între generații, prin identificarea statului metafizic și cel moral al generațiilor trecute și dacă este acest statut relevant în existența drepturilor generațiilor trecute.

c. În ce măsură o persoană poate fi responsabilă față de actele generației sale, la care nu s-a putut opune?

II. Analiza posibilității și configurarea unei arhitecturi pentru o teorie a dreptății între generații

III. Implicațiile practice ale acestor dezvoltări teoretice, cu aplicație la conservarea biodiversității și a problemei sistemelor de pensii.

Intenția declarată a autorului e aceea de a oferi o teorie plauzibilă în plan metaetic, solidă teoretic și pertinentă în sfera practică.

Metoda de lucru propusă este caracterizată de autor ca fiind una constructivistă, în care exegeza marilor autori e esențială, dar insuficientă. Cu această ocazie Axel Gosseries consolidează unele obiective specifice filosofiei politice: definirea condițiilor unei dezbateri juste, explicarea regulilor ce trebuie respectate într-o discuție și a intereselor care necesită o anumită reprezentare.

Cadrul de abordare constructivist al autorului înclină spre un demers coerentist, în dauna unui fundaționalism considerat prea rigid în confrunarea cu aplicațiile practice în domeniul moral.

Coerentismul presupune existența unui acord între principiile generale și judecățile noastre particulare la un caz anume. Lipsa acestui acord ne determină fie să ajustăm principiile, fie să schimbăm judecățile particulare, până la atingerea echilibrului reflectiv.

Raportul intergenerațional care în mod intuitiv presupune respectarea unui principiu de responsabilitate este preluat în mod critic de către autor, cu referire precisă la principiul de responsabilitate al lui Hans Jonas, astfel:

– Dacă putem admite conferirea de sens vieții noastre, chiar în condițiile conștiente ale mortalității noastre, de ce respingem acest lucru la nivel de specie, atunci când ne referim la generațiile viitoare?

– De asemenea, în acest caz ne aflăm și în situația unui viciu logic de tip *petio principii* prin justificarea unei responsabilități prin salvarea posibilității de existență a acestei responsabilități.

– Mai mult, dacă admitem individul ca scop în sine, de ce atunci o clipă a existenței mele să fie concepută ca instrumentul unui moment ulterior, adică de ce viața unei persoane să-și extragă sensul central din existența succesorilor?

Un punct esențial al echivalenței raporturilor intergeneraționale îl constituie problema prejudiciilor pe care generațiile prezente le pot cauza generațiilor viitoare, generând „vieți prejudiciate” sau „prejudiciabile”, pe care terminologia anglo-saxonă le-a consacrat prin *wrongful life*. O remarcă clarificatoare aduce Axel Gosseries, care demonstrează că nu orice atingere adusă cuiva e în mod obligatoriu constitutivă de prejudiciu. Adesea ceea ce juriștii consideră a fi viață prejudiciabilă, pentru filosofi reprezintă o paradigmă a non-identității, lucru demonstrat și de către Derek Parfit.

Aplicabilitatea practică efectivă a fundamentele morale ale drepturilor și obligațiilor intergeneraționale e demonstrată de Axel Gosseries în analiza restabilirii dreptății în plan judiciar, elocventă în această situație fiind așa-numita „afacerea Perruche”. Controversele morale au fost generate prin verdictul Curții

Supreme de Casație a Franței, care s-a pronunțat într-o speță privitoare la prejudiciile produse de către o echipă de medici care au condus la o situație denumită ca fiind „viață prejudiciată” (*wrongful life*). Analiza lui Axel Gosseries a pornit de la acest caz în evaluarea implicațiilor problemei „non-identității”, problemă identificată și de Derek Parfit în lucrarea sa „Reasons and Persons”, în care a arătat că acțiunile noastre prezente produc efecte în viitor nu numai asupra condițiilor de viață pe care le creem generațiilor viitoare, ci și asupra identității acestor persoane. Axel Gosseries a demonstrat cum conceptul de prejudiciu implică unele comparații contrafactice. Situația unei victime în urma unei acțiuni creatoare de prejudiciu trebuie să fie mai rea decât în situația în care acțiunea nu ar fi avut loc. Extinzând problema la eventualele pretenții ale generațiilor viitoare față de generația actuală, autorul aduce în dezbatere problema non-identității. Soluționarea morală a unei astfel de probleme atrage atenția asupra unui aspect important, faptul că generațiile se suprapun. Astfel, o generație anterioară, care ar fi consumat mai multe resurse naturale sau ar fi degradat mediul într-o măsură mai mare, poate compensa generația următoare încă înainte de extincția sa naturală. Această strategie de abordare a fost denumită de autor ca „strategie a ratapajului” (pe care am putea s-o traducem și ca strategie de „ajustare retroactivă” – n.n), strategie prin care nu este influențată identitatea generațiilor viitoare. Strategia descrisă are și avantajul de a opera ca posibilitate în îndeplinirea obligațiilor între generațiile precedente și cea actuală sau între cele actuale și cele viitoare. Această strategie, ca și activarea problemei non-identității în spațiul obligațiilor intergeneraționale, sunt contribuții importante a lui Axel Gosseries în domeniul teoriilor dreptății intergeneraționale.

Instituirea raportului obligațional intergenerațional în zona teoriilor dreptății este realizată de către autor prin abordarea analitică precisă a conceptului de *obligație morală*, nu numai prin

conținut, dar și prin *intensitate*. Autorul lucrării subliniază că o obligație morală are sens dacă încălcarea ei provoacă un prejudiciu. Prejudiciul, în mod cert, nu poate fi resimțit de către o persoană decedată. În această situație nu putem fi titularii unor obligații față de cei decedați. Verificarea adevărului acestui argument e propusă de profesorul Axel Gosseries prin studierea a trei teorii „laterale” (Callahan, Partridge, Wellman) și a uneia de tip „frontal” (Feinberg), teorii incapabile să exprime, în opinia autorului semnificația și forța obligațiilor noastre față de cei morți. Tentativa lui Feinberg a eșuat prin imposibilitatea de a argumenta existența unor prejudicii provocate celor defuncți de acte postume, sprijinindu-ne pe o premisă mortalistă („morții nu există”), întrucât acest lucru „mobilizează o reprezentare a naturii obligațiilor noastre față de cei decedați excesiv de complexă și pornește de la premise metafizice puțin plauzibile”.

O întrebare interesantă la care cartea încearcă să dea un răspuns este cum putem arbitra între satisfacerea preferințelor morților și preferințele celor vii? Raționamentul propus ne sugerează că pentru a arbitra avem nevoie de a *cunoaște* preferințele defuncților. În acest sens se propune ca exemplu să cerem fiecărei persoane în timpul vieții să-și exprime explicit trei dorințe referitoare la umanitatea care îi va supraviețui. Pentru că programul politic a fost trasat de generațiile precedente și a fost exprimat constituțional, întrebarea care se pune este în ce măsură însă avem datoria morală de a respecta, chiar și parțial programul fixat de generațiile precedente? Au existat în acest sens diverse propuneri, de ex. s-a propus un sistem electoral cu cote sufragii, în care fiecare individ de-a lungul vieții sale ar dispune de zece drepturi de sufragiu (Tim Mulgan). Aceia care doresc să continue să influențeze treburile publice după moartea lor pot decide din timpul vieții să rezerve un anumit număr din aceste sufragii pentru alegerile care vor avea loc după moartea lor. Le revine sarcina de a desemna un reprezentant care va fi însărcinat să vo-

teze pentru ei după moartea lor, după un mandat pe care ei l-au fixat". Axel Gosseries consideră că în ciuda criticilor de extravagantă, un astfel de sistem, are meritul de a face posibilă coexistența unui stat democratic cu punctele de vedere ale mortalistilor și imortalistilor, stat care s-ar dovedi imparțial față de diversele concepții metafizice ale persoanelor.

Primele două capitole ale cărții au analizat ce *condiții fac posibilă* existența unor obligații față de persoanele viitoare. Pentru că *posibilitatea* de obligații nu e suficientă pentru a stabili *existența* sau *conținutul* lor, furnizarea unor motive pozitive, care să justifice existența unor astfel de obligații, ni se propune începând cu cel de-al treilea capitol al lucrării.

Autorul prezintă în mod sintetic patru teorii substanțiale posibile ale dreptății intergeneraționale: *comutativă* – bazată pe ideea de echivalență a prestațiilor, *agregativă* – maximizarea unui bun dat (de ex. bunăstarea) în cadrul unui grup (chiar dacă repartitia e inegalitară între membri), *distributivă* – egalitaristă în forma sa strictă, chiar dacă se generează o diminuare a volumului total al bunăstării și cea de *maximin* – agregativ-distributivă, unde se face maximizarea minimului, a celui mai defavorizat și admite inegalitatea doar când e necesară ameliorări sortii celui mai defavorizat.

În cazul *teoriei reciprocității indirecte*, autorul ilustrează două principii. Primul răspunde la întrebarea de ce a obligațiilor noastre intergeneraționale, printr-o *maximă justificativă* de tipul „datorăm ceva generației viitoare pentru că am primit ceva de la generația precedentă” – aceasta fiind reciprocitatea indirectă. În al doilea caz este vorba de o *maximă substanțială*, în care suntem obligați să transferăm generației următoare cel puțin la fel de mult cât am primit de la generația precedentă (interdicția de a risipi).

Unele dileme morale intervin în cazul opțiunilor alternative: ar fi de preferat o reciprocitate directă față de generația precedentă sau reciprocitate indirectă

față de membrii cei mai defavorizați ai generației prezente?

Extinderea în plan intergenerațional a obligațiilor față de generațiile viitoare impune și o examinare a clauzelor lockeene care definesc condițiile unor preluări legitime, clauza de „echivalență” (ceea ce e lăsat în comun pentru ceilalți să fie în cantitate suficientă și de aceeași calitate) și clauza „non-delapidării”. Cauza de echivalență intergenerațională e prezentată de autor în trei versiuni:

– *Clauza de echivalență intergenerațională 1*

Fiecare generație ar trebui să lase generației următoare cel puțin la fel de mult (ca echivalent) ca ceea ce prima generație (preistorică) și-a însușit inițial

– *Clauza de echivalență intergenerațională 2*

Fiecare generație e obligată să lase următoarei generații cel puțin la fel de mult cât ar fi putut să-și însușească generația următoare în absența oricărei generații anterioare sau, mai bine spus, în cazul în care nici una dintre generațiile anterioare nu ar fi condus prin acțiunea sa la o ameliorare sau degradare clară a ceea ce generația care ne urmează ar fi moștenit.

– *Clauza de echivalență intergenerațională 3:*

Fiecare generație este obligată să lase generației următoare cel puțin la fel de mult cât ar fi putut să-și însușească generația următoare, în ipoteza în care generația actuală nu ar fi existat sau, mai bine spus, în cazul în care generația actuală nu ar fi condus prin acțiunea sa la nicio ameliorare sau degradare netă a ceea ce generația care ne urmează ar fi moștenit.

În spațiul teoriilor dreptății intergeneraționale, Axel Gosseries vizează aspecte interesante legate de legitimitatea subvențiilor de stat și a neutralității statului în raport cu concepțiile despre o viață reușită.

Ultimul capitol al cărții este dedicat analizei din abordărilor morale problemei biodiversității și a reformei sistemului de pensii. Studiarea posibilităților

efecte se face prin adoptarea principiului reciprocității indirecte și a celui al egalitarismului liberal, metodologia în ambele aplicații operând pe baza mecanismelor echilibrului reflectiv.

Volumul „Despre dreptate între generații” al prof. Axel Gosseries ridică multe probleme interesante în domeniul filosofiei politice, ca și în cel al teoriei generale a dreptului, problemele non-identității și non-existenței fiind două elemente importante generatoare de obiecții față de validitatea obligațiilor noastre față de generațiile viitoare. Chiar teoriile democrației se confruntă cu unele dificultăți în condițiile în care numărul celor defuncți îl depășește cu mult pe cel al celor vii. Constituționalismul

politic în sens clasic acordă importanță valorilor cristalizate ale generațiilor precedente, în prezent decedate, opțiuni care puse în operă pot conduce la orientări mult diferite față de opțiunile prezente.

Apărut la Editura Paideia, volumul reușește să umple un gol în literatura noastră de specialitate în limba română, într-un domeniu interdisciplinar de interes, în care concepte de bază ale filosofiei politice sunt prezentate și tratate ca teorii de referință, îmbogățind cunoașterea în acest domeniu.

Gabriel Radu

[National School of Political
and Administrative Studies Bucharest]

Recenzie

Gramsci în cultura și gândirea politică contemporană

Michele Filippini, *Gramsci globale. Guida pratica alle interpretazioni di Gramsci nel mondo*

Bologna, Casa editrice Odoya, 2011, pp.174

În anul 2011, editura Odoya a publicat cartea tânărului gramscian Michele Filippini cu titlul *Gramsci globale. Guida pratica alle interpretazioni di Gramsci nel mondo*. Filippini este unul dintre tinerii intelectuali gramscieni contemporani, care s-au remarcat în plan academic după obținerea titlului de doctor cu teza: „A philology of society. Antonio Gramsci and the discovery of social sciences in the liberal order crisis”, susținută în anul 2008 la Universitatea din Bologna. Pentru activitatea sa de cercetare a fost acceptat ca membru al „International Gramsci Society” în anul 2009. Cartea, la momentul apariției a beneficiat de atenția criticii de specialitate, exprimată prin recenzia pozitivă realizată de Guido

Liguori, acesta fiind unul dintre cei mai importanți gramscieni din Italia.

Lucrarea se împarte în patru părți, ce sunt precedate de o scurtă introducere.

Prima pagină din *Introduzione* se deschide cu afirmația neașteptată, conform căreia: „la jumătatea anilor '90 ai secolului trecut, în clasificarea autorilor care sunt citați în lucrări de specialitate pentru domeniul *arts and humanities*, pe primul loc putea fi găsit Antonio Gramsci.

Pornind de la această afirmație, Filippini arată că, principala lucrare a lui Gramsci: „*Qualderna del Carcere*” a devenit un fel de „izvor” al cunoașterii de la care oricine se simte îndrituit să preia citate, pentru ași putea legitima propria

opinie. Prin generalizarea acestei practici se riscă, însă, ca opera gramsciană să devină inutilizabilă atât ca abordare teoretică cât și ca practică politică. Partea plină a paharului, sau reversul medaliei este că, această abordare demonstrează că există un „nucleu dur” în „moștenirea” gramsciană care permite reproducerea acesteia prin surprinderea contradicțiilor fundamentale ale lumii contemporane.

Ipoteza principală a cărții este că, tocmai această „moștenire teoretică” permite redefinirea lui Gramsci în funcție de noile realități ale societății actuale. Lectura solidă a textului gramscian, înțelegerea semnificațiilor acestuia, permite reformularea tezelor gramsciene.

Autorul, în cele patru capitole ale cărții încearcă să demonstreze această ipoteză, prin identificarea a patru teme fundamentale ale gândirii gramsciene care sunt actuale în spațiul ideilor.

În primul capitol intitulat: „America neagră” de Cornel West, este identificată tema **politizării culturii populare**. Precizarea pe care o face Filippini este că, „politizarea” nu mai poate fi înțeleasă în cheia oferită de Gramsci specifică realităților istorice de început de secol XX. Noua cheie de înțelegere a termenului gramscian ia în considerare noile realități ale secolului XX, regăsite atât în cultura pop din SUA cât și la unul dintre cei mai reprezentativi intelectuali afro-americani ai zilelor noastre. Este vorba de Cornel West, profesor la Princeton, care a cunoscut încă de tânăr experiența discriminării rasiale și al rasismului american. West își construiește argumentația teoretică pe două idei principale:

Prima, constă în modul în care rasismul american, văzut ca „o brutală moștenire a supremației albe” s-a construit pe discriminare rasială, în raport cu populația afro-americană. Rezultatul acestei discriminări a fost crearea unei identități al americanului „negru” ce a rezultat în urma rezistenței acestuia la depersonalizare, prin afirmarea propriei umanități.

A doua ia în calcul tradiția bisericilor creștine, mai exact a bisericilor comunităților de „negri”, unde a apărut

antidotul la fenomenul depersonalizării, prin crearea unor noi tipuri de solidarități, care au creat adevărate instituții ale „black America”. În aceste comunități s-au dezvoltat ideile care au condus la izbucnirea mișcărilor pentru drepturi civile și de egalitate socio-economică.

Această politică de emancipare, este teoretizată de West prin aplicarea „concepției lui Gramsci a raportului între *filozofie* și *sensul comun*”. Așa cum arăta West: „ pentru Gramsci, scopul filozofiei nu este, doar, acela de a deveni concretă, prin impunerea ideilor elitei intelectuale poporului, cât mai ales își dorește să devină o parte dintr-o mișcare socială alimentând și fiind alimentată de concepțiile filozofice care provin de la popor, provocând, astfel o schimbare cu caracter social”.¹

Pentru West, ideea gramsciană conform căreia „ Ceea ce este relevant este că se naște un nou mod de a **concepe** lumea și omul, iar acest tip de **concepție** nu mai este rezervată doar marilor intelectuali și ai filozofilor de profesie, dar tinde să devină populară, de masă, universală, modificând gândirea populară”², este fundamentală pentru a înțelege noile realități ale lumii contemporane.

În al doilea capitol al cărții intitulat: „Cultura și politica de la marxism la Thatcher” este identificată tema **tipului de raport care se instaurează între politică și cultură în societățile contemporane**.

În prima parte, acest capitol analizează concepția teoretică a lui Raymond Williams, unul dintre cei mai importanți intelectuali din Marea Britanie de după anii '60 ai secolului trecut. Obiectul său de studiu este **cultura**, în toate formele și expresiile sale, în interiorul contextului industrial și al formelor societății de

1 Cornel West, *The American evasion of philosophy: a genealogy of pragmatism*, University of Wisconsin Press, Madison, 1989.

2 Antonio Gramsci, *Quaderni del carcere*, edizione critica dell'Istituto Gramsci a cura di Valentino Gerratana, 4 Voll., Einaudi, Torino, 1974, p.1826, în Cornel West, *The American evasion of philosophy: a genealogy of pragmatism*, University of Wisconsin Press, Madison, 1989.

mase. Williams apără conceptul de „cultură populară” în sensul unei construcții autonome și originale care menține raporturi ambivalente cu așa numita „cultură de mase” (p.58). Identificându-se în acei ani cu grupul intelectualilor englezi cunoscuți sub titulatura de „New Left”, Williams va milita pentru renașterea marxismului critic prin preluarea de la Gramsci a conceptului de **hegemonie**. Williams, prin intermediul lui Gramsci va folosi cheia interpretativă a fenomenelor culturale în sensul conceptului de **experiență**. Mai exact, se referă la un concept care nu se reduce prin limitare la sensul de clasă, dar că este în mod iremediabil marcat de ea. În acest caz hegemonia ca, cultură insistă asupra conceptului de „creație” a societății. Acest tip de concepție va influența așa numitele „cultural studies” din anii '80 și '90 ai secolului trecut (p.60). Gramsci, în cheia de lectură a lui Williams va fi preluat în studiile antropologice. Practic, concepția gramsciană a culturii la Williams își păstrează sensul „politic”.c

În partea a doua al acestui capitol Filippini ne prezintă concepția gramsciană a lui Stuart Hall un intelectual englez cu origini jamaicane. Hall, împreună cu E.P. Thompson și Raymond Williams au fondat revista *New Left Review*. În același timp a fost principalul animator al „Centre for Contemporary Cultural Studies” din Birmingham, pe care l-a condus între anii 1968-1979. Hall face parte dintr-o nouă generație de gramscieni care studiază conceptual de „cultură” având o abordare multidisciplinară care incorporează elemente marxiste cu cele feministe și poststructuraliste. Totuși, Gramsci rămâne principalul teoretician de la care Hall împrumută ideile pentru a-și putea construi conceptele ca: „populism autoritar”, „cultură populară”, „intelectual”, „rasă” sau „etnicitate”.(p.75)

Referindu-se la Thatcherism, Hall consideră că avem de-a face cu un fenomen politic și cultural văzut ca „o formă excepțională a statului capitalist care, reușește să mențină rolul celor mai importante instituții reprezentative reușind totodată să creeze în jurul său un

important consens popular”.(p.77) Hall își exprimă poziția față de guvernarea lui Margaret Thatcher în eseu „Tre great moving right show” publicat în *Marxism Today* (ianuarie 1979). În acest eseu este analizată despărțirea de un compromis istoric între „capital” și „muncă” care fusese încheiat în Anglia în anii '40 ai secolului trecut și care a fost acceptat tacit de toate guvernele de stânga sau de dreapta care s-au succedat pe eșicheul politic. Criza economico-politică cu care s-a confruntat Anglia lui Thatcher nu a fost o criză de scurtă durată, efermeră, i-a a fost o criză a unui întreg sistem politic. De aceea cheia de lectură oferită de Gramsci care insistă asupra „necesității stabilirii unei relații corecte între aspectul «organic» și cel «conjunctural» al unei crize” este preluată fără rezerve de Hall. Concluzia acestui capitol este că thatcherismul este rezultatul unei lupte interne în zona dreptei conservatoare, care s-a impus ca o soluție în fața altor viziuni ale altor ramuri ale dreptei.

Al treilea capitol al cărții se intitulă „Gramsci la Calcuta”. Acest capitol este interesant deoarece are un impact deosebit de important în câmpul teoriei politice și a istoriografiei prin abordarea temei, deosebit de actuale în spațiul ideilor din India, a **subordonării**. Acest concept este dificil de explicat în termenii teoriei politice clasice deoarece exprimă o situație particulară a populației indiene din perioada colonialistă. Pornind de la conceptul de individ subordonat, un colectiv de istorici indieni încearcă să explice, în matrice gramsciană conceptul de cetățean. Interesant este că India milenară,și ulterior India colonială britanică pune probleme în câmpul înțelegerii noțiunii de individ, deținător al drepturilor politice. Și asta deoarece, în Franța la 1789, până la momentul publicării „Declarației drepturilor omului și ale cetățeanului”, individul, membru al unei societăți medievale era identificat prin termenul de **supus**. Pornind de la tradiția europeană putem considera că **subordonatul** se apropie ca stare mai mult de statutul de supus însă și aici apar probleme deoarece, în Franța medieva-

lă, cu toate limitările impuse de modelul social, supușii puteau să fie reprezentați, chiar și parțial prin diferite instituții: vezi de exemplu „adunările de stări”. În India, datorită sistemului „castelor”, **subordonatul** nu cunoaște nici măcar această formă de reprezentare prezentată anterior. De aceea conceptul de **cetățean** a fost străin Indiei coloniale, deoarece, în urma cuceririlor succesive din partea armatelor britanice a diferitelor state din India, raportul de guvernare s-a împărțit între administrația impusă de metropolă și o formă de autoguvernare internă. Mai pe scurt apare o alianță între reprezentanții elitei britanice și a celei locale. În această ecuație nu se regăsește individul, viitorul **cetățean**, și de aceea a apărut un concept nou, preluat mai degrabă din armată și anume acela de **subordonat**. Fondatorul conceptului de *subaltern studies* este Ranajit Guha, un istoric indian care s-a născut în anul 1922. În anii '70 ai secolului trecut, Guha observa că istoria oficială a Indiei moderne a fost scrisă dintr-un punct de vedere colonialist și elitist, fără să fie luate în considerare toate evenimentele istorice, multe dintre acestea de o importanță majoră. Ei bine, observă Guha, aceste evenimente au fost realizate tocmai de aceste clase subordonate. Guha pornește demersul său teoretic preluând ca model numărul 25 din *Quaderni del Carcere* scris de Antonio Gramsci, intitulat: „La marginea istoriei” (Istoria grupurilor sociale subordonate). Pentru a vedea cum Gramsci ar putea să fie utilizat pentru a înțelege anumite fenomene cu caracter social din țările postcoloniale, care se regăsesc în situații diferite de modelul occidental analizat de autor trebuie să facem următoarea observație. Conceptele gramsciene se nasc pentru a analiza istoria politică italiană din ultimele două secole, în care avem un stat italian pe deplin integrat în paradigma modernizatoare de tip occidental, în care apare triumful burgheziei și afirmarea conceptelor liberale mai întâi și a celor democratice după aceea, cu remarcă existenței specificității interne, istorice, caracterizată prin clasică „întârziere”. Din acest motiv

și modelul clasic, idealizat, al modernizării de tip occidental s-a regăsit în Italia într-o formă „coruptă”. Această „întârziere” a condiționat întreaga istorie modernizatoare italiană, exprimată atât în planul statalității cât în planul solidității regimului burghez cu consecințe majore în raportul pe care elita l-a avut cu clasele populare și subalterne. (p.101) Ei bine tocmai această abordare a lui Gramsci a permis istoricilor de la *subaltern studies* să folosească conceptele gramsciene în contextual indian.

Guha,¹ prin reanalizarea perioadei coloniale cunoscute de India a observat că: „Alături de politica promovată de elite au existat(...) alți actori principali care nu erau reprezentați de grupurile dominante ale societății indigene sau de autoritățile coloniale, ci de clasele și grupurile subordonate.” (p.106) Miopia istoriografiei indiene față de aceste elemente populare și sudordonate reflectă, în concepția lui Guha, miopia elitelor politice care au condus India în perioada postcolonialistă.

În ultimul capitol intitulat „Gramsci on the right side”, este reflectată imaginea aproape paranoică, așa cum consideră Filippini, a dreptei fundamentaliste nord americane și a așa numiții *neocons*, care sunt „obsedați” de riscul unei posibile hegemonii a stângii asupra societății americane. În acest capitol, observăm cum conceptul de **hegemonie** este analizat cu seriozitate.

Sunt prezentate două cazuri: primul se referă la Rush Limbaugh, iar al doilea John Fonte. Tema identificată în acest capitol este aceea a **războiului dintre culturi**.

Rush Limbaugh este un comentator radiofonic de succes care în ultimii treizeci de ani a luptat cu toate mijloacele împotriva culturii **liberal**. Limbaugh are un public radiofonic de aproximativ 15.000.000 de americani, în mare parte evanghelici. Filippini l-a ales ca studiu de caz pe Limbaugh din două motive: primul

¹ Ranajit Guha, *Dominance without hegemony: History and power in colonial India*, Harvard University Press, Cambridge (Mass.), 1988.

este dat de evidența notorietății sale, iar al doilea de faptul că a fost printre primii reprezentanți ai culturii conservatoare care s-au referit la Gramsci.¹ Acesta afirma următoarele despre Gramsci: „La începutul secolului trecut, un necunoscut comunist italian, pe numele său Antonio Gramsci, a teoretizat că ar fi necesar un «un lung marș pentru cucerirea instituțiilor» înainte ca socialismul și relativismul să câștige lupta politică. Până în acel moment, o mare parte din stânga radicală considera că, cucerirea puterii politice se putea realiza doar după ce (aceasta n.a) va reuși să convingă un mare număr de persoane din rândul clasei muncitoare să adere la idealurile sale. Însă Gramsci a teoretizat că, numai prin cucerirea instituțiilor cheie ale statului, și folosirea puterii și a valorilor culturale vor putea să schimbe morala tradițională, ca o premiză a înfrângerii politice și economice a Occidentului”.(p.146)

Concluzia lui Limbaugh a fost că stânga a avut succes în plan politic deoarece a înțeles importanța **războiului dintre culturi** reflectat prin lupta împotriva protejării minorităților sau a emancipării femeilor, etc.

John Fonte este *senior fellow* la „Hudson Institute” și director la „Center for American Common Culture”, care înainte de atacul de la World Trade Center a scris două articole importante despre Gramsci; *Gramsci's revenge: Reconstructing American Democracy* și *Why there is a culture war: Gramsci and Tocqville in America*.

În *Gramsci's revenge...*, Fonte face o trecere în revistă a tuturor contestărilor care au început cu anii '60 ai secolului trecut și care, timp de treizeci de ani au luptat împotriva valorilor societății americane tradiționale. Conform teoriei sale, în această perioadă au fost puse în discuție principiile creștin-iudaice, drepturile individuale și tradiția culturală a Occidentului în general.

În al doilea articol intitulat *Why there is a culture war: Gramsci and Tocqville in America*, publicat în ianuarie 2001,

Fonte consideră că în câmpul teoretic american se desfășoară o adevărată luptă în plan ideologic care îi au ca protagoniști pe gramscieni și pe toquevilieni. Gramscienii sunt reprezentanții unei concepții conform căreia este moral tot ceea ce ajută interesele celor „opresați” sau „marginalizați” din motive etnice, de rasă sau de orice tip. Toquevilieni sunt cei care îmbrățișează mitul „excepționalismului american” și apără valori fundamentale ca „dynamism economic individual”, „religiozitatea ca fundament al asociativității”, și „patriotismul ca principiu de autoguvernare”.(p.164)

Conflictul dintre aceste două vițiuni, nu este doar un conflict abstract, însă are un efect direct asupra vieții de zi cu zi a americanilor. Cartea se încheie cu prezentarea unui articol scris de Herbert London, director la „Institutul Hudson”, în 2009 în care arată că „părintele ideologic” al lui Obama este Antonio Gramsci: „Președintele Obama este produsul culturii americane, mai exact a acelei culturi, specific elitei americane, dobândită la universități ca Harvard, Columbia sau Chicago. Această cultură a fost dramatic influențată de conceptul gramscian al «lungului marș pentru cucerirea instituțiilor». Liderii noștri ar putea să nu se identifice ca fiind gramscieni, și să ia în răs această etichetă, însă nu trebuie să cădem în capcană; este ADN-ul lui Gramsci în sângele lor”.(p.174)

Citind cartea lui Filippini observăm existența unei moșteniri culturale și ideologice prea puțin cunoscute din România. Antonio Gramsci nu este un autor citat prea des în lucrările de specialitate în România. Cu toate acestea, Gramsci este recitat și revalorizat în diverse chei de lectură pe continente diferite. Recenzia la lucrarea lui Michele Filippini, *Gramsci globale. Guida pratica alle interpretazioni di Gramsci nel mondo* este o invitație a autoarei la o deschidere spre studiarea unui teoretician; Antonio Gramsci, care a fost prea mult marginalizat în gândirea politică românească.

Ioana Cristea Drăgulin
[The University of Bucharest]

1 Rush Limbaugh, *See, I told you so*, Pocket Books, New York, 1993.

Perspective asupra politicilor culturale în perioada regimului Gheorghe Gheorghiu-Dej

Cristian VASILE, *Politicile culturale comuniste în timpul regimului Gheorghiu-Dej*
Ed. Humanitas, București, 2011, 341 pagini

Cartea cercetătorului Cristian Vasile, *Politicile culturale comuniste în timpul regimului Gheorghiu Dej*, vine ca o continuare firească a studiului său asupra literaturii și artei în perioada primilor cinci ani de la instaurarea definitivă a regimului comunist în România. Meritul acestei cărți este de a aduce o radiografie obiectivă asupra rolului covârșitor pe care l-au jucat instituțiile afiliate Partidului Muncitoresc Român în creionarea drumului pe care cultura trebuia să se îndrepte. De asemenea, trebuie remarcat faptul că este o carte foarte bine documentată, tehnică am putea spune dacă ne referim la prima parte în care cercetătorul analizează cadrul instituțional, aparatul de stat și ideologic responsabil de politicile culturale. Originalitatea o conferă analiza financiară și legislativă pe care o realizează, cititorul având posibilitatea de a afla cum era calculat bugetul culturii sau modul în care era amenajat sistemul de pensii, cum se acordau premiile de stat și ce beneficii aduceau ele câștigătorului.

Noutatea cărții este dată și de sursele originale pe care istoricul le utilizează în cercetarea sa: documentele de la Secția Propagandă și Agitație și de la Secția Economică aflate în custodia Arhivelor Naționale Istorice Centrale, documentele aflate în Arhiva CNSAS cu privire la supravegherea intelectualilor (vezi cazul George Călinescu). De asemenea, pentru cadrul legislativ Cristian Vasile utilizează *Buletinul oficial al RPR* și *Buletinul oficial al Marii Adunări Naționale a RPR*, pen-

tru a reflecta maniera în care realitățile obiective se conformau celor legislative. Tot ca o sursă inedită care vine să dea seama și să întrească tabloul respectivei perioade sunt interviurile realizate cu Paul Cornea și Mihai Șora aflați în perioada respectivă în structurile birocratice care se ocupau de instrumentizarea politicilor culturale. Coroborarea acestor surse cu analize comparative pertinente ne oferă o imagine clară asupra ingerinței continue a aparatului politico-ideologic în zona culturală.

Volumul este structurat în șapte capitole, primele trei capitole având rolul de a stabili cadrul instituțional, legislativ și economic în care politicile culturale au funcționat în perioada dejistă. Următoarele patru capitole sunt studii de caz ale implicațiilor politico-ideologice în literatură, teatru, cinematografie și arte plastice. Primul capitol, așa cum aminteam anterior, ne oferă o imagine clară asupra cadrului instituțional în care au evoluat structurile aparatului de stat și ideologic. Ce putem remarca încă de la începutul lecturii este excesiva birocratizare și schimbarea periodică a denumirilor și atribuțiilor secțiilor/sectoarelor/departamentelor. Nu întâmplător cercetătorul a adăugat la finalul cărții câteva anexe în care este reflectată evoluția organizării Secției de Propagandă și Agitație alături de diversele organizații și denumiri ale Ministerului Culturii (Artelor) și ale Ministerului Învățământului. De exemplu, în perioada 1950-1965, Ministerul Cultu-

rii a fost reorganizat de patru ori. Astfel, în anul 1950 Ministerul Artelor și Informațiilor a fost divizat în mai multe „comitete pe domenii bine delimitate” cu statut de ministere care funcționau pe lângă Consiliul de Miniștri, după modelul instituțional sovietic. Trei ani mai târziu, comitetele au fost unificate sub conducerea unui singur Minister al Culturii condus de Constanța Crăciun, divizat pe direcții cu diferite sarcini. În anul 1957, Ministerul Culturii avea să fuzioneze cu Ministerul Învățământului, luând astfel naștere Ministerul Învățământului și Culturii. După cinci ani de existență, această structură instituțională a fost din nou divizată în Ministerul Învățământului și Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă.

Și în teritoriu domeniul cultural era atent monitorizat, pe lângă Comitetul regional de partid existând o Secție de Propagandă și Agitație care avea în subordine un Sector de literatură și artă de care depindeau secțiile culturale ale Sfaturilor populare din Raioane. Sfaturile populare, conform Legii nr.6/1957, aveau ca sarcină „conducerea activității locale pe tărâm economic gospodăresc, social cultural și administrativ”. Printribuții se aflau astfel: organizarea muncii de culturalizare a maselor, buna funcționare și dezvoltare a învățământului preșcolar, elementar și mediu și a instituțiilor de artă și cultură precum și dezvoltare a culturii fizice și a sportului de masă. Din documentele studiate, cercetătorul remarcă inconsecvența autorităților politice și ideologice cu privire la puterea și capacitatea de luare a deciziilor pe care trebuia să o aibă Secțiile de cultură și artă ale comitetelor executive din cadrul Sfaturilor Populare. Doi factori au determinat propunerile de centralizare/descentralizare: realitățile din teritoriu și imperativul adaptării la modelul sovietic.

Domeniul culturii era supravegheat și verificat și de către Secția Propagandă și Agitație alături de Secția de Știință și Cultură care a funcționat în perioada 1955-1960, condusă fiind de Pavel Țugu. Ambele secții au avut transformări continue de ordin instituțional, ceea mai demnă de menționat fiind înființarea în anul 1956 a Direcției de Propa-

gandă și Cultură, condusă de același Leonte Răutu, și având în subordine atât Secția de Propagandă și Agitație cât și Secția de Știință și Cultură. Secțiile aveau un rol însemnat în numirea și revocarea demnitarilor din înalta birocrație culturală. De altfel, de numele lui Leonte Răutu au fost legate de foarte multe decizii în privința politicilor culturale pe care regimul comunist le-a impus. De cenzură în acești ani s-a ocupat Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor aflată în subordonarea Secției Ideologice care avea ca sarcină verificarea producțiilor literare, ale presei, verificarea bibliotecilor în vederea eliminării cărților „subversive”.

Din analiza financiară realizată aflăm de pildă, că variațiile alocației pentru cultură și educație nu depășeau un procent de la un an la altul. Cultura și educația s-au aflat pe un loc secundar în interesele nomenclurii comuniste pentru care industria de exemplu a fost o prioritate. Pentru o perioadă de 20 de ani, 1950-1970, după o cercetare a structurii de destinație a investițiilor, istoricul observă cum s-a alocat un procent tot mai mic domeniului *învățământ, cultură și artă*: 3,1% (în 1950), 2,6% (în 1960) și 2% (în 1970), în paralel cu creșterea alocărilor pentru industrie. Politicile financiare aplicate de regim au prezentat avantaje pentru unele persoane și dezavantaje pentru altele, în funcție de atitudinea pe care o luau față de noile elite. Pentru intelectualii indezirabili sau care trebuiau „domesticiți”, protipendada comunistă a practicat o politică abuzivă de suprimare sau reducere a pensiilor în funcție de bunul plac. În schimb, existau cazuri de intelectuali care făceau compromisuri și aveau șansa să primească Premiul de Stat, distincție care aducea nu doar prestigiu ci și o sumă însemnată de bani și scutirea de plata a impozitelor.

În partea a doua a cărții, cercetătorul analizează efectiv modul în care ingerințele politico-ideologice au influențat producțiile culturale. Prima dată își îndreaptă privirea asupra literaturii, domeniu asupra căruia face și o periodicizare a creațiilor care se pliază însă foarte bine pe întreaga structură culturală: 1948-1953, perioada a stalinismul dur

în literatura supusă ideologic directive-lor jdanoviste. După moartea lui Stalin, mediile intelectuale au asistat la un ușor *dezgheț* cultural-ideologic propice exprimării temerilor față de „criza culturii” prin care se trecea din cauza impunerii unor șabloane și a unor teme de către oficialități. După momentul Revoluției de la Budapesta, asistăm la o restalinizare și la marginalizarea celor care au pus la îndoială justetea politicilor culturale susținute de regim, cum au fost Alexandru Jar și Laszlo Foldes. După anul 1963, ideologii literați oficiali admit ca desuete clișeele literaturii din anii 1950 și deschid porțile către o relativă liberalizare a spiritului cultural. În primul deceniu al comunismului autohton realismul socialist a jucat un rol central iar pe această falie cenzura venea să indice scriitorilor sursele de inspirație prin trimiterea lor periodică pe teren în scopul documentării în gospodăriile agricole colective, fabrici sau șantiere. Nu întâmplător Cristian Vasile îl citează pe istoricul literar, Eugen Negrici care eticheta literatura acestei perioade ca fiind una de „plenară”, deoarece tematica era influențată de hotărârile care se luau la vârful Partidului Muncitoresc.

Nu departe de ceea ce se întâmpla în domeniul literar se găsea și în sfera teatrului. Și aici întâlnim o impunere neîngrădită a tematicilor de către ideologii comuniști pentru că teatrul era văzut ca o armă cu scopul de reflecta noua conștiință socială. Pe lângă repertoriu impus, structura de conducere a teatrelor trebuia să aibă aprobarea forurilor politico-ideologice, semn că nimic nu putea trece necontrolat în prealabil. De altfel, cercetătorul trece prin filtrul analizei câteva cazuri de directori de teatru din Iași și Constanța. Cristian Vasile aduce în dezbatere și un eveniment important în istoria teatrului românesc pentru perioada anilor '50 și anume turneul Teatrului Național din București la Paris în anul 1956. Acest moment de respiro se încadra în politica de deschidere dusă de către elita comunistă față de exilul românesc nu doar la nivel declarativ, ci și legislativ, Decretul 253 din 24 iunie 1955, prin intermediul căruia se încerca atragerea în țară a exilaților. De asemenea,

reprezenta și posibilitatea de testa starea de spirit a exilului românesc și de a demonstra că regimul de la București era unul deschis și se bucura de legitimitate. Cercetătorul ilustrea și câteva perspective asupra turneului redat prin intermediul memorialisticii de către Monica Lovinescu și a interviului cu Paul Cornea, conducător al delegației.

Un alt segment al culturii abordat în volumul de față are în vedere cinematografia și ea supusă controlului și cenzurii pentru a nu exista derapaje de la linia oficială. În viziunea ideologilor, scenariul avea preeminență în structura de bază a filmului motiv pentru care până la forma finală el trecea prin mai multe filtre ce merită amintite: redactorii de la Comitetul pentru Cinematografia/ Direcția Generală a Cinematografiei, Centrul de Producție Cinematografică, Colegiul Ministerului Culturii, Secția de Propagandă și Agitație, Secția de Știință și Cultură. În mod evident, filme își aveau rolul lor în propagarea mesajelor și susținerea politicilor întreprinse de la centru, astfel avem în anii '50 filme despre colectivizare sau industrializare, filmele artistice neintrând în sfera de interes a regimului.

În analiza realizată asupra artelor plastice sunt scoase în evidență rolurile pe care le-a deținut Uniunea Artistilor Plastici și Fondul Plastic în remunerațiile, proiectele și vernisajele acordate pictorilor sau sculptorilor. Realismul socialist era cel care trebuia utilizat în artele plastice, dar cu toate acestea au apărut și *școli* constituite în jurul unor artiști influenți precum Alexandru Ciucurencu, care nu își căutau sursele de inspirație în gospodăriile agricole, fabrici sau proletari ci pledau pentru recuperarea moștenirii artei populare. De altfel, Alexandru Ciucurencu a fost criticat constant de către autorități deoarece punea în primul plan în lucrările sale culoarea și lumina, în dauna redării realiste a figurii omului nou.

Prin acest ultimul capitol, Cristian Vasile își încheie studiul său asupra politicilor culturale în perioada de față cu grija de a aduce și câteva concluzii interesante. El observă, în urma comparației cu cazul cehoslovac, o lipsă a dialogului între scriitori și filosofi menit să aducă un

impuls reformativ în interiorul socialismului de stat dar și o teamă permanentă introdusă prin dominația Direcției Propagandă și Cultură și a altor structuri represive precum Securitatea. Cartea sa își aduce astfel contribuția atât în domeniul istoriei dar și al politologiei printr-o analiză minuțioasă a birocrăției de tip comunist și a ingerințelor ei în mediul cultural. Marele atu al acestui volum este dat de utilizarea directă a arhivelor drept sursă de informație în creionarea arhitecturii

instituționale a regimului comunist în domeniul culturii. Studiul este astfel binevenit în completarea literaturii de specialitate care are în vedere propaganda comunistă ca instrument utilizat pentru impunerea voinței și a proiectului politic pe toate palierele, inclusiv cel cultural.

Ana-Maria Sima

[The University of Bucharest]

Recenzie

Urzeala violenței purificatoare în România anilor 1940

Armin HEINEN, *România, Holocaustul și logica violenței*

pref. Alexandru Florin-Platon, trad. Ioana Rostof, Ed. Universității „Alexandru Ioan-Cuza”, Iași, 2011

The Holocaust meant „more than Auschwitz”. It is the assertion, shared by a number of exegetes of this 20th century dark page, that this work assumes as its fundamental premise (p.42). As suggested by the very title of this book, it proves indeed a far more extended phenomena as far as its where, when, why, who, whom and how are concerned. Armin Heinen’s book constitutes in this sense a valuable addition to the already existing literature in the field, aiming to analyze one of the local manifestations of this genocidal experience, namely the Romanian case, with a special focus on what the author defines as „its logics”.

What is more, the Holocaust is stated to have been more than just a bureaucratically organized massacre. The validity of this statement is pressed against the case analyzed here by Heinen. In this respect, the account of the author is indeed a multi-layered one, taking into consideration five distinctive but interacting levels and forms of manifestation of the violence: the po-

litical-governmental level (represented by the policies of Antonescu’s dictatorship), the fascist violence of the Legionary Movement, the military violence (the murders and abuses of the Romanian soldiers), the violence of the police forces during deportations and in the camps and last but not least, the collective violence of the popular masses manifested most especially during pogroms (p.46). Moreover, this regime of plurality is also signaled in the existence of competing forms of bureaucracy and eventually, three coexistent states during Antonescu’s fascistoid dictatorship as far as anti-Semitic policies were concerned: the state of the norms (basically preserved in the Old Kingdom), the state of measure-taking (Bessarabia and Bukovina) and the behemoth-state (the Transnistrian territory where the Jewish deportations took place). Also, very importantly, the author attempts to provide a cultural-symbolic approach in order to actually understand „the logics of the violence”, sometimes operating comparisons between the ways of

acting of Romanian and German perpetrators of violence while explaining actually two different cultures of the violence (pp.135-136).

As far as Antonescu's dictatorship is concerned, we are offered an account of the entire social functioning that made possible the violence under its different forms and on the other hand – that diminished it or even made it impossible at a certain point. In this latter case, what we would like to draw attention upon is the existence of the complex network of relationships that contributed decisively to the salvation of the Jews from the Old Kingdom, proving ironically that the Jewish community was a fairly well integrated one that actually had the capacity to transform itself into an effective „group of pressure“, perhaps a more recent concept but which in my opinion applies to this case. This would be especially justified if we take into account the internationalization of the issue, and in this respect we may draw a parallel with the circumstances which led to the very recognition of the Romanian Holocaust in far more recent times. Also, as to the facts that made violence possible, the author elaborates briefly on the sources and nature of Romanian anti-Semitism and on the evolution in terms of policies and discourse of the anti-Semitism developed by Antonescu's dictatorship, that at least up to a certain point, tried to emulate the National-socialist model. One striking fact would be that no matter how harsh the anti-Semitic/anti-minorities stance became, the cleansing policies aimed at the Jewish and the Roma community never represented an end, but only a means to the purification and reglorification of the Romanian Nation, in the sense that Michael Mann described as a fusion between „demos“ and „ethnos“, the organic (as opposed to the liberal one) vision of „the people“, susceptible to legitimize, as in this case, discriminatory policies triggered at ethnic minority groups¹.

With regard to the second form of violence, perpetrated by the Legion of the Archangel Michael, the author analyzes it in strong connection with the very nature of this fascist movement, namely a political religion. However, at this point, the interpretation of the author should have been a bit more nuanced: it is not a quasi-religious order that the legionaries wanted to institute, but still a lay one, as their ambitions are of a purely political, and only apparently religious, nature. As far as the context of the manifestation of violence goes, the author's account mentions very importantly the perpetuation of violence and abuses in the social and political environment in general, a state of facts perhaps not easily acceptable in an idealized perspective (often expressed in Romanian public discourse) of the Romanian inter-war monarchy.

The following forms of violence (the military violence, the violence of the police forces and the collective violence) described by the author are more than closely connected to the reality of the war. They are at least in the first case its direct consequence, through the involvement of the Romanian and the German Army and their action in the (re)conquered territories. As to its proper manifestation, Heinen underlines the differences in terms of „ritualization“ of the violence between the Romanian and the German versions (pp.138-139). The fourth form of violence is more likely the story of a failed state and a failed bureaucracy, incapable of administrating the challenge of ethnic cleansing in the re-occupied territories and once more, corrupt enough to „give up“ and somehow allow the survival of the victims (pp.140-143). As well, the violence perpetrated by the masses in pogroms and other massacres is also considered by the author to be a product of the war, a response to the generalized insecurity climate, fear, lack of authority of state structures and need of finding scapegoats for the deplorable state of affairs (p.200). In addition, it is

¹ Michael MANN, *The dark side of democracy*,

Cambridge University Press, 2005, p. 55

in this particular form of violence that bears a heavy display of symbolism and over-significance (p. 196), impossible to explain exclusively by historical-cultural arguments and involving elements of the very „living together” of the ethnic communities.

Last but not least, the conclusion reached by the author is in our opinion bound to be a just one, bearing special relevance for the past and possibly, future debates on the issue: Antonescu and his dictatorship were indeed very much responsible for the Romanian Holocaust, but certainly not the only one guilty. In any case, the great merit of the work is that it offers a wide and, dare we say, brief but exhaustive perspective over the dimensions and implications of the perpetration of this Romanian genocide. Moreover, it is an extremely systematized account, as it is well visible in the tables presented (p. 206). This is not to say that the analysis is to be adopted literally and taken for granted, of course further interpretations of the events are plausible, but this brings much clarity to the understanding of the facts and the author is thereby clearly stating a well-defined position. Furthermore, after establishing that the concept of genocide is indeed able to define the events, an even more delicate question is raised in the conclusion: was this, according to certain scientific standards, holocaust? After taking into account various formal and working definitions of the holocaust, the author reaches a positive answer. This is not to say that this statement is unanimously shared, especially by actors of the public and political sphere in Romania. It is at this point that we find the work especially relevant. For having presented, in an univocal and systematized manner, valuable information about the inhumanity of the experience, it demonstrates to any potential reader the meaninglessness of Romanian negationism and of the apologia of Antonescu, the actual „savior of the Jews”, as some political actors, sometimes served by a mystified historiography, were interested in picturing him. Even though,

as illustrated in the present work, the Romanian authorities finally refused to go along with the final solution and deliver the Jewish and/or Roma population to Nazi camps, the annihilation and degradation of a considerable part of these communities is a fact, resulting into a fairly convincing *Ersatz* for „the German way”. Moreover, as shown in this work, very often the reason why the atrocities were stopped from perpetrated was the corruption practiced on bigger or smaller stages by the Romanian actors, not to mention the fact that one of the potential explanations for the abandoning of the „final solution” was according to some like Michael Mann, that after the German victory seemed less likely, „The Jews became for Antonescu a possible form of exchangeable currency”¹. Even from a theoretical standpoint, the fact that the annihilation of the Jewish element was not a final end, but just a means for the achievement of the purity of the Nation – is actually, as the author himself remarks, an element that the Romanian case shares with the German one. For as well, the dimensions and character of the atrocities, along with the goal assumed by the Romanian state of proving itself worthy of the support of the Third Reich as motivation for these acts, actually qualify them as merely another representation of the Holocaust. We may add that, apart from the numerical dimensions of the crime, the only actually objective difference between the two phenomena is the very physical method by which human people were put to death, in that the Romanians did not use gas, but various other „instruments”, including bureaucratic incapacity and indifference. And whatever the instruments, the final consequence was in our opinion the same: transforming the *Mensch* in *Untermensch*.

Alina-Carmen Ciolcă
[The University of Bucharest]

¹ Michael MANN, Op. cit., p.306

Index de Autori

Oana Albescu – Drd., Școala Doctorală de Relații Internaționale și Studii de Securitate, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca.

Sorin Borza – Conferențiar univ.dr., Facultatea de Științe Politice și Științele Comunicării, Universitatea din Oradea.

Ion-Lucian Catrina – Lector univ. dr., Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină, „Dimitrie Cantemir”, București, Școala Postdoctorală A.S.E., București.

Iulian Chifu – Profesor asociat la SNSPA București, specializat în Analiză de Conflict și Decizie în criză, cercetător în cadrul Centrului de Prevenire a Conflictelor și Early Warning București și în prezent este consilier al Președintelui României pentru Afaceri Strategice, Securitate și Politică Externă. Autor a 28 de cărți în domeniul deciziei în criză, în special în spațiul post-sovietic, a studiilor euro-atlantice, securității energetice și studiilor strategice.

Alina Ciolcă – Masterand, Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București, licențiată în științe politice, Universitatea din București.

Emilia Clucerescu – Doctorat, Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București/Ecole Doctorale Francophone en Sciences Sociales, Universitatea din București, Master Politică Europeană și Românească, Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București, Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București, Specializare Științe Politice în limba franceză.

Emanuel Copilaș – Preparador la Universitatea de Vest din Timișoara, doctorand în Relații Internaționale și Studii Europene în cadrul Universității Babeș Bolyai, Cluj-Napoca.

Ioana Cristea Drăgulin – Drd., Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București, masterat Facultatea de Istorie-Geografie, Universitatea Hyperion din București, licență, Facultatea de Istorie, Universitatea din București.

Sabin Drăgulin – Lect. univ. dr., Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București, secretar general de redacție Sfera Politicii. Cercetător postdoctoral Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București.

Nicolae Drăgușin – Preparador univ. drd., Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” București.

Alexandru Florian – Prof. univ., Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, director general, Institutul Național pentru Studiarea Holocaustului în România „Elie Wiesel”.

Cristian Gherasim – Masterand, Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București.

Attila Iakob – Doctorand în relații internaționale din cadrul Universității Babeș-Bolyai.

Artur Lorand Lakatos – Doctor, Cercetător asistent în cadrul grantului CNCIS GAR TE-206, proiect derulat prin Academia Română, Filiala Cluj, Institutul de Istorie „George Barițiu”.

Irina Lonean – Drd., Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București, manager de proiect Transparency International Romania.

Viorella Manolache – Doctor, Cercetător științific III, Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române.

Edward Maxfield – Completed his Doctorate at Sussex University in the United Kingdom. His research interests focus on the political centre right in Central and Eastern Europe. Currently work for a member of the UK parliament.

Raluca-Maria Nicoară – Studentă a Facultății de Istorie și Filosofie și al Facultății de Litere din cadrul Universității Babeș-Bolyai, la specializarea relații internaționale respectiv limbă japoneză.

Silviu Petre – Drd., Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București.

Vasile Pleșca – Doctor, bursier post-doctoral, Proiect POSDRU | ID 56815 „Societatea Bazată pe Cunoaștere – cercetări, dezbateri, perspective”, Academia Română, Filiala Iași.

Alexandru Radu – Prof.univ.dr., Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, redactor șef Sfera Politicii.

Gabriel Radu – Drd. SNSPA în domeniul Științe Politice, absolvent Științe Politice SNSPA – curs postuniversitar, licențiat în drept.

Valentina Romanova – Marie Curie Fellow, Politics and International Relations School of Social and Political Science, University of Edinburgh.

Vasile Rotaru – Licență la Facultatea de Litere, Filosofie și Istorie, Universitatea de Vest din Timișoara, Masterat la Facultatea de Istorie, Universitatea București; Doctorand la Școala Națională de Studii Politice și Administrative.

Mihaela Ruxanda – Drd., Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București.

Lucian Sanda – Doctorat, Universitatea București, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Master, Universitatea București, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, specializarea „Studii de securitate”, Facultatea de Drept, Academia de Poliție „Alexandru I. Cuza”, București, licențiat în „Științe juridice”.

Ana-Maria Sima – Drd., Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București.

Corina Turșie – Asistent Universitar la Universitatea de Vest din Timișoara, Doctorat în Științe Politice la SNSPA București.

Mirela Vasile – Licență la Facultatea de Relații Internaționale și Studii Europene, București, master SNSPA în Politici Publice și Integrare europeană.

Irina Velicu – Lecturer in Political Inquiry and Analysis, Outreach College, University of Hawaii at Manoa, USA.

Alexandru Voicu – Masterand SNSPA, licență, Facultatea de Științe Sociale și Administrative specializarea Relații Internaționale și Studii Europene, Universitatea Nicolae Titulescu, București.

SUMMARY

Editorial

Electoral Reform In Romania – An Analytical History (I).....	3
<i>Alexandru Radu</i>	

Reforms (Romania)

Resistance to change: Romania's debate over territorial reforms.....	12
<i>Edward Maxfield</i>	
Romanian Democracy, Two Facets of the Reform.....	21
<i>Vasile Pleşca</i>	
Between Hesitation and Reform: Romanian Project for a New Republic.....	28
<i>Viorella Manolache</i>	
State Reform. A Fashionable Formula or a Fundamental Change?	35
<i>Irina Lonean</i>	

Essay

Uses of Reason and Human Destinies within the Political Sphere. I. Kant and M. Mendelssohn	46
<i>Nicolae Drăguşin</i>	

Reforms (Europa/Former USSR)

Regionalist Origins of Centralisation in Ukraine	54
<i>Valentyna Romanova</i>	
South Caucasus. An Uncertain Path. Analyzing Vulnerabilities in Respecting Human Rights and Some Recommendations for Democratic Construction.....	61
<i>Cristian Gherasim</i>	
Republic of Moldova – the success story of the Eastern Partnership	70
<i>Vasile Rotaru</i>	

Archive

Nuremberg Laws in Ion Antonescu Regime. Compulsory Community Service	75
<i>Alexandru Florian</i>	

Reforms (European Union)

An Aesthetics of Post-Communist Resistance to Neo-liberal Politics.....	84
<i>Irina Velicu</i>	
Return to the Basics: Societal, Value and Public Ethics Reform	95
<i>Iulian Chifu</i>	
Reforming a suboptimal currency area	103
<i>Ion-Lucian Catrina</i>	
Stability and Growth Pact - Between Failure and Consolidation in the Context of the Sovereign Debt Crisis. EU's Reform in Public Governance	112
<i>Corina Turşie</i>	
European project crisis and ethic remanence of culture.....	123
<i>Sorin Borza</i>	
EU's Influence on Romania's Judicial System: A Step Towards Democratic Consolidation?	135
<i>Mihaela Ruxanda</i>	

Reforms (Asia)

Welcomed and Unwelcomed Actors of Middle East's Sociopolitical Change.....	148
<i>Lucian Sanda</i>	

New Geo-Political Perspectives in Eastern Asia, Two Decades After the Fall of the USSR	160
<i>Attila Iakob și Raluca-Maria Nicoară</i>	
Reversed Synchronicity: American and Chinese Democracy in the Context of Hegemonic Transition	166
<i>Silviu Petre și Mirela Vasile</i>	
Reviews	
The Rinaldeschi Case.....	176
<i>Sabin Drăgulin</i>	
William J. Connell, <i>Giles Constable, Sacrilegiu și răscumpărare în Florența renașcentistă. Cazul lui Antonio Rinaldeschi</i>	
On Ideas, Social Action and Dialogue, or What We Win When Nothing Gets Lost	178
<i>Emanuel Copilaș</i>	
Vladimir Tismăneanu (ed.), <i>Anatomia Resentimentului</i>	
The Indictment of Capitalism's Ethical Landmarks	182
<i>Oana Albescu</i>	
Daniel Dăianu, Radu Vrânceanu, <i>Frontiere etice ale capitalismului</i>	
Romanian Racism.....	184
<i>Artur Lakatos</i>	
Lucian T. Butaru, <i>Rasism românesc. Componenta rasială a discursului antisemit din România până la al Doilea Război Mondial</i>	
The Epistemological Structure in the Theories of International Relations	186
<i>Alexandru Voicu</i>	
Martin HOLLIS, Steve SMITH, <i>Explaining and Understanding</i>	
The phenomenon of nationalism and the evolution of post-communist regimes in Central and Eastern Europe	188
<i>Emilia Clucerescu</i>	
Charles King, <i>Extreme politics. Nationalism, Violence, and the End of Eastern Europe</i>	
Time Extension of the Sense of Justice.....	190
<i>Gabriel Radu</i>	
Axel Gosseries, <i>Despre dreptate între generații</i>	
Gramsci in Contemporary Culture and Political Thought	194
<i>Ioana Cristea Drăgulin</i>	
Michele Filippini, <i>Gramsci globale. Guida pratica alle interpretazioni di Gramsci nel mondo</i>	
Perspectives upon cultural policies during the regime of Gheorghe Gheorghiu-Dej.....	199
<i>Ana-Maria Sima</i>	
Cristian VASILE, <i>Politicile culturale comuniste în timpul regimului Gheorghiu-Dej</i>	
The Tapestry of Cleansing Violence in 1940s Romania.....	202
<i>Alina-Carmen Ciolcă</i>	
Armin HEINEN, <i>România, Holocaustul și logica violenței</i>	
Index of authors	205
Summary	207

Reforms

„Sfera Politicii” este înregistrată în Catalogul Publicațiilor din România la numărul 4165.
 Textele vor fi trimise redacției. Deciziile privind publicarea sunt luate de către echipa editorială.
 Pentru a reproduce un text din revistă este necesar acordul scris al redacției „Sfera Politicii”.
 Reproducerea textelor în alte condiții constituie o infracțiune și se pedepsește conform
 legilor în vigoare.

Articolele trimise către *Sfera politicii* trebuie să respecte următoarele condiții și să fie redactate potrivit modelului de mai jos

Titlul articolului

Prenumele Numele Autorului
Funcția și Instituția de apartenență
Adresa de e-mail.

ABSTRACT:

Toate articolele trebuie însoțite de un abstract care rezumă tematica articolului, evidențiind contribuția autorului. Abstractul nu trebuie să fie mai lung de 750 de semne. Abstractul trebuie redactat în limba engleză. Articolele trebuie trimise în format Microsoft Word (.doc) sau Rich Text Format (.rtf). Lungimea dezirabilă a unui articol este de 18.000-25.000 de semne. Pentru a vedea câte semne are articolul dumneavoastră, puteți folosi opțiunea word count din orice pagină pe care o deschideți în programul Microsoft Word. La sfârșitul abstractului trebuie să menționați titlul articolului în limba engleză.

KEYWORDS:

Drept *Keywords* trebuie să indicați, în limba engleză, cu italice, un număr de 5-7 termeni principali din articolul dumneavoastră. De exemplu în foma: *abstract, author name, title of the paper, references, submission*.

ARTICOLUL:

Articolul trebuie redactat folosindu-se alienate de felul acelor care se folosesc în acest document. Ele trebuie redactate cu fonturi *Times New Roman*, de preferință, de mărimea 12 pt., la doua rânduri, pentru textul articolului, *Times New Roman*, mărimea 10, la un rând, pentru *footnotes*. În cadrul articolului se respectă normele ortografice în vigoare stabilite de Academia Română. Atunci când este nevoie, diferitele note sau referințe se realizează prin utilizarea opțiunii *footnotes* din programul *Microsoft Word*. De fiecare dată când orice referință bibliografică este menționată prima dată, trebuie să dați informația bibliografică integral. Traducătorul trebuie întotdeauna menționat în prima citare. Vezi următoarele exemple de citare:

Pentru cărți

Se indică prenumele și numele autorului, titlul cărții integral (titlu și subtitlu) scris cu italice, urmat de paranteză, în interiorul căreia se dau localitatea apariției cărții, urmată de două puncte, editura la care a apărut cartea, anul, iar după închiderea parantezei se indică pagina sau paginile din care se citează. Dacă sînt mai mulți autori sau editori, se dau toate numele. Notele de subsol corespunzătoare arată astfel:

1 Giovanni Sartori, *The Theory of Democracy Revisited* (Chatam, New Jersey: Chatam House Publishers, 1987), 23.

2 Giovanni Sartori, *Teoria democrației reinterpretată*, traducere de Doru Pop (Iași: Polirom, 1999), 272-27.

3 Juan Linz, Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe* (Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1996), 74.

Pentru capitole din cărți

4 Edward G. Carmine, Robert Huckfeldt, „Comportamentul politic – o perspectivă de ansamblu”, în Robert E. Goodin, Hans-Dieter Klingemann (coordonatori), *Manual de știință politică*, traducere colectivă (Iași: Polirom, 2005), 206.

Pentru referințe la o notă de subsol

5 Robert A. Dahl, *Democracy and Its Critics* (New Haven: Yale University Press, 1989), 164, n.1.

Pentru articole

Se respectă aceleași norme, menționîndu-se prenumele și numele autorului, titlul articolului în caractere drepte, între ghilimele, urmat de numele revistei/publicației în italice, numărul publicației, anul apariției (în paranteză), urmat de două puncte, pagina sau paginile citate.

6 Adrian Cioroianu, „Și totuși, Europa unită există – deși nu toți europenii votează”, *Sfera Politicii* 136 (2009): 9.

Pentru articole din ziare

7 Daniel Dăianu, „Schimbarea modelului”, *Jurnalul național*, 29 iulie 2009.

Pentru texte nepublicate

8 Ion Popescu, „Coalițiile din perioada postcomunistă. Cercetare comparată – România, Ungaria, Bulgaria” (lucrare de licență, Facultatea de Științe Politice, Universitatea București, 2009).

Pentru documente sau texte de pe Internet

9 Francis Fukuyama, „The Neoconservative Moment”, *The National Interest* 12 (2003), <http://www.thetharmaproject.com>, accesat 12.09.2009.

Pentru documente din arhive

Dacă se folosesc surse primare din arhive, trebuie să dați sursa în concordanță cu sistemul relevant de catalogare și locația arhive. Dacă referințele sînt la documente guvernamentale, ale partidelor politice, ale unor fundații, societăți, think-tanks sau alte organizații ale societății civile, atunci sursele vor fi identificate pe cît de complet este posibil.

10 ASRI, fond D, dosar 9897, f. 93.

11 Documentul poartă mențiunea „Strict secret de importanță deosebită. Exemplar unic”, Arhiva Comitetului Executiv al CC al PCR, dosar 264/1972, vol. VI, f. I-II.

12 Petre Roman, „Viziune politică asupra strategiei de dezvoltare a României în întîmpinarea secolului XXI. Pentru o bună guvernare a țării – calea social-democrată” („Caiet politic” distribuit participanților la Congresul extraordinar al Partidului Democrat, 16 martie 2001, fără alte mențiuni).

Atenție!

În citatele următoare din cărți sau articole deja citate, nu se mai dau prenumele și numele autorului, ci doar numele, nici titlul integral, cu referințe, ci doar titlul prescurtat, urmat de pagină, nu se vor folosi *op.cit.*, p. 23, sau *loc. cit.*, nici *ibid.* ori *ibidem*. De exemplu:

13 Sartori, *Teoria*, 29.

14 Cioroianu, „Și totuși”, 8.

15 Tismăneanu, „Dynastic”, 35-38, esp 36.

Atenție!

Trimiterile bibliografice se fac întotdeauna folosind limba originală a referinței, nu prin traducerea titlurilor de cărți sau articole. Titlurile unor cărți sau articole din limbi străine care nu folosesc alfabetul latin se dau prin transliterare fonetică a titlului din limba respectivă.

Cînd se citează cuvinte străine ori numele unor autori străini sau ale unor personaje politice străine, se păstrează ortografia din limba originală, cu respectarea normelor ortografice din limba respectivă.

